

MUSEION 20

ГОДИШЊАК
ГРАДСКОГ МУЗЕЈА СУБОТИЦА

A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

GODIŠNJAK
GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA

YEARBOOK OF THE
MUNICIPAL MUSEUM OF SUBOTICA

M U S E I O N 20

ИЗДАВАЧ / KIADÓ / NAKLADNIK / PUBLISHED BY

Градски музеј Суботица / Szabadkai Városi Múzeum / Gradski muzej Subotica / Municipal Museum of Subotica
Trg sinagoge 3
24 000 Subotica
Srbija

ЗА ИЗДАВАЧА / A KIADÁSÉRT FELEL / ZA IZDAVAČA / FOR THE PUBLISHER

Mihályovity Anikó, direktor, Gradski muzej Subotica

УРЕДНИК / SZERKESZTŐ / UREDNIK / EDITOR

Kajdoci Lovász Gabriella, viši kustos, Gradski muzej Subotica

УРЕДНИШТВО / SZERKESZTŐSÉG / UREDNIŠTVO / EDITORIAL BOARD

Hicsik Dóra, viši bibliotekar, Gradski muzej Subotica
Korhecz Papp Zsuzsanna, muzejski savetnik, Gradski muzej Subotica

РЕЦЕНЗЕНТИ / RECENZENSEK / RECENZENTI / REVIEWED BY

Ljiljana Gavrilović, redovni profesor u penziji, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd, Srbija
Görbe Katalin, profesor emerita, Univerzitet likovnih umetnosti, Budimpešta, Mađarska
Hózsa Éva, redovni profesor, Univerzitet u Novom Sadu, Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku, Subotica, Srbija
Dragan Kiurski, viši muzejski pedagog, Narodni muzej Kikinda, Srbija
Landgraf Ildikó, viši naučni saradnik, Centar za filozofska istraživanja, Etnološki institut, Budimpešta, Mađarska
Papdi Izabella, viši bibliotekar, Subotica, Srbija
Nela Tonković, kustos, Savremena galerija Subotica, Srbija

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА / LEKTORÁLÁS ÉS KORREKTÚRA / LEKTURA I KOREKTURA / PROOF-READING

Klara Dulić Ševčić (srpski jezik)
Hicsik Dóra (mađarski jezik)
Viktorija Šimon Vuletić (engleski jezik)

ПРЕВОД (апстракт и резимеа) / FORDÍTÁS (absztraktok és összefoglalók) / PRIJEVOD (apstrakta i sažetaka) / TRANSLATION (abstracts and summaries)

Sladana Aleksić (srpski)
Hicsik Dóra (mađarski jezik)
Kajdoci Lovász Gabriella (mađarski jezik)
Korhecz Papp Zsuzsanna (srpski jezik)
Papp Árpád (srpski jezik)
Kristina Vlahović (engleski jezik)

ГРАФИЧКА ПРИПРЕМА / GRAFIKAI ELŐKÉSZÍTÉS / GRAFIČKA PRIPREMA / PREPRESS

Sutus Pesti Emma

ШТАМПА / NYOMTATÁS / TISAK / PRINTED BY

Creative Line

ТИРАЖ / PÉLDÁNYSZÁM / NAKLADA / PRINTED IN

200

Штампање *Museion*-а омогућио је Град Суботица / A *Museion* nyomtatását Szabadka Város támogatta / Tiskanje *Museion*-a omogućio je grad Subotica / The *Museion* was funded by the City of Subotica

SADРЖAJ – TARTALOM – SADRŽAJ – CONTENTS

Оригинални научни радови – Eredeti tudományos közlemények
Originalni naučni radovi – Original research article

HICSIK DÓRA

Adalékok a vajdasági magyar irodalom történetéhez – Novoszel Andor: *Báró a katedrán* című regénye
Additions to the History of Hungarian Literature in Vojvodina – Andor Novoszel's Novel *Baron at the Teacher's Desk*
Prilog istoriji mađarske književnosti Vojvodine – Roman Andora Novosela: *Baron za katedrom*.....5

VIKTORIJA ŠIMON VULETIĆ

Imaginaro putovanje na Papua Novu Gvineju sa Tiborom Sekeljem – Komparativna analiza etnografskih zapisa
An Imaginary Trip to Papua New Guinea with Tibor Sekelj – Comparative Analysis of Ethnographic Records
Imaginárius utazás Pápua Új-Guineában Székely Tiborral – Néprajzi feljegyzések összehasonlító elemzése.....15

PAPP ÁRPÁD

Gesta Hungarorum – In bello novissima – A magyar kémelhárítás és munkatáborok leírása a Megszállók és Segítőik
Büntetteit Vizsgáló Állami Bizottság két összefoglalójában
Gesta Hungarorum – In bello novissima – Description of the Hungarian Counterintelligence and Labour Camps in two
Summaries of the State Commission Investigating the Crimes of the Occupiers and Their Collaborators
Gesta Hungarorum – In bello novissima – Prikaz i analiza elaborata Armija i Logori Državne komisije za utvrđivanje
zločina okupatora i njihovih pomagača.....67

OLGA K. NINKOV, LJUBICA VUKOVIĆ DULIĆ

Šest godina suživotu subotičkog Gradskog muzeja i Likovnog susreta (1962–1967) – Povodom 60 godina od osnivanja
Likovnog susreta pri subotičkom Gradskom muzeju
Six Years of Co-existence of the Municipal Museum of Subotica and the “Likovni susret” (1962–1967) – On the
Occasion of the 60th Anniversary of the Establishment of the “Likovni susret” at the Municipal Museum of Subotica
A Szabadkai Városi Múzeum és a Képzőművészeti Találkozó hat közös éve (1962–1967) – A Szabadkai Városi
Múzeumon belül alapított Képzőművészeti Találkozó 60. évfordulója alkalmából.....81

Кратко саопштење – Rövid beszámoló – Kratko saopštenje – Short report

KORHECZ PAPP ZSUZSANNA

Egy szabadkai szószék újjászülése – Özv. gróf Bajsai Vojnich Tivadarné Vojnich Mária egyházművészeti hagyatéka
The Rebirth of a Pulpit in Subotica – The Church Art Legacy of Mária Vojnich Bajsai, the widow of Count
Tivadar Vojnich
Restauracija jedne subotičke propovedaonice – Sakralno-umetnička ostavština grofice Marije Vojnić Tošinice141

Стручни радови – Szakmai tanulmányok – Stručni radovi – Professional papers

HICSIK DÓRA

A *Museion* folyóirat bibliográfiája (2001–2021)
Bibliography of the *Museion* Journal (2001–2021)
Bibliografija časopisa *Museion* (2001–2021).....161

GABRIJELA LOVAS, SLADANA ALEKSIĆ

Šta zuji ovde? – Edukativni programi o oprašivačima Prirodnjačkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica
What is Buzzing Here? – Educational Programs about Pollinators of the Natural History Department of the
Municipal Museum of Subotica
Mi zümmög itt? – A Szabadkai Városi Múzeum Természettudományi Osztályának múzeumpedagógiai programjai
a beporzókról.....197

Из рада музеја – A múzeum munkájából – Iz rada muzeja – The Museum's activities

Изложбена делатност / Kiállítások	
Izložbena djelatnost / Exhibitions.....	217
Ауторске изложбе / Szerzői tárlatok	
Autorske izložbe / Exhibitions.....	217
Гостујуће изложбе / Vendégkiállítások	
Gostujuće izložbe / Guest Exhibitions.....	224
Промоције, предавања и друга догађања / Bemutatók, előadások és más események	
Promocije, predavanja i druga događanja / Promotions and Events.....	224
Музејска едукација / Múzeumpedagógia	
Muzejska edukacija / Education at the Museum.....	229
Издања / Kiadványok	
Izdanja / Publications.....	234

Hicsik Dóra¹
Szabadkai Városi Múzeum
Zsinagóga tér 3.
24000 Szabadka
hicsikdora@gmail.com

UDC: 821.511.141-31.09 Novosel A.
Közlésre átadva: 2022. június 28.
Közlésre elfogadva: 2022. augusztus 17.

ADALÉKOK A VAJDASÁGI MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETÉHEZ

Novoszel Andor: *Báró a katedrán* című regénye

Eredeti tudományos közlemény

ADDITIONS TO THE HISTORY OF HUNGARIAN LITERATURE IN VOJVODINA

Andor Novoszel's Novel *Baron at the Teacher's Desk*

Original research article

Absztrakt: A *Bácsmegyei Napló* szabadkai napilap az 1903-as indulásától kezdve közölt irodalmi anyagokat, 1928-tól 1941-ig pedig külön rovatban jelentek meg vajdasági és magyarországi szerzők művei. A versek, tárcák, novellák mellett regények is napvilágot láttak a két világháború közötti időszak egyik legjelentősebb vajdasági magyar lapjában. A lapban megjelent regények között vajdasági szerző műve ugyanúgy megtalálható, mint a korabeli népszerű Tarzan-történetek, bűnügyi regények vagy dokumentumregények. Ezek a művek – a vajdasági írók műveitől eltekintve – másodközlések voltak. Írásomban Novoszel Andor eddig ismeretlen regényével, a *Báró a katedrán* című művével foglalkozom, amely 1929 elején jelent meg a *Bácsmegyei Napló*-ban. A regény felfedezése, és pár életrajzi adat pontosítása módosítja a szerzőre vonatkozó eddigi ismereteinket.

Kulcsszavak: *Bácsmegyei Napló*, vajdasági magyar irodalom, Novoszel Andor

Abstract: The *Bácsmegyei Napló*, a daily newspaper published in Subotica from 1903, has been publishing literary material since its very beginnings, and from 1928 to 1941 it had a separate section for works by authors from Vojvodina and Hungary. In addition to poems and short stories, novels also appeared in one of the most important Hungarian newspapers in Vojvodina between the two world wars. Among the novels published in the magazine, one could find works by Vojvodina authors, as well as popular Tarzan stories, crime novels and documentary novels. Apart from the works of Vojvodina writers, these works were second editions.

¹ Hicsik Dóra, főkönyvtáros
Dora Hičik, viši bibliotekar
Dóra Hicsik, senior librarian

This study focuses on a hitherto unknown novel by Andor Novoszel called *Baron at the Teacher's Desk*, which appeared in the *Bácsmegyei Napló* in early 1929. The discovery of the novel and the clarification of some biographical data modify our knowledge of the author.

Keywords: *Bácsmegyei Napló*, Hungarian literature in Vojvodina, Andor Novoszel

BEVEZETŐ

Novoszel Andor életrajza megtalálható a Gerold László által szerkesztett *Vajdasági magyar irodalmi lexikon*ban. Az ott található adatok szerint Kakoszi Andor néven született 1886. március 17-én Novoszellón, egy azóta eltűnt bánáti településen Töröktoplya közelében. Családjá a tanyáról való elköltözés után nevet változtatott, így lett Novoszel a vezetéknevük. Zentán fejezte a hatosztályos gimnáziumot, majd városi hivatalnok lett (Gerold 2016: 288).

Szerzőnk nevével azonban találkozhatunk a Bajai Állami Tanítóképző Intézet évkönyveiben is, amelyek szerint a zentai algimnázium után, 1900-ban ott folytatta tanulmányait. Az iskola évkönyveiből megtudhatjuk, hogy születési ideje 1886. július 24-e (Scherer 1904: 80), amely szintén eltér az eddig ismert dátumtól. Másodikban osztályt ismételte (Scherer 1902: 71), ezért 1905-ben végzett. Az 1906-os évkönyv beszámol egykori növendékei pályafutásáról, s megtudjuk, hogy Novoszel Andor Budapesten tornatanárjelölt volt (Scherer 1906: 63). Az 1909-es *Néptanítók lapja* már mint kinevezett zentai tanítót említi Novoszelt (Hivatalos rész 1909).

Az évkönyv öccsét, Istvánt is számon tartja, aki két osztállyal alatta járt (Scherer 1904: 28).

Novoszel a *Bácsmegyei Napló* hasábjain tűnt fel, de mivel a húszas évek példányai megsínylették az elmúlt száz évet, a Szabadkai Városi Könyvtárban és a Szabadkai Városi Múzeumban is foghíjas a gyűjtemény, eddig nincs pontos adatunk arról, mikor, és hány műve jelent meg a lap hasábjain.

Bori Imrétől tudjuk, hogy irodalmi működése mindössze két évig tartott és „a helyi színek iránt volt különös érzéke, s bár nem tragédiaírója akart lenni a tiszai vidéknek, hanem mindenekfelett nevető Demokratikusa” (Bori 1971: 844).

Az utolsó vele készült riportban az éppen megjelent *Így a koma* című kötetről beszél a Szent István kórház idegosztályán kezelt szerző, s elmeséli, hogy készen van egy regénye is, címet azonban nem említi (Látogatás Novoszel Andornál 1928).

Halálának pontos dátuma: 1928. március 28-a, a bajai tanítóképző elvégzése mellett ez is az életrajz eddig ismeretlen adata (Novoszel Andor meghalt 1928). A *Vajdasági magyar irodalmi lexikon* csak az évet tüntette fel: 1928 (Gerold 2016: 288).

Novoszel egykötetes szerző, az *Így a koma* című kötete nem sokkal a halála előtt jelent meg Szabadkán, a Minerva kiadásában. Bori Imre szerint „egy meghatározott kör ízlésének követelményekhez igazodó, az életfelfogásban annak eszményeit követő, előadásmodorban annak életviteléhez alkalmazkodó irodalom jelképe” (Bori 1967: 15) volt. A kötetben megjelent művek anekdoták, amelyekben „nagy kedvvel rajzolta a tanítói lakás és a patika világát, ebben realizálja tréfásan komoly történeteit, csattanós anekdotáit. Lassú életvitel és alacsony kultúrszint tükröződik a novellákban: a vidéki kisváros néhány jól meglátott és megrajzolt alakja képviseli a haladástól messze elmaradt világot” (Bori 1998: 88).

AZ ISMERETLEN REGÉNY: BÁRÓ A KATEDRÁN

„A Bácsmegyei Naplónak [...] az a célja, hogy megkedveltesse olvasóival a vajdasági magyar irodalmat. Ezért a külföldi regényírók műveivel párhuzamosan jugoszláviai szerzők műveit is közölni fogjuk” (Erős Mátyás mestersége 1928).

Az irodalmi rovat 1928-as indulása óta Louis Hémon: *Az ökölvívó: sportregény*, Tamás István: *Erős Mátyás mestersége*, László Ferenc: *A férfi, a nő és a film*, Somlay Károly: *A bűvös tallér: A Bácsmegyei Napló eredeti regénye* művek kerültek megjelentetésre.

Novoszel regényét 1929. január 16-án a következő szavakkal ajánlják az olvasók figyelmébe: „A sarjadni kezdő vajdasági irodalomnak büszkesége volt. Zamatos magyaros históriáinak nagy része volt abban, hogy a vajdasági olvasó is megszületett. Egy író-orvos mesélte egyszer, hogy a falujában parasztemberek, parasztasszonyok a betegeknek Novoszel novellát olvastak föl, hogy jó kedvre hangolják. A vidám beteget gyógyító paraszthistóriák írója nagyon beteg volt. [...] Haldoklása napjaiban jelent meg egyetlen kötete az *Így a koma* s vajdasági viszonylatban szinte páratlan sikert aratott. [...] Irodalmi hagyatékában egy teljesen kész kis regényt találtak” (Novoszel Andor posthumus regénye 1929).

Novoszel Andor: *Báró a katedrán* című posthumus regénye 1929. január 20-a és 1929. március 30-a között jelent meg 62 részben (Novoszel 1929a–1929jjj). A mindössze pár hónappal azelőtt elhunyt író hagyatékában találták meg a regényt, amelyet elsőként és utoljára a *Bácsmegyei Napló* közölt (1. kép).

A történet a nagy háború utáni társadalmi összeomlás idején játszódik, s éppen a társadalmi rangok vagy annak hiányai indítják el a bonyodalmat is. A regény főszereplője, egy harminc év körüli báró, katonatiszt, tiszt szolgájával a Kerekegyháza melletti Kevi pusztán leszáll a vicinálisról, és új életet kezd. Palotássy László huszárszázados húgának, Ellának adta Szatmár megyei kis birtokát és tanító lett, remélve, hogy a kis örökölt föld férjhez juttatja majd a testvérét. Mindjárt a történet elején feltűnik, hogy László nem ebbe a világba való, amikor Varga Imre, a másik tanya iskolájának tanítója meghallja hegedűjátékát, azt mondja, hogy „ilyen gyönyörű tehetséggel feltétlenül városba kell kerülnie” (Novoszel 1929b).

Egyik oldalon sem találja önmagát: az egyszerű emberek és az arisztokraták között sem. Fél, hogy az arisztokraták dörgölődzésnek veszik barátságát. A parasztkhoz való viszonyát nem taglalja Novoszel, a regényben alig van parasztszereplő, a főszereplő mellett a kisváros úri társadalma kap szerepet, nem azok, akiket például a tanyasi iskolában tanít.

László igazi úrifíú, aki hegedül, zongorázik, énekel, ért a lovakhoz, ezek azonban mind lassan derülnek ki a történet folyamán. Amikor hegedül „minden hang, amit az élettelen fából kicsalt, elárulta, hogy a játékos nem mindennapi szürke lélek, hanem mélyen érző, melegszívű ember” (Novoszel 1929b).

Mindjárt a második fejezetben megismerjük a Kerekes családot is: Kerekes Vilmos nagyságos urat, zsidó földbirtokost, lányát Verát, fiát, Jenőt a szeszgyár vezetőjét, és a nagyságos asszonyt, aki béna lábai miatt kerekesszékebe kényszerült.

Kerekest jó embernek mondják, akinek ezért azt is elnézik, hogy zsidó. Az antiszemitizmus gondolata többször előfordul a regényben: Kerekes „élet- és vagyonbiztosítás-félének tartotta” hogy gyerekei keresztény házastársat találjanak maguknak (Novoszel 1929l). A városi hangverseny alkalmával tartott mulatságon „az esperes úr nem tudta megbocsátani, hogy Kerekes zsidó s lám milyen rettenetes dolog az előítélet, valahányszor hallotta, Kerekes hogyan áldoz minden jótékony célra, sosem késett, bár igen szűk körben kijelenteni, az egész áldozatkészség nem más, mint zsidó fitogtatás” (Novoszel 1929bb). A regény végén, amikor a Kerekes család az esperesnél tesz látogatást, akkor kerül előtérbe a vallás gondolata, s az, hogy „sajnos ma nagyon a vallás szerint ítélik meg az embert [...] sohasem a vallás, hanem annak gyarló követője a hibás” (Novoszel 1929eee).

Az új tanító megérkezése természetesen felbolygatja a puszta világát. Kerekesék elvárják, hogy tiszteletét tegye náluk, de mivel ez késik, Vera, a kisasszony kihasználja az alkalmat, hogy szóba elegyedjen Gázsival, László szolgájával és kifaggassa az idős embert. Ki is derül a tanító úr előélete, nemesi származása, s a lány ezzel magyarázza a távolságtartást: a báró úr nem akar zsidó kisasszonnyal mutatkozni.

Egy véletlen folytán azonban nem kerülhetik el a találkozást, amely során egymásba szeretnek. Akár vége is lehetne a regénynek, de közbeszól a nemesi büszkeség: László szeretné elkerülni, hogy hozományvadásznak nézzék. Emellett fél attól is, hogy visszacsöppen a régi millióbe, ami nem tetszene neki. Új életet kezdett, el akarja feledni a régit. Azonban „az asszonyi lélek éleslátóbb, mint a férfi ész” (Novoszel 1929i), mindenki észreveszi a két fiatal közeledését, s Kerekesék megszeretik az intelligens, jóképű tanítót, és „olyan család körében, ahol a szeretet, a harmónia teljes, az idegen is otthon érzi magát” (Novoszel 1929k).

Vera kisasszony kezéért azonban többen is versengenek: Kaiserfeld, az eladósodott gróf, aki „elég jó külsejű fiatalember, hanem a modorában volt valami ellenszenves” (Novoszel 1929l) és Szeredássy Ernő, a szomszéd alkoholista birtokos, aki – mint kiderül – Palotássy alatt szolgált a háborúban, s szép emlékei vannak róla.

A cselekményt Ella, László húgának érkezése bolygatja fel, aki leleplezi bátyja rangját és szerelmét, ezzel felkavarva az állóvizet. A Tündérkének nevezett lány jóakaratból meséli el testvére előéletét, remélve, hogy ezáltal közelebb hozza egymáshoz Lászlót és Verát. Ez azonban éppen az ellenkező hatást váltja ki: László úgy érzi, nem mehet többé a kastélyba, hiszen véleménye szerint egy elszegényedett nemes csakis hozományvadász lehet: „becsületes ember olyan szivességet nem fogadhat el, aminek az árát meg nem fizetheti” (Novoszel 1929v). A kastélyban viszont úgy érzik, „a hét ágú korona sokkal nagyobb elválasztó akadály” (Novoszel 1929q).

A tetőfok a kisvárosban tartott koncerten következik be, ahol László is fellép hegedűjátékával és elkápráztatja a közönséget. Az ezt követő mulatságon azonban, miközben Verával táncol, megérkezik Kaiserfeld, aki franciául szól a lányhoz, tudatva vele, hogy megszabadítja a férfitől. Arra azonban nem számít, hogy Palotássy megérti a francia szót, s rosszul esik neki Vera szótlansága, amivel elengedte őt.

László húga, Ella azonban beleszeret Kerekes Jenőbe, s összeházasodnak. Mindenki reméli, kettős esküvő lesz, Laci azonban nem akarja megkérni Vera kezét, mert Szeredássy szerint a lány Kaiserfeldet szereti. Vera azonban mindkét kérőjét kikosarazta, sem a gróf, sem pedig Szeredássy nem kapja meg a Kerekes-vagyont, amire számítottak.

A regény végén Vera el akar utazni, hogy elfelejtse szerelmét, de szülei arra kérik Lászlót, hogy marasztalja, s a férfi „csak azt érezte, hogy ismét átjárja az az édes, remegő forrás, amely olyan sokszor elfogta már Vera közelében” (Novoszel 1929iii).

A történet tehát boldogan ér véget: a báró elhagyja a katedrát, visszatér régi életéhez, s szerelemből kap vagyont is, nem számításból, mint a Mikszáth-hősök.²

Palotássy László azt mondta a regény elején, hogy „csak egy olyan rettenetes földrengés vethet vissza a régi pályámra, mint a milyen rettenetes összeomlás erre a pályára hozott” (Novoszel 1929v), s Novoszel Andor művében ez a földrengés a szerelem volt. Igaza lett a káplánnak, aki a koncerten megjósolta: „meglátja tisztelendőséged, ezek egy pár lesznek, mert régi tapasztalatok bizonyítják, mindig azok kerülnek össze, akik nem tudnak egymás között járni” (Novoszel 1929aa).

Novoszel műveiből irodalomtörténetünk az anekdotázást emeli ki (Bori 1998), ezek a jellemzők ebben a regényben is megjelennek. „A humor könnyeztető aranyos derűje lengi át s olyan törülmetszett alakok szerepelnek a tanítói lakban s a falusi kastélyban, ahol párhuzamosan játszódik le a cselekmény, aminőket csak Novoszel Andor fantáziája tudott megteremteni” (Novoszel Andor posthumus regénye 1929).

A szereplők sokszor játsszák el egymásnak a velük megesett vicces jeleneteket, mint például amikor Jenő eljátssza, húga hogyan kosarazta ki Kaiserfeld grófot.

2 Például Noszty Ferenc vagy a Kopereczky-vagyonra számító rokonság.

Az író humora sokszor felbukkan olyan mondatokban, mint például: „László egy órával előbb kiért az állomás címet, de annál kevésbé jelleget viselő őrházhoz” (Novoszel 1929p); „Na ez a Virágos Benő meglátja tisztelendőséged, még elaltat bennünket. Hanem az ő lelken szárad, ha az első zenei szám az én horkolásom lesz” (Novoszel 1929z).

Novoszel Andor „mesélése lassú, kényelmes, viszonya képzelt olvasójához barátián intim, bizalmaskodó, egész írói lényét a komázó közvetlenség jellemzi” (Bori 1971). Ugyanezek a jellemzők mondhatóak el a *Báró a katedrán* című regényéről is, amely eddig egyetlen helyen, a *Bácsmegyei Napló*-ban jelent meg.

ÖSSZEGZÉS

A *Bácsmegyei Napló* fontos orgánuma volt a két világháború között élő vajdasági íróknak. Irodalmi rovata teret adott az éppen kibontakozóban lévő vajdasági magyar irodalomnak, a már befutott szerzőknek, mint például Milkó Izidor, de az új, eddig ismeretlen íróknak is. Novoszel Andor egyike volt a szabadkai lap felfedezettjeinek, korai halála azonban megakadályozta kibontakozását.

Hagyatékában talált regényét a *Bácsmegyei Napló* jelentette meg 1929-ben. A *Báró a katedrán* Novoszel Andor elfeledett regénye, amely azóta sem jelent meg nyomtatásban, sőt, az irodalomtörténet sem ismerte.

Az ismeretlen regény felfedezése mellett az író életéről szóló új adatok is árnyalhatják ismeretünket a vajdasági magyar irodalom korai szakaszáról.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bori, I. (1967. augusztus 27.). Novoszel Andor. *Magyar Szó*, 15.
 Bori, I. (1971). Népiességünk változatai. *Híd*, 35(7–8), 839–853.
 Bori, I. (1998). *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Újvidék: Forum.
 Erős Mátyás mestersége. (1928. július 3.). *Bácsmegyei Napló*, 4.
 Gerold, L. (2016). *Vajdasági magyar irodalmi lexikon*. Újvidék: Forum.
 Hivatalos rész (1909. augusztus 5.). *Néptanítók lapja*, 16.
 Látogatás Novoszel Andornál. (1928. március 21.). *Magyar Hírlap*, 9.
 Novoszel, A. (1929a: 1929. január 20.). Báró a katedrán (1. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
 Novoszel, A. (1929b: 1929. január 22.). Báró a katedrán (2. rész). *Bácsmegyei Napló*, 10.
 Novoszel, A. (1929c: 1929. január 23.). Báró a katedrán (3. rész). *Bácsmegyei Napló*, 14.
 Novoszel, A. (1929d: 1929. január 24.). Báró a katedrán (4. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
 Novoszel, A. (1929e: 1929. január 25.). Báró a katedrán (5. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
 Novoszel, A. (1929f: 1929. január 26.). Báró a katedrán (6. rész). *Bácsmegyei Napló*, 10.
 Novoszel, A. (1929g: 1929. január 27.). Báró a katedrán (7. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
 Novoszel, A. (1929h: 1929. január 28.). Báró a katedrán (8. rész). *Bácsmegyei Napló*, 6.
 Novoszel, A. (1929i: 1929. január 29.). Báró a katedrán (9. rész). *Bácsmegyei Napló*, 10.
 Novoszel, A. (1929j: 1929. január 30.). Báró a katedrán (10. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
 Novoszel, A. (1929k: 1929. január 31.). Báró a katedrán (11. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
 Novoszel, A. (1929l: 1929. február 1.). Báró a katedrán (12. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.

- Novoszel, A. (1929m: 1929. február 2.). Báró a katedrán (13. rész). *Bácsmegyei Napló*, 10.
- Novoszel, A. (1929n: 1929. február 3.). Báró a katedrán (14. rész). *Bácsmegyei Napló*, 14.
- Novoszel, A. (1929o: 1929. február 4.). Báró a katedrán (15. rész). *Bácsmegyei Napló*, 6.
- Novoszel, A. (1929p: 1929. február 5.). Báró a katedrán (15. rész). *Bácsmegyei Napló*, 10.
- Novoszel, A. (1929q: 1929. február 6.). Báró a katedrán (15. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929r: 1929. február 7.). Báró a katedrán (18. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929s: 1929. február 8.). Báró a katedrán (19. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929t: 1929. február 9.). Báró a katedrán (20. rész). *Bácsmegyei Napló*, 10.
- Novoszel, A. (1929u: 1929. február 10.). Báró a katedrán (21. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929v: 1929. február 11.). Báró a katedrán (22. rész). *Bácsmegyei Napló*, 6.
- Novoszel, A. (1929w: 1929. február 12.). Báró a katedrán (23. rész). *Bácsmegyei Napló*, 11.
- Novoszel, A. (1929x: 1929. február 13.). Báró a katedrán (24. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929y: 1929. február 14.). Báró a katedrán (25. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929z: 1929. február 15.). Báró a katedrán (25. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929aa: 1929. február 16.). Báró a katedrán (26. rész). *Bácsmegyei Napló*, 11.
- Novoszel, A. (1929bb: 1929. február 17.). Báró a katedrán (27. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929cc: 1929. február 18.). Báró a katedrán (28. rész). *Bácsmegyei Napló*, 6.
- Novoszel, A. (1929dd: 1929. február 19.). Báró a katedrán (30. rész). *Bácsmegyei Napló*, 11.
- Novoszel, A. (1929ee: 1929. február 20.). Báró a katedrán (31. rész). *Bácsmegyei Napló*, 14.
- Novoszel, A. (1929ff: 1929. február 21.). Báró a katedrán (32. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929gg: 1929. február 22.). Báró a katedrán (33. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929hh: 1929. február 24.). Báró a katedrán (34. rész). *Bácsmegyei Napló*, 11.
- Novoszel, A. (1929ii: 1929. február 25.). Báró a katedrán (35. rész). *Bácsmegyei Napló*, 6.
- Novoszel, A. (1929jj: 1929. február 26.). Báró a katedrán (36. rész). *Bácsmegyei Napló*, 9.
- Novoszel, A. (1929kk: 1929. február 27.). Báró a katedrán (37. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929ll: 1929. február 28.). Báró a katedrán (38. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929mm: 1929. március 1.). Báró a katedrán (39. rész). *Bácsmegyei Napló*, 11.
- Novoszel, A. (1929nn: 1929. március 2.). Báró a katedrán (40. rész). *Bácsmegyei Napló*, 11.
- Novoszel, A. (1929oo: 1929. március 3.). Báró a katedrán (41. rész). *Bácsmegyei Napló*, 12.
- Novoszel, A. (1929pp: 1929. március 4.). Báró a katedrán (42. rész). *Bácsmegyei Napló*, 6.
- Novoszel, A. (1929qq: 1929. március 5.). Báró a katedrán (42l. rész). *Bácsmegyei Napló*, 9.
- Novoszel, A. (1929rr: 1929. március 6.). Báró a katedrán (44. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929ss: 1929. március 7.). Báró a katedrán (45. rész). *Bácsmegyei Napló*, 14.
- Novoszel, A. (1929tt: 1929. március 8.). Báró a katedrán (45. rész). *Bácsmegyei Napló*, 14.
- Novoszel, A. (1929uu: 1929. március 10.). Báró a katedrán (47. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929vv: 1929. március 11.). Báró a katedrán (48. rész). *Bácsmegyei Napló*, 6.
- Novoszel, A. (1929ww: 1929. március 12.). Báró a katedrán (49. rész). *Bácsmegyei Napló*, 9.
- Novoszel, A. (1929xx: 1929. március 13.). Báró a katedrán (50. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929yy: 1929. március 15.). Báró a katedrán (51. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929zz: 1929. március 16.). Báró a katedrán (52. rész). *Bácsmegyei Napló*, 8.
- Novoszel, A. (1929aaa: 1929. március 17.). Báró a katedrán (53. rész). *Bácsmegyei Napló*, 6.
- Novoszel, A. (1929bbb: 1929. március 19.). Báró a katedrán (54. rész). *Bácsmegyei Napló*, 9.
- Novoszel, A. (1929ccc: 1929. március 20.). Báró a katedrán (55. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929ddd: 1929. március 22.). Báró a katedrán (56. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929eee: 1929. március 23.). Báró a katedrán (57. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929fff: 1929. március 24.). Báró a katedrán (58. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929ggg: 1929. március 25.). Báró a katedrán (59. rész). *Bácsmegyei Napló*, 5.
- Novoszel, A. (1929hhh: 1929. március 27.). Báró a katedrán (60. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929iii: 1929. március 29.). Báró a katedrán (61. rész). *Bácsmegyei Napló*, 13.
- Novoszel, A. (1929jjj: 1929. március 30.). Báró a katedrán (62. rész). *Bácsmegyei Napló*, 7.
- Novoszel Andor meghalt. (1929. március 29.). *Magyar Hírlap*, 8.

Novoszel Andor posthumus regénye. (1929. január 16.). *Bácsmegyei Napló*, 5.

Scherer, S. (1902). *A Bajai Magyar Királyi Állami Tanítóképző-Intézet XXIX. értesítője az 1901-1902. (XXXII.) iskolai évről*. Baja: Kollár A.

Scherer, S. (1904). *A Bajai Magyar Királyi Állami Tanítóképző-Intézet XXXII. értesítője az 1901-1902. (XXXV.) iskolai évről*. Baja: Kollár A.

Scherer, S. (1906). *A Bajai Magyar Királyi Állami Tanítóképző-Intézet XXXIII. értesítője az 1901-1902. (XXXVI.) iskolai évről*. Baja: Kollár A.

Dora Hicsik

PRILOG ISTORIJI MAĐARSKE KNJIŽEVNOSTI VOJVODINE

Roman Andora Novosela: *Baron za katedrom*

Rezime

Dnevni list *Bácsmegyei Napló* je objavljivao književnu građu od svog nastanka 1903. godine, a od 1928. do 1941. godine u posebnom delu su objavljivana dela vojvođanskih i mađarskih autora. Pored pesama i pripovedaka, i romani su publikovani u jednom od najznačajnijih listova vojvođanskih Mađara u periodu između dva svetska rata. Među romanima objavljenim u časopisu, pored popularnog žanra (poput Tarzanovih priča, kriminalističkih i dokumentarnih romana), mogu se naći i dela vojvođanskih autora. Svi objavljeni romani pisaca zemlje matice su bila po drugi put objavljena, dok su vojvođanski pisci bili u prilici da svoja dela po prvi put publikuju. Tema ovog rada je do sada nepoznati roman Andora Novosela *Baron za katedrom*, koji je objavljen u *Bácsmegyei Napló* početkom 1929. godine. Otkriće romana i razjašnjenje nekoliko biografskih detalja menjaju dosadašnja saznanja o autoru.

Viktorija Šimon Vuletić¹
Gradski muzej Subotica
Trg sinagoge 1
24000 Subotica, Srbija
viktorija.simon.vuletic@gmail.com

UDC: 82-992.09 Sekelj T.
Primljeno: 9. avgusta 2022.
Prihvaćeno: 7. oktobra 2022.

IMAGINARNO PUTOVANJE NA PAPUA NOVU GVINEJU SA TIBOROM SEKELJEM

Komparativna analiza etnografskih zapisa

Originalni naučni rad

AN IMAGINARY TRIP TO PAPUA NEW GUINEA WITH TIBOR SEKELJ

Comparative Analysis of Ethnographic Records

Original research article

Apstrakt: Svako bavljenje životom i opusom Tibora Sekelja neminovno nas stavlja pred naizgled nerešivu dilemu: Kako se baviti istraživanjem ličnosti i dela istraživača svetskog ranga, koji je svojim ekspedicijama, putopisima objavljivanim na više desetina jezika širom sveta, filmskim i fotografskim svedočanstvima o često vrlo neistraženim područjima, takoreći rasut po svetu? Da li je prvenstveno ostao značajan za esperantiste koji i dalje s velikim pijetetom neguju uspomenu na Sekelja, planinare koji svoja udruženja nazivaju po njemu ili je njegov životni put putokaz za sve antropologe koje naučna radoznalost podstiče na nova istraživanja? Budući da bi u Subotici, gde je Tibor Sekelj proveo poslednje dve decenije života, 2022. godinu slobodno mogli da nazovemo i „Sekeljevom godinom” ako uzmemo u obzir da se radi o 110. godišnjici rođenja, 50. godišnjici dolaska na čelo Gradskog muzeja i 35 godina od dobijanja Plakata za životno delo, najvišeg priznanja Grada Subotice. Ovaj rad, međutim, ima mnogo skromnije domete i zamišljen je da kroz etnološku analizu njegovog dela *Papuanski dnevnik* ispita njegove domete na polju etnologije i antropologije, upoređujući Sekeljeve opservacije sa saznanjima koje su o ovom udaljenom ostrvu sticali velikani etnološke nauke.

Ključne reči: Tibor Sekelj, antropologija, Papua Nova Gvineja, *Papuanski dnevnik*, plemena, obredi i običaji

Abstract: Any study of the life and works of Tibor Sekelj inevitably puts us in front of a seemingly unsolvable dilemma: How to deal with the research of the personality and work of a world-class researcher who, with his expeditions,

¹ Viktorija Šimon Vuletić, etnolog-antropolog, muzejski savetnik
Viktorija Šimon Vuletić, etnológus-antropológus, múzeumi tanácsos
Viktorija Šimon Vuletić, ethnologist-anthropologist, museum conseller

travelogues published in dozens of languages around the world, film and photographic evidence of often very unexplored areas, so to speak scattered around the world? Did he primarily remain significant for the Esperantists who still cherish the memory of Sekelj with great piety, the mountaineers who name their associations after him, or is his life's path a guide for all anthropologists whose scientific curiosity prompts them to do new research? Since in Subotica, where Tibor Sekelj spent the last two decades of his life, we could freely call 2022 "Sekelj's year" if we consider that it is the 110th anniversary of his birth, the 50th anniversary of his becoming the manager of the Municipal Museum of Subotica and 35 years since receiving the Lifetime Achievement Charter, the highest recognition of the City of Subotica. This work, however, has a much more modest aim and intends to examine his scope in the field of ethnology and anthropology through the ethnological analysis of his work *Papuan Diary*, comparing Sekelj's observations with the empirical data about this remote island gained by the greatest names of ethnological science.

Keywords: Tibor Sekelj, anthropology, Papua New Guinea, *Papuan Diary*, tribes, rites and customs

EKSPEDICIJA UZ PODRŠKU RADIO-TELEVIZIJE JUGOSLAVIJE

Iako se i danas smatra da je Tibor Sekelj² jedan od najprevođenijih pisaca bivše Jugoslavije, zagrebački pisac i filozof Juraj Bubalo u jednom svom osvrtu na njegovo delo vrlo tačno rezimira odnos današnjih država prema Sekeljevom književnom opusu: „Zadivljeni, čitali smo *Kroz brazilske prašume*, *Oluja na Aconcuagui*, *U zemlji Indijanaca*, *Gde civilizacija prestaje*, *Nepal otvara vrata*, *Karavana prijateljstva*, *Kumevava – sin prašume*, *Na tragu doživljaja*, *Padma – mala plesačica*, *Temudžin – dečak stepe*, *Djeca širom svijeta*, *Odapni strelu put zvezda*. Dvadesetak godina kasnije moramo se zapitati: gdje su danas ti naslovi? Tko ih čita? Mlađa generacija jedva ga poznaje po imenu, a kamoli djelu: njegove se knjige kod nas više ne tiskaju (u Srbiji je posljednje desetljeće više puta pretiskan njegov glasoviti omladinski roman *Kumevava*), a na knjižničnim policama – jedinom mjestu gdje se još mogu pronaći, po svoj prilici u neutralnom uvezu – odgurnute su iza novijih putopisnih naslova, dok poneki knjižničari i sami pretpostavljaju da su otpisane” (Bubalo 2014).

Kako se desilo da nekadašnja jugoslovenska javnost takoreći potpuno skrajne čoveka koji je još decenijama bio živo prisutan, poznat, omiljen, takoreći legendaran kao svetski putnik, istraživač, putopisac čije su reportaže redovno objavljivali mnogi popularni nedeljnici poput *Ilustrovane politike*, nakon smrti i kao pisac i kao istraživač bude prepušten potpunom zaboravu u intelektualnim krugovima nekadašnje domovine? Po rečima Juraja Bubala razlog takvog zanemarivanja lika i dela je to što je „zemlja koja ga je cijenila kao svog najvećeg

2 Tibor Sekelj (Székely Tibor, 14. februar 1912 – 20. septembar 1988).

živućeg istraživača, istraživača starog kova, raspala se, svijet kakav je opisivao u svojim knjigama i filmovima prestajao je postojati, kozmopolitske humanističke ideje sadržane u njima izgubile su se u svijetu rastrganom neslogom, a nadnacionalni, neutralni 'međunarodni jezik' u koji je vjerovao i za koji se kao najprevođeniji esperantski pisac zalagao izašao je iz mode ne ispunivši svoju misiju u svijetu kojim je zavladao engleski" (Bubalo 2019).

Stoga ovaj rad predstavlja skroman pokušaj da se životno delo Tibora Sekelja otrgne od zaborava, iako se ovom prilikom nećemo baviti njegovim doprinosom muzeologiji u koju je na osnovu svog višedecenijskog iskustva uneo za to vreme vrlo savremene naučne poglede i doprineo novom shvaćanju svrhe postojanja muzeja kao mesta učenja i prenošenja ideja, nego ćemo težište rada staviti na jedno od njegovih poslednjih velikih putovanja, na ekspediciju na Papua Novu Gvineju, koje na samom početku putopisa poetično opisuje kao ostrvo čija „je zelena boja duboka, tamna, patetična, puna gneva i bunta, zatvorena i odbojna. To je krik džungle na dan postanka sveta. Nova Gvineja" (Sekelj 2019: 9). Knjiga koja nam je poslužila za upoznavanje Sekeljevog načina terenskog istraživanja i etnografskih zapisa pisana je u Subotici, a objavljena je prvi put 1978. godine u prevodu na mađarski (*A pápuák szigetén*), zatim 2016. godine na esperantu (*La Papua taglibro*), a nakon toga 2019. i na hrvatskom. Kako Vikipedija navodi, Tibora Sekelja je „Jugoslovenska radio televizija 1970. godine poslala u Australiju, Novi Zeland i Novu Gvineju gde je boravio ukupno šest meseci i gde je došla do izražaja njegova neverovatna socijalna inteligencija, koja je čak bila iznad lakoće s kojom je usvajao domorodačke jezike" (Tibor Sekelj 2022). Osim što je bio istraživač i poliglota, Sekelj je istovremeno bio i snimatelj, režiser i majstor svetla i zvuka, a te veštine su mu pomogle da finansira svoja putovanja. Tako je nastala i petodelna serija *Putovanja Tibora Sekelja* u kojoj su dve epizode bile posvećene upravo Papua Novoj Gvineji i koje su sedamdesetih godina prikazivane na jugoslovenskim televizijama.

Lakoća sa kojom Sekelj komunicirao sa visokim zvaničnicima zemlje, ali i sa domorocima koji ranije jedva da su videli Evropljanina, primetna je i u pitkom, autobiografskom pisanju beležaka od kojih je kasnije sastavio svoj brevijar papuanskih dnevničkih zapisa. Na samom početku putopisa Sekelj navodi osnovne podatke o ličnostima koje su među prvim otkrivala i istraživale Ilha dos Papuas ili ostrvo čupavaca, kako ih je nazvao Portugalac Horhe de Menezes (Jorge de Menezes). Dnevnik takođe otkriva da je po samom dolasku u glavni grad Port Morsbi kao televizijski snimatelj smešten u ložu, da bi iz blizine mogao da posmatra čuveni domorodački festival pesama i igara pod nazivom „sing-sing" (Slika 1). Sekelj detaljno opisuje zvaničnu ceremoniju na kojoj je bio prisutan i princ Filip kao najviši predstavnik britanske vlasti, budući da je Nova Gvineja i danas Unitarna parlamentarna monarhija kojom vlada engleska kraljica. Sing-sing je istovremeno bio prilika da jednom godišnje mnogobrojna plemena Nove Gvineje na jednom mestu predstave svoje jedinstvene tradicionalne nošnje,

običaje, pa čak i jezike, kojih prema sajtu *Ethnologue – Jezici sveta* ima čak 839 živih u celoj državi (Languages of Papua New Guinea 2017). Na tom svečanom defileu Sekelj je izbliza ovekovečio skup koji je prvi put održan 1957. godine, a koji je novogvinejska vlada kreirala s ciljem da jednom godišnje na istom mestu okupi tradicionalno neprijateljska plemena. Ideja je bila da festival sing-sing pokaže svu različitost i živopisnost domorodačkih plemena i time doprinese integraciji stanovništva i jačanju državnog patriotizma. Da je projekat u potpunosti uspeo dokazuje svake godine sve veći broj državnih zvaničnika, kao i domaćih i stranih turista prisutnih na ovom jedinstvenom događaju na kojem učestvuje sve veći broj plemena, kojih po državnim podacima ima oko 800. Jedan deo Sekeljevog snimljenog materijala danas je u posedu Gradskog muzeja Subotice.

Prvi Sekeljevi utisci o Port Morisbiju, glavnom gradu Papue Nove Gvineje, o širokim bulevarima, evropski obučanim ljudima na ulici i urbanizovanim četvrtima sa prodavnicama svetskih brendova, govore o zemlji koja već uveliko gazi utabanim stazama današnje globalne civilizacije. U vezi s tim ne treba smetnuti s uma da je Sekelj po sopstvenom kazivanju svestan da ga na Novoj Gvineji ne očekuje nikakva misterija koju treba otkriti, budući da su mu preko literature poznata putovanja prethodnika koji su na ostrvo doplovili u herojska vremena, kada je još sve bilo nepoznato i neizvesno, prepuno nepredvidljivih opasnosti i iznenađenja.

TRAGOM VELIKIH PRETHODNIKA U TERENSKOM ISTRAŽIVANJU

Iako nam Sekelj, kako smo već pomenuli, pruža kratak istorijski pregled viševekovnog mukotrpnog otkrivanja tajanstvenog ostrva, počevši od 16. veka, kada su ga otkrivali Portugalac Antonio de Abreu, a kasnije i istraživač Horhe de Menezes, koji je Novu Gvineju nazvao ostrvom čupavaca (Ilhas dos Papuas) preko španskih moreplovaca, slavni Nizozemci poput Abela Tasmana, pa sve do Engleza Vilijama Dampijera (William Dampier) i čuvenog kapetana Džejmsa Kuka (James Cook) tokom 18. veka (Sekelj 2019: 11), zapadni svet je sve do sredine 20. veka malo znao o narodima današnje Papua Nove Gvineje. Tek je tridesetih godina 20. veka „podignuta zavesa” koja je široj javnosti otkrila doline i visoravni ostrva na kojem postoje plemenski narodi sa očuvanim tradicijama, bogati, već uveliko eksploatisani prirodni resursi, domorodački radnici lojalni engleskoj kruni, kopači zlata sa svih strana sveta, mnogobrojni misionari i administrativni službenici britanske imperije. Većina ovih prvih „uljeza” bila je previše zaokupljena svojim neposrednim ciljevima da bi se posebno bavili i izveštavali o životima ljudi za čije se postojanje do nedavno nije ni znalo. Nije stoga čudno da su na red došla i istraživanja antropologa koji su imali priličnu slobodu da sprovedu svoj terenski rad na odabranim područjima, pokušavajući da uspostave kontakte i sa administracijom i sa misionarima, kao i sa domorocima, za koje su to često bili prvi susreti sa „belim čovekom”.

Činjenica je da Sekelj u *Papuanskom dnevniku* (2019), kao ni u mnogim drugim putopisima, sebe ne predstavlja kao etnologa ili antropologa, niti se bavi teorijom ili klasičnim terenskim radom, međutim, njegova teorijska potkovanost postaje u više navrata očigledna, kao kada se u putopisu poziva na etnologe i antropologe koji su se nekoliko decenija ranije godine posvetili istraživanju Nove Gvineje. Zanimljivo je takođe da u *Papuanskom dnevniku* Sekelj samo sporadično pominje najpoznatija imena etnološke nauke, antropologe posvećene višegodišnjem životu sa urođenicima po Okeaniji. U vezi istraživanja domorodačkih plemena po zabačenim delovima sveta, među ostalima i po Novoj Gvineji, svakako moramo da navedemo vrhunske antropologe koji su svojim istraživanjima na nepoznatom terenu, kao i naučnim teorijama, udarili temelje današnjoj antropologiji. Među njima najveću profesionalnu slavu postigao je britanski antropolog poljskog porekla Bronislav Malinovski (Bronisław Kasper Malinowski, 1884–1942) (Slika 2), ali su vredan doprinos antropološkim saznanjima o najizolovanijim plemenima sveta dali i engleski socijani antropolog Alfred R. Redklif-Braun (Alfred Reginald Radcliffe-Brown, 1881–1955), kao i čuvena američka antropološkinja Margaret Mid (Margaret Mead, 1901–1978) koju će, istini za volju, Sekelj tek usput da spomene, kada bude došao u susret sa plemenom Čambuli, opisanih u njenom radu *Spol i temperament u tri primitivna društva* (Mead 1968) (Slika 3). Uprkos pretežno putopisnom karakteru *Papuanskog dnevnika*, Sekelju je sigurno bilo blisko Redklif-Braunovo objašnjenje suštine etnološke nauke kada piše da se „etnografija razlikuje od istorije po tome što etnograf zasniva svoje znanje ili najveći deo njega, na neposrednom posmatranju, odnosno na kontaktima sa ljudima o kojima piše, a ne, kao istoričar, na pisanim dokumentima” (Redklif-Braun 1982: 7).

Na isti način je cilj svakog Sekeljevog putovanja podrazumevao učestvovanje u svakodnevnici različitih ljudskih zajednica, pri čemu su mu velika erudicija i sposobnost lakog usvajanje novih jezika bile od velike pomoći. Zahvaljujući svom poznavanju antropološke literature Sekelj jedno poglavlje *Papuanskog dnevnika* posvećuje kratkom opisu jednom od najpoznatijih antropoloških studija o običaju trgovine i razmene među urođenicima Trobrijandskih ostrva poznatom kao „Kula prsten” (Sekelj 2019: 126–132) (Slika 4). Malinovski je tokom trogodišnjeg boravka (1915–1918) na Trobrijandskim ostrvima opisao 18 ostrvskih zajednica koje su uključivale nekoliko hiljada učesnika u običaj koji je podrazumevao da se kanuima putuje morem čak nekoliko stotina kilometara, kružeći oko „prstena” u smeru kazaljke na satu, da bi se razmenile naizgled efemerne dragocenosti iz Kule, poput crvenih ogrlica od školjki kojima se trguje na severu, i belih narukvica od školjki kojima se trguje u južnom pravcu, sve vreme kružeći kanuima suprotno od kazaljke na satu. Ako je početni poklon bila traka za ruku, onda je poklon za zatvaranje prstena morala da bude ogrlica i obrnuto. Razmenu kulskih dragocenosti prati i trgovina drugim predmetima poznatim kao „mvali” (Slika 5). Uslovi učešća su se razlikovali od regiona do regiona. Dok su na ostrvima Trobriand razmenu monopolizovale poglavice, na drugim mestima je u trgovinu Kula prstena bilo

uključeno preko stotinu ljudi. Sve dragocenosti kojima se trgovalo služile su isključivo u svrhu uvećanja društvenog statusa i prestiža, a pažljivo propisani običaji i tradicija pratile su razmenu kojom su uspostavljane jake, često doživotne veze između učesnika razmene. Malinovski je značaj ovog običaja sagledao kao univerzalnost racionalnog rasuđivanja (čak i među domorocima), kao i u suštini kulturološku prirodu predmeta zbog kojeg su se izlagali tolikim naporima. Objašnjavajući složeni društveni mehanizam Kule, istančane obredne radnje, etikeciju i dostojanstvenost koja je prati Malinovski u stvari evropskoj naučnoj javnosti stavlja do znanja da uprkos uvreženom mišljenju o „divljaštvu” novogvinejskih domorodaca, njihovi običaji i obredna praksa svedoče da moralno i intelektualno nisu zaostala, ljudski manje vredna bića, kritikujući svojim zaključcima tada preovlađujući stav u naučnim krugovima da se radi o domorocima koji „ne žele ništa drugo nego da zadovolje svoje najjednostavnije potrebe i čine to prema ekonomskom principu najmanjeg napora” (Malinovski 1979: 460). Upravo je komplikovana i naizgled beskorisna trobrijandska institucija razmene za njega potvrda pomenute teze. „Nadam se” – piše Malinovski – „da bez obzira na to šta Kula može značiti za etnologiju i za opštu nauku o kulturi, njeno značenje leži u tome što predstavlja sredstvo da se odagna gruba, racionalistička koncepcija primitivne ljudske vrste” (Malinovski 1979: 460).

ANTROPOLOG IZMEĐU DOMORODACA I KOLONIJALNE VLASTI

Pitanje koje se neminovno nameće dok razmatramo značaj antropoloških istraživanja i doprinos antropologa boljem shvatanju složenosti i različitosti ljudskih zajednica jeste pitanje stremljenja same antropološke nauke. Krenimo od toga da je opšte poznata činjenica da se antropologija kao nauka razvijala istovremeno sa širenjem evropskog imperijalizma tokom 19. veka, dok sami koreni discipline potiču iz vremena prosvetiteljstva, evropskog kulturnog pokreta koji je fokus stavljaao na moć razuma i čovekovu sposobnost da racionalnom spoznajom unapredi ljudsku zajednicu. Prosvetitelji su imali za cilj da shvate ljudsko ponašanje i društveno ustrojstvo kao fenomene koji slede definisane principe. Budući da je evropska ekspanzija širom planete dovela do potrebe da se kontrolišu strane teritorije u cilju naseljavanja, ali primarno zbog eksploataisanja prirodnih resursa, za kolonijalnu vlast je postalo od ključne važnosti upoznavanje domorodačkog stanovništva, njihovih životnih navika, sistema vrednosti i reagovanja kada dođu u dodir sa kapitalističkim društvima u ekspanziji. Kontrolisanje novih teritorija i uspešno sprovođenje poslova zahtevalo je neophodne ozbiljne studije o tome kako se tradicionalne kulture menjaju kada su izložene uticaju evropskih društava, a takva saznanja mogla je da pruži upravo antropologija, budući da isto kao i sociologija, podrazumeva proučavanje ljudskog društva i kulture, s tom razlikom što su joj od samog početka fokus proučavanja predstavljala mala plemenska društva. Zadatak antropologa je bio da kolonijalnim vlastodržcima pruže što tačnije informacije o domorodačkom stanovništvu, čime su doprineli teorijama

kulturne evolucije koje ljudska društva klasifikuju hijerarhijski, na taj način ih istovremeno i vrednosno određujući. Uprkos tome što su bili angažovani od strane institucija vladajućih imperija, učinili bismo veliku nepravdu kada bismo antropologe posmatrali kroz prizmu obrazovanih činovnika kolonijalne uprave, budući da su svojim naučnim radovima najčešće pružali dokaze i argumente protiv teorija o višim i nižim rasama i neupitnoj kulturnoj dominaciji evropskih društava. Teorije o rasnoj nadmoći i inferiornosti, čiji su se zagovornici nalazili među američkim (J. C. Nott, G. R. Gliddon) ali i evropskim intelektualcima (A. Gobineau, H. S. Chamberlain) toga doba, sistematizovane su u drugoj polovini 19. veka sa tezom o intelektualnoj i kulturnoj nadmoći arijske rase. Upravo su saznanja antropologa stečena boravkom među takozvanim „primitivnim narodima” uspevala da uspostave neku ravnotežu i svojim naučnim dokazima pobiju mnoge rasne i kulturološke predrasude. O tome svedoče i sledeće reči Franca Boasa (Franz Boas, 1858–1942) (Slika 6), rodonačelnika savremene antropologije, u knjizi *Um primitivnog čoveka*: „Nema fundamentalne razlike u načinu mišljenja između primitivnog i civilizovanog čoveka. Neka prisna veza između rase i ličnosti nikada nije ustanovljena. Pojam rasnog tipa kakav se obično upotrebljava u naučnoj literaturi varljiv je i zahteva logičko, kao god i biološko predodređivanje” (Boas 1982: 10). Podsetimo se na kraju objašnjenja koje je Malinovski dao u delu *Argonauti zapadnog Pacifika* koje možda najbolje svedoči o tome čemu antropolog stremi kada pristaje da u cilju naučnog saznanja bude izmešten iz svog prirodnog i kulturnog okruženja: „Ono što me stvarno zanima kada proučavam urođenike jeste njihov pogled na stvari, njihov *Weltanschauung*, dah života i realnosti koji oni udišu i od koga žive. Svaka ljudska kultura pruža svojim članovima određenu viziju sveta, određeni ukus života. U tumačenju kroz ljudsku istoriju i prostranstva zemlje mene je uvek najviše očaravala mogućnost da se život i svet sagledaju iz različitih uglova svojstvenih svakoj kulturi, i ona me je nadahnjivala istinskom žudnjom da proničem u druge kulture, da pokušam da shvatim druge tipove života” (Malinovski 1979: 461).

Naravno, Tibor Sekelj kao svetski putnik i državljani tadašnje nesvrstane Jugoslavije, putuje i piše u posleratnom svetu u kome su nakon strahota Drugog svetskog rata rasne teorije utihnule, te se njegov humanizam bez predrasuda koji ispoljava prema, po evropskim merilima shvaćenim „zaostalim ljudskim zajednicama”, oseća u svakoj prilici kada opisuje svoje nastojanje da upozna ljude sa svih meridijana, tragajući neprekidno za opšteltjudskim vrednostima. U tom smislu se Sekelj oslanja i na antropološku nauku, pominjući na stranicama *Papuanskog dnevnika* (2019) pojedine antropologe koji su mu u tom trenutku izgledali značajni.

Prvi etnolog na čiji rad upućuje je australijski antropolog Fransis Edgar Vilijams (Francis Edgar Williams, 1893–1943) (Sekelj 2019: 19) koji je od strane papuanske administracije bio postavljen za „vladinog antropologa”. Vilijams je u stručnim i laičkim krugovima postao poznat po delu *The Blending of Cultures*:

An Essay on the Aims of Native Education pisanom 1935. godine. Pretpostavljamo da je Sekelju, zbog već pomenutog beskompromisno humanističkog stava u vezi značaja i vrednosti različitih naroda i kultura, bila bliska Vilijamsova teza da domorodačkim narodima nije potrebna brza evropeizacija kroz obrazovanje, nego postepeno menjanje starih i integrisanje novih kulturnih obrazaca. Vilijams je pomenutim radom stekao priličnu popularnost i van stručnih krugova, posebno zbog poglavlja u kojem detaljno iznosi tri zadatka edukacije domorodačkog stanovništva: „Postizanje ovog cilja uključuje tri manje-više odvojena procesa ili zadatka. Prvi je da se održi sve što je dobro u staroj kulturi ili onih njenih delova koji mogu da nađu svoje mesto u mešavini koju imamo na umu. To možemo da nazovemo zadatkom očuvanja. Drugi je da se iz stare kulture odstrane svi zli elementi, nekompatibilni sa novim kulturnim modelom ili koji mogu da ometaju njegovo sprovođenje. Ovo možemo da nazovemo zadatkom pročišćavanja. Treći je da damo pozitivan doprinos uvođenjem elemenata iz naše kulture kojim ćemo novi domorodački način života učiniti bogatijim nego što to oni za sada imaju. To bi predstavljalo zadatak proširivanja” (Williams 1935: 14). Iako iz današnje perspektive navedeni ciljevi obrazovanja zvuče kao kulturni inženjering, uzimajući u obzir vreme i istorijski trenutak u kojem je pisan ne možemo da ne odamo priznanje Vilijamsu na dubokoj uvidavnosti prema kulturi domorodaca, uprkos činjenici da se u eseju stanovnici Nove Gvineje često stavljaju u položaj nezrele dece u odnosu na superiornu evropsku kulturu. Bez obzira na navedene zamerke, Vilijams u celom radu dosledno brani tezu o „blendiranju kultura” upozoravajući na kardinalne greške koje takav proces može da izazove. „Sa sudbinom domorodaca u našim rukama imamo mogućnost da rukovodimo pravcem njegovog kulturnog razvoja tako da on dobije na raspolaganje superiorno oruđe za razvoj svoje ličnosti [...] I kao što sam često govorio, uvek postoji rizik kada se mešamo u tuđu kulturu. Ne samo što smo skloni ometanju funkcionisanja nečega, što ma koliko da je nesavršeno, još uvek ima svoju utemeljenost; nego možemo da zaboravimo i da je ta kultura generacijama zadovoljavala potrebe i interese zajednice na način da je to bilo odgovarajuće za društvo u celini. Ako reagujemo represijom ili odstranimo neki deo te celine, možemo nenamerno da njihove potrebe ostavimo bez zadovoljenja i da time otvorimo put represiji i nevoljama [...] I pored najboljih namera možemo polovinu radosti i uživanja, a možda i više od polovine ponosa da eliminišemo iz života domorodaca. Domorodac, kao i svi mi ostali mora da ima svoju zabavu. Mora da se istakne i šepuri i metaforički i bukvalno sa svojim bojama i perjem, a iznad svega mora da sačuva i svoj lični i kolektivni ponos [...] Hajde da budemo oprezni i da ga ne lišavamo svih ovih načina izražavanja i ostavimo ga ojađenog, nezadovoljnog sa osećanjem beznadežne inferiornosti” (ibid. 49). Poštovanje i saosećanje koje je Vilijams imao prema domorocima i bliskost koju je stekao živeći među njima vidljivi su na fantastičnim autentičnim fotografijama koje se danas nalaze u Nacionalnom arhivu Australije (Slika 7–10) Iako Vilijams nije postigao slavu kao prethodno pomenuti antropolozi, iz doktorske disertacije Deidre Grifits (Deidre J. F. Griffiths) koja se bavi karijerom

Vilijamsa kao vladinim antropologom na Papua Novoj Gvineji od 1922. do 1943. godine, jasno se ocrtava složeni zadatak koji je zvanični vladin antropolog imao pokušavajući da bude neka vrsta medijatora između državne administracije, koju je jedino zanimalo da se na teritoriji nad kojom ima ingerenciju „održa red” i različitih domorodačkih zajednica, često niti iskrenih niti dobronamernih prema antropolozi na terenu. Na jednom mestu Grifitsova čak citira Margaret Mid iz autobiografskog dela *Blackberry Winter: My Early Years* (Mead 1972) kada piše o situaciji antropologa na terenu: „I koliko god neko uspeva da ostane na terenu, da obezbedi obroke sastavljene od lokalnih jela i oskudne konzervirane hrane i preživi vrućinu i umor... nikada nema garanciju da će na kraju videti obred koji bi mogao da pruži ključ za razumevanje kulture. Možda tokom čitave ekspedicije ne bi prisustvovao nekoj većoj ceremoniji, niko značajan ne bi umro ili ne bi bilo dramatičnog sukoba koji bi iznenada osvetlio zaplet u ljudskim životima” (Griffiths 1977: 20).

„KULT TERETA” KAO VERSKI SINKRETIZAM NOVOGVINEJACA

I Sekelja je tokom boravka na Novoj Gvineji potraga za autentičnim doživljajima i upoznavanjem primordijalnog domorodačkog života podsticala da putuje, najčešće malim avionima, na nepristupačna mesta papuanskih visoravni. Čitajući Vilijamsovu knjigu u kojoj je detaljno opisana dugogodišnja borba administracije sa neobičnim „kultom tereta” Sekelj od svojih domaćina saznaje da je kult nastao upravo u Orokolou, na području gde se on tada nalazio. Od oca Aleksisa Mikuloa (Alexis Michellod), prvog misionara Katoličke crkve koji se nastanio u Južnim visoravnima Papua Nove Gvineje i koji je bio svedok širenja kulta, saznaje da je od 1929. do 1941. došlo do izbijanja antievropskih osećanja uz nastajanje kulta tereta među domorocima – verovanja u nadolazeće doba blagostanja koje će obezbediti beli ljudi, prepoznati kao „duhovi predaka”, opskrbljujući ih iz natprirodnih izvora, tačnije, tovarima iz vazduha ili sa mora, budući da su domoroci bili svedoci da su za kolonijalne zvaničnike zalihe na taj način isporučivane. Kako se to nikako nije dešavalo, uprkos tome što su domoroci unapred gradili simbolična pristaništa ili piste za sletanje sa improvizacijama aviona (Slika 11), a napuštajući istovremeno svoje tradicionalne poslove i organizujući dugotrajna slavlja tokom kojih bi potrošili sve zalihe hrane (Britannica 2017). O tom „domorodačkom pokretu” je još 1959. godine detaljnije pisao britanski socijalni antropolog Piter Vorsli (Peter Maurice Worsley, 1924–2013). „Patrole australijske vlade koje su se 1946. godine uputile u ‘nekontrolisane’ centralne visoravni Nove Gvineje zatekle su tamo primitivne ljude zahvaćene talasom verske ekstaze. Proročanstvo se ispunjavalo: dolazak belaca bio je znak da je kraj sveta blizu. Domoroci su nastavili da kolju sve svoje svinje – životinje koje su bile ne samo glavni izvor egzistencije, već i simboli društvenog statusa i ritualne prevlasti u njihovoj kulturi. Ubili su ove cenjene životinje u znak vere da će se posle tri dana mraka sa neba pojaviti ‘Velike svinje’ (Slika 12). Hranu, drva za ogrev i druge potrepštine trebalo

je nagomilati da bi ljudi dočekali dolazak velikih svinja koje su često delikatno rezbarane iz komada drveta. Lažne bežične antene od bambusa i užeta bile su podignute da unapred prime vesti o novom dobu. Mnogi su verovali da će tokom ovog velikog događaja svoje crne kože zameniti za bele. Ova bizarna epizoda nikako nije jedini događaj te vrste u mračnoj istoriji sudara evropske civilizacije sa domorodačkim kulturama jugozapadnog Pacifika. Više od 100 godina trgovci i misionari izveštavaju o sličnim nemirima među narodima Melanezije, grupe ostrva naseljenih crncima (uključujući Novu Gvineju, Fidži, Solomone i Nove Hebride) koja se nalaze između Australije i otvorenog Tihog okeana. Iako su se njihove tehnologije uglavnom zasnivale na kamenu i drvetu, ovi narodi su imali visoko razvijene kulture, mereno po standardima inovativnosti i genijalnosti rešenja na polju moreplovstva i poljoprivrede, složenosti njihovih različitih društvenih organizacija, kao i po strukturalizovanim verskim verovanjima i ritualima. Bez obzira na integrisanost svoje kulture, nisu bili pripremljeni za šok koji je izazvao susreta sa 'Belima', narodom tako radikalno drugačijim od njih samih i tako beskrajno moćnijim. Nagli prelazak iz društva ceremonijalne kamene sekire u društvo jedrenjaka, a sada i aviona, nije bilo lako izvesti" (Worsley 2009).

Sledstveno izneverenim nadanjima domorodaca beli ljudi su optuženi da su preoteli materijalna dobra namenjena domorodačkim narodima. Ova neverovatna epizoda u životu papuanskog naroda možda u biti ipak nije samo želja za materijalnim dobrima, kako su to verovatno shvatali Evropljani toga doba. Treba samo da se setimo mišljenja Bornislava Malinovskog kada piše da „dobit koja se u civilizovanim zajednicama tako često javlja kao kao podstrekač rada, u izvornim urođeničkim uslovima nikada ne predstavlja motiv za rad. Zato belci imaju tako malo uspeha kada pomoću dobiti podstiču urođenika na rad [...] Karakter samog života i vrednosti Zapadnog čoveka i čoveka sa Trobrijandskih ostrva su različiti. Ako ga merite moralnim, ekonomskim i zapadnim standardima, koji su mu takođe suštinski strani, ne možete u svojoj proceni da dobijete ništa drugo do običnu karikaturu" (Malinovski 1979: 140). Stoga je sasvim moguće da je širenje kulta koji je poput požara zahvatio veliki deo zemlje rezultat slavlja i želje da se plemena susretnu sa svojim blagonaklonim precima.

Ovom čudnom verskom fenomenu Sekelj se još jednom vraća u svom *Papuanskom dnevniku* pozivajući se na australijskog antropologa britanskog porekla, Pitera Lorensa (Peter Lawrence, 1921–1987) i njegovo poznato delo *Road Belong Cargo* (Lawrence 1972) (Sekelj 2019: 184). Lorens se dugo godina bavio etnografijom tradicionalnog kosmičkog sistema Papua Nove Gvineje. Iako njegovo delo spada u jedno od mnogih posvećenih kultu tereta, Sekelj se oslanja na Lorensov rad zbog zanimljive teze da je prvu fazu kargo kulta predstavljao boravak čuvenog ruskog istraživača Mikluho-Maklaja (Nicholas Miklouho-Maclay, 1846–1888) u Astrolabskom zalivu, koji je imao običaj da za svaku uslugu poklanja domorocima upotrebne predmete, hranu u konzervama i mnoge njima nepoznate semenke voća i povrća, a koja su po njihovom tumačenju dolazila iz

sveta meseca ili sveta bogova. Budući da su Mikluho-Maklaja povezali sa mitom o bogu Anutu koji je po jednoj legendi, kao i Maklaj, a kasnije i ostali belci, došao sa severa, zauzimanje Astrolabskog zaliva od strane Nemaca i primoravanje domorodačkog stanovništva da prihvate kolonijalni poredak i ekonomsku eksploataciju dovelo je do razočaranja i gneva, a zatim i do pobune protiv „lažnih bogova” koje treba ubiti da bi se došlo do željenog „tereta”. Pobuna je surovo ugušena u krvi 1904. godine. Pomirenje do koga je došlo nakon toga ubrzalo je sveopšte pokrštavanje domorodaca u veri da će prihvatanjem kulture belaca imati priliku da lakše dođu do materijalnog bogatstva. Sekelj na osnovu Lorensovog autoritativnog prikaza fenomena „kulta tereta” opisuje i čudno sinkretističko verovanje nastalo na ovom tlu, u kojem su drevni bogovi zamenjeni biblijskim likovima od kojih se takođe očekivalo da pomoću ritualnih radnji domoroce opskrbe svetovnim dobrima (Sekelj 2019: 184). Lorens je svoju studiju napisao na osnovu sopstvenog dugotrajnog istraživanja, kao i na osnovu istorijskih zapisa i komparativnih studija iz antropologije. Dao je detaljno objašnjenje kako su seljani okruga Madang nastojali da kroz verske spekulacije promene svet u kojem su se osećali kao autsajderi podređeni kolonijalnim gospodarima punim prezira prema „divljacima”. Lorens daje iscrpan prikaz kulturnog kontakta i etničkih odnosa tokom skoro osam decenija trajanja kulta tereta i pet kratkotrajnih buđenja ovog verskog pokreta među ljudima koji su živeli zabačeno, na granici između industrijskog sveta i sela izloženi rigidnim pravilima zapadnih administracija (Davenport 1966: 236).

Iako za Sekeljev putopisni dnevnik ne možemo da tvrdimo da predstavlja klasičnu etnografsku građu, na mnogim mestima nam ukazuje na veliki civilizacijski jaz koji je vrlo očigledan između naselja evropskih doseljenika i domorodaca, čak i početkom sedamdesetih godina prošlog veka. Opisuje primer Hanubade, naselja (Slika 13) u kojem su higijenski uslovi na najnižem stupnju, a nužda se obavlja uveče preko ograde nad vodom (Sekelj 2019: 18). Hanubada, autentično priobalsko naselje sa sojenicama građenim na šipovima, koje je u vreme kada su snimane prve fotografije izgledalo romantično, danas je samo jedno od svuda po „trećem svetu” prisutnih slamova prepunih smeća. Civilizacija je postala nemoćna da reši ovaj globalni problem koji je i Sekelj naslućivao, na više mesta u svojim knjigama i naučnim radovima opominjući na neophodnost očuvanja životne sredine.

Propadanje i očajno siromaštvo današnjih naselja u nerazvijenom svetu tesno je povezano sa Sekeljevom iznimnom osetljivošću na svaku vrstu diskriminacije ljudi i nepoštovanja domorodačkih tradicija smatranih divljačkim i kanibalskim. Svest o, blago rečeno, nejednakosti i protivrečnosti viđenog provejava među stranicama na kojima opisuje svoje impresije o ljudima koje sreće i naseljima kojima prolazi. Jednom rečenicom podvlači diskutabilni uticaj misionara čija je „blizina već odavno izbrisala tradicije” ili iskorenjenost urođenika, „nepovezanih došljaka”, koji postaju jeftina najamna radna snaga živeći u selu „satelitu” na čijim ulicama

se nalaze „ostaci starih automobila i drugih mašina” (Sekelj 2019: 20). Pomalo zgađen uticajem zapadne civilizacije na domorodačku kulturu, Sekelj zadivljeno i sa mnogo detalja opisuje situaciju kada je imao priliku da prisustvuje drevnoj i vrlo složenoj tehnologiji proizvodnje hleba od unutrašnjosti sago palme, kao ilustrativnom primeru privredno-tehnološke domišljatosti i veštine domorodaca (Slika 14). Neprekidno poštovanje koje ukazuje u svakoj prilici kada se susreće sa drevnim znanjima starosedelaca karakteriše sve Sekeljeve putopise.

TAMO GDE VLADAJU ŽENE I LOVCI NA GLAVE

Zanimljivo je da Sekelj samo na jednom mestu i to vrlo površno spominje antropologa Margaret Mid čije je najčuvenije delo *Spol i temperament u tri primitivna društva* (Mead 1968) vezano upravo za Novu Gvineju. Mid se 1930. godine, nakon proučavanja Indijanaca iz Omaha, sa suprugom, takođe antropologom, Reom Forčnom (Reo Franklin Fortune, 1903–1979) uputila u područje Sepik u Papua Novoj Gvineji, gde su proveli dve godine. Mid je na Papua Novoj Gvineji postavila temelje svog pomenutog pionirskog rada o različitim oblicima rodne svesti, baziranih na iskustvima među plemenima Arapeš, Mundumungora i Čambuli (Slika 15 i 16), o kojima kasnije i Sekelj piše u svom *Papuanском dnevniku* (2019). Mid je tokom dve godine provedenih u Novoj Gvineji nastojala da otkrije u kojoj meri su razlike u temperamentu i odnosima među polovima kulturno određene, a ne urođene osobine. Svoja otkrića je osim u pomenutom radu, tokom sledeće decenije još studioznije obradila u delu *Male and Female* (Mead 1949). Uprkos kontroverzi po pitanju autentičnosti i nepristrasnosti naučnih teorija koja decenijama prati njene radove, Margaret Mid je ostala jedna od najpopularnijih svetskih antropologa, koju u američkoj kulturnoj javnosti i dalje smatraju inspiratorom „antropološkog feminizma” i jednom od začetnika seksualne revolucije, kao i ostalih kontrakulturnih trendova nastalih tokom šezdesetih godina 20. veka. Osnovanost reputacije koju je Margaret Mid stekla potvrđuju i njeni zaključci u radu *Spol i temperament*, kada rezimira mnogo puta ponovljenu tezu o neophodnosti preispitivanja kulturološki nametnutih jednodimenzionalnih obrazaca ponašanja, koja ne doprinose razvoju kreativnih pojedinaca, a time ni same civilizacije. Ona zagovara prednosti koje može da stekne civilizacija koja je voljna da u svoju socijalnu strukturu implementira individualne, u prethodnim istorijskim periodima zapadne kulture oštro sankcionisane različitosti. „Takva civilizacija ne bi žrtvovala svoje hiljadugodišnje prednosti kad je društvo izgradilo svoje standarde raznolikosti. Društvene bi se prednosti očuvale, a svako bi dete dobilo podsticajnu osnovu svog stvarnog temperamenta. Tamo gde sada imamo obrasce ponašanja za žene i obrasce ponašanja za muškarce tada bismo imali obrasce ponašanja koji bi izražavali interese pojedinaca i mnoge vrste osobenosti. Postojali bi etički kodeksi i društveni simbolizmi, jedna umetnost i jedan način života blizak svakom talentu. U istoriji naša se kultura kod stvaranja bogatih i suprotnih vrednosti oslanjala na mnoge veštačke razlike, od kojih

je spol najupadljivija [...] ako nam je cilj bogatija kultura, bogata kontrastnim vrednostima, mi moramo priznati čitav opseg ljudskih mogućnosti, pa izatkali manje proizvoljno društveno tkivo, takvo tkivo u kojem će svaki ljudski talenat naći prikladno mesto" (Mead 1968: 324).

Uprkos opštepoznatoj teoriji Margaret Mid, čiji se navedeni stavovi u velikoj meri podudaraju sa stavovima Sekelja u vezi kreativnosti i otresitosti domorodačkih žena, antropolog koga Sekelj u nekoliko navrata pominje je Beatris Blekvud (Beatrice Blackwood, 1889–1975) jedna od prvih žena antropologa u Velikoj Britaniji koja je 1918. godine na univerzitetu u Oksfordu stekla diplomu antropologa (Slika 17). Blekvud je oličavala pionirski rad žene antropologa koja radi na terenu, što se dugo smatralo poslom nepriličnim za žene. Blekvud je tokom svoje karijere preduzela tri velika terenska rada, prvo istražujući Pueblo Indijance u Severnoj Americi, a zatim i domorodačka plemena na Solomonovim ostrvima i Novoj Gvineji. Svoj kasniji profesionalni život posvetila je sistematizovanju kolekcija u Prirodnjačkom i Pit Rivers muzeju Univerziteta u Oksfordu, gde je ostala i nakon formalnog penzionisanja sve do svoje smrti. Blekvud je istovremeno bila jedna od najvećih donatora Pit Rivers muzeja, kojem je zaveštala 6315 etnografskih predmeta, nekoliko destina fotografija i filmskih snimaka (Slika 18–20). Za razliku od Margaret Mid, Beatris Blekvud nije donosila nikakve epohalne zaključke na osnovu svojih terenskih iskustava. U radu *Life on the Upper Watut, New Guinea* (Blackwood 1939) Blekvud do detalja opisuje geografsko područje, uslove života, fizički izgled, svakodnevne delatnosti i običaje plemena Kukukuku. Njeno interesovanje za pleme, koje je po njenoj proceni na stupnju kamenog doba, zasniva se na mogućnosti da nam pruži bolji uvid u život evropskog stanovništva tokom neolita, uz primedbu da za razliku od neolitskog čoveka pleme Kukukuku ili Unga nema nikakvu potrebu za dekorisanjem rukotvorina. „Često sam se pitala da li je nedostatak umetničkog razvoja svojstven karakteru Kukukukua ili je to rezultat teških uslova života. To je u korelaciji sa opštom štednjom u njihovoj kulturi, koja se ne može porediti ni sa čim drugim u Novoj Gvineji ili čak i na celom Pacifiku. Obredi su malobrojni i relativno jednostavni, dok društveni i seksualni aspekti života zauzimaju daleko manje značajno mesto u životnom ciklusu, nego što je to slučaj na drugim mestima. Njihova glavna interesovanja su hrana i rat, gde se ratovanje preduzima radi hrane, ali isto tako često i radi samog ratovanja" (Blackwood 1939: 24). Zanimljivo je da se Blekvud ne osvrće na ozloglašenu kanibalizaciju plemena Kukukuku kao kanibala, osim što na jednom mestu konstatuje da „Kukukuku nisu po izboru vegetarijanci. Njihov obrok nije potpun ako nema bar 'ukus' mesa" (ibid. 20) i da je kanibalizam ovog planinskog plemena jednostavno potreba da se u siromašnu ishranu koja se svodi gotovo isključivo na slatki krompir doda belančevina.

Verovatno nadahnut radom Beatris Blekvud, Sekelj celo jedno poglavlje u svom dnevniku posvećuje detaljnom opisu Kukukuku plemena, iako već na početku priznaje da je tokom obilaska udaljenijih područja njegov pratilac, domorodac

Arara, strepeo od susreta sa njima. „Pri svakom šušnju trgnuo bi se i okretao, ne bi li ugedao neke od tih malih čudovišta sa strelom uperenom u njega” (Sekelj 2019: 35). Na osnovu priča i dokumenata o zlatnim rezervama Nove Gvineje Sekelj u poglavlju *Ubijanje – najveća vrlina* piše: „Možda bi zemlja Kukukukua još dugo ostala netaknuta da nije već 1910. otkriveno zlato u dolini reke Markham i njenim pritocima u tadašnjoj nemačkoj Novoj Gvineji. Prvi je otkrio žuti metal nemački tragač zlata Wilhelm Dammköhler koji je na tom poslu i izgubio život od strela urođenika” (ibid. 36). Nakon toga, na osnovu pomenute monografije Beatris Blekvud, Sekelj nekoliko stranica posvećuje opisu načina života, a posebno surovoj inicijaciji kroz koju prolaze dečaci ovog plemena, kao i detaljnom opisu specifične konzervaciji leševa preminulih pomoću dimljenja (Slika 21). Ovaj, u svetskim razmerama jedinstven način pogrebnog rituala i mumifikacije i dan danas privlači pažnju kako stručnjaka, tako i laika, što dokazuju i relativno nedavi članci u relevantnim medijima kao što su *Nacionalna geografija* (Stone 2016) ili *BBC*-jev prilog o putovanjima (Neubauer 2015).

U sledećim poglavljima *Papuanškog dnevnika* Sekelj opisuje svoj boravak u dolini reke Čimbu, a jedan kratki pasus u vezi seksualnog ponašanja plemena koja tamo žive (Sekelj 2019: 64), nedvosmisleno potvrđuje da je Sekelj detaljno bio upoznat sa knjigama Margaret Mid *Spol i temperament u tri primitivna društva* i *Sazrevanje na Samoi* (1978), iako se, kako smo već pomenuli, samo jednom poziva na nju. Nakon kratkog opisa privrednog života, običaja i nošnje plemena Čambuli ili Čambri, Sekelj nastavlja: „Kod većine plemena doline reke Čimbu seksualni život prilično je slobodan. Iako se muškarci žene između 18. i 24. godine, a devojke udaju između 15. i 20, ne gleda se loše na predbračne intimnosti” (Sekelj 2019: 64). Uprkos tome što se među američkim antropolozima i dan danas vodi polemika da li su zaključci Margaret Mid u vezi polnog života mladih Papuanaca naučno validni, ranih sedamdesetih godina prošlog veka, u vreme zenita kontrakulture, seksualne revolucije i jačanja feminizma, popularnost knjiga Margaret Mid je bila na vrhuncu, te takoreći nije postojala mogućnost da Sekelj nije bio upoznat sa njenim radom, a verovatno i sa stavovima njenog velikog oponenta, novozelandskog antropologa Dereka Frimena (John Derek Freeman, 1916–2001). Frimen je bio fasciniran istraživanjima Margaret Mid, što ga je i podstaklo da takođe duge godine provede na Samoi. Frimen, za koga stručna javnost smatra da je od pobornika (teorija Margaret Mid) stigao do skepse, a zatim i do oštrog kritičara. Frimen je svojim istraživanjima došao do potpuno suprotnih zaključaka u vezi permisivnosti i tolerancije u polinezijskom društvu, nego što je to opisala Margaret Mid. U svom radu na tu temu pod naslovom *The Fateful Hoaxing of Margaret Mead* Frimen tvrdi da je Mid donela pogrešne zaključke u svom samoanskom radu i da je pogrešno razumela kulturu domorodaca, jer je želela da svom profesoru Francu Boasu pruži dokaze o ključnom uticaju kulture na ličnost čoveka, a protiv zagovornika eugenetike koji su smatrali da selektivnim odgajanjem ljudska rasa može da se poboljša (Freeman 1998).

Iako je ceo vek nakon što je Margaret Mid istraživala život mladih žena u Okeaniji o ovoj temi napisano bezbroj stručnih radova koji podržavaju ili opovrgavaju njene teorije, kao i da u dokumentarnom filmu Frenka Hajmansa (Frank Heimans) iz 1987. godine jedna od samoanskih ispitanika i nekadašnja družbenica Margaret Mid tvrdi da su Amerikanku stalno lagale (Heimans 1988), ostaje činjenica da je Mid uprkos svemu jedna od najuticajnijih i najpoznatijih svetskih antropologa čije je viđenje harmoničnog, beskonfliktnog odrastanja u velikoj meri uticalo na razvoj prvenstveno američkog društva. Bez obzira na osporavanja kojima je bio podvrgnut rad Margaret Mid, dokaz da su njene teze postale prihvaćene u širokom kulturnom miljeu predstavljaju i Sekeljevi zaključci povodom susreta sa plemenom Čambri: „Ovakav je život veoma pogodan za razvoj matrijarhata. No u ovom se plemenu rodbina uglavnom računa po očevoj liniji, a žena se kupuje raznim poklonima njenim roditeljima. Muškarac je navodno gospodar u porodici. Ali u stvarnosti žena je nadmoćniji faktor i ona je ta koja postupa sa svojim mužem kao sa kakvim detetom. Pretvara se da nije upućena u ceremonijalne tajne muškaraca i kad dođe vreme, ona preuzima ulogu u seksualnoj igri. Dakle, pod plaštom patrijarhata društvo se približilo matrijarhatu” (Sekelj 2019: 145). Sekelj se u ovom opisu oslanja i na zapažanja Bronislava Malinovskog kada u svom čuvenom delu *Argonauti zapadnog Pacifika* opisuje položaj žena i seksualne običaje jednog od trobriandskih plemena: „Dublja sociološka analiza otkrila bi karakterističan totemizam ovih urođenika, kao i matrijarhalnu zasnovanost njihovog društva. Poreklo, nasleđe i društveni položaj određuju se po ženskoj liniji – muškarac uvek pripada majčinskoj totemskoj podeli i lokalnoj grupi, a nasleđuje majčinog brata. Žene takođe uživaju veliku samostalnost i izuzetno su dobro tretirane, a u plemenskim poslovima i na svečanostima imaju istaknutu ulogu. Neke žene, čak, zahvaljujući svojoj magijskoj snazi zadobijaju znatan uticaj. Seksualni život ovih urođenika veoma je slobodan. Čak i ako se setimo izuzetno slobodnih normi seksualnog morala kod melanežanskih plemena sa Nove Gvineje kao što su Motu i Mailu, naći ćemo da su ovi urođenici izuzetno nesputani u tom pogledu. Izvesne rezerve i pojave koje se obično zadržavaju kod ostalih plemena, ovde su potpuno napuštene. Kao što je obično slučaj u zajednicama u kojima seksualni moral nije strog, uopšte ne postoje nenormalne radnje i seksualne perversije. Brak se sklapa kao prirodan završetak duge i trajne veze” (Malinovski 1979: 34). Poricanja, pa čak i zgražavanja zbog opisa Margaret Mid o seksualnoj slobodi među novogvinejskim plemenima, koje danas možemo da čujemo kao svedočanstva intervjuisanih domorodaca, a koje je Frimen vešto iskoristio protiv njenih zaključaka, verovatno su rezultat višedecenijskog uticaja misionara i hrišćanske vere koju je zajedno sa krutim seksualnim moralom vremenom prihvatila većina stanovništva Papua Nove Gvineje.

Umesto na Margaret Mid ili Bronislava Malinovskog, Sekelj se na istim stranicama poziva na Keneta Rida, antropologa sa australijskog univerziteta (Kenneth Eyre Read, 1917–1995) koji je od 1950. do 1952. godine boravio u plemenu Gahuka-Gama gde su, kako Sekelj piše, „muškarci ratnici, a najcenjenije

osobine su hrabrost i okrutnost” (Sekelj 2019: 65). Kenet Rid je najpoznatiji po svom kratkom delu *Morality and the concept of the person among the Gahuku-Gama* u kojem relativizuje moralne norme na kojima je izgrađeno zapadno društvo. „Možemo eventualno da se zadovoljimo jednostavnim nabranjem oblika ponašanja koji se smatraju ispravnim ili pogrešnim, ili možemo da usvojimo socio-funkcionalni tip istraživanja u kome se moralne vrednosti ispituju u odnosu na različite društvene strukture i različite oblike društvenog organizovanja” (Read 1955: 234). Zanimljiva je teza koju Rid iznosi kada piše o tome da su funkcionalisti pokušavali da diskredituju evolucionističke teorije morala, stavljajući naglasak na empirijski rad na terenu i iznoseći na videlo ogroman materijal koji je dokazivao da je teorija o „primitivnom moralu” krajnje uprošćena. „Ove studije su pokazale da primitivni čovek nije živio u predmoralnoj fazi društvenog razvoja u kojoj se automatski prilagođavao običajima. Niko nije u tome imao vitalniju ulogu od Malinovskog, budući da je Malinovski detaljno opisao društvenu organizaciju ostrvljana Trobrianda, njihov ekonomski sistem, bračne aranžmane, magično-religijska verovanja i prakse, kao i većinu njihovih važnijih institucija. Zanimljivo je da takoreći jedini aspekt njihovog života kome nije posvetio posebnu pažnju i koju jedva da je eksplicitno i pominjao predstavlja njihov moral” (ibid. 236). Po Ridu „Razlog za to leži, barem delimično, u reakciji na ranije trendove u antropologiji, a posebno na intelektualističke, istorijske i evolucionističke teorije koje su formirale klimu antropološkog mišljenja u 19. veku. S druge strane, kada su evolucione hipoteze počele da gube tlo pod nogama zbog nadiranja socio-funkcionalnih doktrina, mogli smo da očekujemo preporod etike, kao i pokušaj da se predmet tretira sa istim pedantnim i sistematičnim preispitivanjem koje je zahtevano za druge aspekte te integrisane celine u smislu u kojem se sada posmatra društvo i kultura” (ibid. 237).

U sličnom maniru, ne navodeći stručnu literaturu sa kojom je sasvim sigurno bio upoznat, Sekelj u vezi plemena Gahuka-Gama navodi da im „čitav život karakteriše konflikt između muškarca i žene” (Sekelj 2019: 65). Sukob muškarca i žene zatim ilustruje opisom običaja pri odvajanju sedmogodišnjih dečaka od majki. „Onda ih vode na potok i podvrgavaju čišćenju. To uključuje ne samo pranje, već i zarezivanje jezika i spolnog organa, da bi kroz rane izašla ‘majčina krv’ [...] Etnolozi koji su posmatrali ovu torturu kako je muškarci izvode na sebi, sugerišu da oni to čine iz ljubomore prema ženama, da nekako stvore ekvivalent njihovom povremenom čišćenju putem menstruacije” (ibid.). Iako je Margaret Mid već pisala o zavisti prema materici (womb envy), nekako se u vezi ovog pasusa nameće i čuveno delo Bruna Betelhajma (Bruno Bettelheim 1904–1990) *Simbolične rane – Pubertetski obredi i zavidljivi muškarac* (1979) u kojem Betelhajm, iako po struci psihoanalitičar, na sledeći način objašnjava društveni značaj obrezivanja i dečaka i devojčica koje je opisano u svetskoj etnografskoj literaturi i najčešće tumačeno kao simbolična kastracija. „Rituali nisu samo, ili čak uglavnom, posledica neprijateljskih osećanja odraslih prema mladima. Oni nisu prvenstveno iskustva koja inhibiraju seksualno uživanje u novoj ulozi odrasle

osobe. Naprotiv, kao naponi da se razreše neke ambivalencije u vezi sa odraslim i da se izraze druge, čini se da je njihova svrha da pomognu detetu da prihvati i uspe da od sada živi u skladu sa odraslom ulogom svog pola. Tako ove ceremonije čini se da podstiču ličnu i društvenu integraciju. Njih treba shvatiti kao napore mladih, ili društva, da razreše antiteze između deteta i odraslog, između muškarca i žene, i između polimorfno-perverznih i genitalnih sklonosti. Da li će uspeti ili ne, drugo je pitanje” (Betelhajm 1979: 44). Na pomenutu „antitezu između deteta i odraslog” ukazuju svi vidovi obreda inicijacije koja je na Papua Novoj Gvineji za mladiće značila skarifikaciju i to najčešće po leđima u vidu šara na koži krokodila, a za devojčice tetoviranje pojedinih delova tela u zavisnosti od uzrasta (Slika 22 i 23).

Nakon opisa surovih običaja koji vladaju u pojedinim plemenima među kojima je boravio, Sekelj ima potrebu da svojim čitaocima, neupućenima u antropološku literaturu, objasni razloge svojih često drastičnih opisa domorodačkog života, čime svom putopisu daje neophodnu profesionalnu ozbiljnost. „Ovo naravno ni malo ne liči na idiličnu sliku koju nam ponekad pruža sladunjava literatura o sretnom životu pod lelujavim palmama. U stvari, nikakvo uopštavanje neće biti moguće ako ga nismo spremni menjati i nadopunjavati pri svakom susretu sa novim plemenom, novim selom ili pojedincem, sa novim običajem ili podatkom” (Sekelj 2019: 66).

TRADICIJA I KOMERCIJALIZACIJA

Sekeljev putopis nam sve vreme otkriva želju autora da prisustvuje što autentičnijim plemenskim događajima tokom obilaska Nove Gvineje, zbog čega centralno mesto u *Papuanskom dnevniku* (2019) zauzima poglavlje *Postajem blatni duh* u kojem detaljno opisuje svoj boravak u plemenu Asaro, gde je uprkos tome što je za strance prisustvovanje plesu duhova „tabu” uspeo da bude „primljen u klan” i da učestvuje i snimi pravljenje grotesknih maski od blata, po čemu je pleme Asaro postalo poznato i van Nove Gvineje (Slika 24). Iako se na fotografiji na kojoj je Sekelj ovekovečen dok sa domorocima pravi masku od blata, ipak nije u potpunosti prihvatio da postane „blatni duh” i učestvuje u obredu. „Prošao sam kroz trenutak teške dileme. Je li važnije doživeti u potpunosti ritual, kojem bez sumnje dosad nijedan belac nije imao pristupa, ili je važnije celi ritual registrovati na filmskoj traci? [...] Tako da sam uspevao udovoljiti zahtevu svog urednika kada mi je pred polazak rekao: ‘Napravite da ponekad budete u kadru. To deluje uverljivo’” (Sekelj 2019: 71) (Slika 25).

Ne trebamo međutim smetnuti s uma da je Sekelj sa plemenom Asaro došao u dodir početkom sedamdesetih godina prošlog veka kada se turizam već uveliko razvio i u ovom zabačenom delu sveta upravo zahvaljujući egzotičnim obredima mnogobrojnih plemena. O tome piše i antropolog Ton Oto (Ton Otto) sa australijskog univerziteta „Džejms Kuk kada u svom radu o Asaro Blatnim ljudima navodi da maska od blata već devedesetih godina prošlog veka postaje „kandidat

za jedan od nacionalnih simbola kao što su to već rajska ptica (na državnoj zastavi) ili školjka kina (kao državna valuta)” (Otto & Verloop 1996: 368). Ceo članak je u stvari posvećen postepenoj komercijalizaciji tradicije glinenih maski Asaro plemena koja je počela još sedamdesetih godina, a devedesetih dostigla vrhunac pojavljivanjem fotografija maskiranih domorodaca na reklamama svetskih brendova poput Tojote ili Ela motora, a pre toga i na omotu albuma grupe Pink Floyd *Obscured by Clouds* iz 1972. godine (ibid. 353).

Antropolozi iz Australije pokušali su da daju objašnjenje za fascinaciju zapadnjaka ovim plemenom kada pišu da su „čudni i bizarni Asaro Blatni ljudi moglo bi se reći gotovo veštački sačuvani u svom dvosmislenom stanju, kako bi se omogućio nastavak fantastičnih izmišljotina zapadnog sveta” (Otto & Verloop 1996: 356). U pokušaju da se razume ta privlačnost Blatnih ljudi vredni razmisliti šta turisti žele da nađu u takozvanim primitivnim zemljama. Citirajući bračni par antropologa Gevercovu i Eringtona (Gevertz & Errington 1999) navode da je određena kategorija turista – uglavnom mladi i ne previše bogati putnici – motivisani da preuzmu svoja individualna i ponekad naporna putovanja, jer je susret sa onim što se vidi kao primitivno-egzotično: kao celina, kao fundamentalno humano doprinosi njihovoj individualnosti, integraciji i autentičnosti. Ovi putnici su u potrazi za iskonskim i neiskvarenim društvom i lamentiraju nad svakom promenom koja proističe iz kontakata sa zapadnim svetom. Druga vrsta turista – stariji i profesionalno uspešni – takođe žele da vide „primitivnog čoveka”, ali modernizaciju smatraju neizbežnom i neophodnom. Ono što je njima zanimljivo je pogled u još nepromenjen svet pre nego što zauvek nestane” (ibid. 374). Štaviše, Oto napominje i da su do 1964. godine „ples Blatnih ljudi” turisti mogli da vide samo na poljoprivrednom festivalu sing-sing, a nakon toga su počele da se organizuju ture do njihovog sela” (ibid. 357). Iako Sekelj ni po kojim merilima ne spada u klasičnog turista, činjenica je da je i on sam u potrazi za tim iskonskim i primordijalnim društvom kada opisuje svoje učestvovanje u procesu izrade glinenih maski: „Dok su modelirali, pevušili su čudnu, neodređenu melodiju. Kao da u mističnom transu ponavljaju neku molitvu. Molitvu tako svetlu da su joj reči suviše. A možda i melodija” (Sekelj 2019: 70).

U svakom slučaju, čitajući *Papuanski dnevnik*, moramo da priznamo da se Sekelj temeljito pripremio na putovanje u Novu Gvineju, s obzirom na obilje literature koju pominje u vidu zanimljivih digresija tokom beleženja svojih doživljaja (Sekelj 2019). Tako se i prilikom opisivanja letova malim cesnama po bespuću papunaskih visoravni osvrće na čuvenog australijskog fotografa Frenka Harlija (James Francis „Frank” Hurley, 1885–1962) koji je još 1920. godine boravio u Novoj Gvineji da bi snimio dokumentarni film, a nakon toga izdao i knjigu pod nazivom *Pearls and Savages* (Hurley 1924) (Slika 26). Harlijeve upečatljive fotografije obiše su svet i doprinele popularizaciji ove destinacije, koja je vremenom postaje zanimljiva za obilazak kako istraživačima, tako i običnim turistima. Harli se još jednom vratio u Novu Gvineju da bi snimio svoj novi dokumentarni film *With the Head*

Hunters of Papua (Reubenson & Hurley 1923) Harlijev zadatak je prvenstveno bio da na Novoj Gvineji snimi aktivnosti anglikanskih misionarskih kolonija, ali su njegove najvrednije fotografije posvećene scenama iz života domorodaca koje do tada nikada nisu bile videne. Osim toga, njegovi dnevnički zapisi ukazuju na pomešana osećanja prema misionarima, dok su ga papuanski narod i njihov način života duboko fascinirali i pružili mu mogućnost da ovekoveči zaista jedinstvene prizore bujne, nepoznate prirode i tajanstvenih plemena (Slika 27 i 28). Kako je 23. aprila 1921. godine zapisao u svom dnevniku: „Izgleda neverovatno da u krugu od nekoliko stotina milja od australijskih obala boravimo na periferiji nepoznatog – kao budale ne znamo ništa o ovoj očaravajućoj i produktivnoj zemlji” (Finney 2018). Harlijeva poseta jezeru Marej, gde je bio tek četvrti belac koji je kročio na to područje, izazvala je priličnu senzaciju među lokalnim stanovništvom. Za većinu ljudi sa jezera bio je to prvi susret sa strancima bele puti, jer je većina izbegavala kontakte sa ranijim posetiocima. Harlijevi snimci su prvi vizuelni dokumenti iz ove oblasti i na njima se jasno odražava mešavina radoznalosti i neizvesnosti koju su ljudi na jezeru osećali prema posetiocima (ibid.). Ovaj izuzetni fotograf, snimatelj i istraživač ostavio je za sobom na stotine fotografija autentičnog domorodačkog života koje se zajedno sa prikupljenim artefaktima danas pretežno nalaze u Muzeju Australije.

ISKUŠENJA NA PUTU „OD KAMENOG DO ATOMSKOG DOBA”

Uprkos neumornoj potrazi za „autentičnim domorodačkim životom”, Sekelj (2019) nam u nekoliko poglavlja daje vrlo realnu sliku savremenog života na Novoj Gvineji, koja sedamdesetih godina prošlog veka po mnogo čemu nije ni nalik zemlji koju su posetili raniji istraživači. Fasciniran napretkom koji ovu zemlju vodi iz „kamenog u atomsko doba”, kako je to više puta naglasio, u nekoliko poglavlja opisuje savremeno pravosuđe i zdravstveni sistem, školstvo i imovinske odnose, navodeći i statističke podatke u vezi sa brojem obrazovanih, kao i članke o stopi i vrsti kriminaliteta. Iako svestan neophodnih promena kroz koje prolazi mlada država koja je tek 1975. godine stekla nezavisnost, Sekelj nema dilemu vezanu za teškoće koju predstavlja prevazilaženje kulturoloških krajnosti i protivrečnosti kojima obiluje Nova Gvineja. Ubrzani tehnološki razvoj iziskuje veliku cenu, budući da starosedeoci imaju ambivalentan stav prema evropskoj i američkoj kulturi, da školovana omladina ne želi da se vraća u svoja sela i da gubitak starih načina života nije nadomešten dovoljno prihvatljivim kulturnim obrascima. Zemlja se zahvaljujući velikim investicijama svetskih korporacija ubrzano menja, ali većina stanovništva i dalje živi u siromaštvu i potpunoj izolovanosti od savremenog načina života. Kao na primer pozitivnog tehnološkog razvoja Sekelj se na jednom mestu osvrće i na rudnik bakra Panguna u autonomnoj pokrajini Buganvil, koji mu tih ranih sedamdesetih godina deluje kao mogućnost za ubrzani privredni i kulturni razvoj Nove Gvineje. Međutim, od početka rudnik prate razne kontroverze, da bi nepune dve decenije kasnije ekološka katastrofa koju je rudnik

izazvao, kao i eksploatatorski sistem kompanije Rio Tinto od kojeg je stanovništvo imalo mizernu finansijsku korist, dovelo do građanskog rata koji je trajao od 1988 do 1998. godine i odneo 20.000 žrtava. Tada još naivno verujući u kontinuirani napredak civilizacije, Sekelj je pokušavao da sagleda budućnost i buduću dobrobit za stanovništvo Nove Gvineje. Kao simbol boljeg života, koji su uprkos svemu donele kolonijalne vlasti, Sekelj opisuje na primeru četvorolisne deteline čija četiri lista predstavljaju misionari, učitelji, patrolni oficiri i zdravstveno osoblje. Iako se u nekoliko navrata pohvalno izrazio u vezi sa ulogom koju su misionari imali u pacifikovanju i civilizovanju domorodaca, naš autor na jednom mestu svoje viđenje misionara jezgrovito sažima u sledećim redovima:

„Kako bi lakše nametnuli svoju religiju, oni su principijelno i bez izuzetaka napali sva tradicionalna verovanja domorodaca, sve ceremonije, sve autoritete. Sve su to *a priori* osudili, a da i ne postave sebi pitanje je li možda ovaj ili onaj običaj koristan, ima li svog opravdanja u datom društvenom sklopu ili je li on možda objektivno isto tako dobar ili čak i bolji od onoga što mu se želi nametnuti u ime civilizacije. Siguran sam da bi se u mnogim slučajevima moglo doći do amalgamacije kulturnih vrednosti” (Sekelj 2019: 104).

Koliko su bila istinita predviđanja dobronamernih antropologa u vezi sa mogućim pogubnim uticajem evropske kulture na stanovništvo Papua Nove Gvineje možemo da sagledamo iz ugla današnje statistike po kojoj ova država trenutno ima najveći procenat nasilja nad ženama, da su silovanja maloletnica svakodnevnica i da se otprilike 50 do 150 veštica spali svake godine, i to čak i u velikim gradovima poput Mount Hagen, glavnog grada jedne od novogvinejskih provincija (Oakford 2015). Uprkos tehnološkom napretku, sujeverje, moć vračeva i verovanje u stalno prisustvo zlih sila i danas veoma žilavo opstaju. Kao i svuda u svetu gde je došlo do neravnomernog razvoja zemlje, siromaštvo, nedovoljna školovanost, nezaposlenost i poljuljani kulturni identiteti doveli su do porasta alkoholizma, narkomanije, prostitucije i svih drugih vrsta nasilja, zbog čega je danas Nova Gvineja posle Venecuele druga država sa najvećim stepenom kriminala na svetu (World Population Review 2022). Pozivajući se na studiju *Law and Order in a Weak State: Crime and Politics in Papua New Guinea* (Dinnen 2001) Semjuel Kon (Samuel Cohn) navodi osam glavnih razloga tolikog stepena kriminala u državi koja nije u ratu, niti je pred ekonomskim kolapsom. Prvo je siromaštvo, drugo su rudnici koji, budući da se nalaze u udaljenim delovima države, da ne bi postali meta pljačkaša angažuju i naoružavaju kriminalce. Zatim kao razlog navodi slabu državu koja nema kontrolu nad zabačenim delovima zemlje, kao i dugu tradiciju ratovanja među različitim plemenima (Cohn n.d.).

Međutim, iz antropološkog ugla najzanimljiviji uzrok kriminala predstavlja takozvano običajno pravo ili kako Kon piše „Lokalne pravne norme u suprotnosti su sa zapadnjačkim pravom. Tradicionalne novogvinejske grupe mogu da budu ratoborne, ali nisu ni amoralne, ni samosvesno zle. Nekada su postojali složeni lokalni sistemi pravosuđa koji su se zasnivali na kompenzaciji žrtava za pretrpljene

gubitke i zasnivale su se na humanoj proceni dobrobiti i štete, a ne na utvrđivanju usklađivanju ili nepoštovanju formalnih pravnih normi od strane prestupnika. Zapadno pravosuđe zasniva se na poštovanju ili nepoštovanju zakona onakvog kako je napisan. Štaviše 'veliki ljudi' u Novoj Gvineji su na jednom mestu za sprovođenje pravde. Oni su istovremeno policija, sudija, porota i izvršilac kazne. U zapadnim sistemima policija samo hvata krininalce, sudije samo utvrđuju krivicu, a zatvori samo kažnjavaju. Novogvinejci su počeli da pravdu koju dele formalni zapadni sudovi vide samo kao delimičnu, zamagljujuću i nesposobnu da pruži brzu kompenzaciju žrtvama" (Cohn n.d.). Pored fiskalne krize izazvane malim ubirom poreza i „saveza između kriminalaca i političara” Kon navodi kao razlog i „ekstremnu patrijarhalnost” novogvinejskog društva.

Kada opisuje današnji položaj žena u Novoj Gvineji apostrofira i „surovu mačo kulturu u kojoj žena nema nikakvo pravo glasa” i u kojoj su „grupna silovanja deo muške zabave” neminovno se nameće zaključak da je novogvinejsko društvo stvorilo neki nesrećni hibridni model odnosa prema ženama koje se delom oslanja na tradicije, a delom je rezultat nametanja evropskog patrijarhalnog kulturnog obrasca koji je usvojen nakon pokršćavanje stanovništva, kao i pogrešno tumačenje hrišćanstva (Cohn n.d.). Svet ravnopravnih, u mnogo čemu nezavisnih žena, koji su upoznali Bronislav Malinovski i Margaret Mid jednostavno više ne postoji.

„ZNAJJE BEZ MUDROSTI JE KAO VODA NA PESKU”³

Iz svih dosadašnjih pozivanja na Sekeljev *Papuanški dnevnik* (2019) jasno se uočava veliki značaj koji je pripisivao antropolozima, smatrajući da su najmerodavniji za opisivanje i objašnjavanje jednog dalekog, a po mnogo čemu složenog i do tada nepoznatog načina života, uz stalno upozorenje da evropska civilizacija nema prava da se zbog nerazumevanja druge kulture ili zgražavanja nad njihovim običajima ponaša kao slon u staklenoj radnji. Sekelj je posebno bio osetljiv na svaki rasisitički ispad, a toga nije bila pošteđena ni civilizovana Evropa krajem 20. veka, čak i nakon svih zala koje joj je rasizam doneo. Autorka ovog teksta je bila svedok jednog antirasističkog protesta u Londonu 1977. godine, a jedan transparent sa protesta Indijaca u Velikoj Britaniji sažeo je celu problematiku današnjeg globalizovanog sveta u jednu prostu rečenicu: „We are here, because you were there” („Mi smo tu, jer ste vi bili tamo”). Razumljivo je stoga da je, osim sa domorocima, za Sekelja vrlo značajna komunikacija sa antropolozima koje i početkom sedamdesetih godina sreće po terenu i čija svedočanstva su za njega po svemu merodavna i izložena bez predrasuda. Nastavak putovanja po Novoj Gvineji doveo ga je i u provinciju Koroba i do susreta sa tada mladim etnologom Čarlsom Modjeskom (Charles Nicholas Modjeska) koji je kao doktorant Nacionalnog univerziteta Australije nekoliko godina proveo sa plemenom Duna ili Huli (Sekelj 2019: 167).

³ Novogvinejska poslovica.

Iako je Sekelj (2019) svoje druženje sa Modjeskom opisao u poglavlju *Gde perike vladaju* u kojem na pitoreskan način opisuje neobične mitove i običaje plemena Duna (Slika 29), njegov tadašnji domaćin postao je poznat po vrlo obimnoj i detaljnoj doktorskoj disertaciji iz 1977. godine pod naslovom *Production Among the Duna* (Modjeska 1977) u kojem dovodi u pitanje čuvenu tezu francuskog antropologa Levi Strosa (Claude Lévi-Strauss 1908–2009) (Slika 30) iz dela *Divlja misao* (1966) u kojem „nespretnu razliku” između naroda bez istorije i drugih zamenjuje razlikom između „hladnih” i „vrućih” društava, tvrdeći da „razlika između hladnih i vrućih” zajednica leži u načinu na koji rukuju „istorijskim faktorima”, a ne u postojanju (ili odsustvu) samih istorijskih faktora, budući da u njihovom slučaju inovacija ne igra presudnu ulogu u društvenoj dinamici. Ili, tačnije, da se inovacije unutar njih ne pretvaraju odmah u društvene promene” (Modjeska 1977: 92).

Ovim redovima Modjeska (1977) se, u stvari, suprotstavlja teoriji o kontinuiranom kulturnom napretku takozvanih istorijskih naroda koji su u neprestanom dinamičnom razvoju zahvaljujući intelektualnim inovacijama i domorodačkih naroda kojima ne nedostaje talenat za inovacije, ali njima ne nastoje da promene svoju društvenu stvarnost. Modjeska takvim stavom postavlja i jedno od ključnih pitanja antropoloških teorija kada procenjuju razvoj ljudskih zajednica. Da li otpor društvenim promenama zaista zaustavlja vreme ili radije podrazumeva ponavljanje identičnog, a da istovremeno nije i zadržavanje linearne temporalnosti.

Iako Modjeska smatra antropologom od velikog formata, Sekelj ostaje veran svojoj nameri da svoj putopis ne optereti suvišnim naučnim teorijama, imajući verovatno pred očima svoje, uglavnom mlade čitatelje za koje je putopis u stvari velika avantura sa mnogim neobičnim i često opasnim doživljajima. Iz tog razloga Sekelj nastoji da iz razgovora sa Modjeskom izvuče što više egzotičnih i za obične čitaoce vrlo zabavnih priča o duhu „Velike Svinje” koja stoji na vratima kroz koja prolazi duša umrlog kada odlazi na onaj svet, o otkupu devojaka za dvadeset svinja ili o duhu „okruglog kamena” zelenkastoj steni pravilnog oblika čije poreklo bi po Sekelju najviše zanimalo Denikena⁴ (Sekelj 2019: 119).

Činjenica je da većina etnologa i antropologa koje Sekelj pominje u *Papuanskom dnevniku* (2019) pripadaju američkoj školi antropologije ili su poreklom iz Australije. Međutim, u tekstu se povremeno susrećemo sa pominjanjem uticaja nemačke države na Papua Novoj Gvineji, koja je sve do okončanja Prvog svetskog rata i Versajskog mirovnog sporazuma takođe imala svoju koloniju na severoistočnom delu ostrva pod imenom Kaiser-Wilhelmsland, dok danas o prisustvu Nemačke u ovom delu sveta svedoči jedino geografsko ime grupe ostrva poznate kao Bizmarkov arhipelag. Pominjući nekadašnju nemačku koloniju Sekelj istovremeno navodi i „prisustvo prvih nemačkih istraživača sa isključivo

⁴ Erih fon Deniken (Erich von Däniken, 1935–) je kontroverzni švajcarski pisac i „misteriolog” koji u svojim u svojim knjigama štampanim u milionskim primercima širom sveta, tvrdi da su zemlju u drevna vremena posećivali vanzemaljci.

etnološim ciljevima” (Sekelj 2019: 138). Jedna napomena je međutim važna kada se pominju nemački antropolozi. U tadašnjoj nemačkoj, austrijskoj i švajcarskoj nauci antropologija je predstavljala prirodnu nauku koja je obuhvatala discipline poput biologije, eugenike ili genetiku, dok je etnologija predstavljala humanističku disciplinu. Tako da su nemački antropolozi smatrani prirodnjacima, dok su etnolozi bili pandan anglosaksonskim kulturnim ili socijalnim antropolozima.

Među navedenim nemačkim istraživačima za našu priču posebno je zanimljiv Oto Šlaginhaufen (Otto Schlaginhaufen, 1879–1973) (Slika 31) švajcarski etnolog, antropolog i rasni higijeničar, upravo zato što je za razliku od takođe pomenutog Ričarda Turnvalda (Richard Thurnwald, 1869–1954), koji je po svojoj teorijskoj orijentaciji pripadao Boasovoj školi antropološke misli i koja je naglašavala kulturni relativizam umesto kulturnog evolucionizma, Šlaginhaufen je bio zagovornik eugenike, štaviše bio je 1921. godine suosnivač Fondacije „Julius Klaus” za genetička istraživanja, socijalnu antropologiju i rasnu higijenu, a od 1922. do 1968. i njen predsednik. Sproveo je i veliki eugenički projekat u kojem je antropološki ispitano preko 35.000 regruta čiji je cilj bio da se stvori rasna tipologija za švajcarsku populaciju (Otto Schlaginhaufen 2022). Takođe je iskoristio je rezultate ovih istraživanja da bi dao neke alarmantne izjave o onome što je smatrao rasnom higijenom Švajcaraca. Tvrdio je da je manje od 10% ispitanika zaista rasno čisto, pri čemu je veliki procenat ukazivao na „zastrašujuće” rasno mešanje. Šlaginhaufen je do svog penzionisanja ranih 1950-ih godina postao veoma uticajna i kontroverzna ličnost u švajcarsko-nemačkoj antropologiji. Inspirisan svojim iskustvima u nemačkoj koloniji na Papua Novoj Gvineji sa koje je doneo preko 800 domorodačkih lobanja, Šlaginhaufen se zalagao za primat rase u objašnjavanju ljudskih varijeteta. Protivio se rasnom mešanju i nastojao je da poboljša „belu rasu” kroz eugeniku.

Kako navodi američki antropolog Endru Cimerman (Andrew Zimmerman) u svom radu *Anthropology and Antihumanism in Imperial Germany* (Zimmerman 2001), poznato je da je sarađivao i sa nemačkim nacističkim naučnicima. Nakon penzionisanja Šlaginhaufen je svoje istraživanje prebacio iz Evrope na Pacifik, radeći i dalje na antropometrijskim merenjima prvenstveno ljudskih ostataka koje je prikupio 40 godina ranije tokom svog boravka na Papua Novoj Gvineji. Ne odustajući od svojih rasističkih teorija Šlaginhaufen je krajem pedesetih godina objavio svoje memoare o putovanju po Novoj Gvineji, dok je sredinom šezdesetih objavio rad o blizu 1000 merenja izvršenih na stanovnicima Nove Irske u pokušaju da pruži navodno čistu i nerazređenu rasnu procenu ovog ostrva. Nedugo nakon njegove smrti 1973. godine njegovi, naučni pogledi su dovedeni u pitanje, a sam Šlaginhaufen ostaje poznat kao naučnik koji je tolerisao i podržavao nacističku ideologiju i genocid koji je usledio 1930-ih i 1940-ih godina (Zimmerman 2001).

Razlog zbog kojeg su nemački antropolozi sebe smatrali „antropolozima prirodoslovcima” leži u činjenici da je za nemačke istoričare „kultura” podrazumevala Evropljana koji sam tumači ono što je zamišljano kao sopstvenu

prošlost, a što je nužno isključivalo sve one koji su percipirani kao „drugi”, posebno neevropljani. Antropolozi su predložili inverziju ovog humanističkog historicizma, tvrdeći da za razumevanje čovečanstva naučnici treba da gledaju, ne na evropske i klasične „kulturne narode” (*Kulturvolker*), već na neevropljane koji nisu imali ni kulturu, ni istoriju i koji stoga spadaju u prirodne narode (*Naturvolker*). Antropologija je tako zamišljena kao prirodna nauka o prirodnim narodima, koja je izbegavala ono što su praktičari smatrali „subjektivnim” istorijskim narativima u korist „objektivnih” posmatranja ljudi koji „nisu iskomplikovani kulturom i istorijskim razvojem” (Zimmerman 2001). Cimerman, među ostalima tvrdi da je sa usponom imperijalizma u 19. veku viševjekovna evropska tradicija humanističke nauke kao ključa razumevanja sveta dovedena u pitanje. „Nigde ovo nije bilo istinitije nego u Nemačkoj devetnaestog veka. Tu su prvi put povučene borbene linije današnjih ‘ratova kultura’ kada je antropologija dovela u pitanje humanizam kao osnovu ljudskog naučnog znanja. Oslanjajući se na izvore u rasponu od naučnih radova i vladine korespondencije do fotografija, pamfleta i policijskih izveštaja o ‘predstavi nakaza’, nemački imperijalizam otvorio je vrata antihumanizmu. Kako su Nemci sve češće komunicirali sa narodima i predmetima iz dalekih kultura, bili su primorani da preispitaju ne samo te narode, već i samu konstrukciju nemačkog identiteta. Antropolozi su uspešno tvrdili da se njihova disciplina bavi ovim pitanjima produktivnije – i pristupačnije – od humanističkih studija” (ibid.).

„ČOVEK SA MESECA”

Ako su antropolozi koje Sekelj pominje u svom *Papuanskom dnevniku* (2019) zaslužili njegovo poštovanje i kao ljudi i kao naučnici, poglavlja pod nazivom *Susret sa Mikluho-Maklajem* posvećeno čuvenom ruskom istraživaču, možemo da smatramo moralnom i intelektualnom okosnicom Sekeljevog putopisa. Svestrani naučnik koga u enciklopedijama navode kao etnografa, etnologa, antropologa i biologa u našoj stručnoj javnosti ostao je nedovoljno poznat, o čemu svedoči i opširna fusnota Juraja Bubala, urednika *Papuanskog dnevnika*, kada piše da je „ruski etnograf i antropolog Nikolaj Nikolajevič Mikluho-Maklaj (1846–1888), autor čuvenih *Putovanja*, dnevnika u kojem je opširno i potanko bilježio svoja opažanja iz života među urođenicima, osobito onima na Novoj Gvineji. Hrvatsko izdanje dnevnika sa odlomcima zanimljivijim za širu publiku (*Putovanja*, 1949) prvi je prevod Maklajeva djela na neki od evropskih jezika” (Slika 32) (Sekelj 2019: 107).

Od prvih redova Sekeljevog poglavlja posvećenog Mikluho-Maklaju postaje nam jasno da autor gaji posebnu privrženost prema jednom od prvih naučnika koji je još polovinom 19. veka do detalja istražio i crtežima ovekovečio Novu Gvineju. I danas predstavlja opštepoznatu činjenicu da iako je Mikluho-Maklaj preminuo 1888. godine, njegov uticaj u zajednici Papuanaca je još uvek vrlo očigledan. Mikluho-Maklaj je po svemu sudeći uspeo ono što ni mnogima posle

njega nije u toj meri uspelo: da pridobije i prijateljstvo i poštovanje domorodaca koji nikada ranije nisu imali iskustvo sa „belim čovekom”.

Zbog svojih izuzetnih zasluga Maklaj je međunarodno priznat i od Uneska, a datum njegovog rođenja, 17. jul 1846. godine obeležava se u Rusiji sa istim poštovanjem kao i datumi rođenja drugih ruskih velikana poput Aleksandra Puškina, Antona Čehova ili Sergeja Ajzenštajna. Već u osnovnoj školi ruska deca upoznaju se sa njegovim ekspedicijama, posebno u Novoj Gvineji (Gdje je rođen 2022). U Moskvi takođe postoji i Institut za etnologiju i antropologiju koji nosi njegovo ime. Svetski značaj Mikluho-Maklaja potvrđuju i spomenici podignuti u njegovu čast u Sevastopolju, na Krimu, Malinu u Ukrajini, Maklaj muzej u Sidneju, u Novoj Gvineji, ali je najdirljiviji spomenik koji je podignut u blizini sela Bongu u provinciji Mandang gde je Mikluho-Maklaj proveo nekoliko godina i gde ga se domoroci i danas sećaju kao „čoveka sa meseca”, kako zvuči i naslov jedne od biografija koju je napisala Elzi Mej Webster sa kalifornijskog univerziteta Berkli (Webster 1984), dok je prva Maklajeva biografija štampana još 1944. godine iz pera australijskog novinara, lingviste i pesnika, Frenka Sidneja Grinopa (Frank Sydney Greenop, 1913–1975) pod naslovom *Who travels Alone* (Greenop 1944).

Sekelj u *Papuanskom dnevniku* takođe opširno opisuje biografiju Mikluho-Maklaja, posebno ističući radost i nestrpljenje da stigne u selo Bongu koje je postalo poznato upravo zahvaljujući Mikluho-Maklaju (Slika 33). Međutim, jedan pasus iz *Papuanskog dnevnika* otkriva pravi razlog dubokog poštovanja koje Sekelj ukazuje prema ruskom antropologu: „Ali ruski naučnik, koji se oženio Australkom i podigao sebi dom u Sidneju, nije zaboravio na Novogvinejce. Do svoje rane smrti u 42. godini borio se za ljudska prava domorodaca, za ukidanje trgovine robljem, a naročito onih na Maklajevoj obali ‘koje dobro poznaje i u ime kojih može govoriti’. Poslednji njegov akt i tom smislu bio je telegram Bizmarku u kojem ošto protestuje protiv Nemačke okupacije Nove Gvineje” (Sekelj 2019: 174).

Značaj tog neobičnog i plemenitog čoveka za Novogvinejce možda najtačnije ili bar najpoetičnije opisuje E.M. Webster kada zaključuje: „Umesto boga, oni imaju belog čoveka dostojnog mesta u njihovoj istoriji, jedinog pripadnika njegove rase koji ih je razumeo i cenio. Oni danas uče o njemu na osnovu tekstova koje su pisali belci, budući da oni njemu znaju više nego što su njihovi preci ikada znali. O Maklaju, braniocu Papuanaca i duhovnom ocu novogvinejske nacije. Ipak, sve to velikoj meri ostaje priča belog čovek ispričana za potrebe belaca. Maklaj gotovo sigurno nikada nije zamišljao da će se njegovi tekstovi proučavati u srednjoj školi u Gvineji, a neke epizode mogu biti manje zanimljive za mlade Gvinejce nego za Ruse ili Australijance. Šta god da, recimo Evropljani tvrde, Novogvinejci će konačno da donesu sud o tome koliko su oni kao zemlja izgubili zbog Maklajeve nemogućnosti da oblikuje njenu budućnost. međutim, dok više naknadnog saznanja može da modifikuje njihovu procenu o tome šta je nameravao da učini za njihov narod, ne mogu da sumnjaju u ono što je narod učinio za njega. Stanovnici Maklajeve obale, uvek nesigurni u njegovu bukvalnu besmrtnost, obezbedili su mu bar slavu koja nikada neće umreti” (Webster 1984: 354).

Da bi se razumela svestranost Mikluho-Maklaja moramo da naglasimo da se ovaj ruski plemić školovao se u Sankt Petersburgu, zatim se preselio u Hajdelberg gde je studirao medicinu a paleontologiju, zoologiju i uporednu anatomiju studirao je u Jeni. Od rane mladosti se radi izučavanja biljnog i životinjskog sveta otisnuo u svet i objavljivao stručne radove. Nova Gvineja mu je privukla pažnju kao perspektivno polje za antropološka i etnološka proučavanja. Uz pomoć Carskog geografskog društva Rusije posetio je evropske muzeje i upoznao vodeće naučnike. Oktobra 1870. godine uplovio je na ruskoj korveti Vitiaz u zaliv Astrolab, gde je utvrdio mesto odakle će da istražuje prirodu i posećuje sela domorodaca. Sakupljao je primerke insekata, životinja i biljaka, crtao pejzaže i domoroce i davao imena planinskim vrhovima. Uz veliko strpljenje uspeo je da stekne poverenje domorodaca, a u tome mu je mnogo pomoglo znanje iz medicine, kao i lekarske veštine. Svoja antropološka zapažanja, kao i uzorke koje je sakupljao, slao je svojim kolegama u Evropi (Webster 1984).

Mikluho-Maklaj po mnogo čemu nije bio tipični izdanak svog vremena i svog društvenog okruženja. Kao što smo već ranije pomenuli, u drugoj polovini 19. veka među naučnicima se vodila rasprava o nastanku i razvoju čoveka. Postojalo je gledište da su belci najviša rasa, a „obojeni” najniža rasa, da su i duhovno i fizički slabije razvijeni. Međutim, Mikluho-Maklaj je još tada tvrdio da ljudi svih rasa imaju zajedničko poreklo i da sve zavisi od uslova života i vaspitanja. Kako bi dokazao svoju tezu i čvrstu ubeđenost u ispravnost Darwinove teorije evolucije odlučio je da otputuje na jedno od najneistraženijih ostrva. O svojoj nameri da se uputi u prašume Nove Gvineje ovaj svestrani naučnik je napisao da su „upravo na ovom malo proučenom ostrvu primitivni ljudi najmanje pogođeni uticajem civilizacije, a to otvara izuzetne mogućnosti za antropološka i etnografska istraživanja” (Mikloucho-Maklay 1975: 46). Bio je to svakako veliki podvig u ime nauke, budući da je na osnovu svojih komparativnih anatomskih istraživanja Mikluho-Maklaj jedan od prvih antropologa koji je pobio teoriju o poligenizmu iliti mišljenje da različite ljudske rase pripadaju različitim vrstama. Ta direktna saznanja o teoriji evolucije predstavljala su mu argument tokom uporne borbe protiv robovlasništva i prava domorodaca na vlasništvo nad svojom zemljom o čemu svedoči i njegova prepiska sa političkim predstavnicima velikih sila. O tome koliki uticaj je Mikluho-Maklaj imao na život urođenika svedoči i činjenica da mnoge biljke u čije gajenje ih je uputio i dalje imaju ruska imena i postali su deo bongu jezika. Tako i danas koriste reč kukuruz, limun ili ananas, a lubenicu nazivaju ruskom rečju arbuz. I mnoge druge ruske reči su postale deo bongu jezika kao što su nož ili topor za sekiru, dok se neke biljke i danas nazivaju jednostavno „maklaj”, a puška „tabu” (Mikloucho-Maklay 1975: 358). Iz svega navedenog postaje jasno da je Mikluho-Maklaj za pripadnike plemena Bongu postao jedna vrsta kulturnog heroja koga su domoroci u Astrolabskom zalivu, na zapadnom priobalju Nove Gvineje utkali u svoje usmeno predanje. Ruski baron u svom dnevniku i sam priznaje da „ni prema jednom čošku planete gde sam bio primoran da živim tokom svojih lutanja nisam osetio takvu privrženost kao prema ovoj obali Nove Gvineje (ibid. 372).

Zabeležena je i njegova oproštajna poruka plemenu Bongu u trenutku kada je ruski brod došao po njega: „Doći će ovamo drugi beli ljudi. Oni nisu dobri. Ako neko dođe i vikne ‘Maklaj’, znajte da je moj prijatelj, a time i vaš. Ako naiđu drugi belci, napustite selo i idite u planine. Nemojte se upuštati u borbu. Oni su jači” (Sekelj 2019: 173).

Nije na osnovu svega navedenog čudno da je fascinantna biografija Mikluho-Maklaja bila podstrek za Sekelja da na terenu sazna što više o prvom etnologu koji je živeo među urođenicima i koji je po svojim uverenjima bio blizak i Sekeljevom beskompromisnom humanizmu. Poput hodočasnika koji ide tragom svog uzora Sekelj je posetio i Maklajevog praunuka u Sidneju, u stanu gde „na zidovima vise slike pradede, crtež njegove kolibe u selu Bongu, jedan bodež, nekoliko urođeničkih predmeta sa Nove Gvineje i na stolu jedna poveća šoljica iz koje je pio Mikluho-Maklaj. Sve ove relikvije pomažu da se stvori atmosfera u kojoj se ni o čemu drugom ne razgovara nego o tom neobičnom čoveku čiji duh ispunjava prostoriju (Sekelj 2019: 177). I upravo su veliki humanisti među antropolozima bili nadahnuće da i Sekelj u skladu sa svojim mogućnostima svuda sakuplja predmete karakteristične za narode koje je posetio i da u svom skromnom domu u Subotici izloži zbirku koji su mnogi, za njegova života uvek rado prihvaćeni gosti mogli da vide, opipaju, isprobaju, i koja je na isti način jedan običan stan pretvarala u izvor inspiracije i dokaz čudesne raznolikosti ljudske kulture.

Na kraju moram da dodam da je romantizacija najveća opasnost koja vreba antropologa kada se upušta u tumačenje dalekih i nepoznatih kultura. Iako deluje paradoksalno da su antropolozi svetskog glasa koje smo spominjali u radu uspevali da se odomaće i steknu bliske prijatelje među domorocima Nove Gvineje, ostaje činjenica da su kolonijalne vlasti svojevremeno zabeležile neverovatnu surovost i krvoprolića među većinom ratobornim plemenima. Postoji i opšti stav da su kolonijalne vlasti zajedno sa misionarima uspele da pacifikuju domorodačka plemena, da im zabrane lov na ljudske glave i iskorene kanibalizam. Nova Gvineja je po mnogo čemu primer koji može da posluži odbrani kolonijalizma. „Divljacima” treba nametnuti pravila koja su nama normalna i civilizovana. Ostaje, međutim, pitanje kako je onda moguće da sva ta civilizovanost s vremena na vreme ustukne pred krvavim ratnim orgijama i do tančina osmišljenoj industriji smrti? Po čemu smo bolji od onih nad čijim načinima života se zgražavamo? Da li antropologija može da da odgovor na ova teška pitanja?

ŠTA NAMA DANAS ZNAČI TIBOR SEKELJ?

Tibor Sekelj je *Papuanski dnevnik* (2019) pisao u Subotici, nekoliko godina nakon povratka sa Nove Gvineje i u vreme kada je bio zaposlen kao direktor Gradskog muzeja. Pisanje knjige, po sopstvenom kazivanju, završava u februaru 1976. godine, pet meseci nakon što je Papua Nova Gvineja stekla svoju političku nezavisnost. Poslednje poglavlje dnevnika posvetio je mladoj državi sa željom da savlada sve teškoće koje joj predstoje u izgradnji sopstvenog puta, a na kome joj više ni jedan antropolog ne može biti od pomoći. Sekelj je bio bolno svestan svih kriza sa kojima će se Novogvinejci suočavati u budućnosti, od ekonomskih i identitetskih do drastične materijalne i civilizacijske nejednakosti stanovništva, koje će u kratkom vremenskom periodu neminovno dovesti do sukoba i porasta kriminala. Sekelj već u to vreme pominje svršene učenike bez posla, sela bez lekara, predele bez puteva i korupciju koja izjeda sistem. Piše i o problemima koje kolonijalizam ostavlja za sobom, pominjući usput i rudnik bakra na Pangui, koji će kasnije postati ozloglašen zbog zagađivanja prirodnih resursa, o nadi pojedinih političara da je sve te probleme moguće prevazići, ako nova školovana generacija posveti život razvoju zemlje. Sekelj piše u vreme kada država Jugoslavija, koju je svuda po svetu s ponosom predstavljao, živi poslednju deceniju svoje nesvrstane, antikolonijalističke stvarnosti, da bi se samo par godina nakon njegove smrti urušila, zatrpavši novonastalom mržnjom, beskrupuloznom tajkunizacijom, korupcijom i ratnim zločinima ideju kosmopolitizma i bratstva među narodima na kojima je do tada počivala, a u koje je Sekelj tako iskreno, takoreći naивно verovao.

Tibor Sekelj svakako nije jedini predstavnik nekadašnje jugoslovenske intelektualne javnosti koga je „nova stvarnost” potpuno skrajnula, međutim, njegov značaj za studije antropologije i buduće antropologe na ovim prostorima ne sme da bude zanemaren. Posebno danas kada neokolonijalizam prisutan u Srbiji povlači mnoge analogije sa zemljama poput Papua Nove Gvineje. S obzirom na činjenicu da je u poslednje dve godine problem budućih rudnika po Srbiji, poput Rio Tintovog rudnika litijuma, izazvao opravdanu pobunu stanovništva i oštri komentar direktora nevladine organizacije „Kreni promeni” Save Manojlovića povodom skorašnjeg otvaranja rudnika, da Srbija nije Papua Nova Gvineja (Srbija (još) nije n.d.), postavlja se pitanje da li smo mi danas ponovo na razvojnem putu zemlje koja nije još naučila da štiti svoje vitalne interese. Kako u šali reče jedan moj prijatelj inspirisan Manojlovićevom izjavom: „Mi smo Papua Stara Gvineja”. U svetlu svega navedenog nemam nikakvih iluzija da antropologija i antropolozi mogu da imaju neki značajan upliv na sveukupnu stvarnost, međutim, poučni primeri velikih istraživača koji su iz iskrenih i plemenitih pobuda pokušavali da budu medijatori između „kolonijalne uprave” i „domorodaca”, ma koliko tragikomično zvučalo danas u 21. veku, jeste trnoviti put predviđen samo za najhrabrije. To je valjda i najvažnija poruka intelektualne zaostavštine Tibora Sekelja.

LITERATURA

- A Fine Old Large Carved Pig, Massim Culture, Milne Bay Province, Papua New Guinea. (n.d.). Oceanic Arts Australia, The Todd Barlin Collection of Oceanic Art, TB-3718. <https://www.oceanicartsaustralia.com/art-for-sale/a-fine-old-large-carved-pig-massim-culture-milne-bay-province-papua-new-guinea/>
- Always unconventional: Lévi-Strauss in Amazonia circa 1936 [fotografija]. (ca. 1935–1939). In: Lezard, N. (22. novembar 2011.), Claude Lévi-Strauss by Patrick Wilcken – review. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2011/nov/22/claude-levy-strauss-patrick-wilcken-review>
- American Philosophical Society (2022). Franz Boas, German-US anthropologist. *Science Photo Library*. <https://www.sciencephoto.com/media/890136/view/franz-boas-german-us-anthropologist>
- Barns, S. (14. avgust 2016). Tribe Death Ritual. *The Sun*. <https://www.thesun.co.uk/living/1610806/villagers-mummify-their-ancestors-with-smoke-and-keeps-their-remains-for-hundreds-of-years/>
- [Beatrice Blackwood na terenu u Kanadi, fotografija]. (1925). Oxford: Pitt Rivers Museum. <https://history.prm.ox.ac.uk/showimage.php-i=1998.442.98.html>
- Betelhajm, B. (1979). *Simbolične rane – Pubertetski obredi i zavidljivi muškarac* [prevod Stefanović, O.]. *Biblioteka Zodijak*, 46. Beograd: Vuk Karadžić.
- Blackwood, B. (1939). *Life on the Upper Watut, New Guinea*. *The Geographical Journal*, 94. London: The Royal Geographical Society. <https://doi.org/10.2307/1788585>
- Blackwood, B. (ca. 1936–1937a). [Anga woman making a net bag, fotografija]. In: Ehrenfried, L. (25. septembar 2017), Behind the scenes at the museum: A placement at the Pitt Rivers Museum. *Pitt Rivers Museum Photograph and Manuscript Collections*. <https://3.bp.blogspot.com/-8yc2y5tbrIE/Wbps6NXH2nI/AAAAAAAAA-g/pzD1JJYWg8kLyeVcYbKzN1eCbJFE8x9nACLcBGAs/s1600/1.jpg>
- Blackwood, B. (ca. 1936–1937b). [Warriors with Sally the cat; Anga people, fotografija]. In: McGreevy, Z. (13. novembar 2018), FOCUS: Beatrice Mary Blackwood (1889-1975). *Pitt Rivers Museum Photograph and Manuscript Collections*. <https://4.bp.blogspot.com/-YrvqTZdWksY/XDRO7Z8UgxI/AAAAAAAAABK0/dfuqRUzarowvoa6XMUauF6nV7EPqfVvygCEwYBhgL/s1600/16.jpg>
- Blackwood, B. (ca. 1936–1937c). [Beatrice Blackwood's assistant Andetei with Oyendapo and Sitoun, fotografija]. In: McGreevy, Z. (13. novembar 2018), FOCUS: Beatrice Mary Blackwood (1889-1975). *Pitt Rivers Museum Photograph and Manuscript Collections*. <https://3.bp.blogspot.com/-ShEEWEt8RnA/XDRO-8Dfd9I/AAAAAAAAABKw/N8999mqQq7QCkiX71IPol6-3D55uhanpQCEwYBhgL/s1600/19.jpg>
- Boas, F. (1982). *Um primitivnog čoveka*. *Biblioteka XX vek*. Beograd: Prosveta.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (19. april 2017). cargo cult. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/cargo-cult>
- Bubalo, J. (12. maj 2014). Tibor Sekelj: Putovanje je nužno zlo. *Klub putnika*. <https://www.klubputnika.org/zbirka/putoskop/3719-putovanje-kao-nuzno-zlo-tibor-sekelj>
- Bubalo, J. (20. septembar 2019). Sekeljevo 'osjećanje za svijet' – povodom objavljivanja 'Papuanskog dnevnika' Tibora Sekelja. *Moderna vremena*. <https://mvinfo.hr/clanak/sekeljevo-osjecanje-za-svijet-povodom-objavljivanja-papuanskog-dnevnika-tibora-sekelja>
- Cohn, S. (n.d.). Super-High Crime in Papua New Guinea. *Samuel Cohn: Global Social Trends*. <https://www.samuelcohn.net/super-high-crime-in-new-guinea>
- Davenport, W. (1966). [Prikaz knjige *Road Belong Cargo: A Study of the Cargo Movement in the Southern Madang District, New Guinea* od Lawrence, P.]. *American Anthropologist*, 68, 236–238. <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1525/aa.1966.68.1.02a00440>
- Dinnen, S. (2001). *Law and Order in a Weak State: Crime and Politics in Papua New Guinea*. *Pacific Islands Monographs Series*, 22. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Finney, V. (20. novembar 2018). Frank Hurley in Papua. *Australian Museum*. <https://australian.museum/learn/cultures/pacific-collection/photographic/frank-hurley-in-papua/>
- Fontanellaz, O. (n.d.). Dancing Huli wigmen from Hela Province of Papua New Guinea at Paiya show [fotografija]. *Any way in a way*. <https://anywayinaway.com/photography/papua-new-guinea/huli-tribe/#&gid=1&pid=2>
- Fortune, L. (1926). [Margaret Mid među Arapešima, fotografija]. In: Image Gallery | Images from Mead-Fortune Arapesh Fieldwork, 1931-32. *The Arapesh Grammar and Digital Language Archive*. http://www.arapesh.org/images/gallery/Large/2.pic_2012-02-20_061747.tif.jpg

- Frank Hurley making a film on location in Papua New Guinea ca. 1923 [fotografija]. (ca. 1923). Frank Hurley Photograph Album, John Oxley Library, State Library of Queensland, Australia, APE-080-0001-0002. <http://hdl.handle.net/10462/deriv/123819>
- Freeman, D. (1998) *The Fateful Hoaxing Of Margaret Mead: A Historical Analysis Of Her Samoan Research*. New York: Basic Books.
- Gao, J. (2008). Asaro Mud Man Kabiufa [fotografija]. *Wikimedia Commons*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Asaro_Mud_Man_Kabiufa_PNG.jpg
- Gdje je rođen Miklukho Maklai? Nikolaj Nikolajevič Mikluho-Maklaj: kratka biografija (2022). *kerchtt.ru – Esej portal za sve prilike*. <https://kerchtt.ru/bs/gde-rodilsya-mikluho-maklai-nikolai-nikolaevich-mikluho-maklai/>
- Gevertz, D.B., Errington, F.K. (1999). *Emerging Class in Papua New Guinea: The Telling of Difference*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Greenop, F.S. (1944). *Who Travels Alone*. Sidney: K. G. Murray Publishing Company.
- Griffiths, D.J.F. (1977). *The Career of F.E. Williams, Government Anthropologists of Papua 1922–1943* [diplomski rad]. Canberra: Australian National University. https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/116769/2/b10141625_Griffiths_Diedre_Jean_Fyfe.pdf
- Hancock, B. (1918). Malinowski Trobriand Isles 1918 [fotografija]. London School of Economics Library Collections. *Wikimedia Commons*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:W_Malinowski_Trobriand_Isles_1918.jpg
- Hanuabada village, Port Moresby, Papua [fotografija]. (1914). *Popular Science Monthly*, 85, 228. <https://archive.org/details/popularsciencemo85newy/page/228/mode/1up?q=port>
- Heimans, F. (1988). *Margaret Mead and Samoa* [dokumentarni film]. <https://www.youtube.com/watch?v=GOCYhmnx6o8>
- Hurley, F. (1924). *Pearls and Savages*. New York: G. P. Putnam's sons.
- Hurley, F. (1949). A gathering inside a Kau longhouse, Papua New Guinea [fotografija]. *TPL Virtual Exhibits*. <http://omeka.tplcs.ca/virtual-exhibits/exhibits/show/torstar-exposed/item/292>.
- Hurley, F. (ca. 1920–1926). Village life in the Oro Province, PNG [fotografija]. In: Frank Hurley Photograph Collection, Images from Photography Archive of Australian Museum. <https://australian.museum/learn/cultures/pacific-collection/photographic/frank-hurley-photographs/#gallery-218-2>
- Krutak, L. (2013). [Skarifikacija, fotografija]. In: Krutak, L. (23. maj 2013), Making Boys Into men: Kaningara skin-Cutting Ritual. *Lars Krutak Tattoo Anthropologist*. <https://www.larskrutak.com/wp-content/uploads/2012/11/24b.jpg>
- Languages of Papua New Guinea. (2017). *Ethnologue: Languages of the world*. <https://www.ethnologue.com/product/20-Digest-PG>
- Lawrence, P. (1964). *Road Along Cargo: A Study of the Cargo Movement in the Southern Madang District, New Guinea*. Manchester: Manchester University Press.
- [Lažni avion kargo kulta, fotografija]. (ca. 1939–1945). In: Blan, S., Schmid, M. (19 oktobar 2016), Startup Cargo Cults: Don't Be One. *Medium*. https://miro.medium.com/max/640/1*63dDbSpTKeg9DdSCm_0_Cg.jpeg
- Levi Stros, K. (1966). *Divlja misao* [prevod Jelić, J., Jelić, B.]. Beograd: Edicija Sazvežđe, Nolit.
- Malinowski, B. (1979). *Argonauti zapadnog Pacifika*. Beograd: Beogradski izdavački zavod.
- Malinowski, B. (1922). *Argonauts of the Western Pacific*. London: George Routledge & Sons, Ltd., New York: E. P. Dutton & Co. <https://www.gutenberg.org/files/55822/55822-h/55822-h.htm>
- Margaret Mead standing between two Samoan girls [fotografija]. (ca. 1926). Library of Congress, Manuscript Division (50a). In: Margaret Mead, *Coming of Age in Samoa*. World History Commons. <https://worldhistorycommons.org/margaret-mead-coming-age-samoa>
- Mead, M. (1926). [Ritualni ples Arapeša, fotografija]. In: Image Gallery | Images from Mead-Fortune Arapesh Fieldwork, 1931-32. *The Arapesh Grammar and Digital Language Archive*. http://www.arapesh.org/images/gallery/Large/2.pic_2012-02-20_073639.tif.jpg
- Mead, M. (1949). *Male and female: a study of the sexes in a changing world*. William Morrow.
- Mead, M. (1968). *Spol i temperament u tri primitivna društva*. Zagreb: Naprijed.
- Mead, M. (1972). *Blackberry Winter: My Early Years*. New York: Simon and Schuster.
- Mid, M. (1978). *Sazrevanje na Samoi* [prevod Stakić, J.]. Beograd: Prosveta.

- Mikloucho-Maklay, N.N. (1975). *New Guinea Diaries 1871–1883*. Madang: Kristen Pres Inc. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/9497/file.pdf>
- Modjeska, C.N. (1977). *Production Among the Duna*. Canberra: Australian National University. https://library.ucsd.edu/dc/object/bb97624060/_1.pdf
- Neubauer, I.L. (3. decembar 2015). The smoked corpses of Aseki. *BBC Travel*. <https://www.bbc.com/travel/article/20151130-one-of-most-bizarre-rituals-of-the-ancient-world>
- Oakford, S. (6. januar 2015). Papua New Guinea's 'Sorcery Refugees': Women Accused of Witchcraft Flee Homes to Escape Violence. *Vice*. <https://www.vice.com/en/article/43895m/papua-new-guineas-sorcery-refugees-women-accused-of-witchcraft-flee-homes-to-escape-violence>
- Otto Schlaginhaufen. (2022). *Wikipedia*. https://de.wikipedia.org/wiki/Otto_Schlaginhaufen
- Otto T., Verloop, V.J. (1996). The Asaro Mudmen: Local Property, Public Culture? *The Contemporary Pacific*, 8(2), 349–386. https://www.researchgate.net/publication/38406125_The_Asaro_Mudmen_Local_Property_Public_Culture
- Peek, V. (9. oktobar 2015). Village Singing Western Highlands PNG c1975 [fotografija]. *PNG's Highlands Highway*. <https://veronicapeek.wordpress.com/2015/10/10/snapshots-from-the-1970s/village-singing-western-highlands-png-c1975/>
- Read, K.E. (1955). Morality and the Concept of the Person among the Gahuku-Gama. *Oceania*, 25, 233–282. <https://www.jstor.org/stable/40328996>
- Redklif-Braun, A.R. (1982). *Struktura i funkcija u primitivnom društvu: ogledi i predavanja* [prevod Glišić, S.]. Beograd: Prosveta.
- Reubenson, R. [producent], Hurley, F. [snimatelj]. (1923). *With the Head Hunters of Papua*. [dokumentarni film]. London: National Archive of the British Film Institute.
- Schlaginhaufen, O. (1959). Otto Schlaginhaufen (o. r.) auf Forschungsreise [fotografija]. In: Caminada, S., Mariani, C. (26. oktobar 2020). Die vertuschte Geschichte der Uni. *Zürcher Studierendenzzeitung*. <https://zs-online.ch/die-vertuschte-geschichte-der-uni/>
- Sekelj, T. (2019). *Papuański dnevnik*. Zagreb: Libricon.
- Srbija (još) nije Papua Nova Gvineja!!! (n.d.). *PAKT Podrinjski Anti-Korupcijski Tim*. <https://www.pakt.org.rs/sr/2016-05-18-09-48-28/243-srbija-nije-papua-nova-gvineja?fbclid=IwAR0iRUA46e1uXUBudeTZ6TBMR1t35EwaLfTITbUez5klpBUwDzWj3rc5AM>
- Stone, D. (6. oktobar 2016). The Modern Mummies of Papua New Guinea. *National Geographic*. <https://www.nationalgeographic.com/photography/article/mummy-photography-ulla-lohmann>
- [Tetoviranje devojčice, fotografija]. (ca. 1939–1945). In: Krutak, L. (23. novembar 2012). The Forgotten Code: Tribal Tattoos of Papua New Guinea. *Lars Krutak Tattoo Anthropologist*. <https://www.larskrutak.com/wp-content/uploads/2012/11/125.jpg>
- Tibor Sekelj. (2022). *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Tibor_Sekelj
- Tosave (2004). Sago Palm being harvested for Sago production PNG. *Wikimedia Commons*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sago_Palm_being_harvested_for_Sago_production_PNG.jpg
- Webster, E.M. (1984). *The Moon Man: A Biography of Nikolai Mikluho-Maclay*. Berkley: University of California Press. <https://detoursdesmondes.typepad.com/files/file.pdf>
- Williams, F.E. (1935). *The Blending of Cultures: An Essay on the Aims of Native Education*. *Anthropology, Report*, 16. Port Moresby: Walter Altred Bock Government Printer. <https://nla.gov.au/nla.obj-52804436/view?partId=nla.obj-95791693#page/n13/mode/1up>
- Williams, F.E. (n.d.a). Fish nets – Iari [fotografija]. F.E Williams Collection. *National Committee of Australia*. https://www.amw.org.au/sites/default/files/images/supplementary-images/51/fish_nets_-_lari.jpg
- Williams, F.E. (n.d.b). Girls and women at small soi or feast [fotografija]. F.E Williams Collection. *National Committee of Australia*. https://www.amw.org.au/sites/default/files/images/hero-images/51/girls_and_women_at_small_soi_or_feast.jpg
- Williams, F.E. (n.d.c). Hevs dancing in village [fotografija]. F.E Williams Collection. *National Committee of Australia*. https://www.amw.org.au/sites/default/files/images/supplementary-images/51/hevs_dancing_in_village.jpg
- Williams, F.E. (n.d.d). Pair of be'u ori eharo, dance of Waiea Ravi [fotografija]. F.E Williams Collection. *National Committee of Australia*. https://www.amw.org.au/sites/default/files/images/supplementary-images/51/pair_of_beu_ori_eharo_dance_of_waiea_ravi.jpg https://www.amw.org.au/sites/default/files/images/supplementary-images/51/fish_nets_-_lari.jpg

World Population Review. Crime Rate by Country 2022. (2022). <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country>

Worsley, P.M. (1. maj 2009). 50 Years Ago: Cargo Cults of Melanesia. *Scientific American*. <https://www.scientificamerican.com/article/1959-cargo-cults-melanesia/>

Zhukov, P. (24. novembar 2017). "Projector" Miklouho-Maclay: World War for the Papuans. *Top War*. <https://en.topwar.ru/130182-prozhekt-mikluho-maklay-mirovaya-voyna-radi-papuasov.html>

Zimmerman, A. (2001). *Anthropology and Antihumanism in Imperial Germany*. Chicago: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226983462.001.0001>

Viktorija Šimon Vuletić

IMAGINARIUS UTAZÁS PÁPUA ÚJ-GUINEÁBAN SZÉKELY TIBORRAL

Néprajzi feljegyzések összehasonlító elemzése

Összefoglaló

Székely Tibor életének és munkásságának bármilyen tanulmányozása óhatatlanul egy megoldhatatlannak tűnő dilemma elé állítja a kutatót: Hogyan kezeljük egy olyan világklasszis kutató személyiségének és munkásságának feltárását, akinek hagyatéka – az eddig feltáratlan vidékek expedícióival, a világ több tucatnyi nyelvén megjelent útleírásaival, filmes és fényképes dokumentumaival – szétszóródott a világban? Vajon jelentősége csak az eszperantisták és a hegymászók számára ismert (akik egyesületeiket róla nevezik el), vagy életútja útmutató lehet minden antropológus számára is, akit tudományos kíváncsisága új kutatásokra készítet? Szabadkán, ahol Székely Tibor élete utolsó két évtizedét töltötte, 2022-t bátran nevezhetnénk „Székely évének”, ha figyelembe vesszük, hogy ez az év születésének 110. évfordulója, a Szabadkai Városi Múzeum igazgatójává való kinevezésének 50. évfordulója, illetve 35 éve kapta meg Szabadka életműdíját. Ez a tanulmány azonban sokkal szerényebb célt tűzött ki maga elé, és a *A pápuák szigetén* című művének etnológiai elemzésén keresztül kívánja megvizsgálni a néprajz és az antropológia területén betöltött hatását, összehasonlítva Székely megfigyeléseit a néprajztudomány legnagyobb nevei által e távoli szigetről szerzett empirikus adatokkal.

Slika 1. Sing-sing, domordački festival u Papua Novoj Gvineji (Peek 2015)
Figure 1. Sing-sing, an indigenous festival in Papua New Guinea (Peek 2015)

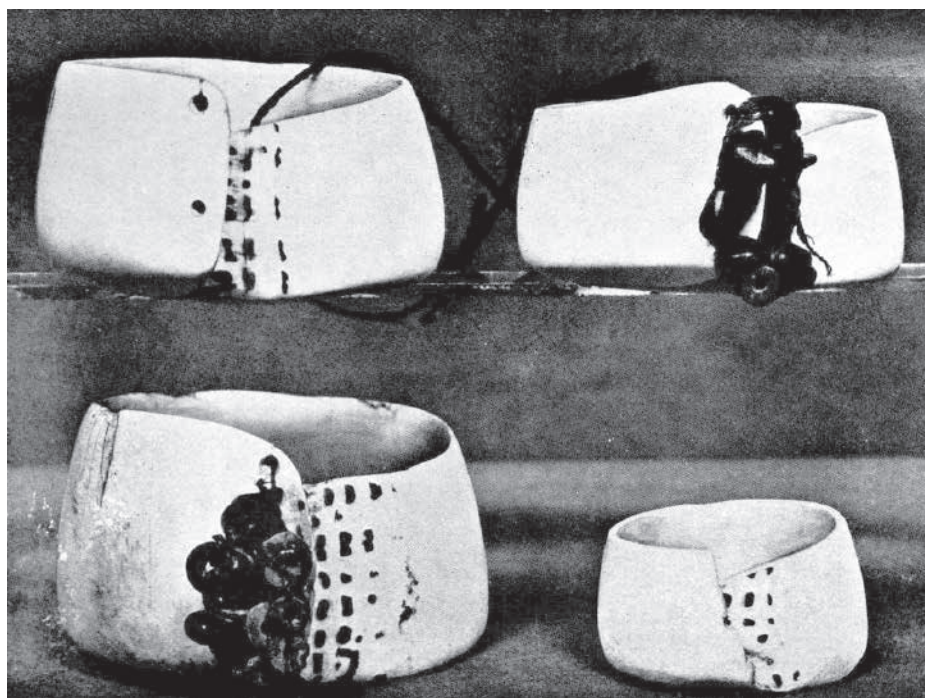
Slika 2. Bronislav Malinovski na Trobrijanskim ostrvima (Hancock 1918)
Figure 2. Bronislaw Malinowski on the Trobriand Islands (Hancock 1918)

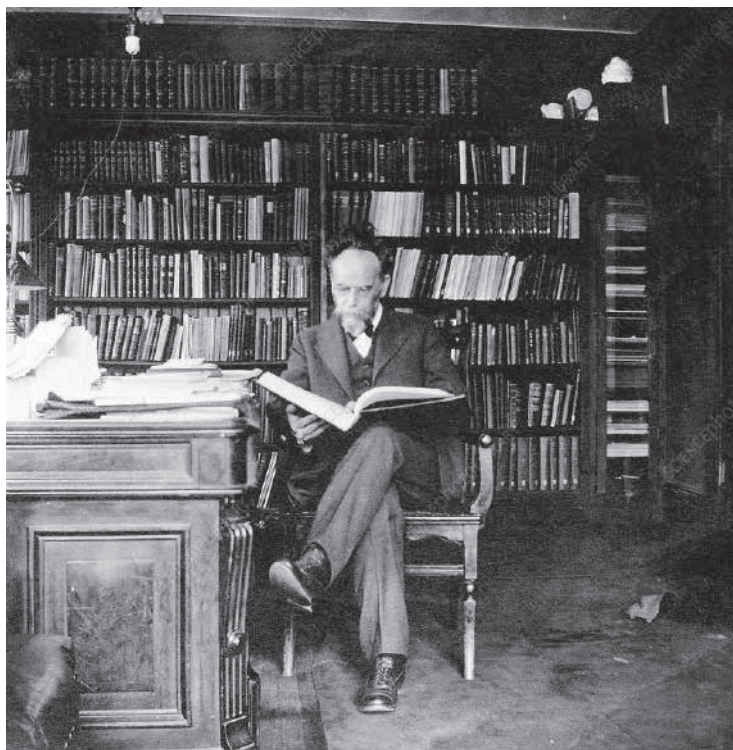
Slika 3. Margaret Mid na ostrvu Samoa oko 1926. godine (Margaret Mead standing between 1926)
Figure 3. Margaret Mead on the island of Samoa around 1926 (Margaret Mead standing between 1926)

Slika 4. Ceremonijalni obred Kula prstena (Malinowski 1922: ilustracija na početku knjige)
Figure 4. A ceremonial rite called the Kula Ring (Malinowski 1922: frontispiece)

Slika 5. „Mwali”, narukvica poklon tokom razmene u Kula prstenu (Malinowski 1922: 80, Plate XVI)
Figure 5. “Mwali”, a bracelet gift during the Kula Ring exchange (Malinowski 1922: 80, Plate XVI)

Slika 6. Franc Boas u svom kabinetu (American Philosophical Society 2022)
Figure 6. Franz Boas in his office (American Philosophical Society 2022)

Slika 7. Fotografija žena i devojaka za vreme slavlja „soi” (Williams n.d.b)
Figure 7. Photo of women and girls during the “soi” celebration (Williams n.d.b)

Slika 8. „Heva” ples (Williams n.d.c)
Figure 8. “Heva” dance (Williams n.d.c)

Slika 9. Ribari i ribarske mreže (William n.d.a)
Figure 9. Fishermen and fishing nets (William n.d.a)

Slika 10. Ples sa „eharo” maskama (Williams n.d.d)
Figure 10. Dance with “eharo” masks (Williams n.d.d)

Slika 11. Lažni avion kargo kulta ([Lažni avion] ca. 1939–1945)

Figure 11. Fake cargo cult plane ([Lažni avion] ca. 1939–1945)

Slika 12. Mitska velika svinja (A Fine Old n.d.)

Figure 12. Mythical Big Pig (A Fine Old n.d.)

Slika 13. Selo Hanubada 1914. godine (Hanuabada village 1914)
Figure 13. The village of Hanubada in 1914 (Hanuabada village 1914)

Slika 14. Proizvodnja hleba od sago palme (Tosave 2004)
Figure 14. Production of bread from sago palm (Tosave 2004)

Slika 15. Margaret Mid među Arapešima (Fortune 1926)
Figure 15. Margaret Mead among the Arapesh (Fortune 1926)

Slika 16. Ritualni ples Arapeša (Mead 1926)
Figure 16. Ritual dance of the Arapesh (Mead 1926)

Slika 17. Beatris Blekvud na terenu Kanadi 1925. godine ([Beatrice Blackwood] 1925)

Figure 17. Beatrice Blackwood during fieldwork in Canada in 1926 ([Beatrice Blackwood] 1925)

Slika 18. Pripadnici plemena Anga sa mačkom (Blackwood ca. 1936–1937b)

Figure 18. Members of the Unga tribe with a cat (Blackwood ca. 1936–1937b)

Slika 19. Pripadnica plemena Anga pravi mrežastu vreću (Blackwood ca. 1936–1937a)

Figure 19. Unga woman making a net bag (Blackwood ca. 1936–1937a)

Slika 20. Pripadnici plemena Anga sa sviralama (Blackwood ca. 1936–1937c)
Figure 20. Members of the Unga tribe with flutes (Blackwood ca. 1936–1937c)

Slika 21. Mumifikacija preminulog kod plemena na Novoj Gvineji (Barns 2016)
Figure 21. Mummification of the deceased among tribes in New Guinea (Barns 2016)

Slika 22. Skarifikacija (Krutak 2013)
Figure 22. Scarification (Krutak 2013)

Slika 23. Tetoviranje devojčica ([Tetoviranje devojčice] ca. 1939–1945)
Figure 23. Tattooing of girls ([Tetoviranje devojčice] ca. 1939–1945)

Slika 24. Glinene maske plemena Asaro (Gao 2008)

Figure 24. Clay masks of the Asaro tribe (Gao 2008)

Slika 25. Tibor Sekelj pravi masku od gline sa pripadnicima plemena Asaro (Sekelj 2019)

Figure 25. Tibor Sekelj makes a clay mask with members of the Asaro tribe (Sekelj 2019)

Slika 26. Fotograf Frenk Harli na Papua Novoj Gvineji oko 1923. godine Frank Hurley making a film ca. 1923)
Figure 26. Photographer Frank Harley in Papua New Guinea around 1923 (Frank Hurley making a film ca. 1923)

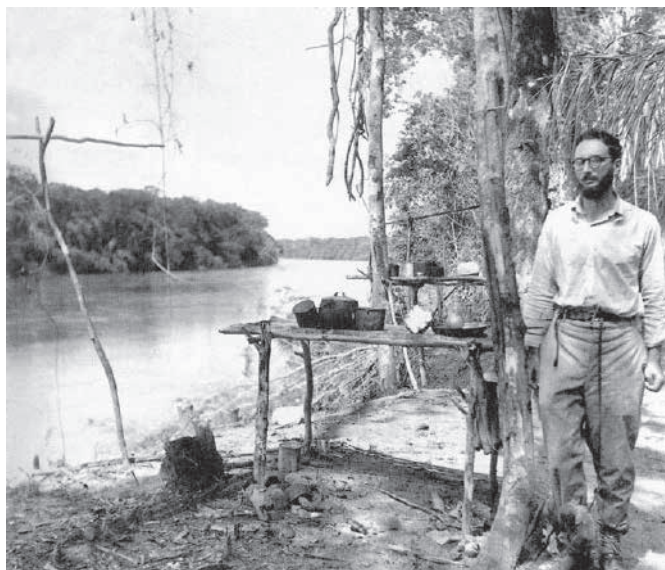
Slika 27. Fotografija domorodaca na Papua Novoj Gvineji (Hurley ca. 1920–1926)
Figure 27. Photograph of natives in Papua New Guinea (Hurley ca. 1920–1926)

Slika 28. Fotografija muške kuće na Papua Novoj Gvineji (Hurley 1949)
Figure 28. Photograph of the long house in Papua New Guinea (Hurley 1949)

Slika 29. Pleme Duna ili Huli (Fontanellaz n.d.)
Figure 29. Duna or Huli tribe (Fontanellaz n.d.)

Slika 30. Klod Levi Stros (Always unconventional ca. 1935–1939)
Figure 30. Claude Levi-Strauss (Always unconventional ca. 1935–1939)

Slika 31. Otto Schlaginhaufen sa kolegama 1959. godine (Schlaginhaufen 1959)
Figure 31. Otto Schlaginhaufen with colleagues in 1959 (Schlaginhaufen 1959)

Slika 32. Mikluho-Maklaj i domorodac Tui (Zhukov 2017)

Figure 32. Miklouho-Maclay and native Tui (Zhukov 2017)

Slika 33. Tibor Sekelj u selu Bongu 1971. godine (Sekelj 2019)
Figure 33. Tibor Sekelj in the village of Bongu in 1971 (Sekelj 2019)

Papp Árpád¹

Szabadkai Városi Múzeum
Zsinagóga tér 3.
24 000 Szabadka, Szerbia
papp.arpad.1968@gmail.com

UDC: 94(497.113)

Közlésre átadva: 2022. november 4.
Közlésre elfogadva: 2022. november 14.

GESTA HUNGARORUM – IN BELLO NOVISSIMA
A magyar kémelhárítás és munkatáborok leírása
a Megszállók és Segítőik Büntetteit Vizsgáló Állami Bizottság két
összefoglalójában

Eredeti tudományos közlemény

GESTA HUNGARORUM – IN BELLO NOVISSIMA
Description of the Hungarian Counterintelligence and Labour Camps
in two Summaries of the State Commission Investigating the Crimes of
the Occupiers and Their Collaborators

Original research article

Absztrakt: A tanulmány célja a kémelhárításról (eredetiben: *Armija*) és a gyűjtőtáborokról (*Logori*) írt elaborátumok vizsgálata annak kiderítése érdekében, hogy mi az, amit hivatalosan a magyar hadsereg és szervei (eredeti szövegkörnyezetben: fasiszta megszállók), majd áttételesen a helyi magyarság bűnéül róttak fel, azok milyen kapcsolatban voltak a háború alatti nekik tulajdonított cselekményekkel, eseményekkel, mennyire tehető felelőssé a helyi civil magyar lakosság a két impériumváltás közötti – a magyar bevonulás és a Vörös Hadsereg, illetve a partizánegységek, az új hatalom megszilárdulását megelőző események – időszakban történekeért az összefoglaló tanulmányok alapján: tanulmányunk célkitűzése a hatalom eszközeivel fellépő „győztes emlékezet” tapintható tendenciáinak, szándékainak nyomon követése és bizonyos törvényszerűségek megállapítása, észlelése, leírása.

Kulcsszavak: kémelhárítás, gyűjtőtáborok, domináns emlékezet, kollektív bűnösség elve

Abstract: The study aims to examine the elaborations written about the counterintelligence (in the original: *Armija*) and the collection camps (*Logori*) to find out what was officially written about the Hungarian army and its organs (in the original context: fascist invaders), and then indirectly by the local

¹ dr. Papp Árpád, etnológus-antropológus, főmuzeológus
dr Arpad Pap, etnolog-antropolog, viši kustos
Árpád Papp PhD, ethnologist-anthropologist, senior curator

Hungarian population, how they were related to the actions and events attributed to them during the war, and to what extent the local civilian Hungarian population could be held responsible for the events that took place between the two changes of the regime – in the period between the Hungarian invasion and the arrival of the Red Army and the partisan units, as well as before the consolidation of the new power – based on the summaries: the objective of our study is to trace the tangible tendencies and intentions of the „victorious memory”, which is the instrument of power, and to identify, detect and describe certain regularities.

Keywords: counterintelligence, concentration camps, dominant memory, collective guilt

A TANULMÁNY CÉLKITŰZÉSE²

A Duna és a Tisza közötti déli, korábban magyar, majd újból délszláv közigazgatás alá eső, magyarok által is lakott területre vonatkozó, a győztesek által rögzített, 1941–1944 közötti időszakban a délszláv lakosságot érő retorziókat felsoroló, végső soron a magyar hadsereggel és lakossággal szemben a kollektív bűnösség vélelmét is megfogalmazó erősen ideologikus könyv³ előzményeit, az ún. „elaborátumok” – szakértői jelentések, összefoglalók⁴ – két példáját vizsgáljuk. Az egyik a kémelhárításról (Armija n.d.), a másik a gyűjtőtáborokról (Logori n.d.) készült. A forrásokat annak kiderítése érdekében elemezzük, hogy mi az, amit hivatalosan a magyar hadsereg és intézményei (az eredeti szövegben: „fasiszta megszállók”), majd áttételesen a helyi magyarság bűnéül róttak fel, azok milyen kapcsolatban voltak a nekik tulajdonított, a háborús évek cselekményeivel, eseményeivel, mennyire tehető felelőssé a helyi civil magyar lakosság a két impériumváltás közti – a magyar bevonulás és a Vörös Hadsereg, illetve a partizánegységek, az új hatalom megszilárdulását megelőző események – időszakban történektért ezen összefoglalások alapján.

Jelen tanulmányunk célkitűzése a hatalom eszközével fellépő „győztes emlékezet” tapintható tendenciáinak, szándékainak nyomon követése és bizonyos

² A tanulmány a Délvidéki Kiss Alap támogatásával született meg 2022-ben.

³ A Pokrajinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini szerzőségében 1946-ban megjelenő *Saopštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941–1944. Knjiga 1. Bačka i Baranja* című könyv előszavában olvashatjuk a következő gondolatokat, melyek a könyv céljáról, szándékáról félre nem érthető üzenetet fogalmaznak meg: „A Megszállók és Segítőik Bűntetteit Vizsgáló Állami Bizottság 18. sz. közleményében kellő mennyiségű adat híján nem mutathatta be a fasiszta megszállók bestiális bűntetteit a maguk teljességében. A Tartományi Bizottság az Állami Bizottság 18. sz. közleményének megjelenésétől napjainkig újrászervezte a Baranya és Bácska területére vonatkozó kutatást és ennek köszönhetően még több bizonyító anyagot gyűjtött össze és rendszerezett a magyar fasiszták tömeges bűncselekményeiről a megszállás idején. Az anyagot hét főcsoportba rendeztük és e könyv anyagát is ezekből merítettük, amit a széles nyilvánosság tájékoztatására jelentetünk meg és amiből az megismerheti bácskai és baranyai népünk ellen elkövetett kegyetlen gaztettek fajtáit és sokrétűségét. Könyvünk a nevezett Közlemény kiegészítéseként szolgál. A könyv összeállítása során a roppant mennyiségű bizonyítóanyagból a fasiszta kegyetlenség legjellegzetesebb vonásait igyekeztünk megragadni, amiből népünk 1941 és 1944 közötti magyar megszállás alatt elszenvedett kínjai tömörítve táruznak elénk” (Pokrajinska komisija 1946: XV).

⁴ A továbbiakban mindhárom kifejezést egyenrangúként, egymás szinonimájaként használom.

törvényszerűségek észlelése, megállapítása, leírása. Az elemzés további fázisait akkor tekinthetjük célravezetőnek, ha az itt fel nem dolgozott elaborátumok (úgymint: a bevonulás során és közvetlenül ennek idejéhez kapcsolható büntettek, az 1942 januárjában elkövetett razzia körülményeire vonatkozó feljelentések, vizsgálatok és ítéletek, a kényszersorozás, a kényszerszermunka, a deportálás, elsősorban a dobrovoljácok⁵ és izraeliták elűzése lakhelyükről és a magánvagyon elleni bűncselekmények és a lakosság megfélemlítése) esetében is megtörténik az áttekintés, és végül, harmadik állomásként a könyv formájában olvasható kompilációval is megtörténik az összehasonlítás.

A TANÚVALLOMÁSOKTÓL A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉGIG: AZ ELABORÁTUMOK MEGÍRÁSÁNAK CÉLJA

A bizonyítási eljárás első szakaszában egy vallomásokat rögzítő testületet: a Megszállók és Segítőik Vajdasági Büntetteit Vizsgáló Bizottság hoztak létre, mely az állami bizottság alkotóeleme volt. A bizottság vajdasági részlegének (Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini – röviden KUZOV) megalakításáról 1944. március 10–13. között a Vajdasági Népfelszabadító Bizottság tanácskozásán döntöttek, működési szabályzatát 1944. május 6-án hagyták jóvá. A vajdasági bizottság munkája három nagyobb területi egység: a korábban magyar fennhatóság alatt levő Bácska és Baranya, a Független Horvát Államhoz tartozó Szerémség, illetve a német protektorátus alatt levő Bánság területére terjedt ki.⁶ A vajdasági bizottság hivatalosan 1944. október 17-én, a katonai közigazgatás bevezetésével kezdi munkáját és 1948. április 14-én fejezi be tevékenységét az országos bizottság munkájának berekesztésével egyidőben.

A tanúvallomások rögzítésében – az események dokumentálásának első fázisában – az áttekintésük során sajátos települési–területi, illetve tematikus megoszlási aránytalanság volt tapasztalható: olyan sejtés fogalmazódott meg, hogy egyes településeken a helyi kérdezőbizottságok minden követ megmozgattak annak érdekében, hogy egyetlen feljelentés se maradjon rögzítetlen,⁷ más szavakkal: minden, 1944 októberében és a későbbiekben elkövetett, elsősorban a magyar civil lakosságon esett megtorlást igyekeztek – többé-kevésbé sikerrel – korábbi, 1941–1944 közötti időszakban történt, a későbbiekben a büntetés jogalapját képező eseménnyel ok-okozati összefüggéssé formálni.

A vajdasági katonai közigazgatás öt körzete közül egyet Szabadka, Topolya és Zenta járások zömmel magyarlakta területe alkotott az itt fekvő településekkel.

5 Az első világháború utáni impériumváltás egyik következményeként a felosztott nagybirtokokra telepített délszláv lakosság gyűjtőneve.

6 Ennek alapján három, különböző politikai rendszer szinkretikus bírálata is sor került, ami magyarázatul szolgálhat egyes, mai szemmel túlzónak ható jelző elméleti „áthallására” is.

7 A tevékenység egybevág azzal a szándékkal, hogy a harci cselekményeket követően a korábbi események bejelentésének elmulasztásáért azonos mértékű büntetést helyeztek kilátásba az új rend működtetői.

A katonai közigazgatás alatt lévő mikrorégióban a bírói és ítélkezési jogköröket a katonai bíróság gyakorolta.⁸ Fontos megjegyezni, hogy a vizsgálatokat és az ítélkezést ezeken a kereteken belül helyi személyekre bízták – az 1944-es impériumváltást megelőző időszakhoz hasonlóan – ezért nem egyszerű elsiklani azon gyanúnk felett, hogy a rosszul értelmezett, helyismeretnek álcázott, elfogultsággal terhelt *genius loci* ódiúmtól nem szabadulhattak, más esetben éppen a hatalommal felruházott személyek formálták azt téves irányba, személyes bosszútól fűtve.⁹

AZ ÖSSZEFOGLALÓ TANULMÁNYOKRÓL – ELABORÁTUMOKRÓL ÁLTALÁBAN

A kémelhárítás tevékenységét és a táborokban uralkodó állapotokat az áldozatok szempontjából megvilágító összefoglalók általános betekintést engednek a tematikus tartalmi keretbe, majd településenként, néhány oldalon keresztül taglalják az eseményeket, hivatkozva és bizonyítékkal használva a kihallgatási jegyzőkönyveket, azokat adattári számukkal látva el. A módszer a helyi bűnösök számonkérését szolgálta, ezzel együtt bűneik lajstromba vétele történt meg, vélhetően legitimizálva a számonkérés (és a vizsgálat alatt vagy előtt elkövetett „igazságszolgáltatás”) létjogosultságát. Az összefoglaló munkák az 1941 és 1944 közötti áldozatok, tehát a későbbi igazságot szolgáltatók szempontjából tárják eléink az eseményeket.¹⁰

A kémelhárítás tetteit feltáró összefoglaló először magával a kémelhárítás szervezeti felépítésével ismerteti meg az olvasót: ezek alapján „A kémelhárítás a hadseregen belül szervezett, de attól független tájékoztató szervezet volt. [...] Bácska és Baranya »felszabadítását« követően a szegedi székhelyű V. Hadsereghez tartozott, ahol kémelhárító osztály létezett, melynek hivatalos neve Magyar királyi Szegedi V. Honvéd hadtest kémelhárító osztálya volt. A nevezett osztály Bácska és Baranya katonai megszállásával párhuzamosan kezdte meg munkáját. Erre egyrészt a hadműveletek megkönnyítése, másrészt a megszállás tényének elfogadása miatt volt szükség. [...] azon nyomban megkezdték kétirányú tevékenységüket [...] az új államrend ellenségeinek eltávolítása vagy tevékenységük lehetetlenné tétele érdekében. A kirendeltségek 1941. június 22-ig önállóan működtek, de a megváltozott körülmények és ennek kapcsán kibővülő hatáskör, valamint az

8 Ezért a KUZOV területi munkájáról tanúskodó dokumentumok egy része a vizsgált dokumentumok között (feljelentések és kihallgatási jegyzőkönyvek, illetve az ezekből összeállított elaborátumok) találhatóak, míg az eljárás további szakaszára vonatkozó dokumentumok a Hadbírósg aktái között is kereshetőek.

9 A katonai bíróság az eljárások többségében csak a kivégzés után kreált ítéletet, melyek a már kivégzettek által korábban elkövetett bűntényekre hivatkoztak. A korabeli törvények lehetővé tették, hogy háborús bűnössé nyilvánítsanak valakit szóbeli bemondás alapján is, ami egyszerre vált a bosszú és az államérdek eszközzé: a megtorlás célja a lehetséges és potenciális ellenfelek megsemmisítése, a lehetséges politikai ellenfelek ellehetetlenítése volt.

10 A bevonulás további epizódjait két korábbi publikáció dolgozta fel, amiben a szabadkai Városháza körül történt események, és a dobrovoljacok kitelepítésének elemzésére vállalkoztam (Papp 2019, 2022).

újvidéki V/1 csendőrségi vizsgálati alosztály létrehozásával fordulóponthoz érkezett tevékenységük. Az állapot rögzítését egyre inkább a csendőr alosztály vállalja magára, a kémelhárítás egyre inkább rá támaszkodik, hogy végül beleolvadjon a csendőr alosztályba. Attól kezdve csak a csendőrök tevékenysége tapasztalható, a kémelhárítás kívülről láthatatlanná válik [...]” (Armija n.d.: 9–11).

Már a bevezetőben is hangsúlyos szakaszhatárként tűnik fel a tengelyhatalmak a Szovjetunió, mint fegyvertárs elleni hadüzenetének és megtámadásának dátuma, 1941. június 22.: ez a gesztus a későbbiek során újabb tartalommal bővült, amit a Szovjetunióhoz kötődő, erkölcsi és szimpátián alapuló ragaszkodás újabb dimenziói gazdagítanak.¹¹

A szervezeti felépítés vázolását a kirendeltségek hálózatának, az V/1-es csendőrnymozó alosztály bemutatása követi, aminek során a kémelhárítás lokális központjaiban folyó munkára is kiter az összefoglalás (eleddig ismeretlen) szerzője: nem csak a kínzás különböző módozataival foglalkozik igen kimerítően,¹²

11 „A szerb nép e vidéken (Bácska és Baranya) váteszi előrelátással érezte meg, hogy a megváltozott helyzet az erőszakosan megszállt területek minden szláv lakossága számára, felcsillant annak reménye, hogy a megszállás nem tart örökké, hogy a szláv kisebbség nem lesz az örökkévalóságig a magyar fasiszta megszálló rabszolgája. Mindezt a Keleten folyó gigászi küzdelemnek kellett eldöntenie, melynek kimenetelére a magyar fasiszta vazallusoknak semmilyen ráhatása sem volt” (Armija n.d.: 7).

12 Az összefoglalás belső arányaira jellemző, hogy a sugalmazott magyar–szerb konfliktus mellett a kínzás nyers leírása kap legnagyobb teret: helységenként több áldozatot bírnak szóra, hogy a későbbiek során a kínzás leírásának összefoglalásakor is összegezzék az elhangzottakat. Óbecse esetében a kínzások leírásának megszokottnál több helyet szentelnek: „Az óbecsei kémelhárítás a katonai bevonulást (1941. április 19.) követően megkezdte romboló tevékenységét. Ennek során szembeötlő a kémelhárítás, a katonaság és csendőrség és rendőrség, illetve a helyi lakosság közötti szoros együttműködés. A helyi lakosság a nemzetőrség tagjaként, majd a hadbíróság esküdtjeiként vettek részt, de ezek mellett az óbecsei és környékbeli ártatlan szerbek kínzóivá és hóhéraivá váltak [P. Á. kurziválása]. Az első időben a kémelhárítás és munkatársai a körzeti bíróság épületében székelték. A helyiség a kihallgatások és kínzások helyszínéül is szolgált. [...] Amennyiben a kínzás véget ért, a fogvatartottakat a Centrál szállodába szállították, ami ezidőben a kémelhárítás gyűjtőtáboraként működött. A tábor parancsnoka egy elmagyarosodott szerb, a péterváradai származású Perisics Bocskári Pál honvédkapitány volt [P. Á. kurziválása]. A kémelhárítás Centrál szállodabéli tevékenysége még rövid ideig tartott, majd megszűnt [...] új székhelyet találtak az óbecsei Milo szállodában. A hazafiak tömeges letartóztatása veszi kezdetét, aminek során hallatlan és leírhatatlan kínzásokhoz és bántalmazásokhoz folyamodnak, melyet nem lehet a kémelhárítás tevékenységének korábbi szakaszával összehasonlítani. [...] A kémelhárítási alosztály 1942. február 20-ig működött a Milo szállodában, ami után a területi egységekkel az újvidéki csendőrségi vizsgálati alosztályba olvasztják” (Armija n.d.: 44).

A Centrál szállodában folyó kínzások rögzítése során is megdőbbszerű leírással szembesülünk, melyek nem mérséklék az időszak és az események iránti viszolygásunkat: „Nem kell különösebben hangsúlyozni, hogy az áldozatok, akiket a bírósági börtönbe szállítottak, ezt megelőzően kihallgatáson, kínzáson és bántalmazáson estek át [...] Nem volt ritka, hogy a községi börtön padlója csupa vér volt [...] A körzeti börtönbe kísért fogvatartottakat a mindig részeg katonák vették át és nyomban hozzáláttak munkájuk első részéhez [P. Á. kurziválása]. Fegyvert szegezve motozták meg, a zsebekben talált javakat eltulajdonították, egyszerűen kifosztották az áldozatot. Ezt követően kezdődött a kihallgatás, amit rendszerint éjszaka, egy földszinti külön helyiségben, egyenként végeztek. A kihallgatás során jajgatás és sikoltozás volt hallható [...] A gyanúsítás nagyon egyszerű volt: »Miért gyűlöli a magyarokat és miért üldözte a magyarokat a jugoszláv időben? Miért lett nagy nacionalista?» [P. Á. kurziválása]. [...] A kihallgatást követően az áldozatokat egy »hadbíróság« színe elé vezették, amely a körzeti bíróság épületében székelt és amely a helyi fasiszták segítségével végleges ítéletet hozott a fogvatartottak és megkínzott áldozatok sorsa felől [P. Á. kurziválása]. Ezek a helybeliek valójában esküdtek voltak, de a hagyományos értelmezéstől merőben más feladatkörrel. Ugyanis ők voltak azok, akik adatokat szolgáltattak egyes áldozatokról, esetenként közvetlen hatással voltak egyes halálos ítéletek meghozatalára [P. Á. kurziválása]” (Armija n.d.: 48). Végezetül fontos kihangsúlyozni, hogy milyen volt a hangulat a katonaságnál és azoknál a helyieknél, akik nem vettek részt tevékenyen az üldözésben. Ezt két példa írja le legjobban: „[...] »a vérüket akarjuk inni, eleget itták a miénket« [P. Á. kurziválása] mondták a

de a katonai kémelhárításnak segítő helyi magyarok lejárataának is bőséges teret szentel.¹³ A kémelhárítás – és ezen belül a csendőrség – munkáját bemutató elaborátum (Armija n.d.) a helyi magyarság bűnösségét a civil lakosságtól független hadbíróági eljárásban történt tevőleges részvétellel támasztotta alá, tovább nyomatékosítva azon nyilvánvaló szándékát, hogy elsősorban a magyar hadsereget és a benne felszabadítót látó helyi lakosságot tegye felelőssé a kémelhárítás kíméletlen eredményességéért: ennek érdekében a helyi magyar esküdtek és a kivégzéseken jelen lévő helyiek viselkedése külön hangsúlyt kapott:¹⁴ „A hadbíróágok munkája. A hadbíróágok között meg kell különböztetnünk az a.) formai szempontból b.) formai és tartalmi szempontból hadbíróágnak tekinthető bíróságokat. Az előbbi alatt elsősorban a rögtönítélő bíróságok értendők, melyeket a magyar fasiszta megszálló bevonulását követő időszakban kreáltak és amellyel a kémelhárítás közvetlenül együttműködött. Ezek a bíróságok nem is voltak bíróságok a szó szoros értelmében, mert nem az előírásoknak megfelelően jártak el. Ugyanis a kémelhárítás egyszerű vádjai esetében is, ami a gyanús elemek neveit tartalmazó listák esetében is, ezek a »bíróágok« egységesen léptek fel. Az esküdtek – *akik túlnyomórészt helyi magyarok voltak* [P. Á. kurziválása] – meghallgatását követően a halálos ítélet, internálás vagy szabadon bocsátás kimondása következett. Az ilyen bíróságok munkájának eredményeként sok ártatlan személy vesztette életét közvetlenül a megszállók bevonulását követően. [...] Amit az imént a rögtönítélő bíróságokról elmondtunk az a valódi bíróságokra is érvényes, így például az óbecsei »Centrá«-ra is, ahol a kémelhárítás óbecsei főhadiszállása is volt. *A helyi óbecsei és szenttamási esküdtek segítségével igen hamar eldöntötték* [P. Á. kurziválása], hogy kit tekintenek gyanúsaknak és kit nem, ki az, akit hazaengednek és kit fognak internálni” (Armija n.d.: 119–120).

Rangban a kémelhárítás felett álló budapesti Magyar Királyi Haditörvényszék mint kiszállt mozgó rögtönítélő bíróság esetei (Armija n.d.: 127) közül kettőt idézünk – a sajkás-vidéki és szenttamási ítéletvégrehajtást leírókat – melyek külön-külön számolnak be az ítéletvégrehajtás körülményeiről, ugyanakkor a helyi magyar lakosságot a lehető legrosszabb fényben, mint a velük korábban

kínzó katonák a bírósági börtönben végzett kínzás alatt, legdurvább szidalmak közepette. »Szeretném vérét látni ennek a banditának« mondta Lázár Sándor felesége, amikor egy hazafit kísértek a honvédek a járási bíróságra. A katonák ezt szó szerint értették, és azt válaszolták: »Hamarosan látni fogja« [P. Á. kurziválása]” (Armija n.d.: 52–53).

13 „A következő kirendeltségekről beszélünk: a.) zombori Kőműves Otthon és a Katonai rendelő, b.) a gyurgyevói Otlic-féle gyógyszerár, c.) a szenttamási Jakovljević-ház és a Raktár, d.) a zentai »Tunel« [alagút], e.) az adai kirendeltség, f.) a csúrogi kirendeltség, g.) a bajmoki kirendeltség” (Armija n.d.: 88–89).

14 „1941 július 1-től, az V/1 csendőrnnyomozói alosztály létrehozásától kezdődően a megszállás végéig hadbíróág működött, amely valóban hadbíróági jelleggel bír, úgymint a 1. Rögtönítélő bíróság, 2. Vezérkari főnök mozgó bírósága, 3. A Szegedi V. Hadtest rendes hadbíróága [...] A rögtönítélő bíróság minden nagyobb településen székhellyel rendelkezett. Öttagú bíróság volt, amiben egy személy elnökölt vizsgálatvezetőként. A vádat a állami katonai vádló képviselte. A vádlottat katonai védő védte, akit hivatalból neveztek ki. A bíró, a vádló és a védő jogi végzettségű tisztek voltak. A rögtönítélő bíróságok a katonai közigazgatás ideje alatt működtek, azaz 1941. augusztus 15-ig, amikor a polgári közigazgatás lép helyébe. Munkájukban a kémelhárításra támaszkodtak, mivel a csendőrnnyomozói alosztály kialakítása ekkor még folyamatban volt” (Armija n.d.: 120–123).

együttélők közvetett kivégzőit, a névtelen – ezzel együtt tehát a közösséggel azonos – tömeget mutatják be, amely felbujtóként – a kivégzéseket helyeslőként van jelen szomszédai utolsó útján: „4. Zsablya és az egész Sajkás-vidék átfésülése alatt 1942. január 20-án Csúrogon ítélezett a haditörvényszék rögtönítélő bírósága [...] a formális tárgyalás után a hat fogvatartottat golyó általi halálra ítélte. [...] A kivégzésre a községi udvarban található trágyadomb előtt került sor. Az áldozatok hőiesen tartották magukat és egyikük sem engedte, hogy bekössék szemét. *A kivégzést kidobolták és azon magyarok tömege volt jelen, akik élen a saját értelmiségük állt* [P. Á. kurziválása]. Egyetlen szerb sem volt a kivégzés helyén.” (Armija n.d.: 129–130).

„[...] 5. A szenttamási Janković-házban 1942. október 20-án hűtlenség vádjával ítélték halálra a turijai katonaszökevényeket. Összesen 12-en voltak elítélve, de kettejüknek megkegyelmeztek [...] A Korzó kávéházzal szemben található üres telken állították fel a bitófákat. *A kivégzésen nagyszámú, fasiszta beállítottágú magyar vett részt. Legalább kétezen voltak jelen* [P. Á. kurziválása], szerb csak néhány volt. A jelenlévő helyiek hangosan helyeselték a kivégzést, és méltatlankodtak a szerbek miatt. Mi több, olyan felkiáltások is hallatszottak, hogy »[...] minden rácot fel kell akasztani, csak akkor lesz a magyaroknak békéjük« [P. Á. kurziválása]. A zúgolódás olyan méretet öltött, hogy a jelen lévő honvédtisztnak kellett rendre utasítania az otlélvőket” (Armija n.d.: 132).

Az összefoglaló – követve a maga belső logikáját – megjelöli a kémelhárítás intézményének célját, ezzel együtt egyértelművé teszi megalakításának célpontjait és működtetőit is: amellett, hogy a szerbeket – a többi szlávval és a zsidó lakossággal együtt – áldozatként mutatja be, olyan népességgént szerepelnek, amelyet az új hatalom minden áron meg akart alázni és büszkeségét letörni,¹⁵ a szerb nemzet erejét igyekeztek meggyengíteni vagy teljesen megsemmisíteni [...] aminek érdekében valódi keresztes háborút hirdettek.¹⁶ A nevezett keresztes

15 „A kieroszakolt rendre legnagyobb veszélyt a közelmúlt államrendjének képviselői jelentették

[P. Á. kurziválása], mivel Bácska és Baranya huszonkét évig Jugoszlávia fennhatósága alatt volt. *A nevezett államrend képviselői elsősorban a szerbek, majd Bácska és Baranya többi szláv nemzetének képviselői jelentették* [P. Á. kurziválása]. Teljesen jogosnak bizonyult a magyar fasiszta megszállók félelme, hogy éppen ebből az irányból történhetne meg az új államrend aláaknázása és egységének megtörése Bácskában és Baranyában. Tehát minden lehetséges és kedvező, így erőszakos eszközök latba vetve meg kell győzni Bácska és Baranya szerb lakosságát arról, hogy uralkodásuk ideje elmúlt, amikor megértik, hogy eljött az idő, amikor alázatos kisebbségként kell viselkedniük [P. Á. kurziválása], amely tisztességesen és hűségesen törődik bele az új helyzetbe, kész tényként kezelve azt. Ugyanakkor tudvalevő dolog volt, hogy ezt nem érhetik el a szerb néphez intézett pusztá kérelemmel, amiben arra szólították volna fel őket, hogy az új állam hűséges polgárai legyenek” (Armija n.d.: 3–4).

16 „A magyar fasiszta megszállók úgy ítélték meg, hogy szükséges olyan eljárások foganatosítása, amivel már az okkupáció kezdetén meggyengíthetik, majd teljesen megsemmisíthetik elsősorban a szerbek, illetve másodsorban a többi szláv nemzet minden ellenállását Bácskában és Baranyában. [...] A későbbiekben tett lépések arra utalnak, hogy a magyar fasiszta megszálló feladatult tűzte ki a maga számára, hogy kíméletlenül letörni a szerb és más szláv hazafiak ellenállását, akik bármilyen módon megghiúsítanák a helyzet konszolidálódását Bácskában és Baranyában, melyet a »hazai háborúval« teremtettek meg. *Valódi keresztes háborút hirdettek, aminek célja Bácska és Baranya szláv nemzeti elemeinek meggyengítése volt tizedeléssel, a hátramaradottak megfélemlítésével, hogy egyszer és mindenkorra elhárítsák a veszélyt a magyar korona és revizionizmus ege fölül* [P. Á. kurziválása]” (Armija n.d.: 3–4).

háborúban [a megszálló – P. Á. megjegyzése] nem támaszkodhatott másokra, csak a helyi magyarokra, akiknek hely- és emberismerete nélkülözhetetlen eleme hatékonyságuknak.¹⁷

A kémelhárítás tevékenysége során – az összefoglaló sorainak tanúsága szerint – a vélt szervezett katonai, vagy spontán fegyveres ellenállás miatt kezdődik meg a túsok bebörtönzése és kínzása,¹⁸ majd kivégzése:¹⁹ a látszólagos tűzparbaj, illetve a fegyverhasználatra és védekezésre kényszerítő és feljogosító körülmények kialakítása is a kémelhárítás (titkos, rejtett) feladata volt.²⁰ Az összefoglaló

17 „[...] Hogy a kémelhárítás elérje célját és eleget tegyen az elvárásoknak, kétségtelenül szükség volt a kémelhárítás és a jugoszláv idők bácskai és baranyai állapotainak folytonosságára. Ez a folytonosság a gyakorlatban is létezett. A magyar revizionista politikának sikerült erős, de titkos irredenta mozgalmat életre keltenie a bácskai és baranyai magyarok soraiban a jugoszláv impérium ideje alatt. Ennek a mozgalom szükségszerűen kötődött a külföldi, elsősorban olyan tájékoztató jellegű intézményekkel, mint amilyen a kémelhárítás volt [P. Á. kurziválása]. [...] Ez abból is látszik, hogy a magyar megszálló hadsereg bevonulását követően a kémelhárítás a jugoszláv időszak magyar kisebbségi, megbízható elemeire támaszkodott Bácskában és Baranyában és velük azonnal kapcsolatot létesítettek a közös célok megvalósítása érdekében. Az ötödik hadoszlop magyarjai, akik számára a közélet a legapróbb részletekig ismert volt mint Bácska és Baranyai közéleti szereplői értékes információkkal látták el a kémelhárítás képviselőit, amivel megfelelő anyagot szolgáltatnak a szerb etnikai csoport elleni romboló akció megkezdéséhez, amelynek korábban döntő és vezető szerepe volt ezen vidék politikájában és közéletében” (Armija n.d.: 4–6).

18 „[...] Az első időben a magyar katonai fenyegetés második és harmadik napján, 1941. április 14–15-én a város különböző negyedeiben letartóztatott szerbeket a Sloboda kávéházba kísérték. Itt maradtak másnapig és vagy hazaengedték őket, vagy a Körzeti Bíróságra kísérték, ahol négyesével voltak bezárva a cellákba, majd harmadnap, április 16-án a kémelhárítás kihallgatta őket. A kihallgatás alatt azon fasiszta beállítottságú helyi magyarok is jelen voltak, akiket a kémelhárításhoz rendelték kiegészítésül [P. Á. kurziválása]. A letartóztatottakat minden esetben azzal vádolták, hogy hazafiak és hogy fegyvert rejtgetnek, amivel a bevonuló magyar hadseregbe lőttek. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy a vádak minden valóság alapot nélkülöztek. Mielőtt hazaengedték volna a fogvatartottakat, a kihallgatás alatt pofozták vagy a bordáikat ütötték ököllel függetlenül attól, hogy a magyarul feltett kérdésre nem válaszoltak vagy tagadták a vádak. [...] A kihallgatottaknak rendszerint a kínzást, bántalmazást és ütlegetést kellett elszenvedniük. [...] A kínzás rövid ideig tartott, kivételes esetben – ha a kihallgatott személye ezt szükségessé tette, például Vujić Zarko, aki egymást követően több bántalmazást is szenvedett – Désaknai három órán keresztül kínozták. [...] A lelketlen bántalmazást követően jelentette ki a kémelhárítás főnökének, Kun Bertalannak, hogy »[...] verem, mint az ökröt, de semmit sem akar bevallani« [P. Á. kurziválása]. Az ismételt verés után sem vallott semmit, amire Kun Bertalan kijelentette, hogy »a disznót meg kell ölni« [P. Á. kurziválása]. [...] A kémelhárítás leginkább a közszereplőkre fente a fogát. A közismert sokkolt [a pánszláv mozgalom képviselőjét, P. Á. megjegyzése], Ignjat Pavlas ügyvédet láncra verve hozták a körzeti bíróság épületébe és bántalmazták. Később elengedték, de a razzia napjaiban életét vesztette” (Armija n.d.: 16–18).

19 „A legsanyarúbb sors a hazafiakra várt a megszállás első napjaiban. A kémelhárítás elsősorban ellenük fordult, amire abból az okból is szükség volt, hogy igazolást nyerjen azon állításuk, hogy a katonai fellépésre a hazafiak fegyveres ellenállása miatt került sor. Golgotájuk április 22-én kezdődött. Addig is üldözték őket és így egyesek életüket vesztették, de akkortól kezdve többször és tömegesen végezték ki azokat, akiket a megszálló hazafias egyesületek tagjainak nyilvánítottak. A legnagyobb felelősség Farkas József hadnagyot és Perepatics Pál újvidéki kereskedőt a kémelhárításhoz osztott személyeket terhel [P. Á. kurziválása]. A kivégzéseket a fegyveres erők hajtották végre, akiknek kiszolgáltatták az áldozatokat” (Armija n.d.: 18).

20 Az ezredforduló után gyűjtött visszaemlékezések közül a zombori és pacséri templomból leadott lövésekre még emlékeztek – a résztvevőkre nem – de az elaborátum ennél lényegesen több helyen – például Újvidéken, Szenttamáson – rögzíti a provokáció tényét. „Annak ellenére, hogy a helybeli (újvidéki) szerbek semmilyen okot nem szolgáltatnak az 1941. április 14-én, a bevonulás napján foganatosított katonai megtorlásra, amit a magyar megszálló katonaság követett el, mi több, megállapítást nyert, hogy a szerb lakosság higgadt volt és nem kezdeményezett tűzharcot, hanem azt a magyar katonaság rendezte meg, hogy már másnap megkezdhesse a nemkívánatos személyek likvidálását – mindezen tények mellett a kémelhárítás már április 15-én megkezdte a tiszteletre méltó újvidéki szerbek, úgymint orvosok, ügyvédek, kereskedők, gyógyszerészek, egyházi méltóságok, tanárok, újságírók és állami alkalmazottak letartóztatását, körülbelül harmincukét. A letartóztatásokat kizárólag olyan helyi magyar fasiszták követték el, akik a kémelhárítás rendelkezésére lettek bocsátva [P. Á. kurziválása]. A túsokat a körzeti bíróság épületébe kísérték. Egy szobába

gondosan leírja azt a körülményt is, hogy a kémelhárítás nem csak az újonnan elfoglalt területek ideológiai tisztaságára törekedett, hanem a maga anyagi jólétének megteremtését sem tekintette munkájával összeegyeztethetetlennek.²¹

A nemzetőrségnek – amely a rend fenntartásáért felelt a településeken – mint az impériumváltás során fontos szerepet betöltő önkéntes alakulatnak és a bennük szerepet vállaló személyeket is a kémelhárítással hozzák kapcsolatba: ilyen eset olvasható az összefoglalóban, megerősítve újabb sejtésünket, ami a későbbi, 1944-es bántalmazások helyének kiválasztása során ugyanezek a helyek voltak a leszámolás helyszínei: Magyarkanizsa esetében például 1944 októberében a városka életében példátlan – és a közvélekedés szemében indokolatlan megtorlás következik be a városháza pincéjében, egyértelművé téve az esemény előzményét és a megtorlás bosszújellegét. A körülmények aprólékos leírása során olyan nevek merülnek fel a kínzók–gyanúsítottak–áldozatok között, amivel az összefoglaló a helyi notabilitások felelősségre vonásának eszközévé vált.²²

voltak zárva. A magyar kémelhárítás újvidéki vezetője, a kiskunhalasi Kun Bertalan nyomban tudtukra adta, hogy túsók és életükkel felelnek Újvidék nyugalmaért. [...] amennyiben bármelyik magyar honvédek baja esne, megsebesülne vagy megölnék” (Armija n.d.: 14–15).

„1941. április 14-én az újvidéki Uspenska templom parókusának lakásába azzal a szándékkal hatolt be a magyar katonák egy csoportja, hogy fegyvert találjon, mert a templom tornyából lövik a magyar katonaságot. A parókust április 15-én letartóztatták és a Sloboda kávéházba kísérték, ahol már sok honfitársunk volt fogva tartva. Itt termett Perepatics Pál helyi kereskedő, aki a kémelhárítás helyi segítőinek egyik jelentősebb személyisége volt [P. Á. kurziválása]. A nevezett megpillantván az Uspenska templom parókusát, nyíltan arra tüzelte a jelenlévő katonákat, hogy az Uspenska templom tornyából valóban tüzeltek a magyar honvédekre. Ha a honvédség valóban hitelt adott volna a nevezett helybelinek – aki kétségtelenül jobban ismerte a helyi adottságokat a honvédekénél – kérdés, hogy életben maradt volna-e (a parókus). Perepatics Pál szavai nyílt vádak voltak, ami szerint a toronyban hazafiakat rejtegetett. Ez a vád abban az időben a biztos halált jelentette” (Armija n.d.: 13–14).

Ez idő alatt Pacséron: „[...] A magyar fasiszta katonaság minden olyan településen, ahol szerb lakosság is volt, megrendezte a tűzpárbját a csetnikek ellen, akik a békés honvédeket támadták meg, okot szolgáltatva a későbbi megtorlásra. [...] A csetnikek elleni tűzharcban a szerbek estek leginkább áldozatul, miután sokan haltak meg közülük. A kivégzésekre előzetes eljárás nélkül került sor. [...] Ilyen megfontolásból került sor a szerbek letartóztatására, akiket a község háza börtönébe vezettek. Itt székelt a kémelhárítás. Feladatul tűzte ki magának, hogy a csetnikeket kézre keríti, akik a honvédek bevonulásakor rájuk lőttek. Amint azt már mondtuk, ez egy jól megtervezett manőver volt a részükről” (Armija n.d.: 65).

„Szenttamás szerb lakossága kitartásáról és öntudatáról, valamint anyagi helyzetéről volt ismert. [...] Ezért a fasiszta megszálló már bevonulása során megrendezett egy lövöldözést, amikor a pravoszláv templom tornyából lőttek a magyar honvédekre, ami csupán jel volt a leszámolás megkezdésére [P. Á. kurziválása]. Ennek szerbek tömege esett áldozatul az utcákon, lakhelyükön vagy a község háza udvarán” (Armija n.d.: 54–55).

21 „A kémelhárítás (tagjai) számára igen hamar nyilvánvalóvá vált, hogy kivételezett helyzetüknél fogva – amit természetesen hivatali helyzettel való visszaélésnek minősíthető – könnyen anyagi haszonra tehetnek szert. Feltűnt nekik – és éppen ez volt a céljuk – hogy a fogvatartottak között sok tehetős ember található. Miért ne használhatná ki azt, hogy az áldozatok törvényen kívül helyezett személyek, akik sehonnan sem számíthatnak oltalomra.

Amennyiben az áldozat vagy annak rokona a kémelhárítás tagjainak, de főképp Désaknai Drexler Mártonnak anyagi hasznót, pénzt ígért és szavát megtartotta, akkor néhány nap bántalmazás múltán szabadon bocsátották, de kötelezték őket a kémelhárítás szerveinél való jelentkezésre. Ez utóbbi ravasz megoldásnak bizonyult, mert így további anyagi haszonszerzésre adott módot. Az áldozatok között többen voltak kereskedők, akik olyan áru eladásával foglalkoztak, ami iránt a kémelhárítók is érdeklődést mutattak. Amíg tartott a naponta jelentkezés ideje a kémelhárítóknál, addig időnként bizonyos meghatározott személyek, legtöbbször vitéz Désaknai, a főinkvizitor nagy mennyiségben kótyavetyélték el az árut, máskor nem fizetve semmit sem. Látogatásukat mindig hivatali kötelesség, például a csetnikszervezetek felkutatásának leple alatt végezték, ezért az áldozatok kénytelen-kelletlen megalázkodtak a parancs alatt” (Armija n.d.: 18–21).

22 „[...] Azokban a helységeken lettek kémelhárítás feladatával felruházva a katonai-közigazgatási feladatokkal egyébként is megbízott parancsnokok, amelyekben nem vélemeztek komolyabb

A „táborok” elaborátum. A korábban leggyakrabban befogadótáborként funkcionáló táborok (a deportálás egyik hírheft helyszínéül szolgáló sárvári tábor például a lengyel menekültek befogadására szolgált) működését és az ott uralkodó helyzetet összefoglaló elaborátum (Logori n.d.) az általánostól az aprólékos bemutatásig terjedő íven halad: az első oldalakat a táborok létrejöttét megelőző körülmények leírásának szenteli, hangsúlyozva az ideológiai hátteret,²³

veszélyt a megszállóra nézve. Azok a települések voltak ezek, melyek nem voltak a szerbség szellemi és gazdasági központjai, akiket egyébként a megszállók az »új államrend« legveszedelmesebb ellenfeleinek tekintettek. A jelentősebb példák egyikét, ahol a katonai közigazgatás és kémelhárítás szerepét egy személy töltötte be Kanizsa volt, amit a megszállás alatt Magyar Kanizsának neveztek [...] Magyarkanizsa katonai parancsnoka Kulay Oszkár alezredes volt, aki egyben a kémelhárítás vezetője is volt a nevezett időszakban. Ókanizsán a szerbek voltak a (kémelhárítás) akcióinak szenvedő alanyai. Az áldozatokat először a rendőrség épületébe kísérték, ahol a nemzetőrség székhelye is volt. Fontos kihangsúlyozni, hogy a nemzetőrség parancsnoka Bata Lajos ókanizsai lakos volt, aki egész idő alatt a rendőrség épületében tartózkodott és akit a legnagyobb felelősség terhel a letartóztatottak bántalmazásáért. Az áldozatot legelőször a börtön 1.sz. cellájába zárták, ahol mindazokat zárták, akiket letartóztatottak. Rövidebb itt-tartózkodás után a nemzetőrök parancsnoka Koncz József foglárrel együtt egy, legfeljebb két fogvatartottat kihallgatásra hívott [P. Á. kurziválása]. A kihallgatás rendkívül rövid ideig tartott. Az áldozatot egyáltalán nem hallgatták ki. A nemzetőrparancsok és Koncz az ott jelen lévő katonáknak kitalált és fantasztikus vádakot adtak elő a fogvatartotttól, ami után a meghallgatás végetért. Az egyik kedvelt vád kettejük részéről az volt, hogy a fogvatartott olyan kijelentést tett, miszerint »Horthyból főzünk paprikást és magyar vérrrel fogjuk a falakat lefesteni« [P. Á. kurziválása]. Mindez pusztán kitalálás volt, de a rémisztő mesékkel hatni kellett a jelen lévő magyar katona-hóhérokra, hogy a kínzásban és bántalmazásban minél kíméletlenebbek legyenek. Az ilyen erkölcstelen és lelkiismeretlen eljárás elérte célját. [...] Az ott tartózkodó katona-hóhérok pusztatással és (gyakran másfél méter hosszú) husángokkal mindenhol verni kezdték a szerencsétlen áldozatokat egészen addig, amíg az eszméletlenül nem esett volna össze. Az eljárás után az áldozatokat véresre verték, mindenütt vérálfutások voltak és néhol még vér is folyt belőlük [...] Egyes esetekben az 1.sz. cella is a kínzások helye volt, és ez alkalmakkor is Koncz József foglár is bement a cellába, ahol a hóhér szerepét öltötte magára. *Segédjével együtt végkimerülésig verte a letartóztatottakat öntöttvas súlyokkal. Ebben a kínzásban helyi magyarok is részt vettek. [...] Szembetűnő volt emellett, hogy a nevezett akció során számos helybeli ment le és később jött fel a rendőrség pincéjéből. Különböző foglalkozásúak voltak, köztük kereskedők, iparosok, de nem maradhatott ki a katolikus pap, Solti Máté sem. Nem az ártatlan emberek megmentése miatt érkeztek, hanem nyilvánvaló, hogy felbujtóként voltak jelen* [P. Á. kurziválása]. A kínzás és bántalmazás után az áldozatokat kiengedték, de korlátozták mozgásukat” (Armija n.d.: 66–69).

- 23 „A fasiszta közigazgatás nem képzelhető el internálótáborok nélkül. A táborok a népek feletti irányítás alkotóelemei. A fasizmus és a diktatúra egybeforrt a táborokkal, mert táborok nélkül tarthatatlan lett volna helyzetük. [...] A fasiszta Magyarországon a háború előtt is sok tábor létezett. Számuk akkor nőtt meg, amikor a magyar fasizmus a német nemzetiszocializmus és az olasz fasizmus segítségével 1938-tól kezdődően abba a helyzetbe került, hogy egyes, az 1914–1918 közötti háborúban elvesztett területeket visszaszerezhet. Az ilyen táborokba előbb a csehszlovák hazafiak, majd kárpátukránok és végül románok kerültek azzal összhangban, ahogy a nevezett népekkel lakott területeket fokozatosan bekebelezték. Amikor Horthy Miklós admirális magyar fasizmusa Jugoszláviára támadt, Bácska, Baranya, Murántúl és Muraköz megszállásával a mi népeinknek, de elsősorban a szerbek és a zsidók számára is megnyitáltak a táborok kapui. Új táborok létesítésére került sor, amelyekbe szerbek, horvátok, szlovének, szlovákok, ruszinok zsidók és az öntudatos magyarok kis hányada szenvedett [...] A magyar táborokról beszélve megállapítható, hogy azok között ideiglenes és állandó táborok különböztethetők meg. Az ideiglenes táborokat ad hoc alakították ki és az internáltak fogadására szolgáltak, különösképpen akkor, amikor tömeges letartóztatásokra és internálásokra került sor, amikor a fasiszta megszálló letartóztatási vagy internálási hullámot korbácsolt, mivel ilyenkor az állandó táborok szükségesnek bizonyultak.

Az állandó táboroknak ugyancsak két típusa különböztethető meg. Egyrészt a tartós, pontosabban hosszú ideig fennálló, illetve a rövidebb ideig fennálló, de korántsem rögtönzött táborok, amelyek rendelkeztek a táborok jellegével és igazgatásával. A sárvári tábor tartós és hosszú ideig fennálló, a begecsi tartós, de rövid ideig működő volt: ezekkel szemben a topolyai tábor többször változtatta jellegét: egyszer gyűjtő-, másszor fogadó-, internálótábor volt az egész tábor vagy annak kisebb hányada. [...] Ezen kívül egyes táborokat felszámoltak, majd ha szükség mutatkozott rá, újból nyitottak. Ezért nehéz módszeres feldolgozás alapján bemutatni működésüket. De ez nem is fontos” (Logori n.d.: 1–2).

az embertelen, de helyenként enyhítéseket is tartalmazó körülményeket,²⁴ hogy a továbbiakban az általános bácskai és baranyai közhangulatot és a táborok munkáját segítő helyi lakosság rendszerhűségét és áruulásra való hajlamát részletezze.²⁵ A táborok kapcsán bemutatott kínzások és azok helyszínei között a több rendszerben, így a háború után a partizánhatalom által üzemeltetett topolyai gyűjtőtábor és az ugyancsak topolyai Ádám-ház, a kémelhárítás és a táborok együttes fellépése került az összefoglalóba, sok más helyszínnel együtt.²⁶

24 „Ami fontos [...] hogy a táborokban uralkodó rendszer hasonló volt. Embertelen, egészségtelen, a végletekig és határtalanul pusztító rendszer. [...] A tanúk, az internáltak és a látogatók, tehát a szemtanúk tanúvallomásai rántják le a leplet arról a borzalmas rendszerről, amely miatt hazafiak ezrei vesztették életüket, a többiek megromlott egészségi állapottal, csökkent munkaképességgel és életerővel éltek túl a megpróbáltatásokat.

A magyar fasiszta táborok általános jellemzői, hogy: 1. Az internáltakat bántalmazták, 2. Az internáltakkal nehéz ingyenmunkát végeztettek, aminek a hasznát a vállalat vagy a birtokos élvezte, 3. A szállás nem volt megfelelő és egészségtelen volt, 4. Az élelmezés gyenge és elégtelen volt 5. Orvos és orvosság hiánya, 6. Gyenge vagy semmilyen ruházkodás, 7. Fizikai és lelki bántalmazás [...] noha a táborokban uralkodó rendszer egyformán kegyetlen volt és azonos parancsok alapján működött, mégis elmondható, hogy egyes táborokban nem alkalmazták a végletekig következetesen, aminek oka egyrészt a táborparancsnok jólelkűsége, másrészt a hadiesemények változása volt. Az enyhítések egyik módja az volt, hogy az internáltaknak segítséget nyújthattak a táborok kívülről. És ily módon enyhíthettek szenvedéseiken. Élelmet, ruhát, lábbelit, alsóneműt és orvosságokat juttattak el hozzájuk. Ezt az internáltak családtagjai és szerb szervezetek végezték, elsősorban a szerb pravoszláv egyház, amely csak a sárvári táborból 3000 gyermeket és szoptatós anyát, illetve 700 idős férfit és nőt helyezett el szerb házaknál. [...] Mindezek mellett is elítélendő a rendszer, mert a megszállónak sem joga, sem oka nem volt a kegyetlen eljárás lefolytatására népiük ellen. [...] A magyar fasiszta táborok ugyanolyan szörnyűek és gyilkosak voltak, mint a náci táborok azzal a különbséggel, hogy nem küldtek halálba gázzal és fegyverekkel, de minden egyéb módszert felhasználtak [...] A táborok többségének személyzete és parancsnokai válogatott bűnözők voltak, akik az összeverés, botozás, testi fenytés végletekig avatott szakértői, embertelenek, a fasiszmus lényegének képviselői, az ember fenevaddá, fasiszta fenevaddá alakulásának példái [P. Á. kurziválása]” (Logori n.d.: 3–4).

25 „A magyar fasiszta megszálló hadsereg Bácskába és Baranyába történő betörését követően, a tömeges kivégzések első hulláma után kezdődött el a »csetnikek«, az első világháború önkénteseinek, a kolonistáknak és más hazafias elemek tömeges letartóztatása. A letartóztatásokat a magyar műveleti katonaság hajtotta végre a magyar és a német lakosság bemonadásaira támaszkodva. [...] Egyes településeken külön bizottságokat létesítettek helyiekből, akik arról döntöttek, hogy ki(ke)t kell internálni. A bizottságok listákat állítottak össze, a listákat a katonai és katonai-csendőri szerveknek nyújtották át és ezek alapján történtek a letartóztatások és internálások. Sokakat a lista mellett, csupán a helyiek bemonádása alapján internáltak [P. Á. kurziválása].

Falun és a városokban többnyire iskolákban, községi tárolóhelyiségekben, gyárakban és más elhagyott épületekben ad hoc gyűjtőtáborokat létesítettek, ahova a letartóztatottakat zárták. Itt nem gondoskodtak rendszeres vagy akár a legelemibb étkezéssel sem, a higiéniai körülményekről pedig nem érdemes beszélni. Nem hoztak létre meghatározott rendszert. Az adott körülményekhez igazított rögtönzés uralkodott, amire a II. műveleti hadtest vezérkarának parancsnoka Gorondi-Novák Elemér adott parancsot. 1941. április hónap végén hozták létre a Déli hadtest katonai-közigazgatási csoportparancsnokságát, aminek élén Novákovics Béla vezérőrnagy állt. Ez a parancsnokság minden adminisztratív-igazgatási feladatot átvett a II hadtesttől és a magyar vezérkari főnök, Verth Henrik vezérezredes parancsnoksága alatt állt. [...] A katonai adminisztratív parancsnokság már módszeresen állt hozzá a megszállt területeken felmerülő kérdések megoldásának” (Logori n.d.: 5–6).

26 „A topolyai gyűjtőtábor. A körzeti bíróságon fogva tartott »kommunistákat« öt nap múlva fegyveres csendőrök kíséretében Topolyára szállították. Itt mindenkit kihallgattak és kommunistának bélyegeztek. Amellett, hogy a fogvatartottakat katonák őrizték, a kémelhárítás detektívjei is a táborban voltak és valami kamrába zárták, kihallgatták verték és kínozták.

Egy időszakban a táborban 1300 személy volt (1941. aug. 14.). Az életkörülmények rosszak voltak. A higiéniai körülmények rosszak voltak, ezért az emberek különféle betegségektől szenvedtek. Az élelmezés is rossz volt. Ez utóbbi azért, mert a magyar tisztek és altisztek az élelem nagyobb, fogvatartottaknak szánt részét ellopták. Az élelem jobbára meleg vízből állott. Ebben a táborban az »Ádám-házban« az elviselhetetlen kínokat elszenvedők voltak, amely épületet joggal nevezték még a »borzalmak házának«.

A FORRÁSOKBAN TAPINTHATÓ, ETNIKAI HOVATARTOZÁSRA VONATKOZÓ MEGJEGYZÉSEK

A Megszállók és Segítőinek Büntetteit Vizsgáló Tartományi Bizottságnak tett tanúvallomások, majd a tanúvallomásokból összeállított elaborátumok sem szűkölködnek a helyi magyarságot elmarasztaló részletekben, jelzőkben és leírásokban, amiben a kollektív bűnösség képzetének nyomatékosítására kiválóan alkalmas események hangsúlyozása kiemelt helyet foglalt el, közbülső állomást hozva létre a helyben maradó magyar közösség háborús bűnössé nyilvánítása, egy esetleges kitelepítés felé vezető úton. Mint az ismert, erre végül nem került sor. A közbülső lépcső, az összefoglaló tanulmányok „kézírása” – az eredeti tanúvallomások ismeretében – lényegesen több ideológiai töltetet tartalmaznak, melyek a háborús bűnösöknek titulált személyek elleni vádiratok készítésére alkalmas dokumentumok.

A Tartományi Kérdezőbizottság (Anketna komisija Vojvodine, rövidítve AKV) a feljelentések feldolgozását követően további kihallgatásokat foganatosított, majd a kihallgatásokon rögzített jegyzőkönyvek szolgáltak – az első meghallgatás alkalmával rögzített feljelentésekkel együtt – a többször említett összefoglalók megírásának kiindulópontjául.

Az elaborátumok polarizálják és etnikailag látványosan jelölik az áldozatok – szlávok, elsősorban szerbek, majd zsidó lakosok – illetve a bűnösök – a magyar közigazgatási és katonai szervek és a velük együttműködő helyi magyarok – nemzeti hovatartozását, egyértelműsítve szándékukat: a kémelhárítás, a nemzetőrség, a helyi közigazgatás munkájában részt vevő helyi magyarok sorsát – az összefoglalók üzenete alapján – szerepvállalásukkal maguk a magyarok pecsételték meg.

A kémelhárítással foglalkozó összefoglaló egy eleme – a templom tornyából nyitott tűz motívuma a magyar emlékezetben is rögzült, igaz, mindössze két helyen történt utalás az eseményre, Zomborban és Pacséron: amíg az elaborátum ezt a kiprovokált fegyveres összetűzés, majd a belőle fakadó megtorlás példajaként említi, addig a magyar emlékezet a honvédség talpraesett reakciójaként meséli el.²⁷

A topolyai Ádám-ház, a borzalmak háza vagy Sárga-ház

A ház a borzalmak helyszíne volt mindazok számára, akik megfordultak itt [...] Különböző úton lehetett idejutni. Elsősorban azok jöttek ide, akik az újvidéki kémelhárítás épületéből lettek ide kísérve. Másodsorban pedig azok, akik akiket az újvidéki kémelhárítás ügynökei letartóztattak és a Futaki utcai csendőrpáncsnokságra szállítottak. Leggyakrabban egy-két napot maradtak, majd kettesével összeláncolva a vasúttállomásra kísérték, ahonnan vonattal a topolyai »borzalmak házába« kísérték [...] Harmadsorban a rendőrség által letartóztatottak kerültek Topolyára egy-két nap után. Megjegyzendő, hogy a letartóztatásokat rendőrség politikai osztálya végezte, amely minden esetben kapcsolatban állt a kémelhárítással, amely egyébként is politikai intézmény volt. Tehát az újvidéki kémelhárítás volt az, amelyik a »borzalmak házának« szállította az emberanyagot” (Logori n.d.: 22–25).

27 „[...] én ott voltam bevonuláskor (Zomborban), azt mondja, a bevonuláskor, és úgy lúttek minket a csetnikek, mint a legyet, úgy hullottunk. Itt voltak ők, ahol a hotel Sloboda előtt. Le is vannak véve, van egy kép [...] (Az valójában a Magyar Kaszinó közelében van. Szinte amellett.) – A Kaszinó van azon a felin, a Sloboda ezen, és keresztül kellett, ott voltak a csetnikek. Nagyon jó kilátás volt ide. És a géppuska nem bírta azt a magasságot elérni. Mert állványon volt, nem bírta elérni. Hogy kiirtsák őket. Hát előbb-utóbb

Amint az az elemzés során egyre nyilvánvalóbbá vált, a kémelhárítás és táborok életére vonatkozó összefoglalók csak nyomokban tartalmaznak olyan elemeket, melyeket a visszaemlékezések is tartalmaznak, így az „oknyomozó, eseményeket rekonstruáló néprajz” találati felülete ebben az esetben minimálisra zsugorodott.

Abbéli szándékunk, hogy folklorisztikai szempontokat érvényesítve motívumok és epizódok kristályosodjanak ki elemzésünk során, már ezen a ponton is igazolást nyert – a templomból nyitott tűz példáján – ugyanakkor nem kaptunk arra a történetrekonstrukciós kérdéseinkre választ, hogy ez valóban az esemény része volt-e, azt az ötletgazdák vagy az összefoglaló elaborátum papírra vetői ötlötték-e ki, vagy egy olyan motívumon akadt meg a szemünk, amit mi vélünk felfedezni. A kérdést további elemzés válaszolhatja meg a maga teljességében.

FORRÁSOK

Levéltári források

Armija [elaborátum]. (n.d.). Jugoszláv Levéltár, DKUZOP, AJ-F-110 fasc-633 l.sz. 6500.

Logori [elaborátum]. (n.d.). Jugoszláv Levéltár, DKUZOP, AJ-F-110 fasc-646.

Irodalomjegyzék

Papp, Á. (2015). *Igaz történetek Mindenki földjéről*, I. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.

Papp, Á. (2019). A torony alatt. *Museion*, 17, 179–202.

Papp, Á. (2022). Az 1941-es deportálás és betelepítés trauma-sztereotípiái. In: Bali, J., Deáky, Z., Vámos, G. (eds), *Családok a kitelepítések árnyékában*. Budapest: ELTE BTK, 90–107.

Pokrajinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini (1946). *Saopštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941–1944. Knjiga 1. Bačka i Baranja*. Novi Sad: Predsedništvo narodne Skupštine Autonomne Pokrajine Vojvodine.

kipucolták, de rengeteg veszteség. Mert a Kaszinóban voltunk mink. Háromszáz méterre van a kis szerb templom, és annak a toronyablakaiból nagyon jó kilátás volt a Kaszinó elé. És a szerb pap, ez is csetnikpárti volt, vagy csetnik volt, ez onnan géppuskával lőtte vagy golyószóróval... Nem géppuska, mert az nagy... golyószóróval lőtte a magyar honvédeket itt a Sloboda előtt. És amikor észrevette a tisz, hogy honnan jön az ellenséges lövedék, akkor kérdezte, hogy: »Fiúk, ki akarná önként elvállalni azt, hogy a szerb templomban megsemmisítse az ellenséget?« És volt egy cigány származású vagy roma származású, ahogy akar, ez szebb szó, aki vállalta, hogy elmegy önként. Avval a föltétellel, hogy a parancsnok, századosi rangban volt, hogy jár szabadság érte. Héttől tíznapos szabadság. No, így mesélte.” (Papp 2015: 80, Bácskertes-24).

Arpad Pap

GESTA HUNGARORUM – IN BELLO NOVISSIMA

**Prikaz i analiza elaborata *Armija i Logori* Državne komisije za
utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača**

Rezime

Cilj naučnog rada je analitički prikaz dva elaborata (*Armija i Logori*) sačinjenih od strane nepoznatog autora Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini sa namerom *pro primo*: da se utvrde zvanični fakti osude mađarske vojske i njihovih službenih organa (u izvornom tekstu: fašistički okupatori), odnosno lokalnog stanovništva mađarske nacionalnosti, *pro secundo*: da izvršimo detaljne analize pitanja o tome, do koje je mere i kakav udeo imalo mađarsko stanovništvo u represijama protiv nemađarskog stanovništva u periodu između ulaska mađarske vojske i Crvene armije na osnovu spomenutih elaborata. Na osnovu parcijalnih zaključaka dolazimo do konkluzije o namerama i tendencijama „pobedničkog sećanja” i njegovim zakonitostima, načinu i metodama opisa događaja i prikaza jedne nacionalne zajednice.

Olga K. Ninkov¹
Gradski muzej Subotica
Trg sinagoge 3
24000 Subotica, Srbija
olga.k.ninkov@gmail.com

UDC: 069:75(497.113 Subotica)“1962/1967“
Primljeno: 4. oktobra 2021.
Prihvaćeno: 20. oktobra 2021.

Ljubica Vuković Dulić²
Gradski muzej Subotica
Trg sinagoge 3
24000 Subotica, Srbija
ljubvukovic@gmail.com

**ŠEST GODINA SUŽIVOTA SUBOTIČKOG GRADSKOG MUZEJA I
LIKOVNOG SUSRETA (1962–1967)
Povodom 60 godina od osnivanja Likovnog susreta
pri subotičkom Gradskom muzeju**

Originalni naučni rad

**SIX YEARS OF CO-EXISTENCE OF THE MUNICIPAL MUSEUM OF
SUBOTICA AND THE
“LIKOVNI SUSRET” (1962–1967)
On the Occasion of the 60th Anniversary of the Establishment of the
“Likovni susret” at the Municipal Museum of Subotica**

Original research article

Apstrakt: Ustanova Likovni susret je osnovana pri subotičkom Gradskom muzeju 1962, te sada, već pod imenom Savremena galerija Subotica, ove godine slavi šest decenija postojanja. Naša namera nije stilska analiza dela i prikaz umetničkih tendencija u naslovom zacrtanom periodu, već obrada date teme u svetlu dostupnih dokumenata, umetničkih dela i literature, te njen prikaz u obimu ograničenom parametrima zbornika. Jedan od ciljeva je pružanje na uvid dokumentacije i segmenta umetničkog fonda Gradskog muzeja Subotica koji je otkupljen za zbirku sa izložbi *Likovni susret – Palić*, u periodu od 1962. do 1967. ili je na ovim susretima izlagan a u muzejsku je zbirku dospelo naknadno. Ovim tekstom se dotičemo i početaka pokreta umetničkih kolonija, koji je bitno

-
- 1 dr Olga K. Ninkov, istoričar umetnosti, muzejski savetnik
dr. Ninkov K. Olga, művészettörténész, múzeumi tanácsos
Olga K. Ninkov PhD, art historian, museum counsellor
2 Ljubica Vuković Dulić, istoričar umetnosti, viši kustos
Ljubica Vuković Dulić, művészettörténész, főmuzeológus
Ljubica Vuković Dulić, art historian, senior curator

uticao na rađanje Likovnog susreta, te uloge vodećih pregalaca dve ustanove u fazi njihovog zajedničkog funkcionisanja, pre svega inicijatora i prvog direktora Likovnog susreta, Imrea Devića (Dévics Imre, Mali Idoš, 1922 – Subotica, 1971), kome je ove godine sto godina od rođenja, te istoričara umetnosti obe ustanove, Bele Durancija (Bač, 1931 – Subotica, 2021).

Ključne reči: Umetnička zbirka Gradskog muzeja Subotica, Likovni susret – Palić, posleratne umetničke kolonije, Imre Dević, Bela Duranci, Dragoslav Stojanović – Sip

Abstract: The institution “Likovni susret” was founded at the Municipal Museum of Subotica in 1962, and now, this year it celebrates six decades of existence under the name Contemporary Gallery of Subotica. Our intention is not a stylistic analysis of the work and a presentation of artistic tendencies in the period covered by the title, but rather a consideration of the given topic in the light of the available documents, works of arts and literature, and its presentation within the scope limited by the parameters of this journal. One of the goals of this study is to provide an insight into the documentation as well as a segment of the art collection of the Municipal Museum of Subotica that was purchased for the collection from the *Likovni susret* exhibitions in the period from 1962–1967, or was exhibited at these exhibitions and ended up in the museum collection later. With this article, we also touch upon the beginnings of the art colony movement, which significantly influenced the birth of the “Likovni susret”, and the role of the leading pioneers of the two institutions in the phase of their joint functioning, above all the initiator and first director of the “Likovni susret”, Imre Dević (Dévics Imre, Mali Idoš, 1922 – Subotica, 1971), and the art historian of both institutions, Bela Duranci (Bač, 1931 – Subotica, 2021).

Keywords: The art collection of the Municipal Museum of Subotica, Likovni susret – Palić, post-war art colonies, Imre Dević, Bela Duranci, Dragoslav Stojanović – Sip

UVOD

Rad na obradi i prikazu umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica podrazumeva i poznavanje istorije muzeja i geneze kolekcije. Prvi koraci za pisanje ovog teksta su nastali sistematskom obradom umetničke zbirke u formi izložbi i kataloga u zadnjih deset godina: *Kurs figuralnog crtanja u Subotici – likovno stvaralaštvo za vreme agitprop kulture* (Ninkov K. & Vuković Dulić 2012), *Lica vremena – portreti iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica* (Ninkov K. 2013), *Secesija u subotičkim javnim zbirkama* (Ninkov K. & Vuković Dulić 2013), *Galerija mađarske likovne umetnosti u Vojvodini (1830–1930)* (Ninkov K. 2014), *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica* (Ninkov K. & Vuković Dulić 2017). U okviru svakog ovakvog projekta se radila obrada ili dorada biografija autora, kao i obrada ili provera osnovnih

parametara predmeta – vremena nastanka, tehnike izvedbe, vremena i mesta izlaganja itd. Suočavanje sa ovim podacima imalo je višestruki značaj, koji je prevazilazio očekivane okvire. Jedan od najzanimljivijih delova istraživanja je bio način nabavke, tj. poreklo i istorija vlasništva dela, koji je donosio nove rezultate i ukazivao na određene grupe predmeta, pogotovu prilikom rada na izložbi i katalogu *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica*. Tada se, na primer, uočio korpus dela koji je nastao ili je prvi put bio izložen na Umetničkoj koloniji Bačka Topola u periodu 1953–1978, a koji smo uspeali prikazati u Muzeju opštine Bačke Topole 2016. sa posebnim katalogom. Dvadeset i četiri slike, dva crteža, dve grafike i tri skulpture su u muzejsku zbirku dospeli uglavnom putem otkupa u periodu od 1960. do 1969, sa izložbi bačkotopolske kolonije u Subotici, sa samostalnih ili drugih kolektivnih izložbi autora, takođe u Subotici. Pri tome su autori delom Subotičani, ali je jedan deo poticao sa drugih prostora tadašnje Jugoslavije³ (Ninkov K. & Vuković Dulić 2016). Zahvaljujući radu na izložbi *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz zbirke Gradskog muzeja*, realizovana još jedna izložba: Šezdesete – izbor iz umetničke zbirke Gradskog muzeja, postavljena 2018. za evropsku Noć muzeja u Galeriji Platoneum u Novom Sadu. Izbor se sastojao od dvanaest slika, jedne tapiserije, osam skulptura i tri unikatne keramike, iako je fond dela iz tog perioda u zbirci naravno veći (Ninkov K. & Vuković Dulić 2018a). Segment umetničkog fonda Gradskog muzeja Subotica koji je otkupljen za zbirku sa izložbi *Likovni susret – Palić*, u periodu od 1962. do 1967. ili je na ovim susretima izlagan a u muzejsku je zbirku dospelo naknadno, kao korpus smo detektovali i istražili prilikom obrade i prezentacije slika i skulptura jugoslovenskih autora u zbirci muzeja 2017. Radi se o dvadeset i dva dela: šesnaest slika i šest skulptura koje ovom prilikom želimo da stavimo u širi kontekst (Kat. 1–22). Dajemo na uvid podatke dela, ali zbog ograničenog mesta ne i reprodukcije – sva dela smo reprodukovali u katalogu izložbe slika i skulptura jugoslovenskih autora (Ninkov K. & Vuković Dulić 2017). Tokom pripreme ovog teksta istraživanja smo proširili na dokumentaciju Savremene galerije Subotica, te Istorijškog arhiva Subotica, te i ovom prilikom izražavamo zahvalnost kolegama na otvorenosti za saradnju.

Da bi se sagledala povezanost delatnosti muzeja sa savremenim stvaraoocima u gradu i onih koji su u Suboticu dolazili da izlažu, potrebno je istaknuti sled izložbi i događaja koji su bili temelj nastanka klime šezdesetih godina te koji su usloveli i nastanak same manifestacije *Likovni susret – Palić 1962*, čija se delatnost fokusirala na praćenje savremenih Likovnih strujanja. Naime od vremena kada je 29. novembra 1948. u Rajhlovoj palati svečano otvoren subotički Gradski muzej, pa do 19. septembra 1954. umetničke izložbe su se održavale u prostorijama Gradskog muzeja, te u sali koja se nalazila neposredno uz zgradu muzeja. Ova je zložbena sala nosila naziv Galerija Gradskog muzeja.⁴ Već 1949. u ovoj galeriji

3 Endel Beriša (Berisha F. Engjël, Peć, 1926), Aleksandar Luković (Beograd, 1924 – Beograd, 2014), Bela Pehan (Pechán Béla, Vrbas, 1906 – Vrbas, 1986).

4 Osim u ovoj prostoriji, izložbe su organizovane i drugim prostorima grada, foajeu pozorišta i Gradske kuće, itd.

priređene su izložbe dela savremenih likovnih umetnika Subotice,⁵ a 1950. izlagali su članovi ULUS-a te Milan Konjović (Sombor, 1898 – Sombor, 1993), kao i likovni stvaraoci okupljeni u Likovnoj sekciji Subotice. Kolektivna izložbe radova likovnih umetnika koji žive i rade u Subotici,⁶ te samostalne izložbe Mihajla Dejanovića (Senta, 1913 – Subotica, 1982), Stevana Jenovca (Sanad, 1910 – Senta, 1954), Ankice Oprešnik (Vitez, 1919 – Novi Sad, 2005) i Milana Kerca (Novi Sad, 1914 – Novi Sad, 1980), obeležile su likovna zbivanja prve polovine pedesetih godina. Nova faza izložbene aktivnosti u Subotici nastala je otvaranjem Gradske izložbene sale 19. septembra 1954, u Ulici Borisa Kidriča br. 15, na kraju korzoa u „Prokešovoj zgradi”, zajedničkom izložbom Ane Bešlić (Bajmok, 1912 – Beograd, 2008) i Đorđa Bošana (Subotica, 1918 – Beograd, 1984). Otvaranjem ove galerije potaknuta je intenzivnija izložbena delatnost savremenih subotičkih stvaralaca i uspon likovnog života grada, u čijem razvoju Bela Duranci razdvaja dve etape. Prvu etapu, od osnivanja 1954. do jeseni 1960. obeležile su grupne i samostalne izložbe subotičkih te ređe savremenih stvaralaca iz drugih sredina – Sombor, Novi Sad, Beograd – najčešće realizovane kao rezultat ponude. Druga etapa – od 1960, svojevrсна je prekretnica kada počinje planski rad u organizaciji izložbi (Duranci 1964: 650). Naime, do jeseni 1960. Gradskom izložbenom salom je upravljao Gradski muzej samostalno, a od početka nove likovne sezone 1960/61. Gradski muzej u saradnji sa komisijom Kulturno-prosvetne zajednice sreza (Duranci 1954–1967: 1). Letopis Gradske izložbene sale, koji je vodio kustos Bela Duranci, upućuje i na podatke o otkupu pojedinih likovnih dela za umetničku zbirku Gradskog muzeja, te za Narodni odbor sreza. Razgranata savremena izložbena delatnost u subotičkoj Gradskoj izložbenoj sali bila je rezultat živih dešavanja i aktivnog rada savremenih umetnika. U galeriji su se na redovnim godišnjim izložbama predstavljale okolne kolonije, a otkupna komisija Narodnog odbora sreza predlagala je nakon zatvaranja izložbi pojedina dela za otkup, koja su bila namenjena za zbirku Gradskog muzeja (Duranci 1954–1967: 40). Osim ovih izložbi, prilika za otkup bile su i samostalne izložbe savremenih zavičajnih i drugih Likovnih stvaralaca. Bela Duranci je dokumentovao izlagačku delatnost ove galerije u *Letopisu Gradske izložbene sale*, te u publikaciji *Likovno stvaralaštvo Subotica 1945–1970* (Duranci 1970: 79–81). Neka od dela sa izložbi u Gradskoj izložbenoj sali ili u muzeju postala su deo zavičajne zbirke umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica, a koja smo dali na uvid u katalogu *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz zbirke Gradskog muzeja Subotica* (2017).⁷

5 Izložba likovnih umetnika Subotice, Gradski muzej, od 29. novembra do 15. decembra 1949.

6 Jelena Čović, Mihajlo Dejanović, Šandor Ivanjoš, Stevan Jenovac, Šandor Olah, Gabor Almaši izlažu od 7. jula do 1. avgusta 1951.

7 Neki od primera su: slika *Manastir Hopovo* (1956) Milorada Balaća (Ašanja, 1905 – Novi Sad, 1980) otkupljena je za zbirku muzeja sa samostalne izložbe umetnika u GIS-u 1957; skulptura *Radnik sa čekićem* (1948) Ane Bešlić otkupljena sa *Izložbe likovnih umetnika Subotice* u Gradskom muzeju 1949; skulptura *Bakonja Fra Brne* (oko 1955) Milana Besarabića (Čačak, 1908 – Beograd, 2011) otkupljena 1956. sa *Izložbe karikatura Milana Besarabića* u GIS-u; slika *Kraj sela* (1958) Jovana Bikickog (Srbobran, 1916 – Novi Sad, 1997) dospela je u muzejsku zbirku sa samostalne izložbe autora 1958 u GIS-u; slika *Portret mladog glumca* (oko 1949) Đorđa Bošana (Subotica, 1918 – Beograd, 1984) otkupljena od autora 1949. sa izložbe likovnih

OSNIVANJE LIKOVNOG SUSRETA

Aktivni rad savremenih umetnika u likovnim kolonijama uticao je na percepciju ovog načina stvaranja u kolektivu pa i na institucionalizaciju istog, pri čemu je koheziona snaga već postojećih kolonija potpomognuta 1957. osnivanjem Koordinacionog odbora kolonija. Kao prethodnicu osnivanja Likovnog susreta možemo smatrati zajedničku izložbu dotadašnjih kolonija i savetovanje 1957, koje organizovala prva posleratna, kontinuirano aktivna umetnička kolonija u Senti, povodom pet godina svog postojanja, tj. postojanja kolonija u Vojvodini – tada ih je bilo šest. Otvaranju ove izložbe u Senti, gde je bilo izloženo od dvadeset i pet umetnika četrdeset eksponata, prethodilo je 27. i 28. novembra 1957. dvodnevno savetovanje sa učešćem vojvođanskih likovnih umetnika i društveno-političkih radnika. Ovde su se čula predavanja kasnijih aktera savetodavnih tela ili izlagača *Likovnog susreta* – Imrea Devića *Razvitak umetničkih kolonija*; slikara Milivoja Nikolajevića (Sremska Mitrovica, 1912 – Novi Sad, 1988) *Ispovest umetnika i kolonije*; slikara Zorana Petrovića (Sakule, 1921 – Beograd, 1996) *Razvitak osobenosti u kolonijama*; slikara Miloša Bajića (Resanovci kod Bosanskog Grahova, 1915 – Beograd, 1995) *O perspektivama razvoja kolonija*; slikara i teoretičara, od 1959. upravnik Muzeja savremene umetnosti u Beogradu, Miodraga B. Protića (Vrnjačka Banja, 1922 – Beograd, 2014) *Nekoliko problema savremene teorije umetnosti i umetničke kritike*. Ovom prilikom su doneseni zaključci, kao na primer da treba proširiti krug umetnika koji deluju u kolonijama i da u budućnosti treba organizovati savetovanja i skupove teoretskog sadržaja o domaćoj umetnosti, a formiran je i gore pomenuti Koordinacioni odbor. Osnovna zamisao iz koje je nikla ova ideja bila je postojanje jednog tela koje će sistematski pratiti i proučavati rad kolonija, davati stručnu pomoć organizatorima i u granicama mogućnosti povremeno organizovati savetovanja i izložbe (Druga zajednička izložba 1960). Ova koncepcija je slična koncepciji potonjeg Likovnog susreta. Članovi navedenog odbora su bili uglavnom učesnici do tada postojećih kolonija: slikari Jožef Ač (Ács József, Bačka Topola, 1914 – Novi Sad, 1990), Miloš Bajić, Slobodan Bogojević (Niš, 1922 – Beograd, 1978), Milan Konjović (Sombor, 1898 – Sombor, 1993), Zoran Petrović i Miodrag B. Protić, te Imre Dević, i Geza Tripolski (Tripolsky Géza, Senta, 1926 – Senta, 2002). Upravnik Galerije, direktor Gradskog muzeja u Senti, te organizator senčanske kolonije Geza Tripolski pedantno je zapisao da je *Izložba umetničkih kolonija Vojvodine* u Senti trajala od 28. novembra do 15. decembra i da ju je videlo 8.882 posetilaca, a potom je bila prenesena i 12. januara 1958. otvorena u Subotici (Tripolsky 1980: 15, 83, 134).

umetnika Subotice u subotičkom Gradskom muzeju; slika Mihajla Dejanovića (Senta, 1913 – Subotica, 1982) *Lov na pacove* (1951) otkupljena je 1951. sa *Izložbe radova likovnih umetnika koji žive i rade u Subotici* priređenoj u muzeju; slika Milana Konjovića (Sombor, 1898 – Sombor, 1993) *Gajde* (1957) je otkupljena sa izložbe umetnika u Subotici 1957; slika Imrea Šafranja (Zmajev, 1928 – Subotica, 1980) *Parisko proleće* (1955) je bila izložena na izložbi *Lutanja kroz Pariz* 1955. u GIS-u; slika *Sa Divčibara* (oko 1958–1961) Milene Šotra (Pješevac kod Stoca, 1909 – Beograd, 2003) otkup je Narodnog odbora sa *Izložbe povodom 8. marta* u GIS-u itd. (Ninkov K. & Vuković Dulić 2017).

Duranci u letopisu ovu izložbu, priređenu u Gradskoj izložbenoj sali, navodi kao *Jugoslovensku izložbu učesnika slikarskih kolonija Vojvodine*, koja je zbog velikog broja eksponata priređena u dva dela: 5–14. i 15–24. januara (Duranci 1954–1967: 18). Nastavilo se istim žarom. Kolonije su razmenjivale izložbe, a u proleće 1960. nastupaju ponovo kolektivno, u Novom Sadu, na *II izložbi kolonija* (Tripolsky 1980: 21, 88) koju je organizovalo Pokrajinsko veće kulturno-prosvetne zajednice i Odbor slikarskih kolonija. Izložba je bila postavljena od 6. do 16. marta 1960. u Galeriji Matice srpske. Izbor slika nastalih po kolonijama su vršili Milan Konjović, Miloš Bajić, Imre Dević i Jožef Ač, koji je pripremio i katalog koji je štampao novosadski „Forum”. Njegov uvod je pisao Radomir Radujkov, predsednik Saveta za kulturu AP Vojvodine. Ovaj katalog je bitan iz aspekta razumevanja geneze Likovnog susreta, čija će prva izložba 1962. nastaviti grafičko rešenje, tj. vizuelni identitet njegove naslovne strane (Slika 1). Pošto je u katalogu iz 1960. naznačeno da je autor grafičkog rešenja korice i kataloga Ankica Oprešnik (Druga zajednička izložba 1960), na osnovu stilskih odrednica možemo pretpostaviti da je autor grafičkog rešenja korice kataloga *Likovnog susreta – Palić* iz 1962. takođe ona, ili je pak preuzet stil njenog idejnog rešenja (Likovni susret – Palić 1962). U svakom slučaju, smatramo da ta sličnost nije slučajna i da ukazuje na određeni kontinuitet. Održavanje naučnih skupova pri Likovnim kolonijama nastavljeno je u aprilu 1958. u Bačkoj Topoli, gde je održano drugo po redu savetovanje. Tamošnjju koloniju tada je još vodio Imre Dević.

U godini osnivanja Likovnog susreta, u Senti je 5. marta 1962, povodom deset godina postojanja senčanske kolonije, u okviru jubilarnih svečanosti održano savetovanje o radu umetničkih kolonija. Uvodno predavanje je držao istoričar umetnosti, od 1962. direktor Narodnog muzeja u Beogradu, Lazar Trifunović (Beograd, 1929 – Pariz, 1983) (Tripolsky 1980: 69, 135). Priređena je i izložba *10 godina umetničkih kolonija u Vojvodini* koja je od 4. do 18. marta bila prikazana u Senti u prostorijama „Eugena”, pa od 25. marta do 8. aprila u Novom Sadu u Galeriji Matice srpske, te od 27. aprila do 7. maja 1962. u Kulturnom centru Beograda (Tripolsky 1980: 69, 135). Izložba je preuzeta i od strane Subotice i prikazana u dopunjenom obliku na Paliću, što će biti prva izložba Likovnog susreta – Palić (Duranci 1989: 89). U katalogu preuzete izložbe se navodi da je njen organizator „Odbor za proslavu desetogodišnjeg jubileja umetničkih kolonija u Vojvodini”, a u njenoj realizaciji Senčani su uzeli velikog udela: grafičko rešenje korice je izradio slikar Jožef Beneš (Benes József, Bajmok, 1930 – Kečkemet, 2017),⁸ fotografije za reprodukcije je snimio foto „Ivan” iz Sente, katalog su

8 Beneš je diplomirao slikarstvo na Akademiji za likovne umetnosti u Beogradu, u klasi Nedeljka Gvozdenovića, 1956. Predavao je u senčanskoj Gimnaziji (1956–1971). Školske 1959/60. odlazi u Pariz. Zaposlen je u Gradskom muzeju u Senti i vodi likovnu koloniju, u čijem radu učestvuje od 1958. Pripada drugoj generaciji učesnika, te posle M. Konjovića, pored J. Ača, predstavlja vodeću ličnost kolonije. Boravi i u drugim kolonijama: u Bačkoj Topoli (od 1958), u Bečeju (od 1960), Ečkoj (od 1963), itd. Izlaže na Jubilarnoj izložbi umetničkih kolonija Vojvodine u Senti i Novom Sadu (1962), te na I, II, IV, VI, VIII–XI *Likovnom susretu* (1963, 1965, 1967, 1969–1972). Od 1961. do 1976. redovito izlaže na izložbama ULUV-sa i ULUS-a. Prvu samostalnu izložbu priređuje u Gradskoj izložbenoj sali u Subotici (1961). Dobitnik je Forumove nagrade (1963), Nagrade Oktobarskog salona u Beogradu (1972), Nagrade umetničke kolonije u Bečeju

pripremili Jožef Ač, član umetničke kolonije u Senti i Geza Tripolski, direktor muzeja i galerije u Senti (Slika 2).

Ustanova Likovni susret rođena je 1962, na desetogodišnjicu postojanja posleratnih jugoslovenskih likovnih kolonija, tačnije postojanja umetničke kolonije u Senti, nakon što je na sednici Saveta za kulturu Narodnog odbora opštine Subotica, 27. aprila 1962. donet predlog o njenom osnivanju. Ustanova je osnovana pod imenom Likovni susret – Palić jer su se njene velike godišnje izložbe dešavale na prostoru kupališta i letovališta, glavnog izletišta Subotičana – na Paliću, koji je tada sa Suboticom bio povezan i tramvajskim saobraćajem i u čijem se jezeru tada još moglo kupati. U priobalnom delu naselja je 1950. osnovan Zoološki vrt, Lovački muzej, izgrađena je Letnja pozornica po projektima inženjera Baltazara Dulića. Pokušaj osnivanja subotičke likovne kolonije je vezan takođe za tu godinu i Palić (Duranci 1989: 60).⁹ Pored svega navedenog, što upućuje na to da se na Paliću želeo razvijati turizam sa različitim sadržajem, jedan od važnih faktora za odabir lokacije godišnjih izložbi Likovnog susreta – Palić, mogao je biti i dovoljno veliki prostor nekadašnje balske dvorane na prvom spratu Velike terase, izrađene u prvoj deceniji XX veka po projektima graditelja subotičke Gradske kuće u stilu secesije. Grad Subotica u to vreme nije imao dovoljno velikog prostora za izlaganje. Na to smo već ukazali primerom iz 1958. kada je u Gradskoj izložbenoj sali *Jugoslovenska izložba učesnika slikarskih kolonija Vojvodine* zbog velikog broja eksponata morala biti priređena u dva termina tokom istog meseca (Duranci 1954–1967: 18). Naziv *Likovni susret – Palić* je bio u upotrebi sve dok su izložbe bile priređene na Paliću, tj. do 1966, ali su već i u tom početnom periodu često skraćivali naziv na *Likovni susret*.

Narodni odbor opštine Subotica doneo je 28. aprila 1962. rešenje o osnivanju Likovnog susreta – Palić sa sedištem u Subotici, sa adresom u Lenjinovom parku br. 7 (tada zgrada Gradskog muzeja), a za upravnika (direktora) je postavljen Imre Dević, tada direktor Drame na mađarskom jeziku Narodnog pozorišta u Subotici (Duranci 1954–1967: 57).¹⁰ Treba reći da je Subotica u to vreme bila sedište sreza – pripadale su joj Sombor, Bačka Topola, Mali Idoš i Senta, od kojih su u Senti i Bačkoj Topoli bile aktivne umetničke kolonije, posećivane i od subotičkih umetnika (Szilágyi 1988: 15).¹¹ Imrea Devića, koji je izabran za direktora Likovnog susreta –

(1974). Pripadnik je vojvođanskog enformel slikarstva. Njegova slike iz fonda Gradskog muzeja Subotica, *Odumiranje* (1961) je otkupljena sa *I Likovnog susreta* (1962), a *Obala 65* (1965) sa *IV Likovnog susreta* (1965).

9 U vili dr Jovana Milekića, smeštenoj kraj Zoološkog vrta, leta 1952. je održana izložba *Likovno stvaralaštvo Mađara Vojvodine*, a sam Milekić je tu vratio deo svoje Bačke galerije i otvorio za javnost 1954. (Duranci 2007: 20).

10 Imre Dević je srednju školu pohađao u Subotici, a pravo je studirao u Pečuju, diplomirao posle rata na Višoj pedagoškoj školi osposobljen za nastavnika geografije, istorije i crtanja. Bio je profesor bačkotopolske gimnazije. U Suboticu je prešao da živi 1960, gde je do 1968. bio direktor Drame na mađarskom jeziku Narodnog pozorišta. Tu je tada već radio kao scenograf slikar Pal Petrik, čija avangardna shvatanja su kritičari isticali od sredine pedesetih godina. Ipak, mišljenje je da je Devićevom zaslugom ansambl pošao putem modernog scenskog izražavanja i od provincijskog teatra postao jedan od najznačajnijih pozorišnih kolektiva u zemlji. Za direktora Narodnog pozorišta-Népszínház u Subotici je izabran 1971. (Duranci 1989: 109).

11 U 1962. izlazi zakon po kome se spajaju Subotica i Sombor u novi srez Subotica. Od 1963. u sastavu subotičkog sreza su bili: Ada, Apatin, Bačka Topola, Bajmok, Kanjiža, Mali Idoš, Senta, Sombor, Stara

Palić, beleže među utemeljivačima pokreta umetničkih kolonija Vojvodine: jedan je od osnivača likovne kolonije u Bačkoj Topoli 1953. i njen dugogodišnji rukovodilac, inicijator je „male sinteze” pri ovoj koloniji, te inicijator osnivanja Prve jugoslovenske kolonije keramičara u Malom Iđošu, koja će kasnije poneti njegovo ime (Duranci 1989: 109). Od septembra 1958. bio je imenovan za člana Saveta Galerije Matice srpske u Novom Sadu (Шелмић 2001: 116). Pošto je, kako Duranci piše, bio uveren da je uključivanje Subotice u savremene likovne tokove jedino moguće kroz umetničke kolonije, a Subotica likovnu koloniju nije imala, 1962. uspostavlja ideju osnivanja Likovnog susreta (Duranci 1989: 109). Ipak, važno je reći da je Dević zasigurno bio u čvrstoj saradnji sa Jožefom Ačom, jednim od spiritus movensa prvih vojvođanskih kolonija, ali naročito onih u Senti i njegovom rodnom mesu, Bačkoj Topoli. Značaj Jožefa Ača ne smemo zanemariti ni prilikom osnivanja Likovnog susreta – Palić, a da je njegova uloga bila ključna, dokazuju i podaci o njegovom članstvu u Koordinacionom odboru kolonija Vojvodine, a kasnije konstantno i Savetu Likovnog susreta – Palić, pa i u drugim telima ustanove.¹²

Među subotičkim političarima ideju su podržali Laslo Bala (Balla László), koji je u periodu od 1960. do 1963. bio potpredsednik Narodnog odbora sreza Subotica,¹³ te Estera Ivković. Dević je bio direktor Likovnog susreta – Palić od njegovog osnivanja do 1968. (Szilágyi 1988: 15), a nadalje je, u periodu od 1968. do 1970, kao zamenik sekretara Sekretarijata za obrazovanje i kulturu SR Srbije, mogao još svestranije da deluje na polju umetničkih kolonija (Duranci 1989: 109).

Moravica i Subotica. Subotički srez se ukida 1965. (Prodanović 2005).

- 12 Jožef Ač (Bačka Topola, 1914 – Novi Sad, 1990) slikar, likovni kritičar, organizator likovnog života i pedagog. Maturirao je u subotičkoj Gimnaziji (1934) kao učenik Dragana Baje Berakovića. Diplomirao je na odseku za pedagogiju Kraljevske umetničke škole u Beogradu (1938); do aprila 1941. godine nastavlja studije na novoosnovanoj Likovnoj akademiji u klasi Miluna Milunovića. Profesor je likovnog vaspitanja u senčanskoj Gimnaziji (1942–1953); direktor niže Gimnazije u Bačkoj Topoli (od 1945); direktor škole za primenjenu umetnost u Novom Sadu (1953–1956); likovni kritičar dnevnog lista *Magyar Szó* (1956–1980), zbog čega mu se i atelje nalazi u zgradi novosadske izdavačke kuće Forum. Kao likovni kritičar, duže od dvadeset godina prati izložbe i delatnost likovnih umetnika u Vojvodini, pa i šire. Publicistički deo njegovog stvaralaštva tek treba istražiti i prezentirati. Jugoslovenska likovna kritika i istorija umetnosti ga uvrštava u red značajnih jugoslovenskih autora druge polovine XX veka. Smatra se za jednog od ranih i značajnih predstavnika enformela. Njegovi stavovi o prioritetu umetničkog morala, društvenom, programskom i opredeljenom umetničkom radu čine osnov njegove životne i umetničke filozofije. Postaje osnivač i predani učesnik jugoslovenskog pokreta likovnih kolonija, koje imaju indirektnu ulogu u oslobađanju likovnog stvaralaštva iz stege režimski nametnutog socrealizma, te omogućuju slobodan protok savremenih likovnih tendencija i uspostavljanje novog sistema mecenature aktuelne vojvođanske scene (Arsić 1986).
- 13 Inženjer Laslo Bala (Zrenjanin, 1918 – Subotica, 2009). aktivno se bavio politikom od 1958. Bio je potpredsednik Narodnog odbora sreza Subotica od 1960 do 1963. Za to vreme je uložio mnogo truda u osnivanje i izgradnju Ekonomskog fakulteta, Više građevinske, mašinske i elektrotehničke škole u Subotici, dačkog internata, zgrade nove opštine, Centra za socijalni rad, Paulinuma, kao i izgradnju srednjih stručnih i brojnih osnovnih škola na području sreza Subotica. Poslanik je u Skupštini Vojvodine od 1958. do 1962. i predsednik Socijalističkog saveza radnog naroda u Subotici od 1963. do 1967. U istom periodu je biran za narodnog poslanika Skupštine Srbije i predsednika skupštinskog odbora za urbanizam i komunalna pitanja. U navedenom periodu doprinosi izgradnji Gradske bolnice i sudske zgrade u Subotici. Bio je ambasador Jugoslavije u Iranu od 1969. do 1973. Posle povratka postavljen je za načelnika Odeljenja za severnu Afriku i Bliski istok u Sekretarijatu za spoljne poslove Jugoslavije u Beogradu. Imenovan je za ambasadora Jugoslavije za Ganu, Togo, Liberiju i Benin 1977. i na istoj dužnosti nalazi se do 1981. Dobitnik više nagrada i priznanja, npr. Ordena rada sa zlatnim vencem (1961), Oktobarske nagrade grada Subotice (1962), zvanja „Počasni građanin Subotice” (2004) (Preminuo Laslo Bala 2009; Hódi & Hódi 2004: 28–29).

Likovni susret – Palić je imao jasnu orijentaciju osnovanu na umetničkim kolonijama, što je karakterisalo njegov profil i činilo ga jedinstvenim u odnosu na neke druge smotre savremene umetnosti na regionalnom nivou, kao što je na primer *Likovna jesen* osnovana u Somboru 1961. kao izložba savremene jugoslovenske umetnosti (Janičić 2008: 6). Osnivanjem Likovnog susreta – Palić ustanovljeni su i njegovi zadaci, a to su izlaganje umetničkih dela iz oblasti slikarstva, grafike i vajarstva i drugih oblika savremene jugoslovenske likovne umetnosti kroz eksponate učesnika umetničkih kolonija iz Jugoslavije, u vremenu od jula do septembra svake godine, kao i predavanja, razgovori sa umetnicima i Likovnim kritičarima te druge oblici popularizacije umetničkog stvaralaštva. Simptomatično je da nakon osnivanja nove subotičke ustanove dolazi do diferencijacije: 1963. u okviru *Likovne jeseni* Sombor se orijentiše ka negovanju umetničke discipline crteža, te se otvara *I Trijenale jugoslovenskog crteža* (Likovna jesen Sombor 1963).

Iako je u Pravilniku Likovnog susreta – Palić navedeno da je on samostalna ustanova (Izvod iz Pravilnika Likovnog susreta 1962), on nije funkcionisao samostalno već je bio integrisan u delatnost subotičkog Gradskog muzeja. Ovakvo rešenje je imala umetnička kolonija u Senti, koja do danas funkcioniše pri mesnom Gradskom muzeju u čiji fond ulaze dela nastala na koloniji. Identičan slučaj je i kod umetničke kolonije u Bečeju, a subotički Likovni susret je postao samostalna radna organizacija tek 1969. (Szilágyi 1988: 18). Težnju za osamostaljivanjem, tj. razdvajanjem dve ustanove odražava tekst Bele Durancija objavljen u godini osnivanja Likovnog susreta, u časopisu *Rukovet*, koji se odnosi na ideju o spajanju muzeja, biblioteke i arhiva pod jednim krovom, što će se kasnije delimično i ostvariti pod krovom gradske kuće (Duranci 1962). Gradska izložbena sala (GIS), osnivanjem nove ustanove, prestaje biti u sastavu Gradskog muzeja 1962. i prelazi u delatnost Likovnog susreta – Palić, koji svoje sedište ima u Gradskom muzeju, a istoričar umetnosti muzeja, tada vanredni student istorije umetnosti Bela Duranci, i dalje obavlja poslove i u ovoj izložbenoj sali te vodi i dalje hroniku dešavanja nazvanu u početku kao *Letopis Gradske izložbene sale*. Od 10. juna 1962. ovaj izložbeni prostor će služiti Likovnom susretu – Palić kao izložbena sala, a od likovne sezone 1962/1963. nosiće naziv Zimski salon Likovnog susreta – Palić (Duranci 1954–1967: 55).

Izložbena aktivnost Gradskog muzeja 1962. odvijala se pored stalne postavke u muzeju i u okviru aktivnosti oko pomoći izložbenoj delatnosti Likovnog susreta – Palić. Muzej je sa svojim postojećim personalom prihvatio i vođenje administrativnih i drugih poslova novoformirane ustanove kao i organizovanje naučnih skupova (Sekereš 1963). Karlo Engi, sekretar muzeja, opslužuje administraciju, a stalni spoljni saradnici su Šandor Torok (Torok Sándor, Stara Moravica, 1936 – Debrecen, 2006), samouki slikar sa završenom srednjom ekonomskom školom,¹⁴ te slikar i pedagog Gabor Silađi (Szilágyi Gábor, Pačir,

¹⁴ Šandor Torok je maturirao u Subotici, a školovanje je nastavio na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu (1954–1959). Slikanjem se bavio od 1958. Stručni je saradnik Likovnog susreta: 1962–1969. Radi

1926 – Subotica, 2007), ovde u ulozi fotografa koji učestvuje i u operativnim poslovima.¹⁵ „Stari bač Gušto Nađčilag, preparator u muzeju” – piše Duranci – „pomagao je kod raspakivanja i aranžiranja, posle će biti čuvar dok izložba traje” (Duranci 2011: 77, 90). Kustos umetničkog odeljenja muzeja, Bela Duranci, osim poslova svog odeljenja u Gradskom muzeju vršio je dežurstva i u Zimskom salonu, a učestvovao je i kao stručni saradnik u svim aktivnostima Likovnog susreta – Palić (Sekereš 1964). Tako npr. u svom Planu rada za 1963, 29. marta 1963. navodi kako za mesec april planira izradu kartoteke učesnika umetničke kolonije i pozivnica za manifestaciju *Likovni susret 1963*, a za juli planira i radove oko organizacije *Likovnog susreta 1963* (Duranci 1963).

Bela Duranci je u Gradskom muzeju počeo da radi 1. aprila 1959, pre svog diplomiranja. Filozofski fakultet u Beogradu na Odseku za istoriju umetnosti završava 1963, paralelno radeći u subotičkom muzeju i realizujući svoje prve muzejske zadatke. Od 1961. radi kao honorarni saradnik Opštinskog narodnog odbora za spomenike kulture, jer je u Subotici sve do osnivanja jedinice za zaštitu spomenika kulture pri Domu kulture Subotica (1. aprila 1975), to jest početka formiranja Međuopštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Subotici, poslove te vrste obavljao Gradski muzej. Učestvuje u prvim popisima dela Likovnih umetnosti po zbirkama muzeja i galerija Vojvodine, čiji rezultat je objavljen 1965. (Popis slikarskih i vajarskih dela 1965) u publikaciji gde je inkorporiran prvi popis dve subotičke zbirke: Gradskog muzeja i Likovnog susreta u okviru zbirke Gradskog muzeja. Godine 1965. izrađuje studiju o subotičkoj Gradskoj kući, na osnovu čega je ovaj istaknuti secesijski objekat 1967. proglašen zaštićenim spomenikom kulture i kao takav iste godine postaje nova lokacija Gradskog muzeja. Na sednici Saveta muzeja 19. maja 1967. uvažena je ostavka upravnika Lasla Sekereša a za v.d. upravnika izabran je Bela Duranci (Duranci 1967–1970) Duranci je bio direktor muzeja u period od 1969. do 1971. U letopisu koji je vodio zapisao je da od 1. januara 1967. nije više saradnik Likovnog susreta i ne učestvuje u organizovanju izložbi *Zimskog salona* (Duranci 1954–1967: 123). Međutim, ta njegova beleška će samo delimično biti realizovana, jer je i dalje ostao u određenim segmentima rada Likovnog susreta.

Ustanova je imala definisana upravljačka i organizacijska tela: Savet Likovnog susreta – Palić koji je dalje imenovao Umetnički savet, dok je treće telo bio

kao reklamni crtač subotičkog Narodnog pozorišta: 1963–1964. Prvu samostalnu izložbu priređuje u Novom Sadu, u klubu Forum, 1964. Vanredni je student likovnog smeru novosadske Više škole za vaspitače: 1966–1968. Od 1968. član je ULUS-a. Učestvuje u osnivanju prve omladinske likovne kolonije Čurgo, 1967.

15 Gabor Siladi je maturirao u subotičkoj gimnaziji, a potom diplomirao na likovnom odseku Više pedagoške škole u Novom Sadu (1949). Prvi put izlaže na kolektivnoj izložbi subotičkih umetnika (1950), a prvu samostalnu izložbu je priredio u Subotici 1962. Godine 1962. postaje spoljni saradnik Likovnog susreta, a paralelno sa tim radi kao andragog Radničkog univerziteta u Subotici do 1969. Član je ULUS-a od 1964. Član je umetničkih kolonija u Bačkoj Topoli od 1955, u Senti od 1957, u Ečki od 1961. Izlaže na Jubilarnoj izložbi umetničkih kolonija Vojvodine u Senti (1962) i na II, IV, VI, VIII, X, XI *Likovnom susretu* (1963, 1965, 1967, 1969, 1971, 1972). Dve njegove slike, *Krivaja zimi* (1963) i *Suncokreti VIII* (1965), su u fond Gradskog muzeja Subotica dospеле putem otkupa sa II i IV *Likovnog susreta*. Na VI *Likovnom susretu* je dobio otkupnu nagradu Muzeja savremene umetnosti u Novom Sadu. Direktor je ustanove Likovni susret: 1968–1982.

Žiri za otkup i nagrade. Imena i funkcije članova sva tri gore navedena tela su navedena u katalogima izložbi *Likovnih susreta – Palić*. Savet ustanove upravljao je finansijama, utvrđivao je koncept izložbe i listu izlagača na predlog Umetničkog saveta, a određivao je i visinu iznosa za otkupe i nagrade. Otvaranju izložbi je prethodio rad upravnih tela ustanove, Saveta, te Umetničkog saveta. Teritorijalno poreklo devetnaest članova saveta govori o necentralizovanoj organizaciji manifestacije, što je omogućilo kvalitativni doprinos od strane umetnika, direktora relevantnih ustanova, te članova različitih upravnih gradskih i pokrajinskih struktura. U periodu na koji se fokusiramo, velika većina članova je bila konstantno zastupljena, a od njih su čak petoro bili već ranije u sastavu gore pomenutog Koordinacionog odbora kolonija osnovanog 1957. u Senti (Ač, Bajić Dević, Konjović, Petrović), dok su od novih stalnih imena troje bili zastupnici političkih tela na nivou grada, pokrajine i republike (Bala, Nađ, Abramović) i jedan od strane likovne kolonije u Bačkoj Topoli (Ipač), te jedan kao direktor novosadske galerije koja je davala prostora i izložbama savremene umetnosti na pokrajinskom nivou (Nikolajević). (Tabela 1). Dok su savet, koji je bio najbrojniji u odnosu na druga dva tela, činila jednim delom lica iz politike, u sedmočlanom Umetničkom savetu su većinom bili umetnici i istoričari umetnosti. On je imao sedam članova, od toga je dva člana delegirao Savet Likovnog susreta iz svojih redova, a ostali su se birali iz redova umetničkih kritičara i javnih radnika. Direktor Likovnog susreta, Imre Dević, takođe je sve vreme ovog perioda bio član Umetničkog saveta (Tabela 2). Žiri za otkup i nagrade se sastojao od pet članova, a takođe ga je imenovao Savet Likovnog susreta – Palić iz redova umetničkih kritičara, umetnika i drugih radnika iz kulture (Izvod iz Pravilnika Likovnog susreta 1962). U periodu koji prikazujemo u petočlanom žiriju za nagrade i otkup uvek bio prisutan i jedan predstavnik subotičkog Gradskog muzeja. Od 1962. do 1965. na I, II, III, i IV *Likovnom susretu* to je bio upravnik muzeja, arheolog Laslo Sekereš (Szekeres László, Subotica, 1931 – Zemun, 1997), a od 1966. do 1968, na V, VI i VII *Likovnom susretu*, Bela Duranci (Tabela 3).

Pravilnik Likovnog susreta uređivao je i prava i obaveze izlagača i organizatora. Iz njega saznajemo da su pravo na izlaganje imali umetnici koji su najmanje dva puta učestvovali u radu bilo koje kolonije. Poziv za izlaganje se upućivao umetnicima putem organizatora kolonija. Svaki izlagač je bio dužan poslati najmanje po dva rada, a o broju izloženih je odlučivao Umetnički savet, pri čemu ni jedan umetnik nije mogao biti predstavljen sa manje od dva rada (Izvod iz Pravilnika Likovnog susreta 1962). Prilažemo tabelu izlagača šest *Likovnih susreta – Palić*, koja je kompatibilna sa sledećim poglavljem i kratkim opisom osnovnog profila pojedinaca godina (Tabela 4).

O eventualnoj prodaji i ceni dela odlučivali su sami autori naznakom istog na prijavnom listu, pri čemu je žiri mogao predlagati i drugu cenu. Od svakog prodatog dela izloženog na izložbi 10% je ulazilo u fond Likovnog susreta (Izvod iz Pravilnika Likovnog susreta 1962) pri Gradskom muzeju.

O načinu organizovanja poseta svedoči i dopis koji se čuva u Istorijskom arhivu Subotica, sa datumom od 7. septembra 1964, a koji je upućen svim školama subotičkog sreza – Adi 7, Apatinu 11, Bačkoj Topoli 9, Bajmoku 2, Kanjiži 8, Malom Idošu 3, Staroj Moravici 2, Senti 12, Somboru 28, Subotici 33. Dopis počinje ovako: „Obavešteni smo od Gradskog muzeja Subotica da likovna izložba *Likovni susret* na Paliću, ostaje otvorena do 28. septembra 1964. koju učenici mogu kolektivno da posete. Ulaz je besplatan.” Preporučuje se što više odeljenskih, eventualno školskih, poseta (Šatai 1964).

KATALOZI, PLAKATI, LECI, LOGO

Izložbe Likovnog susreta – Palić su od samog početka bile praćene štampanim katalogom (Slika 2–9). Njihov format se standardizovao i sa minimalnim odstupanjima od 1963. bio 16 × 17 cm. Struktura kataloga se od 1963. takođe ponavljala: uvod, kataloški popis izloženih dela sa kratkim biografskim podacima izlagača, te crno-bele reprodukcije izabranih dela. Sadržaj kataloga su sastavljali Bela Duranci (tekstualni deo) i Gabor Siladi (fotografije dela), a saradnik na realizaciji štampe je bio Šandor Torok. Od *II Likovnog susreta – Palić* se na kraće etape standardizovao i dizajn naslovne strane. Pošto se kod prve izložbe Likovnog susreta – Palić preuzimala izložba i katalog *10 godina umetničkih kolonija u Vojvodini* (1962), sa doštampavanjem aneksa u vidu posebne publikacije manjeg obima, u ovom slučaju govorimo o dve naslovne strane: za veći, preuzeti katalog, kao što smo već naveli, autor grafičkog rešenja je Jožef Beneš (Slika 2), a za doštampanu verziju verovatno Ankica Oprešnik (Slika 3). Grafičko rešenje ostalih naslovnih strana kataloga je izradio Dragoslav Stojanović – Sip (Petrovaradin, 1920 – Beograd, 1976), s tim da je naslovnicu kataloga jedinstvene izložbe *Grafika Jugoslavije* 1964. izradio Milivoje Nikolajević – ovaj katalog se izdvaja i drugačijim, polegnutim formatom i dimenzijom (16 × 20,5 cm) (*Grafika Jugoslavije* 1964) (Slika 6). Dragoslav Stojanović – Sip je bio jedan od prvih učesnika Likovnih kolonija u Vojvodini (Bačka Topola: 1956, 1963–1973; Senta: 1965–1966, 1971–1973), te je kao takav izlagao na izložbama od *II* do *XI Likovnog susreta* (1963–1972) – sem na *III Likovnom susretu* jer je on bio posvećen skulpturi. Bio je autor grafičkog rešenja naslovne strane subotičkog časopisa *Rukovet*, kao i murala u enterijeru subotičkog hotela „Patria” (1962), ali i crteža izvedenog na panou na subotičkom glavnom trgu, radi reklame izložbe *I Likovnog susreta – Palić*. Isti pano sa izmenjenim tekstom je najavljivao Prvi skup slikara.¹⁶ Crtež se sastojao

¹⁶ Dragoslav Stojanović – Sip je u ranoj mladosti živio u Subotici i Novom Sadu, o čemu svedoče studije i crteži iz „Sipove Sveske” (1934–1942) u zbirci Muzeja primenjene umetnosti u Beogradu. Pohadao je pripremnu nastavu u ateljeima Stevana Bodnarova i Mladena Josića. Završio Akademiju likovnih umetnosti u Beogradu – slikarstvo u klasi prof. Mila Milunovića, a grafiku u klasi prof. Mihaila S. Petrova. Prvi put je izlagao samostalno 1951. u Beogradu. Bio je profesor na Akademiji primenjenih umetnosti u Beogradu, gde je predavao Teoriju forme. U Subotici je više puta učestvovao i na izložbama umetničke kolonije iz Bačke Topole, te su njegove dve slike ušle u zbirku Likovnog susreta, današnje Savremene galerije Subotica. Odraslog njegovog učešća u radu Umetničke kolonije Bačke Topola je bavljenje zidnom dekoracijom, koju je ova kolonija zagovarala u sklopu svog programa sinteze arhitekture i drugih vidova likovno-umetničkog

od dve stilizovane figure koje su prikazivale slikare, prepoznatljive po kistu i paleti (Duranci 2011: 78, 79, 90). Ovaj prikaz će se naći u kolorisanim kombinacijama u sledeće dve godine na naslovnim stranama izložbenih kataloga Likovnog susreta – Palić (Drugi Likovni susret 1963a, Treći Likovni susret 1964). Isti je autor naslovne strane kataloga *IV–VII Likovnog susreta – Palić* (1965–1968), kao i autor naslovne strane kataloga i loga *VIII Likovnog susreta* (1969–1972) kada će se na naslovnoj strani naći Rajhlova palata kao ukazivanje na samostalno mesto ustanove i stalnu izlagačku delatnost (Četvrti Likovni susret 1965, Peti Likovni susret 1966, Šesti Likovni susret 1967, Sedmi Likovni susret 1968, Osmi Likovni susret 1969).

U katalozima prvih šest izložbi Likovnog susreta – Palić nije naznačen izdavač, ali su navedene štamparije. U datom periodu su sve štampane u subotičkoj štampariji „Panonija”, a samo je katalog *Grafika Jugoslavije* 1964. štampan u „Izdavačko-štoparskom preduzeću Jugoslovenskih železnica” (10 godina umetničkih kolonija 1962, Drugi Likovni susret 1963a, Treći Likovni susret 1964, *Grafika Jugoslavije* 1964, Četvrti Likovni susret 1965, Peti Likovni susret 1966, Šesti Likovni susret 1967).

Plakat Likovnog susreta – Palić je od *II* do *VI Likovnog susreta* pratio grafičko rešenje naslovne strane kataloga – nažalost, nije nam poznat plakat od 1962. godine,¹⁷ dok su se plakati sa sledećih pet godina sačuvali u zbirci Gradskog muzeja Subotica (Slika 10–14). Da je osim plakata, izložba reklamirana i raznobojnim lecima sa reprodukcijama izloženih radova, koji su bacani iz aviona, potvrđuju primerci sačuvani u fondu Gradskog muzeja Subotica – tri originalna primerka sa *II Likovnog susreta – Palić* (Slika 15–17) i tri sa *III Likovnog susreta – Palić* (Slika 18–20). Na višejezičnim lecima sa crno-belim reprodukcijama dela sa izložbi, saznajemo da je izložba otvorena svaki dan od 9 do 21 časova.

U propagandni materijal spadaju i pozivnice koje su slane poštom u adresiranim kovertama (Slika 21–24). U gornjem delu pozivnica, kao i koverata, bilo je štampano ili označeno pečatom: „Gradski muzej · Likovni susret – Palić · Subotica, Lenjinov park 7”, a takođe štampano ili pečatiranjem na njima se nalazio i logo manifestacije: grafička rešenja koja su se javljala i na koricama kataloga, prema donjoj ivici sa naznačenim nazivom manifestacije i datumom održavanja (npr. „Skup slikara Jugoslavije Subotica–Palić 28–IX–1962”) (Slika 22). Zanimljivo je pri tome, da je prve godine postojao i logo sa palićkim vodotornjem koji je verovatno služio za pozivnice i koverte otvaranja izložbe 26. avgusta 1962, kako je to i naznačeno u kompoziciji (Slika 21), a kasnije se ustalilo Sipovo rešenje sa dve figure.

izraza. O tome svedoči njegov mural za subotički hotel „Patria” (1962), te zidni mozaik za poštu u Bačkoj Topoli (1971) (Петровић Раић 2003).

17 Zbirka plakata umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica ga ne poseduje, a ne poseduje ga ni Savremena galerija Subotica (bivši Likovni susret). Zahvaljujemo se na saradnji kustosima Savremene galerije Neli Tonković i Tamari Kucor.

PRVIH ŠEST LIKOVNIH SUSRETA I DELA U MUZEJSKOJ ZBIRCI (1962–1967)

I

I Likovni susret – Palić, 26. avgust – 30. septembar 1962, Velika izložbena dvorana na prvom spratu Velike terase na Paliću. Naziv: *Deset godina stvaralaštva u vojvođanskim kolonijama*. Izložba je preuzeta od senčanske kolonije (Duranci 1989: 89), a u katalogu se navodi da je njen organizator „Odbor za proslavu desetogodišnjeg jubileja umetničkih kolonija u Vojvodini” (10 godina umetničkih kolonija 1962). Izložba je na Paliću dopunjena, pa su štampana četiri lista kao dodatak. Zato se te dve publikacije uzimaju u obzir zajedno kada se govori o katalogu izložbi *I Likovnog susreta* (Šram 2003: 1). One se nadopunjuju i na taj način daju odgovor ko je sve izlagao tim prvim povodom (Tabela 4). Uvodni tekst prvog kataloga je pisao Radomir Radujkov, predsednik saveta za kulturu AP Vojvodine, dok je uvodni tekst ovog drugog manjeg izdanja pisao inženjer Laslo Bala, predsednik Saveta Likovnog susreta – Palić (10 godina umetničkih kolonija 1962, Likovni susret – Palić 1962). Pored njegovog teksta tu su bila navedena imena članova saveta, Umetničkog saveta i žirija, kao i određene izmene u izložbi. Na otvaranju izložbe je govorio Laslo Bala, a bio je prisutan i vajar Nandor Glid (Glid Nándor, Subotica, 1924 – Beograd, 1997), kao generalni sekretar Likovnih umetnika Jugoslavije. Izložba je obuhvatila desetogodišnje stvaralaštvo vojvođanskih umetničkih kolonija, na kojoj je oko šezdeset autora bilo zastupljeno sa preko stotinu eksponata (Bala 1962).¹⁸ Bela Duranci nije prisustvovao otvaranju izložbe *I Likovnog susreta – Palić* jer je tog dana bio u Pešti kod slikara Bele Kondora, o čemu piše u knjizi *Autobiografija sa Belom Kondorom* (Duranci 2011). U Budimpeštu je otputovao još ranije radi prikupljanja materijala za svoj diplomski rad.¹⁹ Vratio se u Suboticu na *Prvi skup slikara Jugoslavije* održan u velikoj većnici Gradske kuće od 28. do 30. septembra (Duranci 1984: 5, Duranci 2011: 22–60, 77). Skup je održan u skladu sa koncepcijom ustanove Likovni susret – Palić koja je prema svom planu trebala da na različite načine tematizuje probleme i pitanja vezana za likovnu umetnost. Tematika oko koje su se održavali razgovori vezana je za odnose umetničkih kolonija i savremenog slikarstva u Jugoslaviji (Dejanović 1962b). Kao izlagači svoje su referate predstavili Miodrag Protić, Side Marjanović, Zoran Didek, Stojan Ćelić, Danica Abramović, Alenka Gerlović, Jovan Dimovski, Miloš Bajić, Jožef Ač i Stojan Trumić. Oni su se dotakli aktuelne problematike savremenih umetnika Jugoslavije čije je stvaralaštvo odražavalo

¹⁸ Za vreme otvaranja i izložbe na Paliću verovatno nisu distribuirana oba kataloga, jer je Mihajlo Dejanović u *Subotičkim novinama* napisao da za ovu izložbu nije štampan katalog sa imenima izlagača i podacima izloženih dela (Dejanović 1962a).

¹⁹ Postoji nedoumica zašto je Duranci povodom 25 godina postojanja ustanove napisao da je prva izložba Likovnog susreta *Deset godina umetničkih kolonija Vojvodine* otvorena 26. juna 1962. (Duranci 1988a: 8). Ovaj se datum nigde ne pojavljuje na drugim mestima. Drugi, pa i on sam u više navrata navode za datum otvaranja 26. avgust (Duranci 1970: 81; Tripolsky 1980: 135).

specifičan društveni kontekst u kojem nastaje (savremeni, tradicionalni, angažovani, problem sinteze, stvaralaštvo u kolonijama) (NN 1962a). Referati su snimljeni, zatim prekucani i redigovani od strane Bele Durancija, potom štampani, te se i danas mogu čitati u subotičkom časopisu *Rukovet* (1962, sveska 11–12). Naslovnu stranu časopisa je izradio Dragoslav Stojanović.

U sastavu Žirija za nagrade i otkup su bili slikari Jožef Ač i Miloš Bajić, Subotičani Josip Buljovčić²⁰ i direktor muzeja Laslo Sekereš, te istoričar umetnosti dr Lazar Trifunović, od 1962. direktor Narodnog muzeja u Beogradu. Jedno od izloženih dela, koje je bilo predmet otkupa, a nalazi se u zbirci Gradskog muzeja Subotica je slika Jožefa Beneša *Odumiranje* iz 1961. (Kat. 1).

II

II Likovni susret – Palić, 30. jun – 15. septembar 1963, Velika izložbena dvorana na prvom spratu Velike terase na Paliću. Tema izložbe: slikarstvo u umetničkim kolonijama Jugoslavije. Prikazano je 117 eksponata, delo 69 autora. Izložbu je otvorio inženjer Laslo Bala, a uvodni tekst kataloga je pisao Imre Dević (Drugi Likovni susret 1963a). Bela Duranci se priseća na sledeći način: „Ovo je, znači, nama prvi samostalno urađeni *Likovni susret*. Gabor Silađi, slikar saradnik i sjajan fotograf, Šandor Torok, samouki slikar, i ja odradili smo posao, maltene sami. Gabor i ja smo išli birati radove po ateljeima, pakovali u kamion, aranžirali postavku na Paliću. Gabor je radove snimio, ja pripremao katalog, a Šandor uradio veći deo posla u štampariji” (Duranci 2011: 90). Od retkih fotografija koje smo našli mimo onih novinskih, jedna prikazuje upravo ovu izložbu. Na njoj vidimo posetioce – snimak je verovatno nastao na otvaranju – te način instalacije izložbe na zidu i na belim visokim panoima oslonjenim na nogare. Na snimku se nazire i spuštene plafon adaptirane sale prvog sprata Velike terase (Slika 25).

Savet Likovnog susreta – Palić ostao isti, izuzev što je sada imao jednog člana manje (Nandor Farkaš). Umetnički savet za selekciju i postavljanje izložbe je takođe ostao približno isti, jedino je umesto dr Lazara Trifunovića sada bio zastupljen istoričar umetnosti, kustos Narodnog muzeja u Beogradu, dr Miodrag Kolarić (Beograd, 1912 – Beograd, 2001) (Drugi Likovni susret 1963a). Plakat manifestacije, te naslovna strana kataloga predstavlja gore već opisanu kompoziciju Dragutina Stojanovića – Sipa sa naučnog skupa od prethodne godine, a predložili su je za *Likovni susret – Palić* Jovan Dević i Bela Duranci (Duranci 1954–1967: 74). Iz letopisa saznajemo da tokom trajanja izložbe nije postojala nikakva saradnja između ugostitelja i Likovnog susreta. Broj posetilaca je porastao tek početkom školske godine zaslugom personala ustanove i inspektora Likovnih pedagoga Šandora Ivanjoša (Iványos Sándor, Stara Moravica, 1922 – Palić, 2013). Ukupan broj posetilaca izložbe je bio 7.582. Dva dana pred zatvaranje, 29. i 30. septembra,

²⁰ Josip Buljovčić (Subotica, 1932 – Subotica, 2001) lingvinista, profesor, prevodilac i kulturni radnik. Od 1959. do 1965. bio je lektor, dramaturg i direktor Srpsko-hrvatske drame Narodnog pozorišta u Subotici.

u organizaciji Saveza Likovnih pedagoga Jugoslavije, Saveza Likovnih umetnika Jugoslavije i Likovnog susreta – Palić, održan je u Velikoj većnici Gradske kuće *Simpozijum o likovnom vaspitanju*. Na skupu je učestvovalo oko 80–100 gostiju (Duranci 1954–1967: 74–75).

Žiri za nagrade i otkup je imao tri ista člana od prošle godine – Ač, Buljovčić, Sekereš – a nova dva člana su bili dr Sida Marjanović, asistent Filozofskog fakulteta u Sarajevu i vajar Aleksandar Zarin (Srpska Crnja, 1923. – Beograd, 1998). Međutim, osim Ača, Buljovčića i Sekereša drugi članovi nisu došli, pa su njih trojica izdvojili jedanaest radova za otkup (Duranci 1954–1967: 74), od kojih se četiri nalaze u zbirci Gradskog muzeja Subotica: Đorđe Bošan, *Žrtva (Majka sa detetom)*, 1961. (Kat. 2); Pal Petrik (Petrik Pál, Subotica, 1916 – Subotica, 1996), *Eksperiment I (Eksperiment II)*, 1963. (Kat. 3); Gabor Silađi, *Krivaja zimi*, 1963. (Kat. 4), Tomislav Šebeković (Ivangrad, 1929), *Ispraćaj*, 1963. (Kat. 5). Slika subotičkog slikara i profesora gimnazije Imrea Vinklera (Vinkler Imre, Subotica, 1928 – Subotica, 1967) *Školjka*, iz 1962. postala je deo zbirke Gradskog muzeja Subotica naknadnim otkupom (Kat. 6).

Savet za kulturu AP Vojvodine otkupio je sliku *Sumrak silnih* od Izidora Vrsajkova (po izboru Nade Radojević iz saveta i Bele Durancija saradnika Likovnog susreta (Duranci 1954–1967: 75), a slika Jožefa Ača *Zračenje kroz polukrugove*, nastala 1963, iako spada u napredna dela postavke nije ušla u izbor za otkup – autor kao član komisije za otkup očito nije mogao da glasa za svoje delo – tek 2009. postala deo javne zbirke u Bačkoj Topoli, kao deo Poklon zbirke Jožefa Ača u Muzeju opštine Bačka Topola (Ninkov K. 2010: 179).

III

III Likovni susret – Palić, 28. jun – 28. septembar 1964, Velika izložbena dvorana na prvom spratu Velike terase na Paliću, dve manje adaptirane sale i park na Paliću. Tema izložbe: skulptura Likovnih kolonija Jugoslavije i savremena jugoslovenska grafika u poslednjih deset godina (Dejanović 1964a). Izložbu je otvorio Laslo Bala (Slika 26). Prikazane su 63 skulpture, delo 28 autora, koje su nastale u vajarskim kolonijama u Portorožu, Kostanjevici, Prilepu i drugim kolonijama opšteg smera. One su bile izložene na dve lokacije: u dve manje adaptirane dvorane, te u palićkom parku, gde je svoja dela izložilo četrnaest autora (Ana Bešlić, Almaši Gabor, Jovan Krahotvil, Tatjana Zarin, Aladar Zaharijaš, Momčilo Krković, Pavle Radovanović, Olga Jančić) (Duranci 1954–1967: 86). Ovo je bila prva izložba skulpture u slobodnom prostoru u Subotici (Duranci 2011: 96). Uvod za katalog po prvi put sada je pisao jedan istoričar umetnosti: Bela Duranci (Treći Likovni susret 1964). On je bio prvi diplomirani stručnjak ovog profila u gradu, a diplomirao je prethodne godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Iz kataloga saznajemo da je Savet Likovnog susreta – Palić promenio tri člana, te da su Josipa Buljovčića, Esteru Ivković i slikara Milana Kerca zamenili Teza Bukvić, predsednik Saveta za prosvetu, kulturu i fizičku kulturu Skupštine sreza Subotice, slikar i koordinator

Centra za likovno vaspitanje dece i omladine Vojvodine, Bogumil Karlavaris (Perlez, 1924 – Novi Sad, 2010) iz Novog Sada i Đuro Kolundžić, predsednik Saveta za prosvetu, kulturu i fizičku kulturu Skupštine opštine Subotica. U Umetničkom savetu su dr Miodraga Kolarića i Milana Konjovića zamenili grafičar Boško Karanović i vajar Nikola Janković, iz Beograda (ibid.).

Zapisnik otkupne komisije, koja je održala žiriranje 24. septembra 1964, u izložbenoj sali na Paliću vodio je Bela Duranci, te je iz njega poznato da su bili prisutni samo Ač, Sekereš i Vitimir Ružić, da je Petrović dao svoje predloge ranije upravniku Likovnog susreta, Imreu Deviću, koji je takođe prisustvovao sastanku. Sida Marjanović se nije odazvala. Zapisnik beleži i metodu žiriranja, citiramo iz njega: „[...] pristupilo se odabiranju eksponata po redu prvenstva. Uziman je u obzir pored umetničkog kvaliteta, i to da li je umetnik redovan i privržen član i pobornik pokreta umet. kolonija i vođeno je računa o tome da kod otkupa od mlađih autora izbor eksponata bude stimulativan u daljem umetničkom razvoju. Nadalje zadužen je Imre Dević da pregovara sa predloženim autorima kako bi moglo otkupiti više eksponata sa izložbe” (Zapisnik otkupne komisije 1964).²¹

Od otkupljenih 13 skulptura pet su ušle i ostale u umetničkom fondu Gradskog muzeja: Ferenc Kalmar (Kalmár Ferenc, Subotica, 1928 – Subotica, 2013), *Epidemija (Kuga)*, 1964. (Kat. 7); Nandor Glid, *Apoteoza bola*, 1963. (Kat. 8); Oto Logo (Beograd, 1931 – Beograd, 2016), *Izrastanje I*, 1962. (Kat. 9); Branko Ružić (Slavonski Brod, 1919 – Zagreb, 1997)²² *Pevački zbor I*, 1964. (Kat. 10); Ljubica Tapavički (Taraš, 1925 – Beograd, 2006), *Mladost*, 1963. (Kat. 11).²³

Uporedo sa *Likovnim susretom* održala se i izložba *Deset godina jugoslovenske grafike*, na kojoj je izlagalo 70 grafičara 250 listova (Duranci 1988a: 9, Dejanović 1964b). Izložbu su aranžirali u velikoj dvorani Milivoj Nikolajević, upravnik Galerije Matice srpske i Bela Duranci, do te mere da su uoči izložbe, u nedostatku pomoćnog osoblja, prali stakla za uramljivanje eksponata. Savezno izvršno veće je otkupilo 11 grafika, i poklonilo Subotici, Srez otkupio od svakog po jedan, Galerija Matice srpske za sebe tri (Duranci 1954–1967: 86). Subotica je, u nameri da očuva celovit utisak o deceniji razvitka jugoslovenske grafike, otkupila od svakog učesnika po jedan rad. Na ovaj način je začeta u Subotici bogata kolekcija jugoslovenske savremene grafike (Duranci 1988a: 9, Szilágyi 1988: 16). One su i danas deo fonda nekadašnjeg Likovnog susreta, današnje Savremene galerije. Izložba je kasnije prenesena u Budimpeštu i prikazana u „Ernst” muzeju, što je uzvraćeno izložbom mađarskih grafičara u Muzeju primenjene umetnosti u Beogradu (Siladi 1982).

U organizaciji Saveza likovnih umetnika Jugoslavije i Likovnog susreta, 26. i 27. septembra 1964. je održan *Prvi simpozijum grafičara Jugoslavije* (Slika 27). Referate

21 „U arhivi Savremene galerije Subotica sačuvana korespondencija koja svedoči o njegovim stalnim pokušajima da pribavi nova dela za kolekciju Galerije” (Tonković 2017).

22 Branko Ružić je nekoliko dana pre izlaganja na Paliću dobio nagradu na *Bijenalu* u Veneciji.

23 Delo Ljubice Tapavički je ukradeno sa izložbe *III Likovnog susreta* 13. septembra 1964, između 15.30 i 16 časova (Duranci 1954–1967: 87). U zbirku je ušao drugi istoimeni rad autorke, drugih dimenzija.

su održali istoričar umetnosti, profesor Filozofskog univerziteta u Ljubljani, dr France Stele (Tunjice, 1886 – Ljubljana, 1972), te grafičari Marko Krsmanović (Beograd, 1930 – Beograd, 1991) i Josip Restek (Volavje, 1915 – Zagreb, 1987). B. Duranci je interno, za učesnike simpozijuma, u „Malom salonu” Gradskog muzeja – zvanom „Pionirski likovni salon” – postavio izložbu bakropisa poznatog budimpeštanskog grafičara Bele Kondora, koja je otvorena dva dana pre početka simpozijuma (Duranci 1954–1967: 87–88).

IV

IV Likovni susret – Palić, 27. jun – 10. septembar 1965, Velika izložbena dvorana na prvom spratu Velike terase na Paliću. Tema izložbe: slikarstvo umetničkih kolonija. Izloženo je 119 slika od 67 autora, nastalih u 15 umetničkih kolonija, koliko ih je tada bilo u zemlji. Izložbu je otvorio Milan Vukos, sekretar za kulturu Srbije. Uvodni tekst kataloga je pisao Imre Dević (Četvrti Likovni susret 1965). Naslovna strana kataloga se promenila i ostala ovakva do *VII Likovnog susreta* (Slika 7–9). Autor nove naslovne strane, kao i ranije dve, je bio Dragoslav Stojanović – Sip. Postavka je prikazana u Mestnoj galeriji u Ljubljani 22. oktobra – 8. novembra, osim Miće Nikolajevića i Đorđa Bošana koji su povukli radove.

Žiri *Likovnog susreta* je bio u sledećem sastavu: Jožef Ač, Nandor Glid, Željko Hegedušić (Tuzla, 1906 – Zagreb, 2004) slikar nadrealista, član grupe „Zemlja”, Zoran Petrović, Vitomir Ružić i Laslo Sekereš (Četvrti Likovni susret 1965). Od otkupljenih dela sa izložbe u zbirki Gradskog muzeja Subotica se nalaze sledeće slike: Jožef Beneš, *Obala 65 (Obala Tise)*, 1965. (Kat. 12); Endel F. Beriša, *Osvetljena forma*, 1965, (Kat. 13); Endre Farago (Faragó Endre, Orom, 1929 – Zagreb, 1986), *Zagrljaj*, 1965, (Kat. 14); Petrik Pal, *Leto (Letnji dan)*, 1964, (Kat. 15); Radmila Radojević (Beograd, 1929 – Beograd, 2004), *Strumički ritam II (Strumica II)*, 1964, (Kat. 16); Gabor Silađi, *Suncokreti VIII*, 1965, (Kat. 17); Trajko Stojanović (Priština, 1934), *Dečanski medaljoni*, 1964/65 (Kat. 18).

Pred zatvaranje izložbe, u svečanoj većnici nove zgrade opštine skupštine Subotica, sa oko 130 učesnika, 2. i 3. septembra održano je savetovanje *Likovna umetnost i komuna*, u organizaciji Saveza Likovnih umetnika Jugoslavije, Pokrajinskog veća KPZ za Vojvodinu i Likovnog susreta – Palić. Iako je po informacijama izložbenog kataloga prateća izložba *Izbor fotografija iz fototeke dokumentacionog centra Likovnog susreta* trebala biti postavljena od 27. juna do 30. septembra, ona je po zapisu Bele Durancija otvorena poslednjih dana gore navedene velike izložbe (Duranci 1954–1967: 99), a bila je namenjena učesnici simpozijuma. Gabor Silađi iznosi da je tada bilo prikazano 125 fotografija o radu umetničkih kolonija, sa ovim svedočeći da ustanova ima nameru postati dokumentacioni centar Likovnih kolonija (Szilágyi 1988: 17).

V

V *Likovni susret* – Palić, 7. jul – 2. oktobar 1966, Velika izložbena dvorana na prvom spratu Velike terase na Paliću. Tema izložbe: skulptura i grafika Likovnih kolonija Jugoslavije. Izložbu je otvorio Braca Stipić, savezni poslanik i urednik *Subotičkih novina*. Uvod za katalog je pisao Bela Duranci (Peti Likovni susret 1966). Zahvaljujući Laslo Dormanu (Dormán László), koji je tada fotografisao za novine, dobili smo digitalizovane fotografije sa otvaranja. Na fotografijama se vidi publika i otvarač, Braca Stipić (Slika 28a), kao i prepoznatljiva instalacija sa spuštenim stropom, ali i podnom pepeljarom (Slika 28b), koja sa nekolicinom drugih fotografija ukazuje na tadašnji običaj pušenja u galerijskom prostoru (Slika 28c). Na jednoj se vide i dva fotografa, od kojih je onaj u beloj košulji Gabor Siladi sa svojim foto-aparatom, što nam još jednom daje nadu da će i njegove fotografije jednom biti obelodanjene (Slika 28d). Izložbu su postavili Duranci i Siladi, bez dotadašnjeg učešća Umetničkog saveta, iako je on po podacima izložbenog kataloga postojao. Duranci, kao jedan od članova tog tela, piše: „Izložba je teško krenula, mnoge umetnike morali smo moliti za učešće na izložbi. Ipak, sve se brzo završilo. [...] Prvi put smo koristili i crne panoe” (Duranci 1954–1967: 114). Treba dodati, da je prethodne godine ukinut subotički srez, te da Subotica više nije imala isti status kao ranije (Prodanović 2005).

U Gradskom muzeju Subotica sačuvan je izložbeni katalog na čijoj naslovnoj strani je rukom ispisano „cenovnik” – jer su u ovom primerku svim delima u katalogu hemijskom dopisane cene, te „zapisnik otkupne komisije” – jer su kvačicama označena dela za otkup. Osim toga u letopisu postoji i spisak otkupljenih dela. Pokrajina je otkupila tri dela od autora: Stane Kumar, Dušan Tornjanski, Vida Jocić. Otkupna komisija Likovnog susreta – Palić je za otkup predložila za otkup osam grafika od autora: Slavoljub Čvorović, Željko Hegedušić, Ante Kuduz, Aleksandar Luković, Branko Miljuš, Dragoslav Stojanović – Sip, Miroslav Šutej, Marjan Tršar, te devet skulptura od autora: Janez Boljka, Petar Černe, Angelina Gatalica, Mira Jurišić, Zoran Petrović, Vjenceslav Rihter, Vojin Stojić, Venija Vučinić, Aladar Zaharijaš (Duranci 1954–1967: 115). Dela se nalaze u fondu Likovnog susreta. Naknadno je dospelo u zbirku Gradskog muzeja Subotica skulptura Ferenc Kalmara, *Materinstvo*, 1966 (Kat. 19).

Ideja za *Prvi skup istoričara umetnosti Jugoslavije*, koji je održan 1–2. oktobra 1966. u Subotici, potekla je od Imrea Devića (Duranci 1954–1967: 116). Skupu je prethodilo formiranje grupe u Beogradu, 25. februara 1966, gde je predloženo osnivanje organizacionog odbora. Odbor je na prvom sastanku na Zobnatici kraj Bačke Topole 19. i 20. marta 1966. razradio program skupa. Članovi odbora su bili: Danica Abramović, Bela Duranci, Dragoslav Đorđević, Mirjana Kačarević, Bogumil Karlavaris, dr Sida Marjanović, Momčilo Pavlović, dr Sreten Petković i Melita Stele. Predlog programa je dostavljen republičkim društvima istoričara umetnosti u Beogradu, Ljubljani i Zagrebu, sa pozivom za saradnju.

Skupom je rukovalo radno predsedništvo: predsednik dr Miodrag Kolarić, viši naučni saradnik Narodnog muzeja u Beogradu; članovi: Miloš Bajić, profesor na Akademiji za likovne umetnosti u Beogradu, Bela Duranci, dr Muharem Karamehmedović, profesor na Arhitektonskom fakultetu u Sarajevu, dr Kruno Prijatelj, direktor Galerije umjetnina u Splitu, Nada Radojević, sekretar Odbora za likovne umetnosti KPZ Srbije, Marjan Tršar, akademski slikar i Likovni kritičar iz Ljubljane. Potrebna novčana sredstva za skup je obezbedio Fond za unapređenje kulturne delatnosti „Moša Pijade” (Uvodna napomena 1966). Predavanja su držali: dr Svetozar Radojčić, dr Kruno Prijatelj, dr Boris Kelemen, dr Lazar Trifunović, Danica Abramović, Marjan Tršar i Bela Duranci. Zapisničari skupa su bili Milan Dubajić, istoričar subotičkog muzeja i Bela Duranci. Predavanja su štampana u 10. svesci časopisa *Rukovet* posvećenoj skupu, u oktobru 1966. „Materijal je pod br. 09-23/66 u arhivi Likovnog susreta” (Duranci 1988a: 9). Duranci beleži da nije bilo lako skupiti kolege iz svih republika države, što objašnjava indiferentnošću istoričara umetnosti prema Likovnim kolonijama. Dodaje da se ni kolonije nisu trudile uključiti ovu struku i zaključuje da je upravo to razlog oskudnoj dokumentaciji o pokretu (ibid.). U čast skupa priređene su izložbe i poseta crkvi u Aleksandrovu. Gabor Silađi ovaj put nije fotografisao tako da nije ostalo dokumentacije – tvrdi Duranci (Duranci 1954–1967: 116), ali je ipak sačuvan jedan snimak nastao ispred Zimskog salona Likovnog susreta, na uglu Prokešove palate (Slika 29). „Okupilo nas se više od stotinu istoričara umetnosti, no najviše onih koji su bili studenti beogradske katedre” – piše Duranci i dodaje: „U Velikoj većnici nove zgrade Skupštine opštine, sedeli smo kao đaci prvaci, slušajući našeg dragog profesora dr Svetozara Radojčića” (Duranci 2011: 143–144). Tek 1976. okupiće se istoričari umetnosti ponovo, ne spominjući subotički skup, na „prvom kongresu Saveza istoričara umetnosti Jugoslavije” u Ohridu, a potom će se održavati redovito, do raspada Jugoslavije (ibid.).

VI

VI *Likovni susret – Palić*, 2. jul – 10. septembar 1967, Velika izložbena dvorana na prvom spratu Velike terase na Paliću; 15. septembra – 5. oktobra 1967, Predvorje Gradske kuće i Zimski salon. Tema izložbe: slikarstvo umetničkih kolonija Jugoslavije. Izložbu je otvorio Braca Stipić, poslanik i urednik *Subotičkih novina* (Duranci 1967–1970). Uvod u katalog je pisao Topolčanin Jožef Ipač (Ipacs József, Bačka Topola, 1927 – Bačka Topola, ?), kao predsednik Odbora za prosvetno-kulturna pitanja Republičkog veća skupštine SRS (Šesti Likovni susret 1967). On će 1973. napisati monografiju o likovnoj koloniji u Bačkoj Topoli, sa povećim izborom dokumentarnih fotografija o radu kolonije (kamo sreće da su tako u posebnom izdanju ili bar u nekom užem izboru svojevremeno objavljene dokumentarne fotografije o radu Likovnog susreta – Palić). Na kraju kataloga izložbe VI *Likovnog susreta* se po prvi put javljaju fotografije objekata Likovnih kolonija u raznim mestima, kao što su Senta, Bačka Topola, Bečej, Ečka i sumiranje određenih podataka vezanih za *Likovne susrete*.

Žiri za otkup, koji je te godine već bio u potpunosti sastavljen od Subotičana (Imre Dević, Bela Duranci, Vitomir Ružić, Gabor Silađi, Jožef Tođeraš) (Šesti Likovni susret 1967), napravio je izbor za otkup, od kojeg su tri slike dospele u kolekciju Gradskog muzeja Subotica: Floris Oblak (Stara Vrhnika, 1924 – Ljubljana, 2006), *Pavle*, 1965 (Kat. 20); Ivan Seljak Čopić (Idrija, 1927 – Ljubljana, 1990), *Smrt sezonskog radnika*, 1966 (Kat. 21); Imre Šafranj (Sáfrány Imre, Zmajevó, 1928 – Subotica, 1980), *Crno cveće (Lale)*, 1965/66 (Kat. 22).

Bela Duranci, koji je od maja meseca te godine izabran za v.d. direktora subotičkog Gradskog muzeja, 14. septembra 1967. beleži: „Promenile se snage u subotičkoj kulturi, palanački duh nadvladao. Pred kraj, izložba *VI Likovni susret* (slikarstvo umetničkih kolonija) morala je biti zatvorena. Velika izložbena sala (‘balska dvorana’ nad Velikom terasom) na Paliću, pretvorena 1962. kao jedna od najvećih u Jugoslaviji za izložbu *Prvog likovnog susreta*, oduzeta je zato da bi u njoj bili lagerovani neprodani bicikli, proizvodi fabrike ‘Partizan’. Danas smo demontirali izložbu, prenesenu u grad, ovde ponovo postavili [...] u predvorje Gradske kuće, odnosno prostorije Gradskog muzeja, gde je od 15. septembra, sve do zvaničnog zatvaranja 5. oktobra, *VI Likovni susret* bio dostupan publici” (Duranci 2011: 164). Ovo je bio poslednji *Likovni susret* priređen na Paliću, a te godine simpozijum nije ni organizovan.

Uprkos nastalim problemima Republički žiri SRS je upravo te godine, 20. decembra 1967, Likovnom susretu i direktoru Imreu Deviću dodelio nagradu „Vuk Karadžić”. Nagrada je uručena u Zimskom salonu na *Izložbi dokumentacionog materijala rada Likovnog susreta*, koja je trajala od 26. januara do 1. februara 1968. Dva dana nakon uručjenja, 22. decembra iste godine, otvorena je Galerija Gradskog muzeja u deset prostorija na prvom spratu Gradske kuće. Izložena su i najbolja dela stečena u toku aktivnosti nagrađene ustanove (Duranci 1967–1970).

Godine 1969. je u izveštaju o likovnom životu Subotice zabeleženo sledeće: iako je velika izložbena sala na Paliću na prvom spratu Velike terase adaptirana za izložbene potrebe *Likovnog susreta – Palić* 1962. za 4,5 miliona dinara, ta sala ipak nije predata u vlasništvo ustanovi nego je koristilo i ugostiteljsko preduzeće koje je izdalo salu za bankete i razna sportska takmičenja. Tako je skinut plafon sa platnom. Cela drvena konstrukcija, ponovo montiranje stajalo bi oko 6000 dinara. U izveštaju nadalje piše: „Ovu salu trebalo bi sačuvati za izložbe i zbog tradicije, jer su ovde već šest godina priređivane letnje izložbe likovnog susreta. U kulturnom programu Palića trebalo bi sačuvati tradicionalnu izložbu umetničkih kolonija Jugoslavije” (Likovni život Subotice 1969).

RAZDVAJANJE

Da su se dela otkupljivana kroz aktivnost Likovnog susreta nalazila u Gradskom muzeju saznajemo iz više izvora, kao na primer iz Izveštaja o radu kustosa umetničkog odeljenja Bele Durancija za 1966. (Duranci 1965) ili i iz popisa štampanog 1965. od strane Sekcije istoričara umetnosti Društva muzejskih radnika Vojvodine. U Popisu su registrovana dela iz fonda subotičkog Gradskog muzeja i to pod a) 179 slika i 13 skulptura koja pripadaju, kako je navedeno „Muzejskoj zbirci”, te pod b) 22 slike koje pripadaju „Zbirci Likovni susret pri Gradskom muzeju” (Popis slikarskih i vajarskih dela 1965: 99). Neka od tih dela su se kasnijom deobom razvrstala na drugi način, pa se tako danas četiri slike sa liste „b” nalaze u zbirci muzeja: Jožef Beneš, *Odumiranje* (1961), Đorđe Bošan, *Žrtva* (1961), Gabor Siladi, *Krivaja zimi* (1963), Tomislav Šebeković, *Ispraćaj* (1963), a sa liste „a” slika Andraša Hande *Fijakeristi* u zbirci Savremene galerije Subotica. Nije nam poznato na osnovu čega je vršena ovakva podela.

Neka od otkupljenih dela našla su se i u novoj likovnoj postavci Gradskog muzeja, otvorenoj 22. decembra 1967, nakon preseljenja muzeja iz Rajhlove palate u Gradsku kuću. Bela Duranci je od maja meseca te godine izabran za v. d. direktora subotičkog Graskog muzeja, a kasnije i za direktora. Nova postavka prezentovala je u deset prostorija preko stotinu eksponata, a četiri prostorije su rezervisane za savremeno stvaralaštvo u okviru *Likovnih susreta* (Duranci 1968). Bela Duranci navodi da su u ovoj novoj galeriji Gradskog muzeja izložena i najbolja dela stečena u toku aktivnosti nagrađene ustanove (Duranci 1967–1970). Na žalost ne znamo koja su to dela bila izložena jer nije štampan katalog, niti je poznata dokumentacija koja o tome svedoči, ali nam je poznat jedan snimak sa izložbe, te ga prilažemo. Fotografija je reprodukovana u turističko- promotivnom leporelu o Subotici i Paliću, među drugim kolor fotografijama (Slika 30). U jednom izveštaju iz februara 1969. beleži se sledeće: „Stalna galerija Likovnog susreta raspolaže sa 300 dela savremene jugoslovenske umetnosti koja se nalaze po depoima muzeja ili su delimično izložena u Zavičajnoj galeriji. Galeriju Likovnog susreta treba smestiti u bivšu zgradu Gradskog muzeja” (Likovni život Subotice 1969). Ustanova postaje samostalna radna organizacija upravo te 1969. i smeštena je i dalje u Rajhlovoj palati iz koje je muzej preseljen u Gradsku kuću. Direktor ustanove, Gabor Siladi, je imenovan prethodne godine odlukom Saveta Likovnog susreta (on ostaje na toj funkciji do 1982, punih četrnaest godina). Na čelu Saveta Likovnog susreta ostaje Imre Dević. Sa fizičkim razdvajanjem dve ustanove, tj. sa osamostaljivanjem Likovnog susreta, završen je prvi period njenog rada (Szilágyi 1988: 16, 18).

O tome, kako i na koji način je raspodeljen fond čuvan do tada u Gradskom muzeju, za sada nemamo potpune podatke. Naišli smo jedino na zapisnik sačinjen 15. decembra 1972, sa zaglavljem Likovnog susreta i potpisom Gabora Siladija, u čijem uvodu se navodi: „Posle preseljenja fonda Likovnih dela u zgradu Likovnog

susreta, u depou Gradskog muzeja ostalo je još 29 eksponata, koji do sada nisu bili uvršteni u matičnu knjigu fonda galerije Likovnog susreta”. Naznačene vrednosti je utvrdila komisija u sastavu: Bela Duranci istoričar umetnosti Gradskog muzeja, Gabor Siladi direktor Likovnog susreta i dipl. Arh. Endre Levai stručni saradnik Likovnog susreta. Zapisnik registruje predaju 29 dela (Siladi 1972).²⁴ U inventarnoj knjizi Likovnog susreta, današnje Savremene galerije Subotica, čije popunjavanje je započeto 1982, od 1. do 56. inventarskog broja u rubrici za način nabavke između ostalog piše: „Evidencija predmeta na čuvanju, Gradski muzej – umetničko odeljenje” i kod svakog je dodat jedan delovodni broj (Inventarna knjiga n.d.). Iz knjige ulaza Savremene galerije Subotica, na osnovu rukopisa saznajemo da je u to vreme podatke u obe knjige unosila istoričarka umetnosti, Kata Martinović Cvijin (Subotica, 1952). Posebnih dokumenata sa ovakvim delovodnim brojevima nema na umetničkom odeljenju, ali postoje otkupne liste sa naznačenim delovodnim brojevima, koje smo i naveli u tekstu. Među delima u navedenoj inventarnoj knjizi nalaze se i otkupi sa *Likovnog susreta – Palić*, pa i dela sa gore navedene liste iz 1972.

Tema načina i procesa razdvajanja ostaje predmet daljeg istraživanja. No, i do tada možemo reći da dela, koja su ostala u zbirci Gradskog muzeja Subotica a potiču sa izložbi *Likovnog susreta – Palić*, pripadaju kako zavičajnoj, tako i jugoslovenskoj zbirci, koje su postojale i od ranije u umetničkom fondu muzeja.²⁵ Kratke biografije autora tih dela smo publikovali 2017, pa se u njima mogu naći objašnjenja za poveznicu sa zavičajnom i uopšte muzejskom zbirkom (Ninkov K. & Vuković Dulić 2017). Ta dela su ujedno i dokumenti o istoriji i radu Gradskog muzeja Subotica, te se ni ta ideja prilikom tumačenja načina deobe zbirke ne može izostaviti, kao što je moguće i da su dela zavičajnih stvaralaca iz tog perioda dospela u fond Likovnog susreta mimo izložbi *Likovni susret – Palić*, verovatno namerno ostavljena kao spona prema sagledavanju šireg konteksta.

ZAVRŠNA REČ

Istraživanje na temu šest godina suživota ustanove Likovni susret – Palić i Gradskog muzeja Subotica (1962–1967), dovelo nas je do novih rezultata o kojima u publikacijama povodom dosadašnjih jubileja nije bilo reči, iako se u

²⁴ Emir Dragulj: *Povratak*, Endre Farago: *Jesen na njivi*, Angelina Gatalica: *Ženska figura*, Miloš Gvozdenović: *Zalazak sunca*, Andraš Handa: *Fijakeristi*, Željko Hegedušić: *Finale*, Laslo Kapitanj: *Lišće*, Bogumil Karlavariš: *Predeo sa banderama*, Milan Konjović: *Ulica u Bačkoj Topoli*, Ankica Oprešnik: *Trostepena tamnica*, Zoran Pavlović: *Kompozicija 1962*, Slobodan Pejović: *Zelena polja*, Pal Petrik: *Zemlja*, Milan Poznovija: *Enterijer*, Radmila Radojević: *Gospoda Ema*, Radmila Radojević: *Portret Vojkice*, Radmila Radojević: *Ambrasić portret*, Gabor Siladi: *Krivaja*, Peđa Soretić: *Krstine*, Dragoslav Stojanović – Sip: *Kompozicija*, Dragoslav Stojanović – Sip: *Kompozicija 310870*, Imre Šafran: *Kompozicija*, Duško Šojlev: *Portret, strašilo i makovi*, Šandor Torok: *Pretnja*, Tivadar Vanjek: *Čilim i bunar*, Tivadar Vanjek: *Predmeti u kuhinji*, Tivadar Vanjek: *Preslica*, Mileta Vitorović: *Kompozicija*. Na kraju liste postoji napomena: „Sliku Milana Konjovića primili smo od OZK Subotice kao poklon od OZK Sombor povodom nedelje kulture gradova Osijek–Sombor–Subotica”.

²⁵ Nedeljna štampa je, uoči osnivanja Likovnog susreta – Palić, zabeležila je da će ona vršiti otkupe dela savremenih umetnika, odnosno da će dodeljivati otkupne nagrade i to 15 za slikarstvo, 5 za vajarstvo, 10 za grafiku, a da će umetnička dela dobijena ovim otkupnim nagradama predstavljati u budućnosti jedinstven likovni fond sa obeležjem aktivnosti u svim kolonijama u FNRJ (NN 1962b).

nekim slučajeva navodilo da je 1962. nova umetnička ustanova osnovana pri subotičkom Gradskom muzeju (Duranci 1988a, Tonković 2017), a u nekima je taj podatak potpuno izostavljen. Možda je i logično da je istraživanje krenulo od strane Gradskog muzeja Subotica, gde se čuvaju neka od dela i dokumenata iz te prve, pionirske faze Likovnog susreta (danas Savremene galerije Subotica), a da to ni sami akteri tadašnjih događaja nisu spominjali, niti su se oslanjali na njih prilikom raznih sagledavanja. Fokusiranjem na zacrtanu tematiku se ponovo obistinilo da dokumentarna građa, kao sekundarna muzeološka i galerijska građa, ima važno mesto u domenu muzejske i galerijske zbirke i da je od velikog značaja prilikom istraživanja vezanih za zbirku i istoriju ustanove. Ovim radom ukazujemo i na kontekst osnivanja ustanove i manifestacije *Likovni susret – Palić*, odnosno na kulturnu, delimično i političku klimu koja je tome pogodovala, kao i na funkcionisanje ustanove u prvih šest godina njenog postojanja. Osnovana na već postojećoj tradiciji rada i programima posleratnih vojvođanskih umetničkih kolonija, *Likovni susret – Palić* postala je logičan sled promišljanja o prezentaciji njihove delatnosti, a u svetlu predstavljanja i promišljanja savremene likovne umetnost kroz izložbe, ali i teorijske rasprave. Postojanje i aktivnost vojvođanskih Likovnih kolonija druge polovine pedesetih godina, kao i postojanje Koordinacionog odbora kolonija (1957) uslovili su klimu sledeće decenije, šezdesetih godina. Bila je to osnova iz koje je 1962. izrasla ideja o manifestaciji *Likovni susret – Palić*, čija je zamisao bila praćenje savremenih Likovnih strujanja u okvirima umetničkih kolonija i njihova prezentacija kroz izložbenu delatnost i teorijske stručne skupove. U skladu sa tim viđenjem kao prethodnicu možemo smatrati zajedničku izložbu dotadašnjih kolonija i savetovanje 1957, koje je organizovala prva posleratna, kontinuirano aktivna umetnička kolonija u Senti, povodom pet godina svog postojanja. Osnovna ideja o osnivanju Likovnog susreta – Palić bila je ideja o postojanju tela koje će sistematski pratiti i proučavati rad kolonija, davati stručnu pomoć organizatorima organizovati savetovanja i izložbe, poput Odbora slikarskih kolonija nastalog 1960. Pri tome, *Likovni susret – Palić* je osnovan pri subotičkom Gradskom muzeju koji je do tada kroz svoju izložbenu delatnost i kolekcionisanje dela pratio savremenu likovnu scenu. Iako je u Pravilniku nove ustanove navedeno da je ona osnovana kao samostalna ustanova, ona u praksi nije tako funkcionisala, već je njena delatnost bila oslonjena i integrisana u delatnost subotičkog Gradskog muzeja. Zaposleni u Gradskom muzeju (Laslo Sekereš, upravnik te Bela Duranci, kustos) bili su prisutni i u upravnim i organizacionim telima Likovnog susreta – Palić: Savetu Likovnog susreta, Umetničkom savetu te žiriju za otkupe i nagrade. *Likovni susret* je postao samostalna radna organizacija tek 1969. Dela izlagana na ovoj manifestaciji koja su u muzejsku zbirku dospela otkupom ili naknadno, kao i sačuvana dokumentacija, elokventno ukazuju na fazu suživota i zajedničku istoriju dve ustanove. Velika većina autora ovih dela je vezana za zavičajnu likovnu scenu (Jožef Beneš, Đorđe Bošan, Nandor Glid, Endre Farago, Ferenc Kalmar, Oto Logo, Pal Petrik, Radmila Radojević, Gabor Silađi, Imre Šafran, Tomislav

Šebeković, Imre Vinkler) te ova dela pripadaju od ranije u muzeju osnovanim umetničkim zbirkama – zavičajnoj i jugoslovenskoj – a samo manji broj (Enđel F. Beriša, Ivan Čopič Seljak, Branko Ružić, Trajko Stojanović, Ljubica Tapavički) jugoslovenskoj zbirci. Smatramo da je bilo važno izneti podatke ovih dela i u ovom radu zbog celovitijeg sagledavanja izložbi *Likovnih susreta – Palić*, kao i funkcionisanja Gradskog muzeja Subotica ili npr. zbog obrade umetničkih opusa određenih autora. Verujemo da će novom naraštaju istraživača biti uzbudljivo i od koristi upoznavanje sa sada izloženom građom. Nadamo se da smo ovim doprineli daljim istraživanjima u kontekstu raznih profila epohe u kojoj je neko vreme Subotica bila sedište sreza, epohe koja je podjednako značajna u istoriji muzeologije i galerijske delatnosti te istoriji umetnosti Subotice, pa i šire regije. Ovim želimo i da čestitamo kolegama na jubileju i poželimo dalji uspešan rad.

IZVORI

Arhivska građa i dokumentacija umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica i Savremene galerije Subotica

- Drugi Likovni susret – Palić* [letak]. (1963b). Dokumentacija umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica.
- Duranci, B. (1954–1967). *Letopis Gradske izložbene sale*. Dokumentacija umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica.
- Duranci, B. (29. mart 1963). *Plan rada za 1963*. Dokumentacija umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica.
- Duranci, B. (1965). *Plan i program delatnosti umetničkog odeljenja u 1966*. Dokumentacija umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica.
- Duranci, B. (1967–1970). *Likovna hronika Subotice* [rukopis]. Dokumentacija umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica.
- Duranci, B. (1968). *Izveštaj o radu umetničkog odeljenja u 1967. godini*. Dokumentacija umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica.
- Inventarna knjiga „Likovna umetnost“*. (n.d.). Savremena galerija Subotica.
- Izvod iz Pravilnika Likovnog susreta*. (1962). Dokumentacija umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica.
- Likovna jesen Sombor* [izveštaj]. (1963). Istarski arhiv Subotica, Narodni odbor sreza – Subotica (1955–1965), F: 138. 1038, II 05–85.
- Likovni život Subotice* [rukopis]. (februar 1969). Dokumentacija umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica.
- Prodanović, S. (2005). *Sumarni inventar 1947–1966. Narodni odbor sreza Subotica 1955–1965*. Istarski arhiv Subotica, F: 138.
- Sekereš, L. (1963). *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 1962. godinu*. Dokumentacija umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica.
- Sekereš, L. (1964). *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 1963. godinu*. Dokumentacija umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica.
- Siladi, G. (15. decembar 1972). *Zapisnik o predaji radova*. Dokumentacija umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica.
- Šatai, P. (1964). *Svim školama sreza subotičkog. Likovni susret na Paliću* [dopis]. Istarski arhiv Subotica, Narodni odbor sreza – Subotica (1955–1965), F: 138. 1111, 06. 10048/64.
- Zapisnik otkupne komisije III Likovni susret – Palić, skulptura. Gradski muzej, Subotica – Likovni susret – Palić*. (24. septembar 1964). Dokumentacija umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica.

Literatura

- Arsić, M. (1986). *Jožef Ač – slike, crteži, grafike (1938–1986)*. Novi Sad: Galerija savremene likovne umetnosti.
- Arsić, M. (1989). *Slikarstvo u Vojvodini 1955–1972*. Novi Sad: Galerija savremene likovne umetnosti.

- Bala, L. (31. avgust 1962). Veoma je značajna i pozitivna uloga stvaralačkog rada vojvodanskih kolonija. *Subotičke novine*, 6.
- Četvrti Likovni susret – Palić [katalog izložbe]. (1965). Subotica: Gradski muzej, Palić: Likovni susret – Palić.
- Dejanović, M. (7. septembar 1962a). Likovni susret na Paliću. *Subotičke novine*, 6.
- Dejanović, M. (21. septembar 1962b). Skup slikara Jugoslavije. *Subotičke novine*, 6.
- Dejanović, M. (3. jul 1964a). Treći Likovni susret na Paliću. *Subotičke novine*, 8.
- Dejanović, M. (26. jun 1964b). Treći Likovni susret na Paliću. *Subotičke novine*, 1.
- Denegri, J. (2002). Enformel. Slikarstvo materije. In: *Centralnoevropski aspekti vojvodanskih avangardi 1920–2000*. Novi Sad: Muzej savremene umetnosti, 50–61.
- 10 godina umetničkih kolonija u Vojvodini [katalog izložbe]. (1962). Novi Sad: Forum.
- Drugi Likovni susret – Palić [katalog izložbe]. (1963a). Subotica: Gradski muzej, Palić: Likovni susret – Palić.
- Duranci, B. (1962). Pod jednim krovom: muzej – biblioteka – arhiv. *Rukovet*, 8, 370–374.
- Duranci, B. (1964). Ima nešto što nas napred kreće. *Rukovet*, 10, 650.
- Duranci, B. (1970). *Likovno stvaralaštvo – Képzőművészeti alkotások, Subotica 1945–1970*. Subotica: Gradski muzej / Városi Múzeum.
- Duranci, B. (1984). Likovno stvaralaštvo Subotica 1944–1984. In: Ugren, D. (ed), *Likovno stvaralaštvo – Képzőművészeti Alkotások, Subotica 1944–1984*. Subotica / Szabadka: Likovni susret / Képzőművészeti Találkozó, 3–11.
- Duranci, B. (1988a). Dvadeset i pet godina Likovnog susreta u Subotici. In: *Likovni susret – Képzőművészeti Találkozó, 1962–1987*. Subotica / Szabadka: Likovni susret / Képzőművészeti Találkozó, 6–13.
- Duranci, B. (1988b). *Faragó Endre*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Duranci, B. (1989). *Umetničke kolonije*. Subotica: NIO Subotičke novine, Osvit.
- Duranci, B. (2004). *Petrik Pál*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Duranci, B. (2006). *Zapisi pred delima stvaralaca*. Novi Sad: Centar za kulturnu animaciju.
- Duranci, B. (2007). Sećanje na Bačku galeriju dr Joce Milekića. In: Šram, O. (ed), *Bačka galerija dr Jovana Milekića*. Novi Sad: Galerija Matice srpske, Subotica: Moderna galerija Likovni susret, 5–24.
- Duranci, B. (2011). *Autobiografija sa Belom Kondorom*. Subotica: Moderna galerija Likovni susret.
- Grafika Jugoslavije* [katalog izložbe]. (1964). Subotica: Gradski muzej, Palić: Likovni susret – Palić.
- Hódi, S., Hódi, É. (2004). *Ki kicsoda 2004: Vajdasági magyar közéleti lexikon. A Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet kortárs kép- és adattára*. Tóthfalú: Logos Grafikai Műhely.
- Janičić, Č. (2008). *Likovna jesen. Rekapitulacija-rekonstrukcija-reprezentacija*. Sombor: Gradski muzej Sombor.
- Kucor, T. (2021). *Vinkler Imre*. Újvidék / Novi Sad: Forum Könyvkiadó Intézet / Izdavački zavod Forum.
- Kucor, T. (ed) (2022). *Od Likovnog susreta do Savremene galerije Subotica: 60 godina. / A Képzőművészeti Találkozótól a Szabadkai Kortárs Galériáig: 60 év*. Subotica / Szabadka: Savremena galerija Subotica / Szabadkai Kortárs Galéria.
- Likovni susret – Palić* [prilog katalogu izložbe]. (1962). Subotica: Gradski muzej, Palić: Likovni susret – Palić.
- Ninkov K., O. (2010). Povodom osnivanja Poklon zbirke Jožefa Ača. *Museion*, 9, 172–188.
- Ninkov K., O. (2013). *Lica vremena I – portreti umetničke zbirke Gradskog muzeja u Subotici / Az idő arcai I. – portrék a szabadkai Városi Múzeum Művészeti osztályának gyűjteményéből*. Subotica / Szabadka: Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum.
- Ninkov K., O. (2014). *Vajdasági Magyar Képtár 1830–1930*. Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum.
- Ninkov K., O., Vuković Dulić, Lj. (2012). *Kurs figurálnog crtanja u Subotici. Likovno stvaralaštvo za vreme agitprop kulture / A szabadkai figurális rajztanfolyam. Képzőművészet az agitprop kultúra idején*. Subotica / Szabadka: Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum.
- Ninkov K., O., Vuković Dulić, Lj. (2013). *Secesija u Subotičkim javnim zbirkama / Szecesszió a szabadkai közgyűjteményekben*. Subotica / Szabadka: Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum.
- Ninkov K., O., Vuković Dulić, Lj. (2016). *Radovi umetničke kolonije Bačke Topole u zbirci Gradskog muzeja Subotica / A Topolyai Művésztelep munkái a Szabadkai Városi Múzeum gyűjteményében*. Bačka Topola / Topolya: Muzej opštine Bačka Topola / Topolya Község Múzeuma.
- Ninkov K., O., Vuković Dulić, Lj. (2017). *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz zbirke Gradskog muzeja Subotica*. Subotica: Gradski muzej Subotica.
- Ninkov K., O., Vuković Dulić, Lj. (2018a). *Šezdesete – izbor iz umetničke zbirke Gradskog muzeja*. Subotica: Gradski muzej Subotica.

- Ninkov K., O., Vuković Dulić, Lj. (2018b). *Sto godina od rođenja Đorda Bošana. Prilog monografiji / Száz éve született Boschan György. Adalék egy leendő monográfiához*. Subotica / Szabadka: Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum.
- NN. (28. szeptember 1962a). Program Skupa slikara Jugoslavije. *Subotičke novine*, 6.
- NN. (5. maj 1962b). Nova inicijativa umetnika, *Subotičke novine*, 6.
- Druga zajednička izložba slikarskih kolonija* [katalog izložbe]. (1960). Novi Sad: Pokrajinsko veće kulturno-prosvetne zajednice.
- Osmi Likovni susret – Subotica* [katalog izložbe]. (1969). Subotica: Likovni susret.
- Peti Likovni susret – Palić* [katalog izložbe]. (1966). Subotica: Gradski muzej, Palić: Likovni susret – Palić.
- Петровић Раић, М. (2003). *Драгослав Стојановић Сун (1920–1976)*. Скица за портрет. Београд: Музеј примењене уметности.
- Popis slikarskih i vajarских дела u muzejima i galerijama slika Vojvodine*, I. (1965). Novi Sad: Društvo muzejskih radnika Vojvodine, sekcija istoričara umetnosti.
- Premiuo Laslo Bala. (2009). *Subotica.info*. <https://www.subotica.info/2009/08/10/preminuo-laslo-bala>
- Samostalna izložba Pala Petrika* [katalog izložbe]. (1988). Subotica: Narodno pozorište.
- Sedmi Likovni susret – Palić* [katalog izložbe]. (1968). Subotica: Gradski muzej Subotica, Palić: Likovni susret – Palić.
- Siladi, G. (1982). Pregled na dvadesetogodišnjicu delatnosti Likovnog susreta od osnivanja do danas. In: Siladi, G. (ed), *30 godina vojvodanskih kolonija. 20 godina Likovnog susreta*. Subotica: Likovni susret, 11–14.
- Subotić, I. (2012). *Nandor Glid*. Beograd: Fondacija Vujičić kolekcija.
- Szilágyi, G. (1988). A szabadkai Képzőművészeti Találkozó 25 esztendeje. In: *Likovni susret – Képzőművészeti Találkozó, 1962–1987*. Subotica / Szabadka: Likovni susret / Képzőművészeti Találkozó, 14–24.
- Шелмић, Л. (2001). Галерија Матице српске. In: *Галерија Матице српске*. Нови Сад: Галерија Матице српске, 7–148.
- Šesti Likovni susret – Palić* [katalog izložbe]. (1967). Subotica: Gradski muzej Subotica, Palić: Likovni susret – Palić.
- Šram, O. (2003). Povodom četrdeset godina Likovnog susreta. In: *50 godina umetničkih kolonija u Vojvodini*. Subotica: Likovni susret, 1–2.
- Tolnai, O. (1978). *Sáfrány Imre*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Tonković, N. (2017). Uvodna reč ili čega da se sećamo?. In: Tonković, N. (ed), *Kolekcija: 55 razloga za razmišljanje o prošlosti i sadašnjosti*. Subotica: Savremena galerija Subotica, 1–4.
- Treći Likovni susret – Palić* [katalog izložbe]. (1964). Subotica: Gradski muzej Subotica, Palić: Likovni susret – Palić.
- Tripolsky, G. (1980). A művésztelep története / Istorija umetničke kolonije. In: Fuderer, Gy. (ed), *Zentai Művésztelep / Umetnička kolonija Senta*. Újvidék / Novi Sad: Forum, Zenta / Senta: Városi Múzeum / Gradski muzej, 5–49, 73–115.
- Uvodna napomena. (1966). *Rukovet*, 12, 513.

Ninkov K. Olga, Ljubica Vuković Dulić

A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM ÉS A KÉPZŐMŰVÉSZETI TALÁLKOZÓ HAT KÖZÖS ÉVE (1962–1967)

**A Szabadkai Városi Múzeumon belül alapított Képzőművészeti Találkozó
60. évfordulója alkalmából**

Összefoglaló

Tanulmányunkban a rendelkezésre álló dokumentumok, műalkotások és szakirodalom feldolgozásával mutatunk rá a Szabadkai Városi Múzeum 1962–1967 közötti tevékenységének azon a részére, amely az 1962-es Palicsi Képzőművészeti Találkozó létrehozásának körülményeire és működésének első hat évére vonatkozik. Emellett bepillantást nyújtunk a Szabadkai Városi Múzeum

Képzőművészeti Osztályának dokumentációs anyagába és gyűjteményébe, amely az 1962–1967 közötti Palicsi Képzőművészeti Találkozó működéséhez kötődik: ismertetjük például a kiállításokról felvásárolt műveket és azokat, amik utólag kerültek a múzeumi gyűjteménybe, és a két intézmény összefonódó tevékenységének bizonyítékai. A Képzőművészeti Osztály ezen szegmensének feldolgozása és közreadása részben már megtörtént a 2017-ben kiadott *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz zbirke Gradskog muzeja Subotica* című katalógusban, amely a jugoszláv szerzők festményeit és szobraikat mutatja be, ezúttal azonban a tanulmányba bekerült huszonkettő műtárgyat (tizenhat festményt és hat szobrot) más kontextus felől közelítjük meg.

A vajdasági művésztelepek 50-es évekbeni megléte és tevékenysége, valamint a Művésztelepek Koordinációs Testületének megalapítása (Zenta, 1957) meghatározta a következő évtized eseményeit. Ez volt az az alap, amelyből 1962-ben megszületett a Palicsi Képzőművészeti Találkozó, melynek célja a kortárs képzőművészet követése volt a művésztelepek keretében, illetve azok bemutatása különböző kiállításokon és szakmai tanácskozásokon. Az események ismeretének tükrében kijelenthetjük, hogy a Képzőművészeti Találkozó előzményei között tarthatjuk számon a művésztelepek 1957-es közös kiállítását és tanácskozását, amelyet a II. világháború után elsőként megalakult és folyamatosan működő Zentai Művésztelep szervezett fennállásának ötödik évfordulója alkalmából – abban a pillanatban összesen hat művésztelep létezett a Vajdaságban. A Palicsi Képzőművészeti Találkozó létrejöttének ötlete abból indult ki, hogy szükség van egy testületre, amely figyelemmel kíséri és tanulmányozza a telepek munkáját, szakmai segítséget nyújt a szervezők munkájában, emellett pedig kiállításokat szervez és dokumentál. Ez a koncepció hasonlít a Palicsi Képzőművészeti Találkozó koncepciójához, amelyet Szabadka Község Képviselőtestületének Kulturális Tanácsának 1962. április 27-i ülésén alapítottak, a jugoszláv művésztelepek, illetve a Zentai Művésztelep fennállásának tizedik évfordulóján. A Palicsi Képzőművészeti Találkozó saját szabályzata alapján önálló intézmény volt, ám a gyakorlatban a Szabadkai Városi Múzeumra támaszkodott és annak a tevékenységébe lett integrálva, a szabadkai múzeum tevékenységei között pedig már azelőtt is szerepelt a kortárs alkotók kiállításainak megszervezése és a műtárgyak felvásárlása. A múzeum tehát 1962-ben az állandó kiállítása mellett a Palicsi Képzőművészeti Találkozó tárlatát is megszervezte, munkatársai pedig hat éven át részt vettek az új intézmény adminisztrációjában és más jellegű aktivitásaiban. Szekeres László igazgató és Bela Duranci kurátor részt vett Palicsi Képzőművészeti Találkozó tanácsának, művészeti bizottságának, illetve a kiállítást és felvásárlást elbíráló zsűrijének munkájában is. A Képzőművészeti Találkozó végül csak 1969-ben vált önálló intézménnyé.

A Palicsi Képzőművészeti Találkozó kiállításairól felvásárolt tárgyak többsége ma a Szabadkai Kortárs Galéria (az egykori Képzőművészeti Találkozó) és kisebb számban a Szabadkai Városi Múzeum képzőművészeti gyűjteményében található. A felvásárolt tárgyak eleinte a múzeum raktárában álltak, és ezek egy része az

intézmény 1967-es Városháza épületébe történő költözését követően, illetve az új képzőművészeti kiállításnak megnyitása után (1967. december 22.) is a gyűjtemény szerves része maradt. Ma ezek a tárgyak a Képzőművészeti Találkozó és a Szabadkai Városi Múzeum közös történetének emlékei. A múzeum ma is őrzi az első hat Képzőművészeti Találkozó dokumentációjának egy részét, mint például a katalógusokat, a plakátokat (kivéve az első év plakátját), borítékokat és egyebeket, amelyeket szintén fontosnak tartottunk közzétenni e jeles évforduló alkalmából.

Tabela 1. Savet Likovnog susreta – Palić (1962–1967)
Table 1. Council of the “Likovni susret – Palić” (1962–1967)

Ime / Godina	1962 (I)	1963 (II)	1964 (III)	1965 (IV)	1966 (V)	1967 (VI)
Abramović, Danica, sekretar fonda Moša Pijade, Beograd	x	x	x	x	x	x
Ač, Jožef (Ács József), slikar, Novi Sad	x	x	x	x	x	x
Bajić, Miloš, vanredni profesor na Akademiji likovnih umetnosti, Beograd	x	x	x	x	x	x
Bala, Laslo (Balla László), predsednik Saveta Likovnog susreta – Palić, predsednik Narodnog odbora sreza, Subotica, predsednik Socijalističkog saveza radnog naroda u Subotici (1963–1967), Subotica	x	x	x	x	x	x
Bukvić, Teza, predsednik Saveta za prosvetu, kulturu i fizičku kulturu skupštine sreza Subotice, Subotica			x	x	x	x
Buljovčić, Josip, predsednik Saveta za kulturu NOO, Subotica	x	x				
Dević, Imre (Dévics Imre), direktor Likovnog susreta – Palić, direktor Drame na mađarskom jeziku Narodnog pozorišta Subotica, Subotica	x	x	x	x	x	x
Farkaš, Nandor (Farkas Nándor), potpredsednik IVNS APV, Novi Sad	x					
Ipač, Jožef (Ipacs József), javni radnik, Bačka Topola	x	x	x	x	x	x
Ivković, Estera, predsednik Saveta za kulturu NOS, Subotica	x	x				
Karanović, Boško, generalni sekretar Saveza likovnih umetnika Jugoslavije, Beograd				x	x	x
Karlavaris, Bogumil, slikar, Novi Sad			x	x	x	x
Kerac, Milan, predsednik podružnice ULUS-e za Vojvodinu, Novi Sad	x	x				
Kolundžić, Đuro, predsednik Saveta za prosvetu, kulturu i fizičku kulturu Skupštine opštine Subotica, Subotica			x			
Konjović, Milan, slikar, upravnik Gradskog muzeja Sombor, Sombor	x	x	x	x	x	x
Nadž, Jožef (Nagy József), potpredsednik NSAPV, Novi Sad	x	x	x	x	x	x
Nikolajević, Milivoj, upravnik Galerije Matice Srpske, Novi Sad	x	x	x	x	x	x
Petrović, Zoran, slikar, vanredni profesor na Akademiji za likovnu umetnost, delegat Saveza likovnih umetnika Jugoslavije, Beograd	x	x	x	x	x	x
Popović, Mića, slikar, Beograd	x	x	x			
Ružić, Vitomir, načelnik odeljenja za prosvetu, kulturu i fizičku kulturu Skupštine opštine Subotica, Subotica				x	x	x
Sekereš, Laslo (Szekeres László), arheolog, upravnik Gradskog muzeja, Subotica	x	x	x	x	x	x
Sokolović, Katarina, sekretar Saveta za kulturu IVNSAPV, Novi Sad	x	x	x	x	x	x
Tripolski, Geza (Tripolsky Géza), upravnik Gradskog muzeja i Galerije, Senta	x	x	x	x	x	x
Zarin, Aleksandar, vajar, delegat Saveza likovnih umetnika Jugoslavije, Beograd	x	x	x	x	x	x

Tabela 2. Umetnički savet Likovnog susreta – Palić (1962–1967)**Table 2.** Art council of the “Likovni susret – Palić” (1962–1967)

Ime / Godina	1962 (I)	1963 (II)	1964 (III)	1965 (IV)	1966 (V)	1967 (VI)
Ač, Jožef (Ács József), slikar, Novi Sad					x	
Abramović, Danica, sekretar fonda Moša Pijade, Beograd	x	x	x	x	x	
Bukinac, Ljiljana						x
Dević, Imre (Dévics Imre), direktor Likovnog susreta – Palić, Subotica	x	x	x	x	x	x
Duranci, Bela, stručni saradnik Likovnog susreta, Subotica		x	x	x	x	x
Janković, Nikola, vajar, Beograd			x			
Karanović, Boško, grafičar, Beograd			x			
Karlavaris, Bogomil, slikar, koordinator Centra za likovno vaspitanje dece i omladine Vojvodine, Novi Sad					x	
Kolarić, Miodrag, istoričar umetnosti, Beograd		x				
Konjović, Milan, upravnik Gradskog muzeja Sombor, Sombor	x	x		x		
Košćević, Želimir, istoričar umetnosti, Zagreb						x
Luković, Aleksandar, slikar, Beograd					x	
Nikolajević, Milivoj, upravnik Galerije Matice Srpske, Novi Sad	x	x	x	x		
Petrović, Zoran, slikar i vajar, delegat Saveza likovnih umetnika Jugoslavije, Beograd					x	
Ružić, Branko, vajar, Zagreb				x		
Stele, Melita				x		
Siladi, Gabor (Gábor Szilágy), slikar, Subotica						x
Trifunović, Lazar, istoričar umetnosti, Beograd	x					
Tripolski, Geza (Tripolsky Géza), upravnik Galerije, Senta						x
Zarin, Aleksandar, vajar, delegat Saveza likovnih umetnika Jugoslavije, Beograd	x	x	x			

Napomena: u katalogu VI Likovnog susreta umesto naziva tela „umetnički savet” navodi se naziv „organizacioni odbor”.

Tabela 3. Žiri za otkup Likovnog susreta – Palić (1962–1967)
Table 3. Jury for redemption of the “Likovni susret – Palić” (1962–1967)

Ime / Godina	1962 (I)	1963 (II)	1964 (III)	1965 (IV)	1966 (V)	1967 (VI)
Ač, Jožef (Ács József), slikar, Novi Sad	x	x	x	x		
Bajić, Miloš, vanredni profesor na Akademiji likovnih umetnosti, Beograd	x				x	
Buljovčić, Josip, predsednik Saveta za kulturu NOO, Subotica	x	x				
Dević, Imre (Dévics Imre), direktor Likovnog susreta – Palić, Subotica					x	x
Duranci, Bela, stručni saradnik Likovnog susreta, Subotica					x	x
Glid, Nandor (Glid Nándor), vajar, Beograd				x		
Hegedušić, Željko, slikar, Zagreb				x		
Marjanović, Sida, asistent Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo		x	x			
Petrović, Zoran, slikar, delegat Saveza likovnih umetnika Jugoslavije, Beograd			x	x		
Ružić, Vitomir, načelnik Odeljenja za društvene službe Skupštine opštine Subotica, Subotica			x	x	x	x
Sekereš, Laslo (Szekeres László), upravnik Gradskog muzeja, Subotica	x	x	x	x		
Siladi, Gabor (Gábor Szilágy), slikar, Subotica					x	x
Tođeraš, Jožef (Togyerás József), keramičar, Subotica						x
Trifunović, Lazar, istoričar umetnosti, Beograd	x					
Zarin, Aleksandar, vajar, delegat Saveza likovnih umetnika Jugoslavije, Beograd		x				

Tabela 4. Učesnici Likovnog susreta – Palić (1962–1967)
Table 4. Participants of the “Likovni susret – Palić” (1962–1967)

Ime / Godina	1962 (I)	1963 (II)	1964 (III)	1965 (IV)	1966 (V)	1967 (VI)
Abramović, Ante, Posavski Podgajci, 1903				x		x
Ač, Jožef (Ács József), Bačka Topola, 1914	x	x		x		
Aleksić, Miroljub, Niš, 1919						x
Almaši, Gabor (Almási Gábor), Kanjiža, 1911	x		x			
Angeli Radovani, Kosta, London, 1916			x			
Antić, Radomir, Pirot, 1929		x		x		
Arsić, Svetomir, Sevac, 1928			x		x	
Bajić, Miloš, Resanovci, 1915	x	x		x		x
Balać, Milorad, 1905		x				
Beneš, Jožef (Benes József), Bajmok, 1930	x	x		x		x
Berendija, Mihail, Crepaja, 1919	x	x		x		x
Bešlić, Ana, Bajmok, 1912			x		x	
Bijelić, Jovan, Kolunić, BiH, 1886	x	x				
Blesić, Pavle, Sombor, 1924						x
Bob, Emil, Ečka, 1908				x		x

Ime / Godina	1962 (I)	1963 (II)	1964 (III)	1965 (IV)	1966 (V)	1967 (VI)
Boljka, Janez, Subotica, 1931					x	
Bosanac, Milenko, Pavlovac-Bjelovar, 1938						x
Bošan, Đorđe (Bosán, György), Subotica, 1918		x		x		x
Brankov, Borislav, Sombor, 1931	x					x
Cigarčić, Dragutin, Vranje, 1922	x	x				
Čelebonović, Aleksa, Lozana, 1917	x					
Černe, Petar, Ljubljana 1931			x		x	
Čopić-Seljak, Ivan, 1927						x
Čvorović, Slavoljub, Kruševac, 1934					x	x
Čelić, Stojan, Bosanski Novi, 1925	x	x		x		
Čirić, Miloš, Despotovo kod Novog Sada, 1931					x	
Daljev, Mirko, Kikinda, 1909		x				
Deak, Ferenc (Deák Ferenc), Novi Itebej, 1938	x					x
Dejanović, Mihajlo, Senta, 1913	x	x				x
Dinić, Milica, Beograd, 1925						x
Dogan, Boris, Zagreb, 1923	x			x		
Dolenčić-Malešević, Maja, Zlatar, 1936						x
Dolenec, Franjo, Hlebine, 1930				x		x
Dovjak, Marjan, Kozarje, 1928	x	x				x
Drempetić Hrčić, Zorislav, Donja Stubica, 1934				x		x
Dukić, Stevan, Banatsko Karadordevo, 1929			x		x	
Džmerković, Božidar, Mogilc, Makedonija 1930					x	
Đorđević, Miroљjub, Niš, 1935				x		
Efremov, Kiril, Štip, 1938						x
Endel, Franjo Beriša (Engjëll Franjo Berisha), Peć, 1926				x		x
Faragó Endre, Kanjiža, 1929	x	x		x		x
Feller, Eugen, Split, 1942						x
Filaković, Ljerka, Osijek, 1928						x
Fištes, Zoltan (Füstös Zoltán), Balatonlele (Balatonlelle), Mađarska, 1901						x
Fontoš, Šandor (Fontos Sándor), Ileš (Úllés), Mađarska, 1920						x
Galić, Mladen, Lištice, 1934						x
Gatalica, Angelina, Beograd, 1924					x	
Glid, Nandor (Glid Nándor), Subotica, 1924			x			
Gol, Predrag, Pisarovina, 1931		x		x		x
Graovac, Nikola, Vrebac, 1907		x				
Grčko, Slavko, Rijeka, 1934						x
Guelmino, Valeria (Guelmino Valéria), Bečej, 1926	x					
Gvozdenović, Miloš, Kastrat kod Niša, 1926		x		x		x
Hegedušić, Željko, Tuzla, 1906					x	x
Hruškovec, Tomislav, Novi Sad, 1934				x	x	x

Ime / Godina	1962 (I)	1963 (II)	1964 (III)	1965 (IV)	1966 (V)	1967 (VI)
Ilić, Đorđe, Strumica, 1920				x		x
Ilijević, Ksenija, Crepaja, 1923	x	x				x
Jančić, Olga, Bitola, 1929			x			
Janiček, Jovan, Zrenjanin, 1926	x					
Janković, Nikola, Kragujevac, 1926			x		x	
Jevrić, Olga, Beograd, 1922			x			
Jocić, Vida, Skopje, 1921	x		x		x	
Josifović, Vera, Beograd 1921	x	x		x		x
Jurišić, Mira, Čurug, 1928					x	
Kalmar, Ferenc (Kalmár Ferenc), Subotica, 1928	x		x		x	
Kamenović, Svetozar, Pirot 1921		x				x
Kangra, Olivera, Skopje, 1923		x				
Kapitanj, Laslo (Kapitány, László), Ridica, 1937	x					
Karanović, Boško, Bosanska Krupa, 1924					x	
Karlavaris, Bogomil, Perlez, 1924	x	x		x		x
Kastrati, Adem, Karačevo, 1932		x				
Kavurić-Kurtović, Nives, Zagreb, 1938						x
Kečić, Milan, Krčedin, 1910				x		
Kerac, Milan, Novi Sad, 1914	x	x		x	x	x
Knez, Janez, Dobova, 1931				x	x	x
Kokotović, Ljubomir, 1936						x
Konjović, Milan, Sombor, 1898	x	x		x		x
Koren, Franjo, Slavonski Brod, 1929				x		
Kores, Slavko, Maribor, 1924		x				
Kotnik, Rudolf, Admont, Austrija, 1931		x				
Kožarić, Ivan, Petrinja, 1921			x			
Kratohvil, Jovan, Beograd, 1924			x			
Krković, Momčilo, Mali Gradac, 1929			x		x	
Krstić, Čedomir, Novi Beograd, 1923.						x
Kuduz, Ante, Vrljka, 1935				x	x	
Kumar, Stane, Trst, 1916	x				x	
Lah, Milena, Sveti Križ, 1920			x		x	
Lakić, Aleksandar, Brčko, 1922				x		
Leković, Velimir, Bar, 1910		x				
Logo, Oto, Beograd, 1931	x		x		x	
Lubarda, Dragan, Sijerci, 1933						x
Luketić, Stevan, Budva, 1925					x	
Luković, Aleksandar, Beograd, 1924	x	x		x	x	x
Majatović, Vukosava, Kneževi Vinogradi, n.d.					x	
Makeš, Branislav, Šabac, 1938					x	

Ime / Godina	1962 (I)	1963 (II)	1964 (III)	1965 (IV)	1966 (V)	1967 (VI)
Maksimović, Stevan, Novi Sad, 1910	x					
Makuc, Vladimir, Salkan kod Gorice, 1925					x	
Maleš, Miha, Jeranovo kod Kamnika, 1903						x
Malešević, Dušan, Zagreb, 1935				x		x
Mandić, Zdravko, Strigovo, 1935				x		
Marković, Marko, Priština, 1932						x
Maurits Ferenc, Novi Sad, 1945						x
Miljuš, Branko, Prijedor, 1936					x	x
Milovanović, Dušan, Negotin, 1919		x		x		x
Mišević, Radenko, Rogatica, 1920				x		
Mitrović, Milun, Rijevica, 1922	x	x		x		x
Mojak, Petar, Slavonski Brod, 1933	x	x		x		x
Nešić, Milija, Novo Selo kod Niša, 1934					x	
Nevjestić, Virgilije, Kolo kraj Duvna, 1935						x
Nikolajević, Milivoj, Sremska Mitrovica, 1912	x	x		x	x	x
Nikolić, Olga, Bečež, 1926	x					
Nikolić-Pećinar, Mirjana, Sarajevo, 1923	x	x				x
Novaković, Milivoje, Ferizović-Rogatica, 1938				x		
Oblak, Floris, Vrhnika, 1924						x
Oprešnik, Ankica, Vitez, 1919	x	x		x	x	x
Pavić, Jakov, Trogir, 1927						x
Pavlović, Zoran, Skopje, 1932				x		
Pehan, Bela (Pehán Béla), Vrbas, 1906	x	x				x
Pejović, Slobodan, Mrazovice, 1932		x		x	x	x
Perčinkovski, Branislav, Kumanovo, 1931					x	x
Peršin, France, Ljubljana, 1922						x
Petrik, Pal (Petrik Pál), Subotica, 1916	x	x		x		x
Petrović, Zoran, Sekule, 1921	x	x	x	x	x	x
Pirnat, Janez, Ljubljana, 1932					x	
Plajdel, Janoš (Pleidell János), Hontianska Vrbica (Hontfűzesgyarmat), Slovačka, 1915						x
Plestenjak-Slana, Dora, Škofja Loka, 1934						x
Polović, Ico, Zagreb, 1921						x
Popović, Gordana, Beograd, 1932	x	x		x		
Popović, Mića, Loznica, 1923	x	x				x
Poznanović, Bogdanka, Begeč, 1930	x	x		x		
Poznovija, Milan, Kanjiža, 1938						x
Primožić, Jože, Ljubljana, 1900				x		
Protić, Miodrag, Vrnjačka Banja, 1922	x	x				
Radojević, Radmila, Beograd, 1929	x	x		x		x

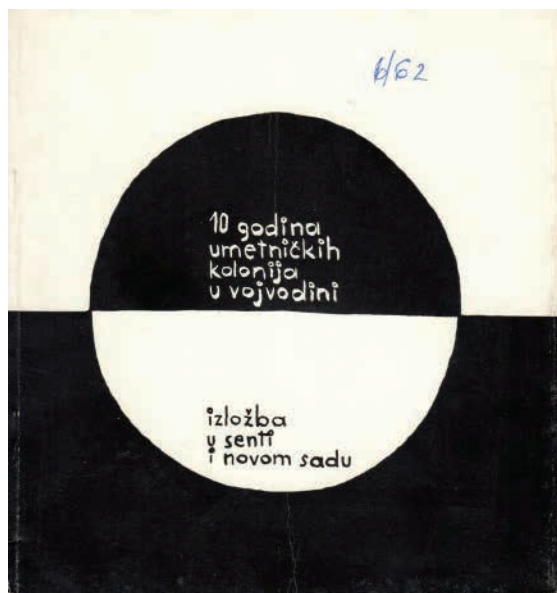
Ime / Godina	1962 (I)	1963 (II)	1964 (III)	1965 (IV)	1966 (V)	1967 (VI)
Radovanović, Pavle, Zrenjanin, 1923			x			
Richter, Vjenceslav, Zagreb, 1917					x	
Rijavec, Milan, Bruna Vas, 1922		x				
Risimović, Boško, Čačak, 1926		x				x
Ružić, Branko, Slavonski Brod, 1919			x		x	
Sabo B., Đerđ (Szabó B. György, Zrenjanin, 1920	x	x				
Sedej, Maksim ml., Ljubljana, 1935						x
Siladi, Gabor (Szilágyi Gábor), Pačir, 1926	x	x		x		x
Skračić, Mile, Murter, 1933		x		x		x
Slana, France, Ljubljana, 1926				x		x
Smajić, Petar, Dabok Donji kod Splita, 1910			x			
Solarov, Milan, Kumane, 1933		x		x		
Soretić, Fedor, Novi Sad, 1930						x
Sotirov, Slobodan, Pirot, 1926		x		x		x
Srbinić, Mladen, Sušica kod Gostivara, 1926						x
Stefanović-Zarin, Tatjana, Beograd, 1924			x		x	
Stevanović, Milica, Beograd, 1933		x				
Stojanović, Dragoslav – Sip, Petrovaradin, 1920	x	x		x	x	x
Stojanović, Trajko, Priština, 1934		x		x	x	
Stojić, Vojin, Vranje, 1921			x		x	
Subotički, Radivoj, Stari Bečej, 1916					x	
Svećnjak, Vilim, Zagreb, 1906	x					
Šafran, Imre (Sáfrány Imre), Zmajev, 1928	x	x		x		x
Šebeković, Tomislav, Ivangrad, 1929		x		x		x
Šeremet, Ivo, Livno, 1900		x				
Šibenik, Ljerka, Zagreb, 1935						x
Šimunović, Frano, Dicmo, 1908						x
Šipoš, Mirjana, Zrenjanin, 1926	x	x		x		x
Širbegović, Kemal, Modriča, 1939						x
Šivert, Aleksandar, Slavonski Brod, 1923					x	x
Šober-Popović, Jelisaveta, Maribor, 1923	x		x			
Šojlev, Duško, Skopje, 1930		x		x		
Šoštarić, Štefanija, Krapina, 1925		x				
Šutej, Miroslav, Duga Resa 1936					x	
Tabaković, Ivan, Arad, 1898	x	x				x
Tapavički-Berberski, Ljubica, Taraš, 1925	x		x		x	
Tarnovska, Tanja, 1934						x
Teodorović, Đurđe, Obrovac, 1907				x		
Tisnikar, Jože, Slovenj Gradec, 1928						x
Todorić, Vojislav, Banja Luka, 1933	x			x		

Ime / Godina	1962 (I)	1963 (II)	1964 (III)	1965 (IV)	1966 (V)	1967 (VI)
Todorović, Vladislav, Kruševac, 1933				x		
Tomašević, Aleksandar, Soko Banja, 1921						x
Tornjanski, Dušan, Kikinda, 1934					x	
Torok, Šándor (Torok Sándor), Stara Moravica, 1936						x
Trajkovski, Borislav, Bitola, 1917				x		x
Trivić, Dmitar, Podosoje kod Splita, 1919		x		x		x
Tršar, Marijan, Dol. Toplice, 1922					x	
Trumić, Stojan, Titel, 1912	x	x		x	x	x
Turinski, Živojin, Zrenjanin, 1935				x		x
Urbančić, Izidor, Ljubljana, 1925		x		x		x
Urošević, Miroslav, Dopsina kraj Osijeka, 1936					x	
Vergović, Milan, Užice, 1928					x	
Vijatov, Duško, Zrenjanin, 1936				x		x
Vinkler Imre, Subotica, 1928	x	x				x
Vozarević, Lazar, Sremska Mitrovica, 1925		x				
Vrsjakov, Izidor, Despotovo, 1927	x	x				
Vučinić-Turinski, Venija, Kolašin, 1934					x	
Vuković, Gaga, Beograd, 1932						x
Vuković, Marko, Subotica, 1913		x				x
Vuković, Matija, Platićevo, 1923	x		x		x	
Vuksanović-Falout, Nada, Zagreb, 1933						x
Vanjek, Tivadar (Wanyek, Tivadar), Kikinda, 1910	x	x				x
Zaharijaš, Aladar, Zrenjanin, 1926			x		x	
Zarin, Aleksandar, Crnja, 1923	x		x		x	
Zelenko, Karel, Celje, 1925					x	

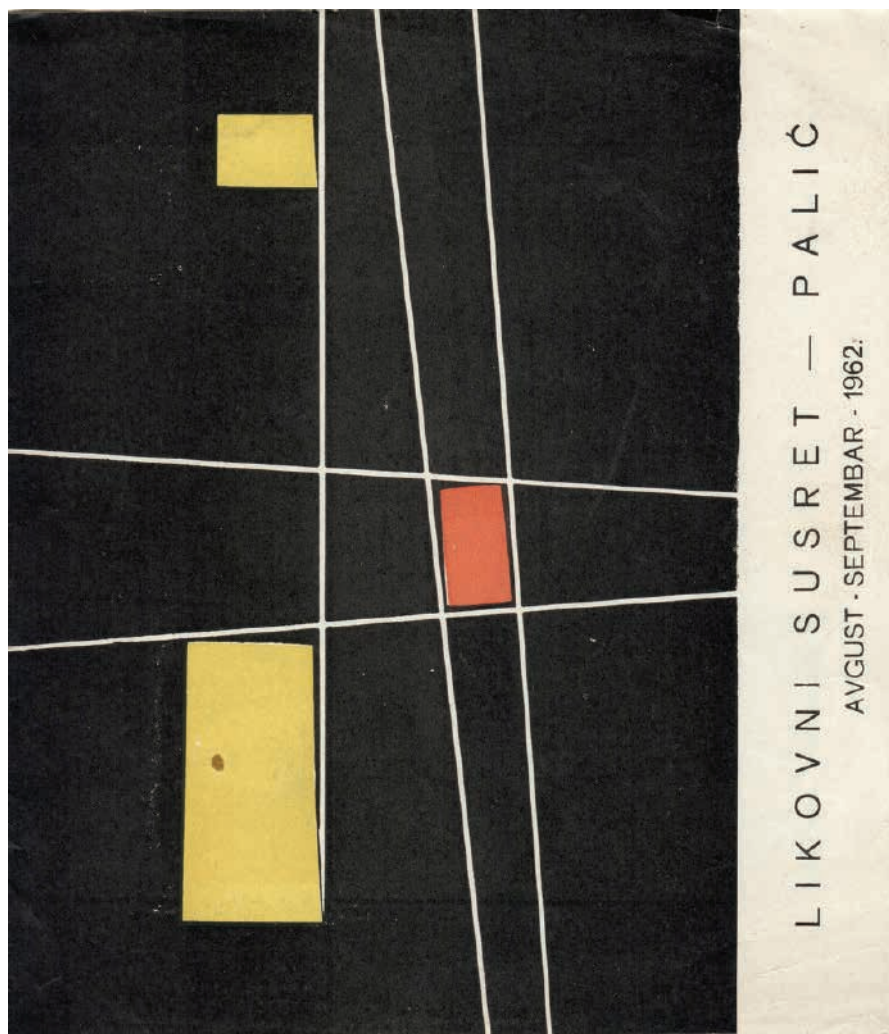
Slika 1. Ankica Oprešnik: naslovna strana kataloga *Druga zajednička izložba slikarskih kolonija* Forum, Novi Sad, 1960. Biblioteka Gradskog muzeja Subotica, inv. br. 1239

Figure 1. Ankica Oprešnik: front page of the catalogue of the *Druga zajednička izložba slikarskih kolonija* exhibition. Forum, Novi Sad, 1960. Library of the Municipal Museum of Subotica, inv. no. 1239

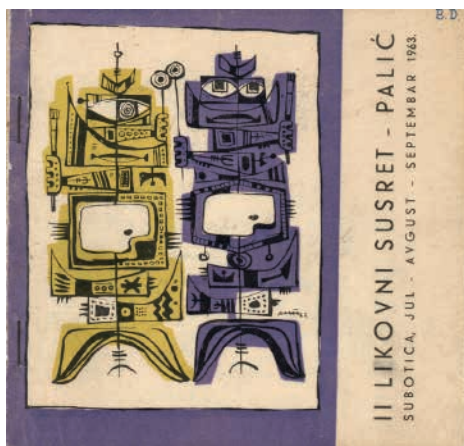
Slika 2. Jožef Beneš: naslovna strana kataloga izložbe *10 godina umetničkih kolonija u Vojvodini*. Forum, Novi Sad, 1962. Biblioteka Gradskog muzeja Subotica, inv. br. 1241

Figure 2. Jožef Beneš: cover page of the catalogue of the *10 godina umetničkih kolonija u Vojvodini* exhibition. Forum, Novi Sad, 1962. Library of the Municipal Museum of Subotica, inv. no. 1241

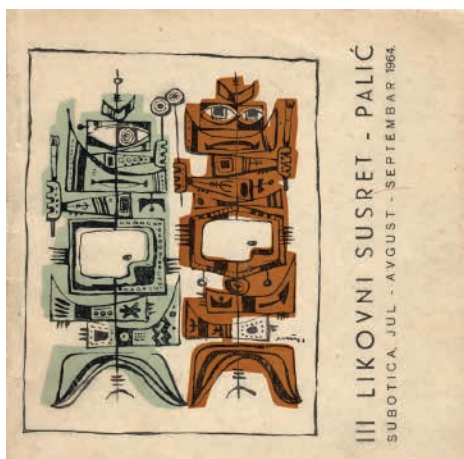
Slika 3. Ankica Oprešnik (?): naslovna strana kataloga *I Likovnog susreta – Palić*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 1962. Biblioteka Gradskog muzeja Subotica, inv. br. 1240

Figure 3. Ankica Oprešnik (?): cover page of the catalogue of the *I Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 1962. Library of the Municipal Museum of Subotica, inv. no. 1240

Slika 4. Dragoslav Stojanović – Sip: naslovna strana kataloga *II Likovnog susreta – Palić*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 1963. Biblioteka Gradskog muzeja Subotica, inv. br. 1242

Figure 4. Dragoslav Stojanović – Sip: cover page of the catalogue of the *II Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 1963. Library of the Municipal Museum of Subotica, inv. no. 1242

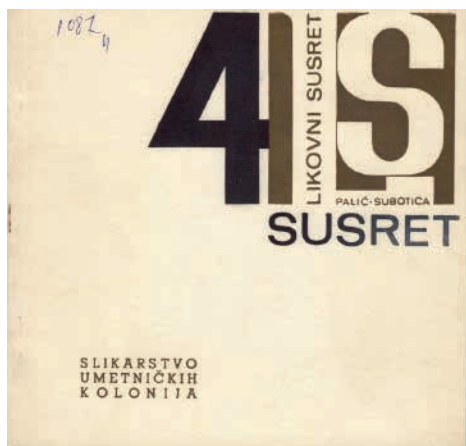
Slika 5. Dragoslav Stojanović – Sip: naslovna strana kataloga *III Likovnog susreta – Palić*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 1964. Biblioteka Gradskog muzeja Subotica, inv. br. 1243

Figure 5. Dragoslav Stojanović – Sip: cover page of the catalogue of the *III Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 1964. Library of the Municipal Museum of Subotica, inv. no. 1243

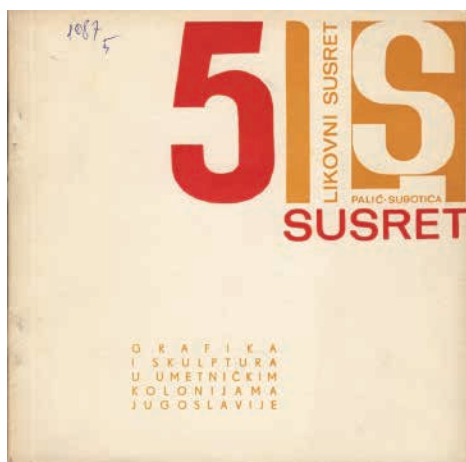
Slika 6. Milivoje Nikolajević: naslovna strana kataloga izložbe *Grafika Jugoslavije. III Likovni susret – Palić exhibition*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 1964. Biblioteka Gradskog muzeja Subotica, inv. br. 1244

Figure 6. Milivoje Nikolajević: cover page of the catalogue of the *Grafika Jugoslavije. III Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 1964. Library of the Municipal Museum of Subotica, inv. no. 1244

Slika 7. Dragoslav Stojanović – Sip: naslovna strana kataloga *IV Likovnog susreta – Palić*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 1965. Biblioteka Gradskog muzeja Subotica, inv. br. 1245

Figure 7. Dragoslav Stojanović – Sip: cover page of the catalogue of the *IV Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 1965. Library of the Municipal Museum of Subotica, inv. no. 1245

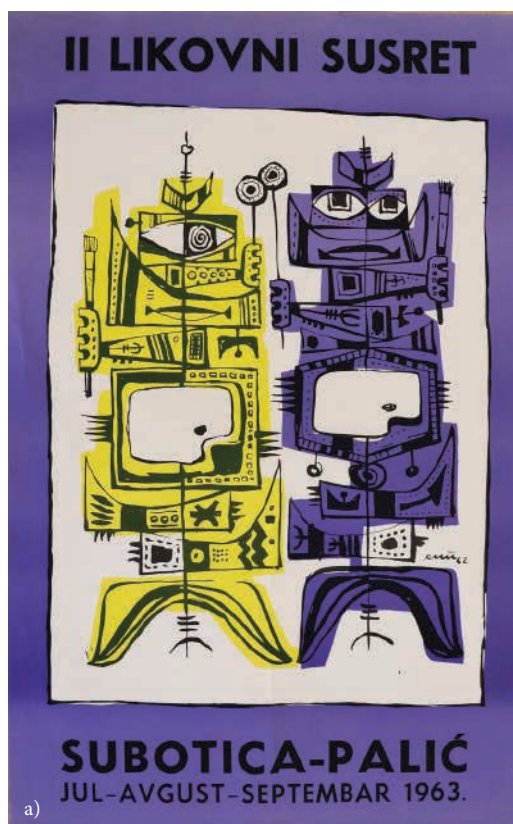
Slika 8. Dragoslav Stojanović – Sip: naslovna strana kataloga *V Likovnog susreta – Palić*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 1966. Biblioteka Gradskog muzeja Subotica, inv. br. 1246

Figure 8. Dragoslav Stojanović – Sip: cover page of the catalogue of the *V Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 1966. Library of the Municipal Museum of Subotica, inv. no. 1246

Slika 9. Dragoslav Stojanović – Sip: naslovna strana kataloga *VI Likovnog susreta – Palić*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 1967. Biblioteka Gradskog muzeja Subotica, inv. br. 1247

Figure 9. Dragoslav Stojanović – Sip: cover page of the catalogue of the *VI Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 1967. Library of the Municipal Museum of Subotica, inv. no. 1247

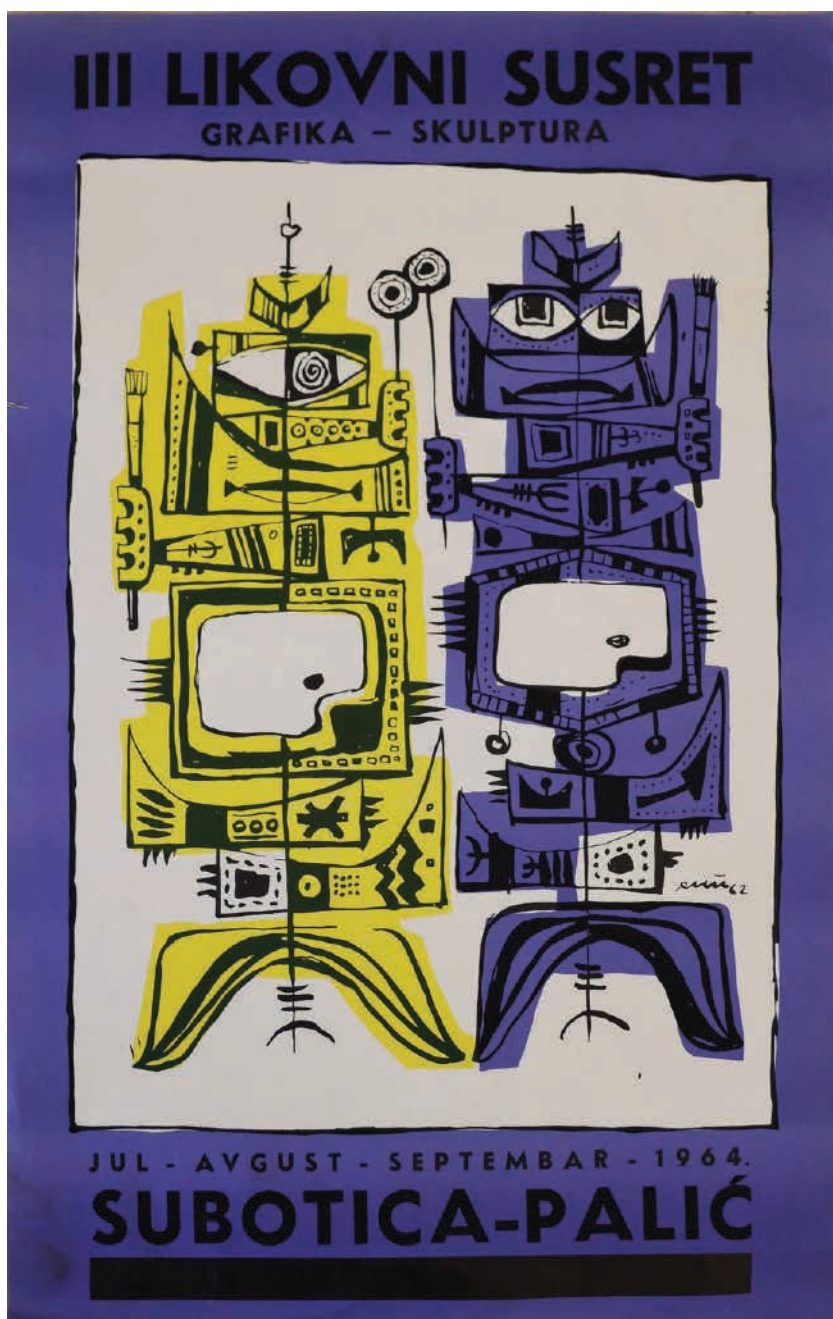

Slika 10. a) Dragoslav Stojanović – Sip: plakat *II Likovnog susreta – Palić*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 94 × 63 cm, signatura d.d.: сип62; 1963, Gradski muzej Subotica, inv. br. U.P-644

b) Plakat in situ *II Likovnog susreta – Palić*, 1963. Dokumentacija Savremene galerije Subotica (Kucor 2022: 23)

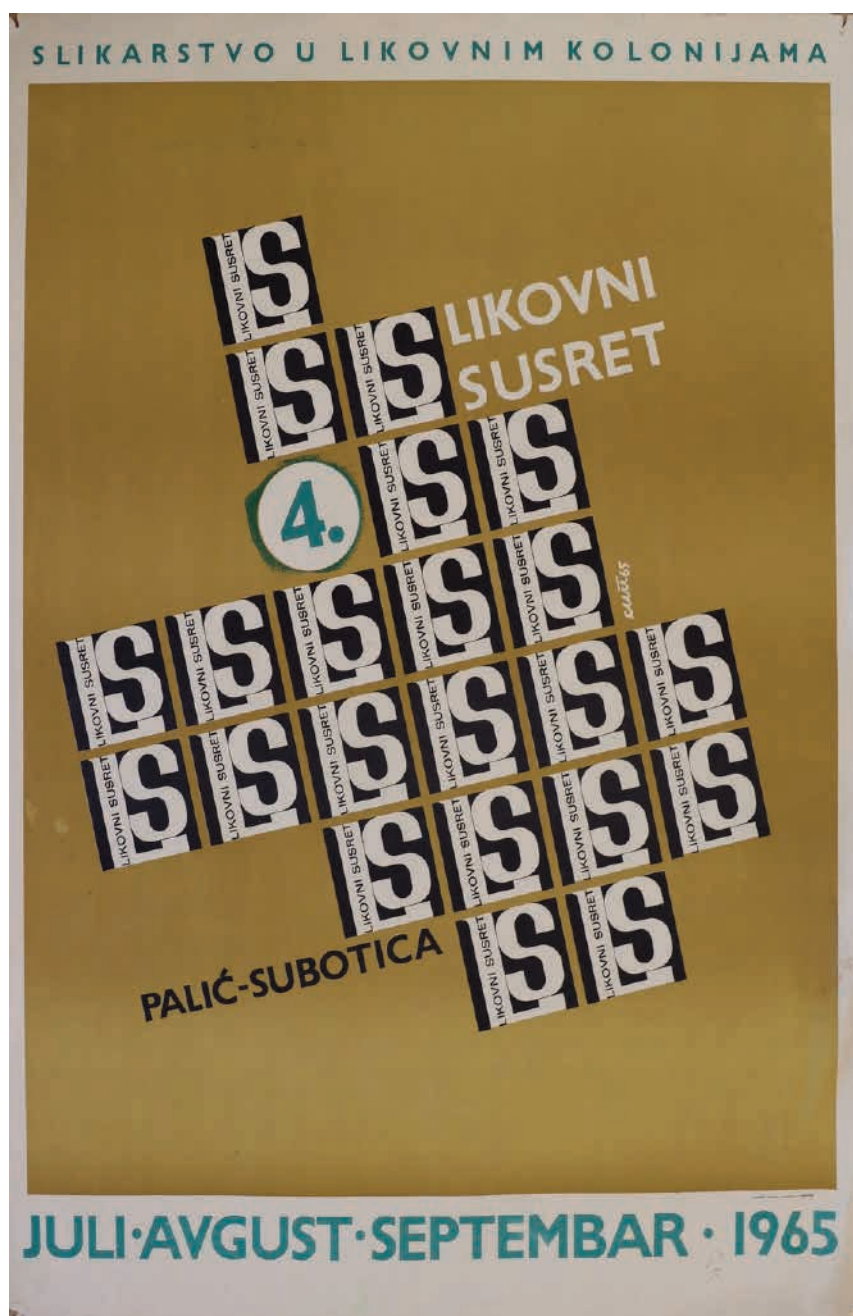
Figure 10. a) Dragoslav Stojanović – Sip: poster of the *II Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 94 x 63 cm, signatura d.d.: сип62; 1963, Municipal Museum of Subotica, inv. no. U.P-644

b) Poster in situ of the *II Likovnog susreta – Palić* exhibition, 1963. Documentation of the Contemporary Gallery of Subotica (Kucor 2022: 23)

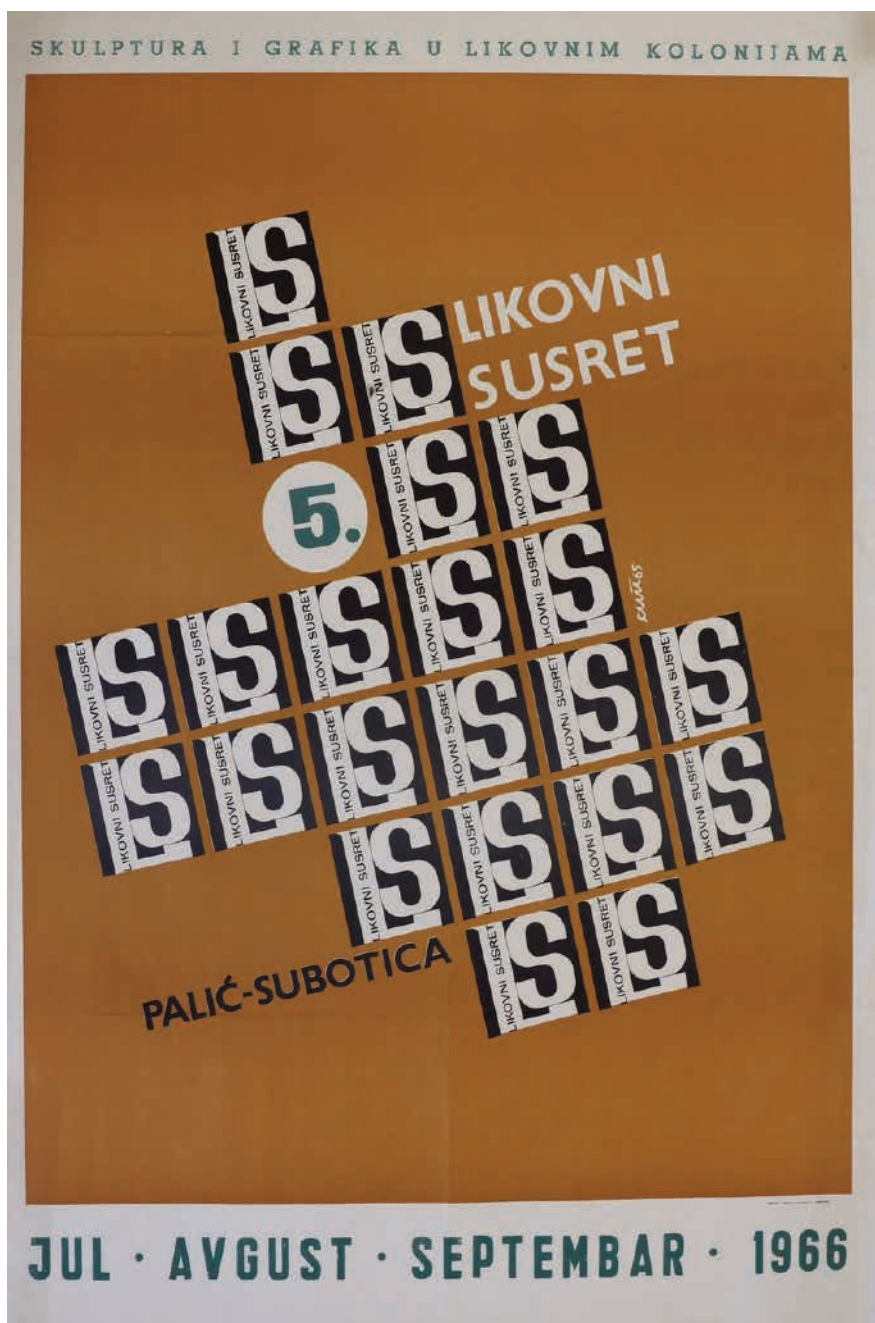
Slika 11. Dragoslav Stojanović – Sip: plakat *III Likovnog susreta – Palić*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 94 × 63 cm, signatura d.d.: cmm62; 1964, Gradski muzej Subotica, inv. br. U.P-645

Figure 11. Dragoslav Stojanović – Sip: poster of the *III Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 94 x 63 cm, signature d.d.: cmm62; 1964, Municipal Museum of Subotica, inv. no. U.P-645

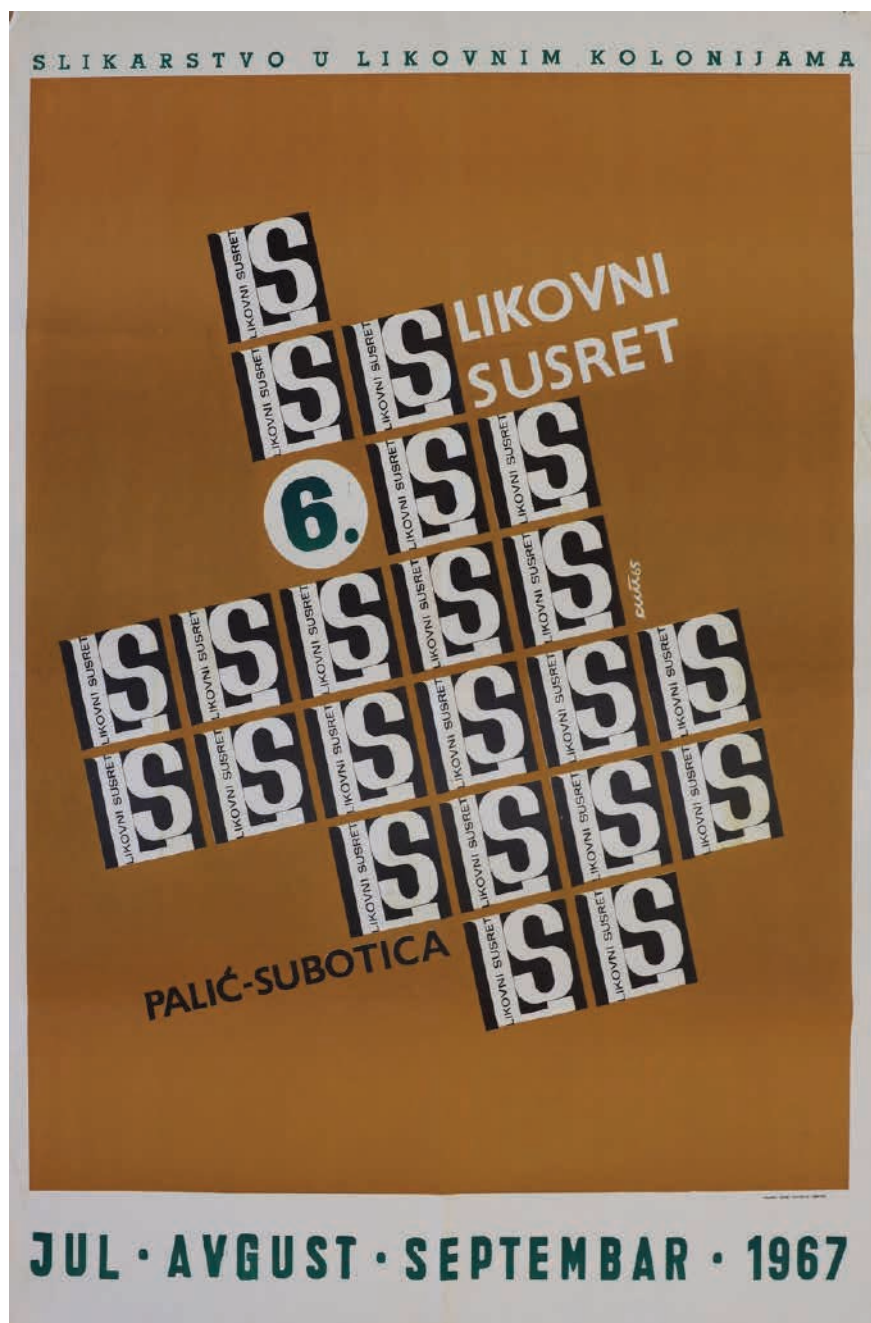
Slika 12. Dragoslav Stojanović – Sip: plakat *IV Likovnog susreta – Palić*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 100 × 70 cm, signatura sredina desno: snp65; štampa: Grafički zavod „Panonija” Subotica, 1965, Gradski muzej Subotica, inv. br. U.P–646

Figure 12. Dragoslav Stojanović – Sip: poster of the *IV Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 100 x 70 cm, signature center right: snp65; print: Graphic Institute “Pannonia” Subotica, 1965, Municipal Museum of Subotica, inv. no. U.P–646

Slika 13. Dragoslav Stojanović – Sip: plakat *V Likovnog susreta – Palić*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 100 × 70 cm, signatura sredina desno: сип65; štampa: Grafički zavod „Panonija” Subotica, 1966, Gradski muzej Subotica, inv. br. U.P-647

Figure 13. Dragoslav Stojanović – Sip: poster of *V Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 100 x 70 cm, signature center right: сип65; print: Graphic Institute “Pannonia” Subotica, 1966, Municipal Museum of Subotica, inv. no. U.P-647

Slika 14. Dragoslav Stojanović – Sip: plakat VI Likovnog susreta – Palić. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 100 × 70 cm, signatura sredina desno: snp65; štampa: Grafički zavod „Panonija” Subotica, 1967, Gradski muzej Subotica, inv. br. U.P–648

Figure 14. Dragoslav Stojanović – Sip: poster of the VI Likovni susret – Palić exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 100 x 70 cm, signature center right: snp65; print: Graphic Institute “Pannonia” Subotica, 1967, Municipal Museum of Subotica, inv. no. U.P–648

Slika 15. Letak sa reprodukcijom slike Đorđa Bošana *Žrtva*. II *Likovni susret - Palić*. Gradski muzej Subotica - Likovni susret - Palić, štampa: Grafički zavod „Panonija” Subotica, 1963. Digitalna baza podataka Umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica

Figure 15. Leaflet with a reproduction of the picture of Đorđe Bošan *The Victim*. II *Likovni susret - Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica - Likovni susret - Palić, print: Graphic Institute “Panonija” Subotica, 1963. Digital database of the Art Department, Municipal Museum of Subotica

Slika 16. Letak sa reprodukcijom slike Adema Kastratija *Hlebonoš*. II *Likovni susret - Palić*. Gradski muzej Subotica - Likovni susret - Palić, štampa: Grafički zavod „Panonija” Subotica, 1963. Gradski muzej Subotica, inv. br. U.P-650

Figure 16. Leaflet with a reproduction of the picture of Adema Kastrati *Bread carriers*. II *Likovni susret - Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica - Likovni susret - Palić, print: Graphic Institute “Panonija” Subotica, 1963. Municipal Museum of Subotica, inv. no. U.P-650

Slika 17. Letak sa reprodukcijom slike Milana Konjovića *Bački triptihon*. II *Likovni susret - Palić*. Gradski muzej Subotica - Likovni susret - Palić, štampa: Grafički zavod „Panonija” Subotica, 1963. Gradski muzej Subotica, inv. br. U.P-651

Figure 17. Leaflet with a reproduction of the picture of Milan Konjović *Bačka triptych*. II *Likovni susret - Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica - Likovni susret - Palić, print: Graphic Institute “Panonija” Subotica, 1963. Municipal Museum of Subotica, inv. no. U.P-651

Slika 18. Letak sa reprodukcijom fotografija skulpture Milene Lah Goliot. *III Likovni susret – Palić*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 1964. Gradski muzej Subotica, inv. br. U.P-652

Figure 18. Leaflet with a reproduction of a photo of the sculpture of Milena Lah Goliot. *III Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 1964. Municipal Museum of Subotica, inv. no. U.P-652

Slika 19. Letak sa reprodukcijom drvoreza Janeza Kneza Žena s pticom. *III Likovni susret – Palić*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 1964. Gradski muzej Subotica, inv. br. U.P-653

Figure 19. Leaflet with a reproduction of Janez Knez's woodcut *Woman with a Bird*. *III Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 1964. Municipal Museum of Subotica, inv. no. U.P-653

Slika 20. Letak sa reprodukcijom grafike nepoznatog autora. *III Likovni susret – Palić*. Gradski muzej Subotica – Likovni susret – Palić, 1964. Gradski muzej Subotica, inv. br. U.P-654

Figure 20. Leaflet with a reproduction of a graphic by an unknown author. *III Likovni susret – Palić* exhibition. Municipal Museum of Subotica – Likovni susret – Palić, 1964. Municipal Museum of Subotica, inv. no. U.P-654

Slika 21. Detalj koverta sa impresumom i logom izložbe *I Likovnog susreta – Palić*, 1962. Dokumentarna građa Umetničkog odeljenja, Gradski muzej Subotica

Figure 21. Detail of the envelope with the impressum and logo of the *I Likovni susret – Palić* exhibition, 1962. Documentary material of the Art Department, Municipal Museum of Subotica

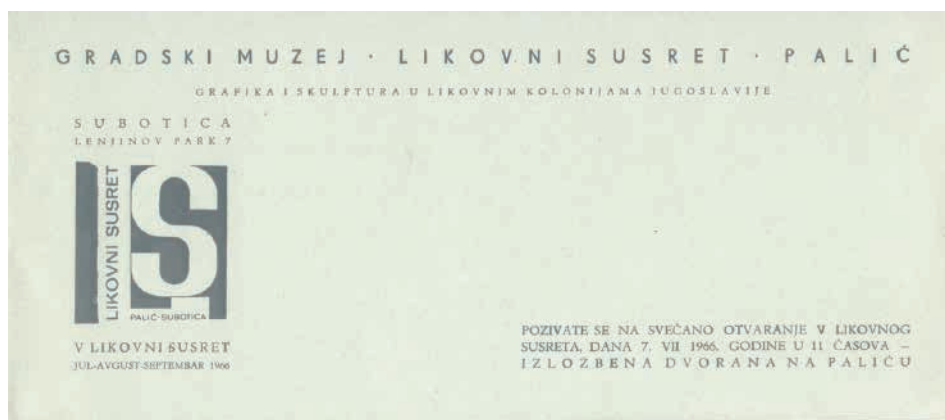
Slika 22. Koverat sa impresumom i štampanim, kao i pečatiranim logom izložbe *I Likovnog susreta – Palić*, 1962. Dokumentarna građa Umetničkog odeljenja, Gradski muzej Subotica

Figure 22. Envelope with the Impressum and logo (in printed, as well as stamped forms) of the *I Likovni susret – Palić* exhibition, 1962. Documentary material of the Art Department, Municipal Museum of Subotica

Slika 23. Pozivnica za otvaranje III Likovnog susreta – Palić, 1964. Dokumentarna građa Umetničkog odeljenja, Gradski muzej Subotica

Figure 23. Invitation card for the opening of the III Likovni susret – Palić exhibition, 1964. Documentary material of the Art Department, Municipal Museum of Subotica

Slika 24. Pozivnica za otvaranje V Likovnog susreta – Palić, 1966. Dokumentarna građa Umetničkog odeljenja, Gradski muzej Subotica

Figure 24. Invitation card for the opening of V Likovni susret – Palić exhibition, 1966. Documentary material of the Art Department, Municipal Museum of Subotica

Slika 25. Fotografija sa otvaranja *II Likovnog susreta*, 1963. Nepoznati fotograf. Dokumentarna građa Umetničkog odeljenja, Gradski muzej Subotica.

Figure 25. Photo from the opening of the *II Likovni susret – Palić* exhibition, 1963. Unknown photographer. Documentary material of the Art Department, Municipal Museum of Subotica.

Slika 26. Laslo Bala otvara *III Likovni susret – Palić*. *Subotičke novine*, 3. jul 1964. str. 5.

Figure 26. Laslo Bala opens the *III Likovni susret – Palić* exhibition. *Subotičke novine*, July 3, 1964, p. 5.

Slika 27. Fotografija sa prvog skupa grafičara Jugoslavije (Duranci 1970: 68)
Figure 27. Photo from the first gathering of graphic artists of Yugoslavia (Duranci 1970: 68)

Slika 28. Fotografije sa otvaranja VI Likovnog susreta – Palić, 1967. Fotograf: Laslo Dorman. Digitalna baza podataka umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica.

Figure 28. Photos from the opening of the VI Likovni susret – Palić exhibition, 1967. Photographer: László Dornán. Digital database of the Art Department, Municipal Museum of Subotica.

Slika 29. Prvi skup istoričara umetnosti Jugoslavije, 1–2. oktobra 1966. Snimak ispred Zimskog salona, na uglu Prokešove palate, treći sa leva: B. Duranci. Digitalna baza podataka Savremene galerije Subotica
Figure 29. First Gathering of Art Historians in Yugoslavia, 1–2. October 1966. Shot in front of the Winter Salon, at the corner of the Prokeš Palace, third from left: B. Duranci. Digital database of the Contemporary Gallery of Subotica

Slika 30. Detalj enterijera Umetničke galerije Gradskog muzeja Subotica u Gradskoj kući. Nepoznati fotograf.
 Turističko-propagandni leporelo. Dokumentarna građa Umetničkog odeljenja, Gradski muzej Subotica
Figure 30. Detail of the interior of the Art Gallery of the Municipal Museum of Subotica in the City Hall. Unknown photographer. Tourist-propaganda leporello. Documentary material of the Art Department, Municipal Museum of Subotica

KATALOŠKI POPIS DELA

Otkup sa I Likovnog susreta (1962)

1.

BENEŠ, JOŽEF (BENES JÓZSEF: Bajmok, 1930 – Kečkemet, 2017): *Odumiranje*, 1961, ulje, platno, 80 × 120,5 cm, signatura dole desno: BENES 61, Gradski muzej Subotica, inv. br. U–621. Otkup sa I Likovnog susreta, 1962, delovodni broj: 055/62.

Izlagano: *Izložba J. Beneša*, Gradska izložbena sala, Subotica, 1961; *10 godina umetničkih kolonija u Vojvodini*, Senta, Novi Sad, Beograd, 1962. (kat. 8); *I Likovni susret*, Palić, 1962; *Subotički slikari iz Zavičajne galerije*, Dom kulture, Subotica, 1969 (kat. 2); *Likovno stvaralaštvo 1945–1970*, Gradski muzej Subotica, 1970. (kat. 13);

Likovna postavka Gradskog muzeja, Gradski muzej Subotica, 1984–1987. (kat. 13); *Slikarstvo u Vojvodini 1955–1972*, GSLU, Novi Sad, 1989. (kat. 10); *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica I deo*, Gradski muzej Subotica, 2016. (kat. 6).

Reprodukovano: *10 godina umetničkih kolonija 1962*; Duranci 1970: 106; Arsić 1989; Duranci 2006: 3; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 40.

Otkup sa izložbe II Likovnog susreta (1963)

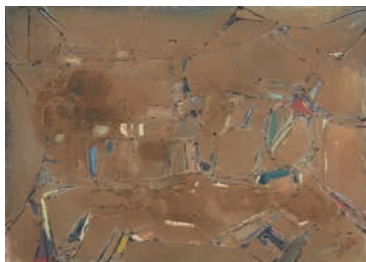

2.

BOŠAN, ĐORĐE (BOSCHÁN GYÖRGY, Subotica, 1918 – Beograd, 1984): *Žrtva (Majka sa detetom)*, 1961, ulje, platno, 130 × 95,7 cm, signatura dole levo: Bošan đ 61. Gradski muzej Subotica, inv. br. U–31. Otkup sa izložbe II Likovnog susreta, 1963.

Izlagano: *IX izložba slikarske kolonije Bečej*, Bečej, 1962 (kat. 4); *II Likovni susret*, Palić, 1963. (kat. 15); *Spomen izložba. Izbor iz poklon zbirke Bošan*, Gradski muzej Subotica, 1994. (kat. 11); *Bošan 100*, Gradski muzej Subotica, 2018. (kat. 46).

Reprodukovano: *Drugi Likovni susret 1963a*; *Drugi Likovni susret 1963b*; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 45; Ninkov K. & Vuković Dulić 2018b: 82.

3.

PETRIK, PAL (PETRIK PÁL, Subotica, 1916 – Subotica, 1996): *Eksperiment I (Eksperiment II)*, 1963, kombinovana tehnika (ulje, pesak, platno), 67,7 × 95 cm, signatura dole desno: Petrik. Gradski muzej Subotica, inv. br. U–651. Otkup sa izložbe II Likovnog susreta, 1963.

Izlagano: *II Likovni susret*, Palić, 1963. (kat. 15); *Samostalna izložba Pala Petrika*, Zimski salon Likovnog susreta, Subotica, 1969; *Samostalna izložba Pala Petrika*, Narodno pozorište, Subotica, 1988; *Fragmenti: šezdesete – devedesete, umetnici iz Vojvodine*, Likovni susret, Subotica, 1994; *Poglavlja vojvodanske umetnosti*

1920–1990, MSLU, Novi Sad, 2002; *Poglavlja vojvodanske umetnosti 1920–1990, (?)*, Beograd, 2002; *100 godina od rođenja P. Petrika – subotičkog slikara i scenografa*, Gradski muzej Subotica, 2016.

Reprodukovano: *Drugi Likovni susret 1963a*; *Samostalna izložba Pala Petrika* 1988; Denegri 2002: 58; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 70.

4.

SILADI, GABOR (SZILÁGYI GÁBOR, Pačir, 1926 – Subotica, 2007): *Krivaja zimi*, 1963, ulje, platno, 72 × 93 cm, signatura dole desno: Krivaja SZiG 63. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-620. Otkup sa izložbe *II Likovnog susreta*, 1963.

Izlagano: *II Likovni susret*, Palić, 1963. (kat. 80); *Siladi G. – slike, crteži, 1952–1977*, Galerija Matice srpske, Novi Sad i Gradski muzej Subotica, 1977. (kat. 21); *Retrospektivna izložba*, Muzej Vojvodine, Novi Sad, 2004; *Radovi umetničke kolonije Bačke Topole u zbirci Gradskog muzeja Subotica (1953–1978)*, Muzej opštine Bačka Topola, 2016. (kat. 22).

Reprodukovano: Ninkov K. & Vuković Dulić 2016: 33; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 80.

5.

ŠEBEKOVIĆ, TOMISLAV (Ivangrad, 1929): *Ispračaj*, 1963, ulje, platno, 65 × 92,3 cm, signatura dole desno: T. Šebeković 1963. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-560. Otkup sa izložbe *II Likovnog susreta*, 1963.

Izlagano: *II Likovni susret*, Palić, 1963. (kat. 94); *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica II deo*, Gradski muzej Subotica, 2017.

Reprodukovano: *Drugi Likovni susret* 1963a; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 90.

Naknadni otkup sa izložbe *II Likovnog susreta* (1963)

6.

VINKLER, IMRE (Subotica, 1928 – Subotica, 1967): *Školjka*, 1962, ulje, platno, 27 × 46,5 cm, signatura dole desno: Vinkler 62. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-803. Otkup od Lajoša Tota iz Subotice, 17. oktobra 1968.

Izlagano: *IX izložba slikarske kolonije Bečej*, Bečej, 1962. (kat. 25); *II Likovni susret*, Palić, 1963. (kat. 110); *Izložba subotičkih slikara*, Foaje pozorišta, Sombor, 1963; *Vinkler Imre (1928–1967) 39 dela*, LS, Subotica, 1968. (kat. 25); *Slike I. Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz umetničke zbirke*

Gradskog muzeja Subotica I deo, Gradski muzej Subotica, 2016. (kat. 67); *Seme*. Izložba Imrea Vinklera i Adriane Ujhazi, Gradski muzej Subotica, 2017.

Reprodukovano: Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 100; Kucor 2021.

Otkup sa izložbe *III Likovnog susreta* (1964)

7.

KALMAR, FERENC (KALMÁR FERENC, Subotica, 1928 – Subotica, 2013): *Epidemija (Kuga)*, 1964, paljeno drvo, 40 × 100 × 59 cm, bez signature. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-1988. Otkup sa *III Likovnog susreta* na Paliću, 1964.

Izlagano: *Izložba III Likovnog susreta*, Palić, 1964; *Likovno stvaralaštvo–Képzőművészeti alkotások 1945–1970*. Gradski muzej Subotica, 1970. (kat. 51); *Likovno stvaralaštvo – Képzőművészeti alkotások 1944–1984*, *Likovni susret*, Subotica,

1984; *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica I deo*, Gradski muzej Subotica, 2016. (kat. 83).

Reprodukovano: Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 127.

8.

GLID, NANDOR (GLID, NÁNDOR, Subotica, 1924 – Beograd, 1997): *Apoteoza bola*, 1963, gips, 51,5 × 116 × 44 cm, bez signature. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-679. Otkup sa *III Likovnog susreta* na Paliću, 1964.

Izlagano: Izložba *III Likovnog susreta*, Paliću, 1964.

Reprodukovano: Subotić 2012: 240; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 124.

9.

LOGO, OTO (Beograd, 1931 – Beograd, 2016): *Izrastanje I*, 1962, bronza, 114 × 63 × 22 cm, sign. nazad: OTO LOGO 8/5. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-2344. Otkup sa *III Likovnog susreta* na Paliću, 1964.

Izlagano: Izložba *III Likovnog susreta*, Paliću, 1964; *Davna ulica*. Izložba radova Likovnih umetnika, bivših učenika i profesora gimnazije, Gradski muzej Subotica, 1992. (kat. 18); *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica I deo*, Gradski muzej Subotica, 2016. (kat. 87).

Reprodukovano: Treći Likovni susret 1964; Duranci 1970: 51; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 129.

10.

RUŽIĆ, BRANKO (Slavonski Brod, 1919 – Zagreb, 1997): *Pevački zbor I*, 1964, drvo, 72 × 45 × 8 cm, bez signature. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-999. Otkup sa *III Likovnog susreta*, 1964.

Izlagano: *III Likovni susret*, Palić, 1964; *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica I deo*, Gradski muzej Subotica, 2016. (kat. 91).

Reprodukovano: Treći Likovni susret 1964; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 131.

11.

TAPAVIČKI, LJUBICA (Taraš, 1925 – Beograd, 2006): *Mladost*, 1963, bronza, plaketa, 6 × 3 cm, sign. na poledini: Тапавички Љубица Младост. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-2355. Otkup sa izložbe *III Likovni susret*, 1964.

Izlagano: *III Likovni susret*, Palić, 1964. *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica II deo*, Gradski muzej Subotica, 2017.

Reprodukovano: Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 131.

Otkup sa izložbe *IV Likovnog susreta* (1965)

12.

BENEŠ, JOŽEF: *Obala 65* (*Obala Tise*), 1965, kombinovana tehnika (tekstil, metal, pozderit), 31,5 × 50,5 cm, signatura gore levo: BENES J. 65. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-779. Otkup sa izložbe *IV Likovnog susreta – slikarstvo umetničkih kolonija*, 1965, delovodni broj: 03-42/65.

Izlagano: *IV Likovni susret – slikarstvo umetničkih kolonija*, Subotica, Ljubljana, 1965. (kat. 9); *Davna ulica. Izložba radova Likovnih umetnika, bivših učenika i profesora gimnazije*, Gradski muzej Subotica, 1992. (kat. 2); *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz*

umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica I deo, Gradski muzej Subotica, 2016. (kat. 7).

Reprodukovano: Četvrti Likovni susret 1965; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 41.

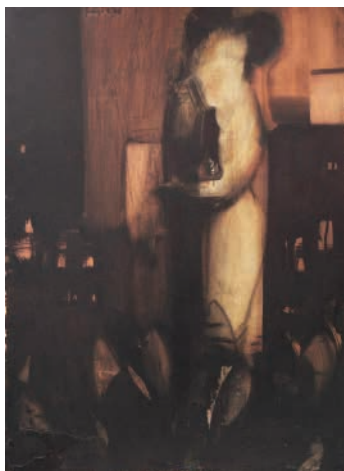

13.

BERIŠA, F. ENĐEL (BERISHA F. ENGJËL): *Peć*, 1926): *Osvetljena forma*, 1965, ulje, platno, 44,6 × 50,5 cm, bez signature. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-2304. Otkup sa izložbe *IV Likovnog susreta*, 1965; delovodni broj: 03-41/65

Izlagano: *IV Likovni susret – Slikarstvo umetničkih kolonija*, Subotica, Ljubljana, 1965. (kat. 11); *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica I deo*, Gradski muzej Subotica, 2016. (kat. 9); *Radovi umetničke kolonije Bačke Topole u zbirci Gradskog muzeja Subotica (1953–1978)*, Bačka Topola, 2016. (kat. 1).

Reprodukovano: Četvrti Likovni susret 1965; Ninkov K. & Vuković Dulić 2016: 9; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 41.

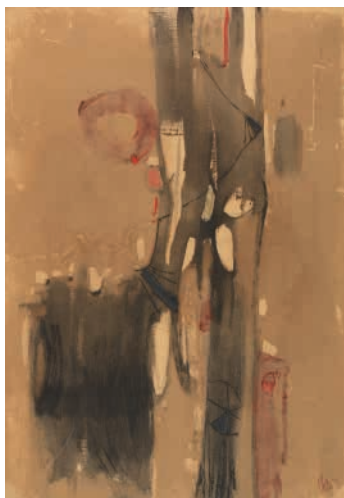

14.

FARAGO, ENDRE (FARAGÓ ENDRE: Orom, 1929 – Zagreb, 1986): *Zagrljaj*, 1965, kombinovana tehnika (papir, tuš, ulje, lesomit; slikano, lepljeno); 69,8 × 50 cm, signatura gore levo: faragó e 965. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-709. Otkup sa izložbe *IV Likovnog susreta*, 1965.

Izlagano: *IV Likovni susret – slikarstvo umetničkih kolonija*, Palić, Ljubljana, 1965. (kat. 26); *Likovno stvaralaštvo 1945–1970*, Gradski muzej Subotica, 1970. (kat. 37).

Reprodukovano: Duranci 1988b; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 56.

15.

PETRIK, PAL: *Leto (Letnji dan)*, 1964, kombinovana tehnika (ulje, pesak, platno), 98 × 67,3 cm, signatura dole desno: Petrik, Gradski muzej Subotica, inv. br. U-644. Otkup sa izložbe *IV Likovnog susreta*, 1965, delovodni broj: 03-41/65.

Izlagano: *IV Likovni susret – slikarstvo umetničkih kolonija*, Subotica, Ljubljana, 1965. (kat. 74); *Izložba subotičkih umetnika – članova ULUS i UPIDIV*, Pečuj, 1972. (kat. 31); *Izbor iz fonda Zavičajne galerije Gradskog muzeja Subotica*, Dom kulture, Novi Beograd, 1975. (kat. 11); *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica I deo*, Gradski muzej Subotica, 2016. (kat. 41); *100 godina od rođenja P. Petrika – subotičkog slikara i scenografa*, Gradski muzej Subotica, 2016.

Reprodukovano: Četvrti Likovni susret 1965; Duranci 2004; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 71.

16.

RADOJEVIĆ, RADMILA (Beograd, 1929 – Beograd, 2004): *Strumički ritam II (Strumica II)*, 1964, ulje, platno, 81 × 64,5 cm, bez signature. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-947. Otkup sa izložbe *IV Likovnog susreta*, 1965, delovodni broj: 03-51/65.

Izlagano: *IV Likovni susret – slikarstvo umetničkih kolonija*, Subotica, Ljubljana, 1965. (kat. 83).

Reprodukovano: Četvrti Likovni susret 1965; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 75.

17.

SILADI, GABOR: *Suncokreti VIII*, 1965, ulje, platno, 74 × 101 cm, signatura dole desno: SZiG 65. 8. SUNCOKRETI-NAPRAFORGÓK. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-1128. Otkup sa izložbe IV Likovnog susreta, 1965.

Izlagano: *IV Likovni susret – slikarstvo umetničkih kolonija*, Subotica, Ljubljana, 1965. (kat. 85); *Siladi G. – slike, crteži, 1952–1977*, Galerija Matice srpske, Novi Sad, Gradski muzej Subotica, 1977. (kat. 31); *Likovna postavka Gradskog muzeja*, Galerija Gradskog muzeja Subotica, 1984–1987, (kat. 75); *Retrospektivna izložba*, Muzej Vojvodine, Novi Sad, 2004.

Reprodukovano: Četvrti Likovni susret 1965; Duranci

1970: 127; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 80.

18.

STOJANOVIĆ, TRAJKO (Pristina, 1934): *Dečanski medaljoni*, 1964/65, ulje, platno, 35 × 135,5 cm, bez signature. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-2324. Otkup sa izložbe IV Likovni susret – slikarstvo umetničkih kolonija, 1965.

Izlagano: *XIX izložba umetničke kolonije u Bačkoj Topoli*, Bačka Topola, Subotica, 1964; *IV Likovni susret – slikarstvo umetničkih kolonija*, Subotica, Ljubljana, 1965. (kat. 92); *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica I deo*, Gradski muzej Subotica, 2016. (kat. 52).

Reprodukovano: Četvrti Likovni susret 1965; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 83.

Naknadni otkup sa izložbe V Likovnog susreta (1966)

19.

KALMAR, FERENC: *Materinstvo*, 1966, drvo, 68 × 42 × 150 cm, sign. dole desno: KALMÁR F 1966. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-2339.

Izlagano: *Izložba V Likovnog susreta*, Paliću, 1966.

Reprodukovano: Peti Likovni susret 1966; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 127.

Otkup sa izložbe VI Likovnog susreta (1967)

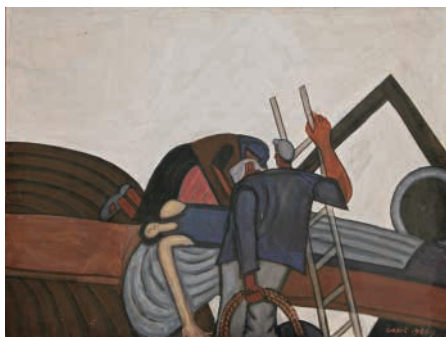

20.

OBLAK, FLORIS (Stara Vrhnika, 1924 – Ljubljana, 2006): *Pavle*, 1965, ulje, platno, 50 × 30 cm, bez signature. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-2183. Otkup sa izložbe VI Likovnog susreta, 1967, delovodni broj: 03-81/67.

Izlagano: VI Likovni susret – slikarstvo u umetničkim kolonijama Jugoslavije, Palić, 1967. (kat. 98).

Reprodukovano: Šesti Likovni susret 1967; Ninkov K. 2013: 194; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 65.

21.

SELJAK, IVAN – ČOPIČ (Idrija, 1927 – Ljubljana, 1990): *Smrt sezonskog radnika*, 1966, tempera, lesomit, 135,5 × 180 cm, signatura dole desno: Čopič 1966. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-1011.

Izlagano: VI Likovni susret – slikarstvo u umetničkim kolonijama Jugoslavije, Palić, 1967. (kat. 19); *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica I deo*, Gradski muzej Subotica, 2016. (kat. 47).

Reprodukovano: Šesti Likovni susret 1967; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 78.

22.

ŠAFRANJ, IMRE / SÁFRÁNY IMRE (Zmajevó, 1928 – Subotica, 1980): *Crno cveće (Lale)*, 1965/66, ulje, platno, 33 × 24,4 cm, signatura dole levo: Sáfrány; dole desno: 1965-66. Gradski muzej Subotica, inv. br. U-807. Otkup sa izložbe VI Likovni susret, 1967, delovodni broj: 03-83/67.

Izlagano: VI Likovni susret – slikarstvo u umetničkim kolonijama Jugoslavije, Palić, 1967. (kat. 143); *Subotički slikari iz Zavičajne galerije*, Dom kulture, Subotica, 1969. (kat. 13); *Retrospektivna izložba I. Šafranja (1951–1976) povodom 25 godina rada*, Gradski muzej Subotica, 1976. (kat. 63); *Cveće, mrtva priroda. Slike I. Šafranja*, Sívac, 1978. (kat. 9); *Šamanov ples*, Gradski muzej Subotica, 2000. (kat. 47)

Reprodukovano: Šesti Likovni susret 1967; Tolnai 1978; Ninkov K. & Vuković Dulić 2017: 87.

Korhecz Papp Zsuzsanna¹
Szabadkai Városi Múzeum
Zsinagóga tér 3.
24000 Szabadka, Szerbia
korhecz.zsuzsi@gmail.com

UDC: 929 Vojnić Tošinica M.
Közlésre átadva: 2022. szeptember 18.
Közlésre elfogadva: 2021. október 17.

EGY SZABADKAI SZÓSZÉK ÚJJÁSZÜLETÉSE
Özv. gróf Bajsai Vojnich Tivadarné Vojnich Mária
egyházművészeti hagyatéka

Rövid beszámoló

THE REBIRTH OF A PULPIT IN SUBOTICA
The Church Art Legacy of Mária Vojnich Bajsai,
the widow of Count Tivadar Vojnich

Short report

Absztrakt: Gróf Vojnich Tivadarné Vojnich Mária (1825–1904) szabadkai földbirtokosnő 1894-ben kápolnát emelt a Szent Kereszt felmagasztalása tiszteletére Koczka Géza tervei alapján. Az általa alapított Árva Lányok Mária Háza lakóinak szánta a neoreneszánsz épületet, melynek kriptája a színház- és irodalomkedvelő és támogató adományozónő temetkezési helyéül is szolgált. A tanulmány a kápolna eredeti berendezését mutatja be, amelynek egy részét az 1973-as felújítás alkalmával kicserélték. Az innen származó, 1896-ban a budapesti Réta és Benedek műintézetben készült egykori szószékkosár faragott elemei keltek újra életre négy önálló domborműként (Máté, Márk, Lukács és János evangelisták) a Historizmus Szabadkán című kiállítás előkészületeinek idején.

Kulcsszavak: Bajsai Vojnich Tivadarné Vojnich Mária, Szabadka, Szent Kereszt-templom, Réta és Benedek, restaurálás

Abstract: Mária Vojnich (1825–1904), the wife of Count Tivadar Vojnich, was a landowner lady from Subotica who built a chapel in honour of the Exaltation of the Holy Cross in 1894, based on the plans of Géza Koczka. Intended for the residents of the House of Mary of the Orphan Daughters, which she founded, the neo-Renaissance crypt also served as the burial place of the theatre- and literature-loving and supportive donor. This study presents parts of the original furnishings of the chapel, some of which were removed during the 1973 renovation. These parts are probably the carved elements of the former pulpit basket, made in 1896 at the Réta and Benedek Institute in Budapest, which have been recently renewed

¹ Dr. Korhecz Papp Zsuzsanna, restaurátor, múzeumi tanácsos
Dr. Žužana Korheć Pap, restaurator, muzejski savetnik
Zsuzsanna Korhecz Papp DLA, fine art restorer, museum counsellor

as four separate reliefs (the Evangelists Matthew, Mark, Luke and John) during the preparation of *Historicism in Subotica* exhibition.

Keywords: Mária Vojnich, the wife of Count Tivadar Vojnich, Subotica, Holy Cross Catholic Church, Réтай & Benedek, restauration

A szabadkai Szent Kereszt-templom egykori szószékkosarának az evangélistákat ábrázoló töredékes darabjai négy önálló domborműves táblaként születtek újjá a *Historizmus Szabadkán* című kiállítás előkészületeinek idején 2021-ben, melyre a *Historizmus Bácskában* című, a bajai Türr István Múzeummal megvalósult IPA projekt keretén belül kerülhetett sor. A neogótikus stílusú szószék többi része (lépcsője, tartóoszlopa) megsemmisült.

A Szent Kereszt-kápolnát gróf Vojnich Tivadarné szül. Vojnich Mária (1825–1904) (1. kép) építtette 1894-ben Koczka Géza (†1912) szabadkai építész tervei alapján, neoreneszánsz stílusban, családi temetkezőhelyéül az Epres-erdő (Kiserdő) közelében (Mačković 1993: 307–309) (2. és 3. kép). Ma a város központjához közeli lakóövezetben fekvő templom körül jelentős alapterületű templomkert található, szomszédságában a pravoszláv temető parcellái húzódnak. Épülésének idején e telek a város határán, az ún. halasi szőlőkben feküdt. Az építtető a falak díszítőfestését követően az oltárral, oltárképpel, szobrokkal, szószékkal, padokkal, gyertyatartókkal, csillárral, keresztúttal és festett üvegablakokkal szereltette fel a kápolnát, hogy istentiszteleteket is lehessen benne tartani. Az 1895-ben megfogalmazott végrendeletében egy alapítványt tervezett, melynek a szabadkai Árva Lányok Mária Házát kellett volna szolgálnia, melynek épületét a kápolna kertjébe tervezte Tósiné, azonban az ott sosem épült fel (Korponaić 2012: 177).²

A Szent Kereszt-kápolnát 1931-ben teljes berendezésével együtt átadták a szabadkai Apostoli Adminisztratúrának. Sajnos Tósiné kápolnájának eredeti, Koczka Géza-féle tervrajzait kiselejtezték a városi levéltár iratai közül,³ a plébánia levéltárában csak ifj. Molczer Károly (1893–1981) szabadkai műépítész bővítési tervrajzait őrzik 1938-ból, ekkor hosszabbították meg a szentélyt néhány méterrel északi irányban, s kis ablakokat nyitottak a kóruson (4. kép). A kápolna eredeti berendezését az oltárkép és a padok kivételével 1974 körül lecserélték, ekkor festették át sokadszorra Bátori Blaskovits Mihály (1860 körül – 1912 után) szabadkai templomfestőnek a Szentháromságot és a négy evangélistát ábrázoló falképét is, melyet a 2009-es belső rekonstrukciós munkák idején már nem lehetett fellelni. A szentély modernista berendezése és az egyházatyákat ábrázoló díszítőfestése Berecz Ferenc esztergomi művész tervei alapján és keze munkájaként készült

2 Tósiné 1895-ben készült végrendelete szerint az árvaházat 6–15 éves leányok részére építtette volna, melyben szándéka szerint magyar nyelven folyt volna oktatás. Végrehajtóként a szabadkai városvezetést nevezte meg. Az alapítvány céljainak megvalósítása elhúzódott. Az árvaház 1927–1955 között a Palicsi út melletti épületben működött. Az új államhatalom elkobozta az alapítvány vagyonát (Mačković 1993: 307–309).

3 A tervrajzok egy építési-feljelentés miatt a szabadkai kapitánysághoz kerültek, ahonnan később kiselejtezték azokat. A szabadkai levéltárban őrzött anyagban (Szabadka Szabad Királyi Város Tanácsa ügyiratai) lévő 1894-es jegyzőkönyvből megállapítható, hogy a főhajó kupoláját tartó négy pillér kötegeit rossz téglából, gyenge vakolattal építették, ezért az összedőléssel fenyegetett. Javasolják lebontását és újraépítését. A jegyzőkönyvet Szalai Mátyas főkapitány, Stoczek Miklós vasúti főmérnök, Frankl István főmérnök, Gáli Adolf és Macskovics Titusz mérnökök, valamint Molnár Antal ácsmester írták alá (Szalai et al. 1984).

(Gajdos 1995: 33). Szerencsére a budapesti Ligeti Sándor által 1896-ban, a keletre és nyugatra néző ablaknyílásokba készített, a Szűzanyát és Szent Józsefet ábrázoló festett üveglakokat megőrizték (5. és 6. kép), a neoreneszánsz csillárt, réz gyertyatartókat és a 14 stációt ábrázoló olajnyomatos sorozatot is csak félretették, ezeknek restaurálása 2008-tól folyt. A kápolna műintézeti oltárképe is – mely Krisztusnak a keresztről való levételét ábrázolja –, ekkor került vissza a szentélybe. Az eredeti oltár hiányában a sokáig a kriptában tárolt, a szóbeli hagyomány szerint a szabadkai Miasszonyunk zárdából származó, szintén neogótikus oltár darabjait állították be (7. kép).⁴

E folyamatba illeszkedett a szétvert szószék még meglévő darabjainak megújítása. Az egykori szószék feltehetően a budapesti Réta és Benedek kegyzsergyártó cég terméke, s a Szent Kereszt-kápolna felszerelésekor készülhetett, 1896-ban (3–6. kép).⁵ Az archív fotón megörökített oltár neoreneszánsz és neogótikus elemekből állt, az oltárkép két korinthuszi oszlop között kapott helyet, melyekről egy szegmensíves oromzat indult, aranyozott, faragott növényi ornamentikával kitöltve, tetején kereszttel (8. kép). Két oldalról egy-egy angyal állt, egy közülük ma is megvan (9. kép). A cég *Egyházi Műipar* címen kiadott havonta megjelenő folyóiratának 1908 szeptemberi számában egy hasonló oltár, a sajószentpéteri római katolikus templom főoltárának rajzát láthatjuk (10. kép). Az egykori szabadkai oltár predellája is hasonló felépítésű volt, menzájának szélein ezüstözött kettős oszlopok kaptak helyet. E folyóirat januári számában formailag is a szabadkaihoz nagyon hasonló neogótikus szószék reklámját láthatjuk (11. kép).⁶ A cég különböző művészi színvonalú munkákat készített, melyek mesterségbeli kivitelezése minden esetben tökéletes volt, valószínűleg az árfekvés határozta meg az egyes darabok színvonalát. A szepeshelyi székesegyház 1901-ben felszentelt, szintén e budapesti cégben készült Jézus Szíve mellékoltárának minden faragása (oszlopfejezetek, mérművek) és színezése megegyezik a szabadkai szószék töredékeivel, melyek mustrás hátterei is méltó párhuzamai a felvidéki oltárnak (Herucová 2015: 127) (12. kép). Tósiné mindenkor a magyar kultúrát és iparosokat támogatta, hazafiassága a mesterek és cégek kiválasztásában is megnyilvánult. Kápolnájának kriptájába a pesti Gerenday és fia kőfaragó cégtől Szent Mihály arkangyalt ábrázoló carrarai márványból készült szobrot rendelt (13. kép).

Mivel a Szent Kereszt-templom jelenlegi liturgikus tere nem teszi lehetővé a szószék újbóli felállítását, ezért a plébániával egyetértésben a töredékek funkciójának megváltoztatása mellett döntöttünk, megőrizve azok eredeti darabjait. Négy önálló domborműként restauráltuk az evangélisták alakjait, amely domborművek a Szabadkai Városi Múzeum kiállításának zárultával újra a Szent Kereszt-templom belső terét fogják díszíteni.

4 A zárda Szent József kápolnájában egy másik oltár állt. Lehetséges, hogy a zárdának volt még egy imahelyisége, s a Szent Kereszt-templomba átemelt oltárpítmény és a padok onnan, vagy a rend másik bácskai zárdájából származnak.

5 A Réta és Benedek budapesti kegyzsergyártó cég 1894-ben jött létre, megvásárolva az 1881-ben bejegyzett Kriszta és Társa céget. A cég működése alatt az egyik, valószínűleg a legsikeresebb kegyzsergyártó vállalkozásnak számíthatott Magyarországon. Míg Oberbauer a „legrégebben alapított” (1864), addig a Réta és Benedek a „legnagyobb” jelzőt ragasztotta hirdetéseiben a műintézet szó elé. 1899–1903 között Hölzel Albin faragóművésszel társultak hivatalosan. A cég 1900-tól közel tizenöt éven át saját folyóiratot adott ki *Egyházi Műipar* címen (Terdik 2008: 334).

6 Ezúton is köszönet Lakatos Adélnak a helyszínen készült fényképért, valamint hogy megosztotta velem a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban fellelhető *Egyházi Műipar* példányok digitális tárárt.

A szószék legnagyobb része fenyőfából készült, a faragott, figurális részek kivételével, melyekhez hársfát használtak. Polikróm (többszínű) festéssel, valamint fény- és matt-aranyozással díszítették az összeépített darabokat, a neogótikus szobrászat és festészet elemeit, formavilágát felhasználva. A fát először vékony kréta-alapozással látták el, erre került az olajfestésű színezés. A domborműves evangélista-alakok mögött vörös színű brokátmintás aranyozott-festett háttér idézi meg a középkori „mustrás” aranyozott háttereket.

A megőrzött darabok igen rossz állapotban voltak (14–17. kép), a jelentős szennyeződésréteg alatt az eredeti alapozás és festés feltáskásodott és erőteljesen pergett. A konzerválás a pergő részek enyvvel történő rögzítésével kezdődött. A restaurálás folyamán az eredeti technikákat használtuk. A plasztikai hiányokat Molnár Imre egészítette ki hársfából. Négy kézfejet kellett rekonstruálni, valamint ornamentális és szerkezeti hiányokat is. A keretként védelmet nyújtó oldalsó léceket és a megmunkált faanyagot Stipan Bašić asztalos készítette elő.

A fa kiegészítések elkészítése után (18–21. kép) krétaalapozást vittünk fel melegen, majd a csiszolást és szigetelést követően az aranyozott felületek rekonstrukciója következett valódi aranyfűst-lapok felhasználásával. Dammár lakkal védtük le a felületet, amelyen az esztétikai rekonstrukció művész olajfestéssel történt (22–25. kép).

IRODALOMJEGYZÉK

- Gajdos, T. (1995). *Szabadka képzőművészete*. Szabadka: Életjel Kiadó.
- Herucová, (2015). *Spišské oltáre 19. storočia*. Pictonica.
- Korponaić, K. (2012). *Stare subotičke porodice*. Subotica: szerzői kiadás.
- Mačković, S. (1993). Zadudžbine sa objektima u Subotici. *Rukovet*, 1–3, 300–310.
- [Oltár reklám]. (1908. szeptember). *Egyházi Műipar*, 7.
- [Szószék reklám]. (1908. január). *Egyházi Műipar*, 7.
- Terdik, Sz. (2008). „Kitűnő munka, kiváló versenyképesség és nagybani termelés”: Réтай és Benedek egyházi műiparintézete. *Fons*, 15, 325–360.
- Szalai, M., Stoczek, M., Frankl, I., Gáli, A., Macskovics, T., Molnár, A. (1894. október 31.). *Jegyzőkönyv*. Szabadkai Történelmi Levéltár, Szabadka (THJ) Szabad Királyi Város Tanácsának iratai 1861–1918 (1838–1922), F.2 2729.

Žužana Korhecz Pap

RESTAURACIJA JEDNE SUBOTIČKE PROPOVEDAONICE Sakralno-umetnička ostavština grofice Marije Vojnić Tošinice

Rezime

Veleposednica grofica Marija Vojnić Tošinica (1825–1904) dala je sagraditi kapelu u čast Svetog Križa 1894. godine prema planovima arhitekta Geze Kocke. Neorenesansnu građevinu je Marija želela nameniti devojkama Marijinog sirotinjskog doma, ali tu je i sahranjena plemenita darovateljica (koja je takođe potpomagala mađarsku literaturu, pozorište i glumce) sa preminulim članovima svoje porodice. U ovom radu se daje prikaz originalnog enterijera kapele, koji je 1973. godine delom devastirana tokom obnove kapele. Delovi propovedaonice, koja je verovatno izrađena u budimpeštanskoj radionici Retai i Benedek 1896. godine, tokom pripreme izložbe *Istoricizam u Subotici* su restaurirani: preporučili su se kao samostalni duborezi svetih evangelista (Matej, Marko, Luka i Ivan).

1. kép. Gróf Bajsai Vojnich Tivadarné Vojnich Mária, Szabadkai Városi Múzeum (I 1102)

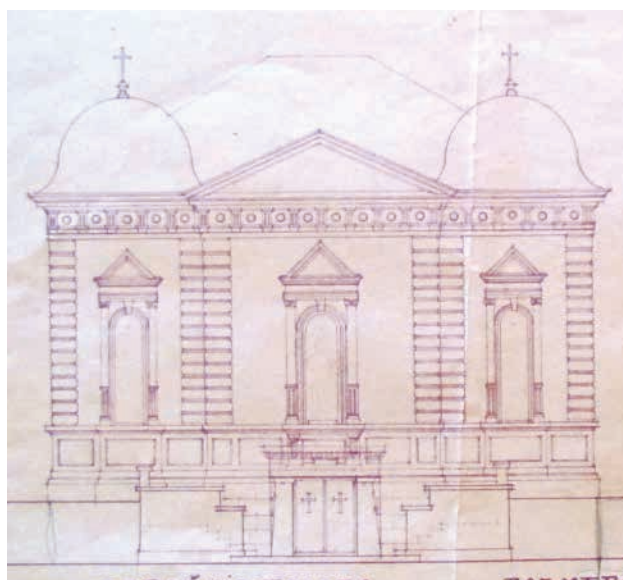
Figure 1. Mária Vojnich, the wife of Count Tivadar Vojnich, Municipal Museum of Subotica (I 1102)

2. kép. A Szent Kereszt-templom főhomlokzata (fotó: Korhecz Papp Zsuzsanna)
Figure 2. Main facade of the Church of the Holy Cross (photo by Zsuzsanna Korhecz Papp)

3. kép. A homlokzaton lévő Vojnich-címer (fotó: Korhecz Papp Zsuzsanna)
Figure 3. The Vojnich emblem on the facade (photo by Zsuzsanna Korhecz Papp)

4. kép. Molczer Károly: a Szent Kereszt-kápolna bővítési terve, az északi (kriptalejárat) homlokzata, 1938, Szent Kereszt plébánia levéltára
Figure 4. Molczer Károly: expansion plan of the Chapel of the Holy Cross, northern (crypt entrance) facade, 1938, Archives of the parish of Holy Cross

5. kép. Ligeti Sándor: Szűzanya, 1896
(fotó: Korhecz Papp Zsuzsanna)
Figure 5. Sándor Ligeti: The Virgin Mary, 1896
(photo by Zsuzsanna Korhecz Papp)

6. kép. Ligeti Sándor: Szent József, 1896
(fotó: Korhecz Papp Zsuzsanna)
Figure 6. Sándor Ligeti: Saint Joseph, 1896
(photo by Zsuzsanna Korhecz Papp)

7. kép. A Szent Kereszt-templom jelenlegi szentélye (fotó: Korhecz Papp Zsuzsanna)
Figure 7. The present sanctuary of the Church of the Holy Cross (photo by Zsuzsanna Korhecz Papp)

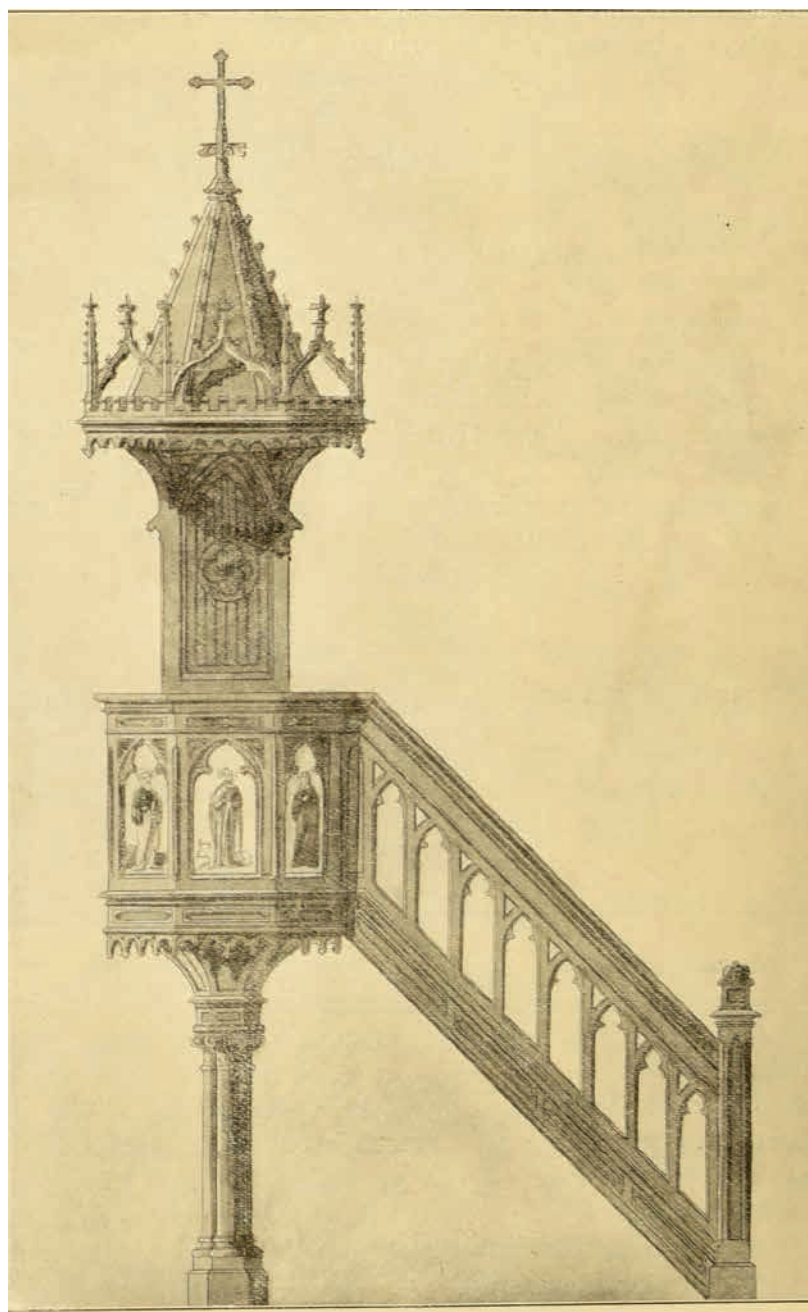
8. kép. A Szent Kereszt-templom szentélye 1950 körül
Figure 8. The sanctuary of the Church of the Holy Cross, circa 1950

9. kép. Rétay és Benedek: Angyal (festett, aranyozott fa) (fotó: Korhecz Papp Zsuzsanna)
Figure 9. Rétay and Benedek: Angel (painted, gilded wood) (photo by Zsuzsanna Korhecz Papp)

10. kép. A Rétay és Benedek cég oltár reklámja ([Oltár reklám] 1908)
Figure 10. Altar advertisement of the Rétay and Benedek company ([Oltár reklám] 1908)

11. kép. A Réтай és Benedek cég szószék reklámja ([Szószék reklám] 1908)
Figure 11. Advertisement on the pulpit of the Réтай and Benedek company ([Szószék reklám] 1908)

12. kép. A szepeshelyi Jézus Szíve oltár (fotó: Lakatos Adél)
Figure 12. The altar of Jesus Heart in Szepeshely (photo by Adél Lakatos)

13. kép. Gerenday és fia: Szent Mihály arkangyal (márvány), 1896 (fotó: Korhecz Papp Zsuzsanna)
Figure 13. Gerenday and Son: St. Michael the Archangel (marble), 1896 (photo by Zsuzsanna Korhecz Papp)

14. kép. Szent Máté apostol (1896), átvételi állapot
(fotó: Korhecz Papp Zsuzsanna)

Figure 14. St. Matthew the Apostle (1896), before restoration (photo by Zsuzsanna Korhecz Papp)

15. kép. Szent Márk apostol (1896), átvételi állapot
(fotó: Korhecz Papp Zsuzsanna)

Figure 15. St Mark the Apostle (1896), before restoration (photo by Zsuzsanna Korhecz Papp)

16. kép. Szent Lukács apostol (1896), átvételi állapot
(fotó: Korhecz Papp Zsuzsanna)
Figure 16. St Luke the Apostle (1896), before
restauration (photo by Zsuzsanna Korhecz Papp)

17. kép. Szent János apostol (1896), átvételi állapot
(fotó: Korhecz Papp Zsuzsanna)
Figure 17. St. John the Apostle (1896), before
restauration (photo by Zsuzsanna Korhecz Papp)

18. kép. Szent Máté apostol (1896), kiegészített állapot
(fotó: Kolović Svetlana)

Figure 18. St. Matthew the Apostle (1896),
complemented state (photo by Svetlana Kolović)

19. kép. Szent Márk apostol (1896), kiegészített állapot
(fotó: Kolović Svetlana)

Figure 19. St. Mark the Apostle (1896), complemented
state (photo by Svetlana Kolović)

20. kép. Szent Lukács apostol (1896), kiegészített állapot (fotó: Kolović Svetlana)
Figure 20. St. Luke the Apostle (1896), complemented state (photo by Kolović Svetlana)

21. kép. Szent János apostol (1896), kiegészített állapot (fotó: Kolović Svetlana)
Figure 21. St. John the Apostle (1896), complemented state (photo by Kolović Svetlana)

22. kép. Szent Máté apostol (1896), restaurált állapot
(fotó: Kolović Svetlana)

Figure 22. St. Matthew the Apostle (1896), after
restoration (photo by Kolović Svetlana)

23. kép. Szent Márk apostol (1896), restaurált állapot
(fotó: Kolović Svetlana)

Figure 23. St. Mark the Apostle (1896), after
restoration (photo by Kolović Svetlana)

24. kép. Szent Lukács apostol (1896), restaurált állapot
(fotó: Kolović Svetlana)
Figure 24. St. Luke the Apostle (1896), after
restoration (photo by Kolović Svetlana)

25. kép. Szent János apostol (1896), restaurált állapot
(fotó: Kolović Svetlana)
Figure 25. St. John the Apostle (1896), after
restoration (photo by Kolović Svetlana)

Hicsik Dóra¹
Szabadkai Városi Múzeum
Zsinagóga tér 3.
24000 Szabadka
hicsikdora@gmail.com

UDC: 014.3MUSEION“2001/2021“
Közlésre átadva: 2022. augusztus 12.
Közlésre elfogadva: 2022. augusztus 8.

A MUSEION FOLYÓIRAT BIBLIOGRÁFIÁJA (2001–2021)

Szakmai tanulmány

BIBLIOGRAPHY OF THE MUSEION JOURNAL (2001–2021)

Professional paper

Absztrakt: A *Museion* a Szabadkai Városi Múzeum immár 20. éve megjelenő tudományos évkönyve, amely az intézmény munkatársainak tudományos kutatásainak eredményeit tárja a szélesebb közönség elé. A folyóirat a múzeum gyűjteményeinek megfelelően ad teret a régészeti, néprajzi, művészettörténeti, történelmi, konzervátori és restaurátori, pedagógiai, természeti témájú kutatási eredményeknek szerb, magyar és horvát nyelven. A *Museion* 2017 óta számít tudományos besorolású periodikának, s ez még nagyobb jelentőséget ad a benne megjelenő tanulmányoknak. A bibliográfia az elmúlt húsz év írásainak adatait dolgozza fel számok szerint és szerzők szerint, emellett kitér a szerkesztőbizottság tagjaira, a recenzensek, a fordítók, lektorok és korrektorok névsorára is.

Kulcsszavak: *Museion*, Szabadkai Városi Múzeum, bibliográfia

Abstract: *Museion* is the scientific yearbook of the Municipal Museum of Subotica that has been published for 20 years now; it presents the results of the scientific research of the institution's staff to a wider audience. Concerning the museum's collections, the journal presents the results of research in archaeology, ethnography, art history, history, conservation and restoration, pedagogy, nature, in Serbian, Hungarian and Croatian languages. Since 2017, *Museion* has been classified as a scientific periodical, which gives even more importance to the studies published in it. The bibliography lists the publications of the last 20 years by number and by author, as well as the members of the editorial board, reviewers, translators, proofreaders and editors.

Keywords: *Museion*, Municipal Museum of Subotica, bibliography

¹ Hicsik Dóra, főkönyvtáros
Dora Hičik, viši bibliotekar
Hicsik Dóra, librarian

BEVEZETŐ

A *Museion* folyóirat 2001-ben jelent meg először, hogy a Szabadkai Városi Múzeum gyűjteménykezelőinek és szakembereinek munkáját a szélesebb közönség is megismerhesse. Az intézmény kiadványai, katalógusai nem mindig alkalmasak arra a feladatra, hogy a múzeumi kutatások helyet kapjanak bennük, s a múzeum 1948 óta tartó történetében folytonosan felmerülő saját folyóirat iránti igény az ezredfordulóra vált valósággá.

A folyóirat a 21 év alatt mindössze két évben szünetelt, 2005-ben és 2013-ban, így idén, 2022-ben kerül sor a 20. szám megjelenésére. A *Museion* a múzeum munkatársainak ad közlési lehetőséget, amelyben a legújabb kutatások eredményeit a múzeumi szakemberek és az érdeklődő közönség is megismerheti.

Az évkönyv 2017 óta számít tudományos folyóiratnak, az M53 kategóriás tudományos folyóiratok között tartják számon Szerbiában (Категоризација научних часописа 2017). Ekkorra teljesítette mindazokat a feltételeket, amelyek szükségesek voltak ennek elnyeréséhez: az egyetemes tizedes osztályozás (ETO) bevezetését, amely a munka tartalmát hivatott kategorizálni, a 2004 óta előforduló recenziókat 2014-ben állandósították, anélkül nem kerülhet megjelenésre a munka, s tudományos szintre emelték a hivatkozásokat is. A recenzensek névsorában csak a folyóiratban feltüntetett recenzenseket tüntettem fel.

Szabadka város hagyományaihoz híven a múzeum évkönyve is többnyelvű, ennek értelmében a múzeum gyűjteménykezelői és szakemberei szerb, magyar és horvát nyelven publikálják eredményeiket. A tanulmányokhoz szerb/magyar és angol nyelvű összefoglalók is tartoznak. Az évkönyv írásaihoz gazdag képanyag is tartozik, amelyek a múzeum fényképészeinek, Hevér Miklósnak, Kolović Svetlanának és a szerzők, illetve mások munkáját dicséri.

A folyóirat mérete az elmúlt évek alatt nem változott, dimenziója 23 × 16 cm.

A bibliográfia a *Museion*ban megjelent tanulmányokat összegzi számok és szerzők szerint. A számok szerinti leírásban helyet kaptak olyan írások is, mint a múzeum tevékenységéről, kiállításairól szóló beszámolók, amelyek a szerzők szerinti leírásból hiányoznak.

A bibliográfia az eredeti nyelven közli az írások címét, a szám szerinti leírásokban az eredeti írásmódot is követi, a szerzők szerinti felsorolásban viszont átírásra került a cirill írásmód.

A többszerzős írásokat minden szerzőnél feltüntettem.

Azoknál a szerzőknél, akik két nyelven publikáltak, a név is kétféle írásmóddal szerepel.

A MUSEION BIBLIOGRÁFIÁJA

Годишњак Градског музеја Суботица
A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve
Godišnjak Gradskog muzeja Subotica
Yearbook of the Municipal museum of Subotica
2001–2021
ISSN 1451-1274

Fő- és felelős szerkesztő:

mgr Hulló István (2001–2020)

Mihájlovity Anikó (2021–)

Szerkesztőség

Mirko Grlica, Nevenka Bašić Palković, Korhecz Papp Zsuzsanna, Viktorija Šimon Vuletić (2001–2010)

Nevenka Bašić Palković, Mirko Grlica, Kajdocsi Lovász Gabriella, Korhecz Papp Zsuzsanna (2011, 2012)

Nevenka Bašić Palković, Mirko Grlica, Kajdocsi Lovász Gabriella, Korhecz Papp Zsuzsanna, Neda Dimovski (2014)

Mirko Grlica, Kajdocsi Lovász Gabriella, Korhecz Papp Zsuzsanna, Neda Dimovski (2015)

Mirko Grlica, Kajdocsi Lovász Gabriella, Korhecz Papp Zsuzsanna (2016–2019)

Hicsik Dóra, Kajdocsi Lovász Gabriella, Korhecz Papp Zsuzsanna (2020–2021)

Recenzensek

Baranyi Anna (2004, 2014, 2021)

Borsos Éva (2018)

Czékus Géza (2019)

Branko Čupurdija (2004)

Danica Dimitrijević (2008)

Bela Duranci (2004, 2007)

Vojislav Đorđević (2016)

Danica Đokić (2007)

Olivera Erić (2018)

Fazekas Ferenc (2006)

Ljiljana Gavrilović (2019, 2021)

Görbe Katalin (2014–2019, 2021)

Hajdú Tamás (2016)

Jelena Hihlik (2012)

Hornýák Árpád (2019)

Hózsá Éva (2020)

Čedomir Janičić (2017)

Aleksandra Jeftić (2015)
Marija Jovanović (2014)
Olga K. Ninkov (2020)
Kajdocsi Lovász Gabriella (2020)
Kunkin Zsuzsanna (2004, 2014)
Lakatos Adél (2018)
Stevan Mačković (2014–2016)
Predrag Medović (2008)
Nataša Miladinović-Radmilović (2014, 2015, 2018, 2019)
Nebojša Milenković (2019)
Jožef Mioč (2006)
Vladimir Mitrović (2015)
Molnár Erika (2017)
Ózer Ágnes (2007, 2014–2020)
Milan Paunović (2015)
Bojana Popović (2017, 2019)
Gordana Prčić Vujnović (2015)
Dejan Radičević (2021)
Raffai Judit (2018)
Rajkov Saša (2020)
Tihana Rubić (2014)
Martina Šašić (2018)
Marko Šćiban (2021)
Svetozar Santovac (2004, 2007)
Irina Subotić (2008)
Verebélyi Kincső (2016)
Virág Zoltán (2021)

Fordítás

Sladana Aleksić (2020)
Mirko Gottesmann (2006, 2007, 2009)
Hicsik Dóra (2020, 2021)
Kajdocsi Lovász Gabriella (2018–2021)
Korhecz Papp Zsuzsanna (2001, 2006–2008, 2017–2020)
Mácsai Tibor (2004)
Molnár Anna (2010–2015)
Mirjana Molnar Međeri (2004)
Mészáros Zoltán (2002)
Novák Attila (2015, 2016)
Papp Erika (2004–2009)
Viktorija Šimon Vuletić (2001–2003, 2008, 2019–2021)
Szekeres Ágnes (2002)
Toma Viktória (2017, 2018)
Vlahović Kristina (2010, 2011, 2021)

Lektor, korrektor

Nevenka Bašić Palković (2001–2020)
Búbos Márki Otilia (2003–2014)
Hicsik Dóra (2018–2021)
Korhecz Papp Zsuzsanna (2001, 2002, 2004–2008)
Mihájlovity Bába Anikó (2015–2018)
Novák Attila (2014)
Viktorija Šimon Vuletić (2018, 2021)
Isidora Ana Stambolić (2016)
Toma Viktória (2020)
Vlahović Kristina (2019)
Petar Vuković, dr (2012, 2014)

Nyomda

Grafoprodukt (2001–2004, 2015–2017)
Printex (2007–2014, 2018–2021)
Studio Bravo (2006)

A Museion folyóirat bibliográfiája 2001–2021

Broj 1, 2001.

Прве речи (5), Prve riječi (6), Előszó (7); Szekeres Ágnes: Szarmata temető Topolya-Bánkerten (9–47); Peter Ric: Novootkrivene avarske nekropole na severozapadnom delu vojvođanskog potisja (49–68); Dušica Zrnić: Herbarijska zbirka dr Bele Šturca (69–104); mr Ištvan Hulo: Migracija, kolonizacija i rasprostranjenje brkate senice *Panurus biarmicus* u Vojvodini (105–124); Невенка Башић Палковић: Грађа за библиографију издања Градског музеја–Városi Múzeum у Суботици (1948–1995) (125–147); Arpad Pap: Subotičke krčme u drugoj polovini 19. veka (1862–1879) : prilog etnološkim i etničkim podacima grada Subotice (149–202); Mirko Grlica: Stanovništvo Subotice 1867–1914 godine (203–216); Mirko Grlica: Szabadka lakossága 1867–1914 között (217–230); Olga Kovačev Ninkov: Slike sakralne, mitološke i alegorijske tematike iz zbirke Likovnog fonda Gradskog Muzeja (231–250); Korhecz Papp Zsuzsanna: A Pilaszánovits házaspár portréi és restaurálásuk (251–262); Ricz Péter: In memoriam Szekeres László (263–267); Olga Kovačev Ninkov: In memoriam Branislava Šadi (268–271); Viktorija Šimon Vuletić: In memoriam Gavra Budišin (273–275).

Broj 2, 2002.

Szekeres Ágnes: Előzetes jelentés a Szabadka – Kameniti háton 2001-ben végzett ásatásról (7–26); Невенка Башић Палковић: Грађа за библиографију издања Градског музеја у Суботици (1996–2002) (27–44); Viktorija Šimon Vuletić: Identitet ljudi u multietničkim porodicama u Subotici (45–104); Mirko Grlica: Znamenja prošlosti : četrnaest subotičkih zastava (105–137); Mirko Grlica: A múlt emlékei (138–154); Horváth Flórián: Izrada dermoplastičnog preparata mišara (Buteo buteo) (155–161); Horváth Flórián: Az egerészölyv (Buteo buteo) dermoplasztikus preparátumának kidolgozása (162–167); Korhecz Papp Zsuzsanna: Restauracija ukrasnog rama portreta Lajoša Košuta (169–194); Hulló István mgr., Svetislav Milanković: Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002. godinu (195–200); Hulló István mgr., Svetislav Milanković: Beszámoló a szabadkai Városi Múzeum évi tevékenységéről (201–205).

Broj 3, 2003.

Ricz Péter: A szabadkai Városi Múzeum kihelyezett részlege Topolyán – a topolyai múzeumokról (7–21); Ricz Péter: Depandansa Gradskog muzeja u Bačkoj Topoli : o muzeju (muzejima) Bačke Topole (22–36); Душица Зрнић, мр Иштван Хуло, др Бранислава Буторац, Флоријан Хорват: Природа региона Бачке Тополе приказана на изложби музеја у Бачкој Тополи (37–64); Olga Kovačev Ninkov: Kratak pregled likovnog života Bačke Topole do 1953. sa posebnim osvrtom na izložene autore prve zavičajne likovne postavke muzeja u Bačkoj Topoli (65–109); Olga Kovačev Ninkov: Topolya képzőművészeti életének rövid áttekintése 1953-ig, különös tekintettel a Topolyai Múzeum első helytörténeti képzőművészeti gyűjteményének kiállítóira (110–152).

Broj 4, 2004.

Душица Зрнић: Проблеми музеолошке обраде збирке Емила Талијана Градског музеја Суботица (7–56); Peter Ric: Podaci o srednjovekovnoj Subotici i njenoj tvrđavi (57–80); Szekeres Ágnes: Előzetes beszámoló a Szabadka – Kameniti-háton 2003-ban végzett ásatásról (81–95); Nevenka Bašić Palković: Kratak istorijat stručne biblioteke Gradskog muzeja u Subotici : (njena uloga i značaj u muzeju kompleksnog tipa) (97–110); Viktorija Šimon Vuletić: A szabadkai multietnikus családok tagjainak identitástudata (111–132); Mirko Grlica: Zbirka građanskih portreta iz 19. veka na fotografijama iz albuma porodice Vojnić iz Bajše (133–176); Korhecz Papp Zsuzsanna: 200 éve született Deák Ferenc : a szabadkai Városi Múzeum Deák portréja (177–192); mr Hulo Istvan, Florijan Horvat, Đerđ Tolnai: Rezultati istraživanja dinamike i strukture populacije brkate senice Panurus biarmicus Linnaeus na Ludaškom jezeru (193–206); Olga Kovačev Ninkov: Istorijat Umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica : (1894–2004) (207–270).

Broj 5, 2006.

Ricz Péter: Hány éves a szabadkai múzeum? : adalékok a Városi Múzeum történetéhez (7–15); Peter Ric: Koliko je godina subotičkom muzeju? : podaci za istoriju Gradskog muzeja (16–26); Szekeres Ágnes: Előzetes jelentés a Kanizsa „Kerámika” területén folyó régészeti munkálatokról (27–32); Nevenka Bašić Palković: Najstarija periodika u biblioteci Gradskog muzeja do 1967. godine (33–42); Papp Árpád: Adalékok a szerb-magyar kulturális kapcsolatok rövid áttekintéséhez (43–57); Arpad Pap: Prilozi kratkom pregledu srpsko-mađarskih kulturnih veza (58–74); Viktorija Šimon Vuletić: Polinezijski obred pijenja kava-kave u svetlu predmeta iz Vanevropske zbirke Gradskog muzeja (75–90); Simon Vuletić Viktória: A polinéziai kava-kava szertartás a Városi Múzeum Európán kívüli gyűjteményének kiállítási tárgyai tükrében (91–106); Mirko Grlica: Izranjanje iz zaborava : članovi Pučke kasine na fotografiji iz 1903. godine (107–118); Olga K. Ninkov: Prilog istraživanju sakralnih spomenika Bačke Topole : enterijer stogodišnje neogotičke crkve Srpanjske Gospe u Bačkoj Topoli (119–166); Ninkov K. Olga: Adalék Topolya szakrális emlékeinek kutatásához : a 100 éves topolyai Sarlós Boldogasszony neogótikus templomépület belső berendezése (167–210); Raffai Judit: A szabadkai fényképészek az esküvői fényképek tükrében című kiállítás múzeumpedagógiai terve (211–216); Judit Rafai: Mogúcnosti rada muzejskog pedagoga predstavljene u okvirima izložbe Istorijat subotičkih fotografa u svetlu svadbenih fotografija, (1862–1940) (217–226); Csípe Tímea: Entomološka zbirka Gradskog muzeja Subotica : pripravnčki rad (229–272); Душица Зрнић: Најстарији хербаријум у природњачкој збирци Градског музеја у Суботици (273–310); Korhecz Papp Zsuzsanna: A Ferenc József portré restaurálása (311–320); Žužana Korhec Pap: Restauriranje portreta Franca Jozefa (321–322); mr Ištvan Hulo: Izveštaj o radu Gradskog muzeja Subotica–Városi Múzeum Szabadka za 2004. godinu (323–328); mgr. Hulló István: Beszámoló a Szabadkai Városi Múzeum–Gradski muzej Subotica 2004. évi tevékenységéről (329–333); mr Ištvan Hulo: Izveštaj o radu Gradskog muzeja Subotica–Városi Múzeum Szabadka za 2005. godinu (334–338); mgr. Hulló István: Beszámoló a Szabadkai Városi Múzeum–Gradski muzej Subotica 2005. évi tevékenységéről (339–343).

Broj 6, 2007.

Ricz Péter: A Szabadkai Városi Múzeum régészeti tevékenysége (1948–2007) (7–24); Невенка Башић Палковић: Једно раритетно издање Доситејевих дела у библиотеци Градског музеја у Суботици (25–36); Papp Árpád: A néprajz kartográfia Vajdaságban (37–51); Viktorija Šimon Vuletić: Predmeti iz Vanevropske zbirke Gradskog muzeja vezani za običaj žvakanja betela (53–68); Mirko Grlica: Mamužić kao Vlašić, Vojnić kao Vojnić : Šta su Subotičani s kraja 19. veka znali o izgledu grada 1779. godine? (69–81); Olga Kovačev Ninkov: Jedan od zaboravljenih: Bela Miler : prilog celovitom sagledavanju Bačke galerije (83–

92); Ljubica Vuković Dulić: Izložbena djelatnost Gradskog muzeja u Subotici (1980–2006) (93–142); Korhecz Papp Zsuzsanna: A nagyméretű feltekert képekről (143–180); Душица Зрнић: Стање угрожености флоре суботичког региона према црвеној књизи флоре Србије (181–204); mr Ištvan Hulo, Svetislav Milanković: Izveštaj o radu Gradskog muzeja Subotica za 2006. godinu (205–211).

Број 7. 2008.

Nevenka Bašić Palković: Stalne postavke Gradskog muzeja Subotica (7–10); Hulló István: A Városi Múzeum állandó kiállításai (10–14); Душица Зрнић: Приказ сталне поставке Природњачког одељења Градског музеја у Суботици (15–31); Peter Ric: Vodič kroz arheološki deo stalne postavke Gradskog muzeja (33–50); Ricz Péter: Útmutató a Városi Múzeum állandó kiállításának régészeti részéhez (51–76); Mirko Grlica: Istorijски segment stalne postavke Gradskog muzeja u Subotici (77–104); Papp Árpád: Néprajz vallató a városházán : (megjegyzések a Szabadkai Városi Múzeum állandó tárlatának néprajzi részéhez) (105–138); Olga Kovačev Ninkov: Povodom 30 godina postojanja legata Miloša Babića u Gradskom muzeju Subotica : (prilog sagledavanju ikonografije deset slika Miloša Babića) (139–156); Ljubica Vuković Dulić: Izložbena djelatnost Gradskog muzeja u Subotici (1960–1980) (157–186); Korhecz Papp Zsuzsanna: Schöfft József Károly Szentháromság oltárképének restaurálása (187–195).

Број 8, 2009.

Peter Ric: Grnčarija na tlu Bačke tokom arheoloških epoha (7–25); (18–76); Невенка Башић Палковић: Грађа за библиографију издања Градског музеја у Суботици (2003–2008) (27–47); Viktorija Šimon Vuletić: Umetnost od like zbirka tapa iz Polinezije (49–59); Mirko Grlica: Svetlopisom među činovnike : činovnici gradske uprave u albumu nastalom povodom proslave decenije upravljanja Suboticom gradonačelnika Lazara Mamužića (61–85); Korhecz Papp Zsuzsanna: Nagyapáti Kukac Péter műveinek restaurálása (87–101); Raffai Judit: A vajdasági magyar mesekutató története (103–117); Душица Зрнић: Стање угрожености флоре суботичког региона према црвеној књизи флоре Србије : (други део) (119–141); Lovász Gabriella: A Zombor-repülőtéri temető általános antropológiai vizsgálata (143–157); Olga K. Ninkov: Sveska crteža Geze Čata (159–173); Ljubica Vuković Dulić: Izložbena djelatnost Gradskoga muzeja u Subotici (1948–1959) (175–191); „Stalna postavka u savremenom muzeju” program (192–197); Ištvan Hulo: In memoriam Mr Milka Mikuška (199); Hulló István: In memoriam Mgr. Milka Mikuška (200).

Број 9, 2010.

Петер Риц: Бачка Топола за време сеобе народа (7–29); Nevenka Bašić Palković: Knjige iz 18. veka u stručnoj biblioteci Gradskog muzeja u Subotici (31–43);

Dr Arpad Pap: Krv u narodnom verovanju (45–65); Viktorija Šimon Vuletić: Vanevropska zbirka u interakciji : mogućnost implementiranja vanevropskih zbirki u deo stalnih postavki Gradskih muzeja (67–101); Mirko Grlica: „Krivci” za „srdačne pozdrave” : izdavači topografskih razglednica Subotice do 1945. godine (103–113); Hargita Gažo: Muzejske igraonice u teoriji i prakse na temu književnici Bačke Topole u stalnoj postavci muzeja Bačka Topola (Ogranak Gradskog muzeja Subotica) (115–143); Raffai Judit: A száz évvel ezelőtt született Ortutay Gyula vajdasági kötődései (145–157); Lovász Gabriella: Tuberkulózis a Zombor-repülőtéren késő középkori temető embertani anyagában (159–171); Olga K. Ninkov: Povodom osnivanja poklon zbirke Jožefa Ača (173–188); Izložbe koje su u Gradskom muzeju organizovane do polovine 2010. godine = A Városi Múzeum kiállításai a 2010-es év első felében (189–191).

Broj 10, 2011.

Ricz Péter: Avar temetkezési szokások Észak-Bácskában (7–35); Nevenka Bašić Palković: Knjige iz 18. veka u Zomborčevičevoj zbirci Gradskog muzeja u Subotici (37–47); Dr. Papp Árpád: A csigatészta (49–67); Mirko Grlica: Alex úr szabadkai napjai (69–99); Gázsó Hargita: Virtuális barátság : egy kiállítás elő- és utóélete (101–111); Dr. Judit Rafai: Socijalna pripadnost, identitet i ženska moda : podaci o načinu odevanja subotičkih žena iz perioda između poslednje četvrtine 19. veka i prve dve decenije 20. veka (113–123); Lovász Gabriella: Délszlávok a hódoltság kori Magyarországon : biológiai távolságszámítás hódoltság kori Magyarországra települt idegen etnikumok körében (125–139); Душица Зрнић, Иштван Хуло: Нови флорни налази у суботичком региону (141–151); Korhecz Papp Zsuzsanna: Mathias Hanisch (feltételezeten) Bárich Anna portréja : portérestaurálás (153–165); Olga K. Ninkov: Japanizam u Subotici u prvoj trećini XX veka : prilog proučavanju japanizma na primerima umetničke zbirke subotičkog Gradskog muzeja (167–197); Ljubica Vuković Dulić: Prema otvorenomu muzejskom sustavu – kroz prikaz dviju izložaba: Lica vremena i Grad biciklista u Gradskome muzeju Subotica (199–213); Izložbena delatnost Gradskog muzeja u periodu juni 2010 – juni 2011. = A Szabadkai Városi Múzeum kiállítási tevékenysége 2010 és 2011 júniusa között (215–223).

Broj 11, 2012.

Неда Димовски, Агнеш Секереш: Коњанички гроб са Хинге (7–19); Невенка Башић Палковић: Вукови јубилеји – 225 годишњица рођења и 165 годишњица победе његове реформе (20–29); Papp Árpád: A vajalja (30–37); Mirko Grlica: Dijapozitivi iz elektro-bioskopa – nedostajući segment u biografiji Aleksandra Lifke (38–53); Gázsó Hargita: Becsöngettek : iskolatörténeti kiállítás a Topolyai Múzeumban (54–63); Raffai Judit: A nép hagyományok elnevezésű választható tárgy programja az általános iskola magyar nyelvű első és második osztálya számára (64–79); Душица Зрнић: Самоникло јестиво биље

у суботичком региону (80–101); Korhecz Papp Zsuzsanna: Schmitt József portréinak restaurálása (102–121); Olga K. Ninkov: Prva Izložba Nacionalnog salona u Subotici (1903) (122–135); Ljubica Vuković Dulić: Skulpture Ane Bešlić u Gradskom muzeju u Subotici (136–149); Izložbena delatnost Gradskog muzeja periodu juni 2011 – maj 2012. = A Szabadkai Városi Múzeum kiállítási tevékenysége 2011 júniusától és 2012 májusáig (151–155).

Broj 12, 2014.

Peter Ric: Običaji sahranjivanja tokom arheoloških epoha u severnoj Bačkoj (5–24); Неда Димовски: Неуобичајне сахране на касносарматском налазишту стуб 148 на Верушићу – биоархеолошка анализа (25–56); Mirko Grlica: Tragom nepazljivog istraživača : prilozi za istoriju subotičke štampe (57–64); Nevenka Bašić Palković: U susret stogodišnjici Velikog rata – raritetno izdanje lista Vasárnapi Könyv (65–80); Papp Árpád: Jovan Cvijić szubjektív feljegyzései a párizsi békekonferencián (81–98); Olga Kovačev Ninkov: Sveska crteža Arpada G. Balaža (1927–1932) (99–114); Ljubica Vuković Dulić: Prilog sagledavanju naivnoga slikarstva Bunjevaka u kontekstu naivne umjetnosti 20. stoljeća (115–132); Korhecz Papp Zsuzsanna: A szabadkai polgármesterek portréinak restaurálása (133–144); Gázsó Hargita: Hogyan illusztráljunk képeslapot? : múzeumpedagógiai foglalkozás alsós gyermekekkel (145–150); Изложбена делатност = Kiállítások = Izložbena djelatnost = Exhibitions (152–157); Гостујуће изложбе = Vendégkiállítások = Gostujuće izložbe = Guest exhibitions (158–159); Музејска едукација = Múzeumpedagógia = Muzejska edukacija = Education at the museum (160–161); Промоције и догађања = Bemutatók és események = Promocije i događanja = Promotions and events (163–166); Издања = Kiadványok = Izdanja = Publications (167).

Broj 13, 2015.

Неда Димовски: Развојни дефекти на аксијалном скелету жене са средњовековног налазишта Капоња-Таванкут (5–22); Mirko Grlica: Novi slojevi sećanja : drugačiji pogled na Suboticu u vreme gradnje palate Rajhl (23–34); Mirko Grlica: Bunjevačka školska zadruga : poslednji pokušaj otvaranja škole na maternjem jeziku za bunjevačku decu u austrougarskoj Subotici (35–54); Papp Árpád: Szerb-Horvát-Szlovén Királyság néprajzi-történelmi bizottságának jegyzőkönyvei (55–84); Papp Árpád: A hátsószag – a 86-os császári és királyi gyalogezred toborzókörzetének – mindennapjai a nagy háborúban : előzetes megjegyzések és munkálatok a készülő kiállításához, és az azt kísérő katalógushoz (85–106); Ljubica Vuković Dulić: Plakati Đerđa Boroša. : nova kolekcija u zbirci primenjene umetnosti Gradskog muzeja Subotica (107–128); Žuzana Korhecz Pap: Slikarska tehnika baroknih majstora : (na primerima restauriranih oltarskih slika iz katoličkih crkava u Vojvodini) (129–190); Istvan Hulo: Monitoring faune ptica na području potencionalnog vetroparka Kanjiža (191–220); Изложбена делатност

= Kiállítások = Izložbena djelatnost = Exhibitions (222–226); Гостујуће изложбе = Vendégkiállítások = Gostujuće izložbe = Guest exhibitions (227–228); Музејска едукација = Múzeumpedagógia = Muzejska edukacija = Education at the museum (228); Промоције и догађања = Bemutatók és események = Promocije i događanja = Promotions and events (229–230); Издања = Kiadványok = Izdanja = Publications (231).

Број 14, 2016.

Mirko Grlica: „Leglo đavolovo” Počeci slobodnozidarskog pokreta u Subotici (5–12); Papp Árpád: A horvát, német és a magyar népies viselet kialakulása és identitásformáló szerepe a múlt század harmincas éveiben a Bácskában (13–28); Korhecz Papp Zsuzsanna: A futaki Szentháromság főoltárkép restaurálása (29–60); Lovász Gabriella: Török hódoltság kori betelepült népségek eredetének és kapcsolatainak kutatása többváltozós statisztikai módszerekkel (61–96); Agneš Sekereš, Neda Dimovski: Arheološka iskopavanja na nalazištu Kaponja–Tavankut (97–101); Изложбена делатност = Kiállítások = Izložbena djelatnost = Exhibitions (102–103); Гостујуће изложбе = Vendégkiállítások = Gostujuće izložbe = Guest exhibitions (103–106); Музејска едукација = Múzeumpedagógia = Muzejska edukacija = Education at the museum (106–107); Промоције и догађања = Bemutatók és események = Promocije i događanja = Promotions and events (108–111); Издања = Kiadványok = Izdanja = Publications (111).

Број 15, 2017.

Mirko Grlica: „Rajsko vremena duha” : subotička kulturna scena pred izbijanje prvog svetskog rata (5–26); Ljubica Vuković Dulić: Likovna redakcija Tribine mladih u Subotici (1963–1970) (27–43); Olga K. Ninkov: Umetnici i njihova dela iz Prvog svetskog rata u zbirci Gradskog muzeja Subotica (45–115); Korhecz Papp Zsuzsanna: A nagybecskereki múzeum Krisztus siratása képének restaurálása (117–139); Lovász Gabriella: Multifokális csont-izületi tuberkulózis egy Árpád-kori embertani szériában (141–164); Изложбена делатност = Kiállítások = Izložbena delatnost = Exhibitions (165–168); Промоције и догађања = Bemutatók, előadások és más események = Promocije, predavanja i druga događanja = Promotions and events (169–175); Музејска едукација = Múzeumpedagógia = Muzejska edukacija = Education at the museum (176–179); Издања = Kiadványok = Izdanja = Publications (180).

Број 16, 2018.

Неда Димовски: Os vesalianum pedis или перзистентна апофаза V. метатарзалне кости? (5–15); Mirko Grlica: „Stožer ovostranog srpstva” – Srpska čitaonica u Subotici 1889–1914. godine (17–31); Korhecz Papp Zsuzsanna: Falconer Ferenc három oltárképének restaurálása (33–83); Ljubica Vuković Dulić: Đorđe Bošan – student

Bačke (129–167); Olga K. Ninkov: O stručnom skupu Kako je linija secesije progovorila (169–181); In memoriam Szekeres Ágnes (1968–2020) (182–185); In memoriam Mirko Grlica (1956–2020) (186–193); Изложбена делатност = Kiállítások = Izložbena djelatnost = Exhibitions (194–197); Промоције и догађања = Bemutatók, előadások és más események = Promocije, predavanja i druga događanja = Promotions and events (198–205); Музејска едукација = Múzeumpedagógia = Muzejska edukacija = Education at the museum (206–207); Издања = Kiadványok = Izdanja = Publications (208).

Broj 19, 2021.

Неда Димовски: Накит 11–17. века са налазишта Св. Ана у Горњем Таванкуту (5–57); Hicsik Dóra: Fenyves (Friedmann) Ferenc önképzőkori évei (59–75); Olga K. Ninkov: Jelena Čović (1879–1951) prva slikarka Subotice – I deo (77–147); Viktorija Šimon Vuletić: Subotički Ahašver – Tibor Sekelj kao muzealac (149–187); Korhecz Papp Zsuzsanna: A dunaföldvári Szent Ferenc kép restaurálása (189–207); Istvan Hulo, Gabrijele Lovas, Slađana Aleksić: Kapska utva (Tadorna cana) posmatrana na ribnjaku „Kapetanski rit” (209–213); Olga K. Ninkov, Ljubica Vuković Dulić: In memoriam Bela Duranci (215–227); Изложбена делатност = Kiállítások = Izložbena delatnost = Exhibitions (229–231); Промоције и догађања = Bemutatók, előadások és más események = Promocije, predavanja i druga događanja = Promotions and events (231–235); Музејска едукација = Múzeumpedagógia = Muzejska edukacija = Education at the museum (236–237); Издања = Kiadványok = Izdanja = Publications (238).

A Museion folyóirat szerzői bibliográfiája 2001–2021

ALEKSIĆ, Slađana

1. Evropski sisari u zbirci Prirodnjačkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica, br. 18, 2020, 39–96.
2. Rezultati preliminarog faunističkog istraživanja vilinih konjica (Insecta: Odonata) Severne Bačke, br. 18, 2020, 129–167.
3. Kapska utva (Tadorna cana) posmatrana na ribnjaku „Kapetanski rit”, br. 19, 2021, 209–213.

BAŠIĆ Palković, Nevenka

4. Građa za bibliografiju izdanja Gradskog muzeja–Városi Múzeum u Subotici, br. 1, 2001, 125–147.
5. Građa za bibliografiju izdanja Gradskog muzeja u Subotici, br. 2, 2001, 27–44.
6. Kratak istorijat stručne biblioteke Gradskog muzeja u Subotici : (njena uloga i značaj u muzeju kompleksnog tipa), br. 4, 97–110.

7. Najstarija periodika u biblioteci Gradskog muzeja do 1967 godine, br. 5, 2006, 33–42.
8. Jedno raritetno izdanje Dositejevih dela u biblioteci Gradskog muzeja u Subotici, br. 6, 2007, 25–36.
9. Stalne postavke Gradskog muzeja Subotica, br. 7, 2008, 7–10.
10. Građa za bibliografiju izdanja Gradskog muzeja u Subotici (2003–2008), br. 8, 2009, 27–42.
11. Knjige iz 18. veka u stručnoj biblioteci Gradskog muzeja u Subotici, br. 9, 2010, 31–43.
12. Knjige iz 18. veka u Zomborčevičevoj zbirci Gradskog muzeja u Subotici, br. 10, 2011, 37–47.
13. Vukovi jubileji – 225 godišnjica rođenja i 165 godišnjica pobeđe njegove reforme, br. 11, 2012, 20–29.
14. U susret stogodišnjici Velikog rata – raritetno izdanje lista Vasárnapi Könyv, br. 12, 2014, 65–80.

BUTORAC, Branislava

15. Priroda regiona Bačke Topole prikazana na izložbi muzeja u Bačkoj Topoli, br. 3, 2003, 37–64.

CSÍPE Tímea

16. Entomološka zbirka Gradskog muzeja Subotica : pripravnčki rad, br. 5, 2006, 229–272.

DIMOVSKI, Neda

17. Konjanički grob sa Hinge, br. 11, 2012, 7–19.
18. Neuobičajne sahrane na kasnosarmatskom nalazištu stub 148 na Verušiću - bioarheološka analiza, br. 12, 2014, 25–56.
19. Razvojni defekti na aksijalnom skeletu žene sa srednjovekovnog nalazišta Kaponja–Tavankut, br. 13, 2015, 5–22.
20. Arheološka iskopavanja na nalazištu Kaponja–Tavankut, br. 14, 2016, 97–101.
21. Os vesalianum pedis ili perzistentna apofaza V. metatarzalne kosti?, br. 16, 2018, 5–15.
22. Sagitalni rasep tela trećeg torakalnog pršljena na dečijem skeletu sa srednjovekovnog nalazišta Kaponja–Tavankut, br. 17, 2019, 5–12.
23. In memoriam Szekeres Ágnes (1968–2020), br. 18, 2020, 182–185.
24. Nakit 11–17 veka sa nalazišta Sv. Ana u Gornjem Tavankutu, br. 19, 2021, 5–57.

GAZSÓ Hargita / GAŽO, Hargita

25. Muzejske igraonice u teoriji i prakse na temu književnici Bačke Topole u stalnoj postavci muzeja Bačka Topola (Ogranak Gradskog muzeja Subotica), br. 9, 2010, 115–143.
26. Virtuális barátság : egy kiállítás elő- és utóélete, br. 10, 2011, 101–111.
27. Becsöngettek : iskolatörténeti kiállítás a Topolyai Múzeumban, br. 11, 2012, 54–63.
28. Hogyan illusztráljunk képeslapot : múzeumpedagógiai foglalkozás alsós gyermekekkel, br. 12, 2014, 145–150.

GRLICA, Mirko

29. Stanovništvo Subotice 1867–1914 godine, br. 1, 2001, 203–216.
30. Szabadka lakossága 1867–1914 között, br. 1, 2001, 217–230.
31. Znamenja prošlosti : četrnaest subotičkih zastava, br. 2, 2002, 105–137.
32. A múlt emlékei, br. 2, 2002, 138–154.
33. Zbirka građanskih portreta iz 19. veka na fotografijama iz albuma porodice Vojnić iz Bajše, br. 4, 2004, 133–176.
34. Izranjanje iz zaborava : članovi Pučke kasine na fotografiji iz 1903. godine, br. 5, 2006, 107–118.
35. Mamužić kao Vlašić, Vojnić kao Vojnić : Šta su Subotičani s kraja 19. veka znali o izgledu grada 1779. godine, br. 6, 2007, 69–81.
36. Istorijski segment stalne postavke Gradskog muzeja u Subotici, br. 7, 2008, 77–104.
37. Svetlopisom među činovnike : činovnici gradske uprave u albumu nastalom povodom proslave decenije upravljanja Suboticom gradonačelnika Lazara Mamužića, br. 8 2009, 61–85.
38. „Krivci” za „srdačne pozdrave” : izdavači topografskih razglednica Subotice do 1945. godine, br. 9, 2010, 103–113.
39. Alex úr szabadkai napjai, br. 10, 2011, 69–99.
40. Dijapozitivi iz elektro-bioskopa – nedostajući segment u biografiji Aleksandra Lifke, br. 11, 2012, 38–53.
41. Tragom nepažljivog istraživača : prilozi za istoriju subotičke štampe, br. 12, 2014, 57–64.
42. Novi slojevi sećanja : drugačiji pogled na Suboticu u vreme gradnje palate Rajhl, br. 13, 2015, 23–34.
43. Bunjevačka školska zadruga : poslednji pokušaj otvaranja škole na maternjem jeziku za bunjevačku decu u austrougarskoj Subotici, br. 13, 2015, 35–54.
44. „Leglo đavolovo” : počeci slobodnozidarskog pokreta u Subotici, br. 14, 2016, 5–12.
45. „Rajsko vremena duha” : subotička kulturna scena pred izbijanje prvog svetskog rata, br. 15, 2017, 5–26.

46. „Stožer ovostranog srpstva” – Srpska čitaonica u Subotici 1889–1914. godine, br. 16, 2018, 17–31.
47. Subotica u poslednjoj godini urušavanja Austrougarske monarhije, br. 17, 2019, 87–109.

HICSIK Dóra

48. Karácsonyi motívumok a Napló 1934. december 25-i számában, br. 18, 2020, 23–38.
49. Fenyves (Friedmann) Ferenc önképzőkori évei, br. 19, 2021, 59–75.

HORVÁTH Flórián / HORVAT, Florijan

50. Izrada dermoplastičnog preparata mišara (*Buteo buteo*), br. 2, 2002, 155–161.
51. Az egerészölyv (*Buteo buteo*) dermoplasztikus preparátumának kidolgozása, br. 2, 2002, 162–167.
52. Priroda regiona Bačke Topole prikazana na izložbi muzeja u Bačkoj Topoli, br. 3, 2003, 37–64.
53. Rezultati istraživanja dinamike i strukture populacije brkate senice *Panurus biarmicus* Linneaus na Ludaškom jezeru, br. 4, 2004, 193–206.

HULLÓ István / HULO, Ištvan

54. Migracija, kolonizacija i rasprostranjenje brkate senice *Panurus biarmicus* u Vojvodini, br. 1, 2001, 105–124.
55. Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002. godinu, br. 2, 2002, 195–200.
56. Beszámoló a szabadkai Városi Múzeum évi tevékenységéről, br. 2, 2002, 201–205.
57. Priroda regiona Bačke Topole prikazana na izložbi muzeja u Bačkoj Topoli, br. 3, 2003, 37–64.
58. Rezultati istraživanja dinamike i strukture populacije brkate senice *Panurus biarmicus* Linneaus na Ludaškom jezeru, br. 4, 2004, 193–206.
59. Izveštaj o radu Gradskog muzeja Subotica–Városi Múzeum Szabadka za 2004. godinu, br. 5, 2006, 323–328.
60. Beszámoló a Szabadkai Városi Múzeum–Gradski muzej Subotica 2004. évi tevékenységéről, br. 5, 2006, 329–333.
61. Izveštaj o radu Gradskog muzeja Subotica–Városi Múzeum Szabadka za 2005. godinu, br. 5, 2006, 334–338.
62. Beszámoló a Szabadkai Városi Múzeum–Gradski muzej Subotica 2005. évi tevékenységéről, br. 5, 2006, 339–343.
63. Izveštaj o radu Gradskog muzeja Subotica za 2006. godinu, br. 6, 2007, 205–211.

64. A Városi Múzeum állandó kiállításai, br. 7, 2008, 10–14.
65. Stalne postavke Gradskog muzeja Subotica, br. 7, 2008, 7–10.
66. In memoriam Mr Milka Mikuška, br. 8, 2009, 199–200.
67. Novi florni nalazi u subotičkom regionu, br. 10, 2011, 141–151.
68. Monitoring faune ptica na području potencionalnog vetroparka Kanjiža, br. 13, 2015, 191–220.
69. Rezultati preliminarog faunističkog istraživanja vilinih konjica (Insecta: Odonata) Severne Bačke, br. 18, 2020, 129–167.
70. Kapska utva (Tadorna cana) posmatrana na ribnjaku „Kapetanski rit”, br. 19, 2021, 209–213.

KAJDOCSI Lovász Gabriella / KAJDOČI Lovas, Gabrijela

71. A Zombor-repülőtéren temető általános antropológiai vizsgálata, br. 8, 2009, 143–157.
72. Tuberkulózis a Zombor-repülőtéren késő középkori temető embertani anyagában, br. 9, 2010, 159–171.
73. Délszlávok a hódoltság kori Magyarországon : biológiai távolságszámítás hódoltság kori Magyarországra települt idegen etnikumok körében, br. 10, 2011, 125–139.
74. Török hódoltság kori betelepült népségek eredetének és kapcsolatainak kutatása többváltozós statisztikai módszerekkel, br. 14, 2016, 61–96.
75. Multifokális csont-izületi tuberkulózis egy Árpád-kori embertani szériában, br. 15, 2017, 141–164.
76. Jégkorszaki óriások : a Szabadkai Városi Múzeum természettudományi tárlatához kapcsolódó kísérleti múzeumpedagógiai foglalkozás, br. 16, 2018, 147–159.
77. Drevni ljudi severne Bačke – Prikaz antropoločkog dela prirodnjačke stalne postavke u subotičkom Gradskom muzeju, br. 17, 2019, 13–58.
78. Rezultati preliminarog faunističkog istraživanja vilinih konjica (Insecta: Odonata) Severne Bačke, br. 18, 2020, 129–167.
79. Kapska utva (Tadorna cana) posmatrana na ribnjaku „Kapetanski rit”, br. 19, 2021, 209–213.

KORHECZ Papp Zsuzsanna / KORHEC Pap, Žužana

80. A Pilaszánovits házaspár portréi és restaurálásuk, br. 1, 2001, 251–262.
81. Restauracija ukrasnog rama portreta Lajoša Košuta, br. 2, 2002, 169–194.
82. 200 éve született Deák Ferenc : a szabadkai Városi Múzeum Deák portréja, br. 4, 2004, 177–192.
83. A Ferenc József portré restaurálása, br. 5, 2006, 311–322.
84. A nagyméretű feltekert képekről, br. 6, 2007, 143–180.
85. Schöffl József Károly Szentháromság oltárképének restaurálása, br. 7, 2008, 187–195.

86. Nagyapáti Kukac Péter műveinek restaurálása, br. 8, 2009, 87–101.
87. Mathias Hanisch (feltételezetten) Bárich Anna portréja: portérestaurálás, br. 10, 2011, 153–165.
88. Schmitt József portréinak restaurálása, br. 11, 2012, 102–121.
89. A szabadkai polgármesterek portréinak restaurálása, br. 12, 2014, 133–144.
90. Slikarska tehnika baroknih majstora : (na primerima restauranih oltarskih slika iz katoličkih crkava u Vojvodini), br. 13, 2015, 129–190.
91. A futaki Szentháromság főoltárkép restaurálása, br. 14, 2016, 29–60.
92. A nagybecskereki múzeum Krisztus siratása képének restaurálása, br. 15, 2017, 117–139.
93. Falconer Ferenc három oltárképének restaurálása, br. 16, 2018, 33–83.
94. A szabadkai Kálvária-kápolna Jakobey-féle oltárképének restaurálása, br. 17, 2019, 111–127.
95. Az utolsó szabadkai masamód, br. 18, 2020, 5–21.
96. A dunaföldvári Szent Ferenc kép restaurálása, br. 19, 2021, 189–207.

MIHÁJLOVITY Anikó

97. Jégkorszaki óriások : a Szabadkai Városi Múzeum természettudományi tárlatához kapcsolódó kísérleti múzeumpedagógiai foglalkozás, br. 16, 2018, 147–159.

MILANKOVIĆ, Svetislav

98. Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002. godinu, br. 2, 2002, 195–200.
99. Beszámoló a szabadkai Városi Múzeum évi tevékenységéről, br. 2, 2002, 201–205.
100. Izveštaj o radu Gradskog muzeja Subotica za 2006. godinu, br. 6, 2007, 205–211.

NINKOV K., Olga

101. Slike sakralne, mitološke i alegorijske tematike iz zbirke Likovnog fonda Gradskog Muzeja, br. 1, 2001, 231–250.
102. In memoriam Branislava Šadi, br. 1, 2001, 268–271.
103. Kratak pregled likovnog života Bačke Topole do 1953. sa posebnim osvrtom na izložene autore prve zavičajne likovne postavke muzeja u Bačkoj Topoli, br. 3, 2003, 65–109.
104. Topolya képzőművészeti életének rövid áttekintése 1953-ig, különös tekintettel a Topolyai Múzeum első helytörténeti képzőművészeti gyűjteményének kiállítóira, br. 3, 2003, 110–152.
105. Istorijat Umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica : (1894–2004), br. 4, 2004, 207–270.

106. Prilog istraživanju sakralnih spomenika Bačke Topole : enterijer stogodišnje neogotičke crkve Srpanjske Gospe u Bačkoj Topoli, br. 5, 2006, 119–166.
107. Adalék Topolya szakrális emlékeinek kutatásához : a 100 éves topolyai Sarlós Boldogasszony neogótikus templomépület belső berendezése br. 5, 2006, 167–210.
108. Jedan od zaboravljenih: Bela Miler : prilog celovitom sagledavanju Bačke galerije, br. 6, 2007, 83–92.
109. Povodom 30 godina postojanja legata Miloša Babića u Gradskom muzeju Subotica : prilog sagledavanju ikonografije deset slika Miloša Babića), br. 7, 2008, 139–156.
110. Sveska crteža Geze Čata, br. 8, 2009, 159–173.
111. Povodom osnivanja poklon zbirke Jožefa Ača, br. 9, 2010, 173–188.
112. Japanizam u Subotici u prvoj trećini XX veka : prilog proučavanju japanizma na primerima umetničke zbirke subotičkog Gradskog muzeja, br. 10, 2011, 167–197.
113. Prva Izložba Nacionalnog salona u Subotici (1903), br. 11, 2012, 122–135.
114. Sveska crteža Arpada G. Balaža (1927–1932), br. 12, 2014, 99–114.
115. Umetnici i njihova dela iz Prvog svetskog rata u zbirci Gradskog muzeja Subotica, br. 15, 2017, 45–115.
116. A naplóíró Mamuzsich Rózsa és Tantos János szabadkai rajztanár, br. 16, 2018, 107–145.
117. Detinjstvo i studije Klare Gereb, prve subotičke primenjene grafičarke – Prilog biografiji, br. 17, 2019, 129–178.
118. O stručnom skupu Kako je linija secesije progovorila, br. 18, 2020, 169–181.
119. Jelena Čović (1879–1951) prva slikarka Subotice – I deo, br. 19, 2021, 77–147.
120. In memoriam Bela Duranci, br. 19, 2021, 215–227.

PAPP Árpád / PAP, Arpad

121. Subotičke krčme u drugoj polovini 19. veka (1862–1879) : prilog etnološkim i etničkim podacima grada Subotice, br. 1, 2001, 149–202.
122. Adalékok a szerb-magyar kulturális kapcsolatok rövid áttekintéséhez, br. 5, 2006, 43–57.
123. Prilozi kratkom pregledu srpsko-mađarskih kulturnih veza, br. 5, 2006, 58–74.
124. A néprajz kartográfia Vajdaságban, br. 6, 2007, 37–51.
125. Néprajz vallató a városházán : (megjegyzések a Szabadkai Városi Múzeum állandó tárlatának néprajzi részéhez), br. 7, 2008, 105–138.
126. Krv u narodnom verovanju, br. 9, 2010, 45–65.
127. A csigatészta, br. 10, 2011, 49–67.
128. A vajalja, br. 11, 2012, 30–37.

129. Jovan Cvijić szubjektív feljegyzései a párizsi békekonferencián, br. 12, 2014, 81–98.
130. Szerb-Horvát-Szlovén Királyság néprajzi-történelmi bizottságának jegyzőkönyvei, br. 13, 2015, 55–84.
131. A hátország – a 86-os császári és királyi gyalogezred toborzókörzetének – mindennapjai a nagy háborúban : előzetes megjegyzések és munkálatok a készülő kiállításához, és az azt kísérő katalógushoz, br. 13, 2015, 85–106.
132. A horvát, német és a magyar népies viselet kialakulása és identitásformáló szerepe a múlt század harmincas éveiben a Bácskában, br. 14, 2016, 13–28.
133. „Isola dei demoni” : a néprajzi kartográfia és a néprajzi érdeklődésre is számot tartó nyelvjárási, statisztikai, illetve illusztratív térképek kapcsolata, br. 16, 2018, 177–203.
134. A torony alatt – Az 1941-es impériumváltás első napjainak részletei Szabadkán, br. 17, 2019, 179–202.

RAFFAI Judit / RAFAI, Judit

135. A szabadkai fényképészek az esküvői fényképek tükrében című kiállítás múzeumpedagógiai terve, br. 5, 2006, 211–216.
136. Mogućnosti rada muzejskog pedagoga predstavljene u okvirima izložbe Istorijat subotičkih fotografa u svetlu svadbenih fotografija, (1862–1940), br. 5, 2006, 217–226.
137. A vajdasági magyar mesekutatás története, br. 8, 2009, 103–117.
138. A száz évvel ezelőtt született Ortutay Gyula vajdasági kötődései, br. 9, 2010, 145–157.
139. Socijalna pripadnost, identitet i ženska moda : podaci o načinu odevanja subotičkih žena iz perioda između poslednje četvrtine 19. veka i prve dve decenije 20. veka, br. 10, 2011, 113–123.
140. A nép hagyományok elnevezésű választható tantárgy programja az általános iskola magyar nyelvű első és második osztálya számára, br. 11, 2012, 64–79.

RICZ Péter / RIC, Peter

141. Novootkrivene avarske nekropole na severozapadnom delu vojvođanskog potisja, br. 1, 2001, 49–68.
142. In memoriam Szekeres László, br. 1, 2001, 263–267.
143. A szabadkai Városi Múzeum kihelyezett részlege Topolyán – a topolyai múzeumokról, br. 3, 2003, 7–21.
144. Depandansa Gradskog muzeja u Bačkoj Topoli : o muzeju (muzejima) Bačke Topole, br. 3, 2003, 22–36.
145. Podaci o srednjovekovnoj Subotici i njenoj tvrđavi, br. 4, 2004, 57–80.

146. Hány éves a szabadkai múzeum? : adalékok a Városi Múzeum történetéhez, br. 5, 2006, 7–15.
147. Koliko je godina subotičkom muzeju? : podaci za istoriju Gradskog muzeja, br. 5, 2006, 16–26.
148. A Szabadkai Városi Múzeum régészeti tevékenysége (1948–2007), br. 6, 2007, 7–24.
149. Vodič kroz arheološki deo stalne postavke Gradskog muzeja, br. 7, 2008, 33–50.
150. Útmutató a Városi Múzeum állandó kiállításának régészeti részéhez, br. 7, 2008, 51–76.
151. Grnčarija na tlu Bačke tokom arheoloških epoha, br. 8, 2009, 7–25.
152. Bačka Topola za vreme seobe naroda, br. 9, 2010, 7–29.
153. Avar temetkezési szokások Észak-Bácskában, br. 10, 2011, 7–35.
154. Običaji sahranjivanja tokom arheoloških epoha u severnoj Bačkoj, br. 12, 2014, 5–24.

ŠIMON Vuletić, Viktorija

155. In memoriam Gavra Budišin, br. 1, 2001, 273–275.
156. Identitet ljudi u multietničkim porodicama u Subotici, br. 2, 2002, 45–104.
157. A szabadkai multietnikus családok tagjainak identitástudata, br. 4, 2004, 111–132.
158. Polinezijski obred pijenja kava-kave u svetlu predmeta iz Vanevropske zbirke Gradskog muzeja, br. 5, 2006, 75–90.
159. A polinéziai kava-kava szertartás a Városi Múzeum Európán kívüli gyűjteményének kiállítási tárgyai tükrében, br. 5, 2006, 91–106.
160. Predmeti iz Vanevropske zbirke Gradskog muzeja vezani za običaj žvakanja betela, br. 6, 2007, 53–68.
161. Umetnost od like zbirka tapa iz Polinezije, br. 8, 2009, 49–59.
162. Vanevropska zbirka u interakciji : mogućnost implementiranja vanevropskih zbirki u deo stalnih postavki Gradsdkih muzeja, br. 9, 2010, 67–101.
163. Muzej i film – Perspektivne razvoja relacije muzeja i filma u Gradskom muzeju Subotica, br. 17, 2019, 59–86.
164. In memoriam Mirko Grlica (1956–2020), br. 18, 2020, 186–193.
165. Subotički Ahašver – Tibor Sekelj kao muzealac, br. 19, 2021, 149–187.

SZEKERES Ágnes / SEKEREŠ Agneš

166. Szarmata temető Topolya–Bánkerten, br. 1, 2001, 9–47.
167. Előzetes jelentés a Szabadka – Kameniti háton 2001-ben végzett ásatásról, br. 2, 2002, 7–26.
168. Előzetes beszámoló a Szabadka – Kameniti-háton 2003-ban végzett ásatásról, br. 4, 2004, 81–95.
169. Előzetes jelentés a Kanizsa „Keramika” területén folyó régészeti munkálatokról, br. 5, 2006, 27–32.
170. Konjanički grob sa Hinge, br. 11, 2012, 7–19.
171. Arheološka iskopavanja na nalazištu Kaponja–Tavankut, br. 14, 2016, 97–101.

TOLNAI, Đerđ

172. Rezultati istraživanja dinamike i strukture populacije brkate senice *Panurus biarmicus* Linneaus na Ludaškom jezeru, br. 4, 2004, 193–206.

VUKOVIĆ Dulić, Ljubica

173. Izložbena djelatnost Gradskog muzeja u Subotici (1980–2006), br. 6, 2007, 93–142.
174. Izložbena djelatnost Gradskog muzeja u Subotici (1960–1980), br. 7, 2008, 157–186.
175. Izložbena djelatnost Gradskoga muzeja u Subotici (1948–1959), br. 8, 2009, 175–191.
176. Prema otvorenomu muzejskom sustavu – kroz prikaz dviju izložaba: Lica vremena i Grad biciklista u Gradskome muzeju Subotica, br. 10, 2011, 199–213.
177. Skulpture Ane Bešlić u Gradskom muzeju u Subotici, br. 11, 2012, 136–149.
178. Prilog sagledavanju naivnoga slikarstva Bunjevaka u kontekstu naivne umjetnosti 20. stoljeća, br. 12, 2014, 115–132.
179. Plakati Đerđa Boroša : nova kolekcija u zbirci primenjene umetnosti Gradskog muzeja Subotica, br. 13, 2015, 107–128.
180. Likovna redakcija tribine mladih u Subotici (1963–1970), br. 15, 2017, 27–43.
181. Đorđe Bošan – student i profesor – Prilog biografiji, br. 16, 2018, 85–105.
182. Subotički omladinski časopisi Jelen/Sada – poligon nove umetničke prakse (od 1970. do 1974. godine), br. 17, 2019, 203–222.
183. Karikatura – deo sadržaja Subotičkog časopisa Sada/Jelen, br. 18, 2020, 97–128.
184. In memoriam Bela Duranci, br. 19, 2021, 215–227.

ZRNIĆ, Dušica

185. Herbarijska zbirka dr Bele Sturca, br. 1, 2001, 69–104.
186. Priroda regiona Bačke Topole prikazana na izložbi muzeja u Bačkoj Topoli, br. 3, 2003, 37–64.
187. Problemi muzeološke obrade zbirke Emila Talijana Gradskog muzeja Subotica, br. 4, 2004, 7–56.
188. Najstariji herbarijum u prirodnjačkoj zbirci Gradskog muzeja u Subotici, br. 5, 2006, 273–310.
189. Stanje ugroženosti flore subotičkog regiona prema crvenoj knjizi flore Srbije, br. 6, 2007, 181–204.
190. Prikaz stalne postavke Prirodnjačkog odeljenja Gradskog muzeja u Subotici, br. 7, 2008, 15–31.
191. Stanje ugroženosti flore subotičkog regiona prema crvenoj knjizi flore Srbije : (drugi deo), br. 8, 2009, 119–141.
192. Novi florni nalazi u subotičkom regionu, br. 10, 2011, 141–151.
193. Samoniklo jestivo bilje u subotičkom regionu, br. 11, 2012, 80–101.
194. Dnevni leptiri u entomološkoj zbirci Gradskog muzeja Subotica (Lepidoptera: Papilionoidea), br. 16, 2018, 161–175.

Predmetni registar

III vek 166
VI–IX vek 141, 151–153
X vek 17, 145, 170
XII–XIII vek 19, 20, 22, 145, 171
XIV–XV vek 21, 145
XVI–XVII vek 73–74
XVIII vek 11
XIX–XX vek 27, 37, 41
6. subotički pešadijski puk 114
Acel, Henrik (1876–1946) 110
Ač, Jožef (1914–1990) 103–104, 111
Afrika 162
Akademija likovnih umetnosti u Beogradu 181
Angster, Jožef (1834–1918) 106–107
Antisemitizam 44
Antropologija 71–77
Arheologija 17–24, 141, 145–154, 166–171
Arthritis tuberculosa 75
Azija 160
Ažbeova škola 119

- Babić, Miloš (1904–1968) 109
Bač 93, 114
Bačka galerija 108
Bačka Palanka 114
Bačka Topola 15, 25–28, 52, 57, 103–104, 106–107, 111, 143–144, 152–153, 166, 186
Bački Sokolac 153
Bačmeđei Naplo/Naplo 48
Balaž, Arpad G. (1887–1981) 114
Balog Irenke 95
Barabaš, Miklos (1810–1898) 105–106
Barok 87, 90
Bešlić, Ana (1912–2008) 177
Betel 160
Bičkei, Peter (1185–1941) 103–104
Bioskop 39, 45
Boroš, Đerđ (1934) 179
Boš+Boš 182
Bošan, Đorđe (1918–1984) 181
Božić 48
Budišin, Gavro (1958–2000) 155
Bukin (Mladenovo, Dunabököny) 114
Bunjevačka školska zadruga 43
Bunjevke 178
Crkva 20, 171
Cvijić, Jovan (1865–1927) 129–130
Čat, Geza (1887–1919) 110
Čović, Jelena (1879–1951) 119
Dečje pozorište u Subotici 179
Demidor, Imre (1855–1917) 119
Dijapozitivi 40
Dnevnik 110, 116
Društveno angažovana karikatura 183
Dudič, Andor (1866–1944) 106–107
Dunafeldvar 93, 96
Duranci, Bela (1931–2021) 105, 120, 184
Dužijanica 132
Džinovci ledenog doba 76, 97
Etnografski muzej Zagreb 165
Etnokartografija 133
Etnološki film 163
Fakultet likovnih umetnosti u Beogradu 181
Falkoner, Franc (1737–1792) 93
Fašange 112

- Feketić 21
Fenjveš (Fridman) Ferenc (1885–1935) 49
Filmski muzej 163
Fizička antropologija 77
Fotografije 14, 33–34, 37, 135–136
Franjo Asiški (1182–1226) 96
Futog 91
Galerija Mađarske likovne umetnosti u Vojvodini 1830–1930 105
Gereb, Klara (1901–1944) 117
Gerendai, Antal (1818–1887) 106–107
Gradonačelnici 89
Gradska kuća 134
Gradski muzej Senta 165
Grlica, Mirko (1956–2020) 164
Groblje 20, 141, 153, 171
Gurčan Ištvan 188
Haniš, Matias (1754–1806) 87
Herbarijum 185, 188
Hinga 17, 170
Horgoš 141, 153
IBA 3, 70, 79
Ideja jugoslovenstva 47
Identitet 132, 139, 156–157
Industrija šešira 95
Invazivna vrsta 3, 70, 79
Jakab, Deže (1864–1932) 117
Jakobčić, Imre 39
Jakobej, Karolj (1826–1891) 82, 94
Japanizam 112
Kameniti hat 167–168
Kalvarija 94
Kaponja–Tavankut 19, 22
Karadžić, Vuk (1787–1864) 13
Karikatura 183
Kartografija 124, 133
Kasnosarmatsko naselje 18
Kava-kava 158–159
Keramika 151
Koloži, Tibor (1915–1980) 41
Kovasnai Kovač, Ištvan 89
Krčme 121
Krf 115
Lifka, Aleksandar (1880–1952) 39–40, 45, 112, 163

Ludaško jezero 53, 58, 172
Lukači, Ištvan 113
Mađarska književnost u Vojvodini 48
Majbem, Karoly 106-107
Mamužić, Lazar (1847–1916) 35, 37, 119
Manojlović, Jovan 46
Migracija 68
Mikuška, Milka (1935–2008) 66
Milekić, Jovan (1899–1978) 105, 108
Miler, Bela (1896–1933) 108
Muzejska pedagogija 25–28, 76, 97, 135
Muzeologija 176
Nacionalni Salon 113
Nađapati Kukac, Peter (1908–1944) 86, 103-104
Naivno slikarstvo 86, 178
Nakit 24
Narodna nošnja 125
Narodne bajke 137
Narodno verovanje 126
Naše Novine 45
Nemačka Palanka 114
Neven 43
Obradović, Dositej (1739/43–1811) 8
Obrazovanje 27, 116, 140
Omladinska štampa 182-183
Omladinska umetnička kolonija „Čurgo” 179
Omladinski list Sada/Jelen 182-183
Ornitologija 68
Ortutai Đula (1910–1978) 138
Paleopatologija 72, 77
Palić 114
Panurus biarmicus 53-54, 58, 172
Pašić, Nikola (1845–1926) 129
Pilasanović (porodica) 80
Plakat 179
Policajci 134
Polinezija 158-159
Portreti 33, 80, 82-83, 87–89, 110
Pozorište 45
Prepariranje 50-51
Primenjena umetnost 112
Profana umetnost 103
Prvi svetski rat 14, 115, 116, 129–131

Pučka Kaina 34
Pužići 127
Rab, Ignac (1715–1787) 91
Računanje biološke distance 74-75
Radić, T. Jovan 46
Radnički pokret 47
Rajhl, Franc (1869–1960) 42, 106-107, 110
Rajić, Blaško (1878–1951) 44
Razglednice 38
Razvijeni i pozni srednji vek 24
Razvojna anomalija 19, 21
Restauracija 80–96
Revizija zbirke 1, 194
Sada/Jelen 182-183
Sagitalni rascep pršljena 22
Sahrana 18, 154
Sakralna umetnost 101, 106-107
Samoobrazovni krug 49
Secesija 42, 118
Sekelj, Tibor (1912–1988) 158-159, 165
Sekereš, Agneš (1968–2020) 23
Sekereš, Laslo (1931–1997) 142
Sirmaji, Antal 81
Sisari 1
Sistematska klaster analiza 73-74
Skorupača 128
Slamarke 178
Slikarska tehnika 90
Slikarska škola u Nađbanji 119
Slobodnozidarska loža „Stvaranje” 44
Slobodni licej 45
Sombor 71–73
Spondylitis tuberculosa 75
Srbija 2-3, 22, 24, 69-70, 78-79, 193
Srpska čitaonica u Subotici 46
Srpsko-mađarske kulturne veze 122-123
Stanovništvo 29-30
Stara Kanjiža 169
Stara Moravica 152
Subotica 29-30, 34-35, 42-43, 47, 94-95, 121, 131, 135, 145, 189
Subotička filharmonija 45
Subotička gimnazija 11-12, 49
Subotička štampa 41

Subotičko bibliotečko i muzejsko društvo 105, 146

Sudbina civila 134

Sympetrum pedemontanum 2, 69, 78

Sveska crteža 110, 114

Sveto trojstvo 85, 91

Šadi, Branislava (1949–1999) 102

Šeft, Jožef (1776–1851) 85

Šmaus, Endre 113

Šmit, Jožef 88

Španska groznica 47

Štrudel Peter (1660?–1714) 92

Štunc, Bela (1914–1994) 185

Tadorna cana 3, 70, 79

Talijan, Emil (1859–1911) 158-159, 187

Tantoš, Janoš (1881–1925) 116

Tavankut 19-20, 22, 24, 171, 178

Torok, Šandor (1936–2006) 180

Tribina mladih 180, 183

Turski period 24, 73-74

Vac 93

Vajarstvo 101

Vermeš, Ella 119

Verušić 18

Viša devojačka škola u Subotici 117

Vizuelna antropologija 163

Vodena staništa 2-3, 69-70, 78-79

Vojni zarobjenici u Sibiru 115

Vojnić (porodica) 33, 35

Vojnić, Oskar (1864–1914) 158-162

Vojvodina 2-3, 54, 69-70, 78-79, 124

Vreme Arpadovića 75

Zastave 31-32

Zdenci 114

Zomborčević, Vince (1810–1890) 12

Zrenjanin 92

Želer, Imre (1878–1959) 106-107

Ženski pokret 47

Žeravić, Matija (1702–1771) 96

Tárgyszavak

III. század 166

VI–IX. század 141, 151-153

- X. század 17, 145, 170
XII–XIII. század 19, 20, 22, 145, 171
XIV–XV század 21, 144
XVI–XVII. század 73–74
XVIII század 11
XIX–XX század 27, 37, 41
6. szabadkai gyalogezred 114
Aczél Henrik (1876–1946) 110
Ács József (1914–1990) 103–104, 111
Afrika 162
Alkotás szabadkőműves páholy 44
Angster József (1834–1918) 106–107
Antiszemitizmus 44
Anton Ažbe iskolája 119
Antropológia 71–77
Assisi Szent Ferenc (1182–1226) 96
Archeológia 17–24, 141, 145–154, 166–171
Árpád-kor 75
Arthritis tuberculosa 75
Ázsia 160
Babić, Miloš (1904–1968) 109
Bács 93, 114
Bácskai Galéria 108
Bácskossuthfalva (Moravica) 152
Bácsmegyei Napló/Napló 48
Bácsfeketehegy (Feketics) 21
Bácpalánka 114
Bácstopolya 15, 25–28, 52, 57, 103–104, 106–107, 111, 143–144, 152–153, 166, 186
Balázs G. Árpád (1887–1981) 114
Balog Irénke 95
Barabás Miklós (1810–1898) 105–106
Barokk 87, 90
Belgrádi Képzőművészeti Akadémia 181
Belgrádi Képzőművészeti Egyetem 181
Bešlić Ana (1912–2008) 1767
Bétel 160
Bicskei Péter (1185–1941) 103–104
Biológiai távolságszámítás 74–75
Bosch+Bosch 182
Boschan György (1918–1984) 181
Boros György (1934) 179
Budišin, Gavro (1958–2000) 155
Bukin (Mladenovo, Dunabökény) 114

Bunyevec aratóünnepség 132
Bunyevec Iskola Egyesület 43
Bunyevecok 178
Civilek sorsa 134
Cvijić, Jovan (1865–1927) 129-130
Csáth Géza (1887–1919) 110
Cserepes (Bački Sokolac) 153
Csigatészta 127
Csóvics Ilona (1879–1951) 119
Csurgói ifjúsági művésztelep 179
Demidor Imre (1855–1917) 119
Diapozitívok 40
Dudics Andor (1866–1944) 106-107
Dunabökény 114
Dunaföldvár 93, 96
Duranci, Bela (1931–2021) 105, 120, 184
Emlősök 1
Ékszer 24
Első világháború 14, 115, 116, 129–131
Etnokartográfia 133
Falkoner Ferenc (1737–1792) 93
Farsang 112
Fejlett és késő középkor 24
Fejlődési anomália 19, 21
Fényképek 14, 33-34, 37, 135-136
Fenyves (Friedmann) Ferenc (1885–1935) 49
Festészeti technika 90
Filmmúzeum 163
Fizikai antropológia 77
Futak 91
Geréb Klára (1901–1944) 117
Gerenday Antal (1818–1887) 106-107
Grlica, Mirko (1956–2020) 164
Gurcsán István 188
Gyöngyösbokréta 132
Gyűjteményrevízió 1, 194
Hadigfogyok Szibériában 115
Hanisch Matthias (1754–1806) 87
Herbárium 185, 188
Hinga 17, 170
Horgos 141, 153
IBA 3, 70, 79
Identitás 132, 139, 156-157

Ifjúsági lap Sada/Jelen 182-183
Ifjúsági sajtó 182-183
Ifjúsági tribün 180, 183
Invazív fajok 3, 70, 79
Iparművészet 112
Jakab Dezső (1864–1932) 117
Jakobcsics Imre 39
Jakobey Károly (1826–1891) 82, 94
Japanizmus 112
Jégkorszaki óriások 76, 97
Jugoszláv eszme 47
Kameniti-hát 167-168
Kalapipar 95
Kálvária 94
Kaponya–Tavankút 19, 22
Karácsony 48
Karadžić, Vuk (1787–1864) 13
Karikatúra 183
Kartográfia 124, 133
Kava-kava 158-159
Képeslapok 38
Késő avarkori település 18
Kerámia 151
Kocsmák 121
Kolozsi Tibor (1915–1980) 41
Korfu 115
Kovácsnai Kovács István 89
Lakosság 29, 30
Lifka Sándor (1880–1952) 39-40, 45, 112, 163
Ludasi-tó 53, 58, 172
Lukácsy István 113
Magyarakanizsa 169
Mamuzsich Lázár (1847–1916) 35, 37, 119
Manojlović Jovan 46
Masamód 95
Mayböhm Károly 106-107
Migráció 68
Mikuska Milka (1935–2008) 66
Milekić, Jovan (1899–1978) 105, 108
Mozi 39, 45
Munkásmozgalom 47
Muzeológia 176
Múzeumpedagógia 25–28, 76, 97, 135

Müller Béla (1896–1933) 108
Naiv festészet 86, 178
Nagyapáti Kukac Péter (1908–1944) 86, 103-104
Nagybányai festőiskola 119
Nagybecskerek 92
Napló 110, 116
Naše Novine 45
Nemzeti Szalon 113
Néphit 126
Népi Kaszinó 34
Népmese 137
Néprajzi film 163
Népvisélet 125
Neven 43
Nőmozgalom 47
Obradović, Dositej (1739/43–1811) 8
Oktatás 27, 116, 140
Ornitológia 68
Ortutay Gyula (1910–1978) 138
Önképzőkör 49
Paleopatológia 72, 77
Palics 114
Panurus biarmicus 53-54, 58, 172
Pašić, Nikola (1845–1926) 129
Pilaszanovits család 80
Plakát 179
Polgármesterek 89
Polinézia 158-159
Portrék 33, 80, 82-83, 87-89, 110
Preparálás 50-51
Profán művészet 103
Raab Ignaz (1715–1787) 91
Radić T. Jovan 46
Raichl Ferenc (1869–1960) 42, 106-107, 110
Rajić, Blaško (1878–1951) 44
Rajzfűzet 110, 114
Rendőrok 134
Restaurálás 80–96
Sada/Jelen 182-183
Sagittalis csigolya hasadék 22
Schervitz Mátyás (1702–1771) 96
Schmausz Endre 113
Schmitt József 88

- Schöff József (1776–1851) 85
Spanyolnátha 47
Spondylitis tuberculosa 75
Strudel Peter (1660?–1714) 92
Sturcz Béla (1914–1994) 185
Sympetrum pedemontanum 2, 69, 78
Šadi, Branislava (1949–1999) 102
Szabad Lyceum 45
Szabadka 29-30, 34-35, 42-43, 47, 94-95, 121, 131, 135, 145, 189
Szabadkai Felsőbb Leányiskola 117
Szabadkai Filharmónia 45
Szabadkai főgimnázium 11-12, 49
Szabadkai Gyermekszínház 179
Szabadkai Közkönyvtár és Múzeum Egylet 105, 146
Szabadkai sajtó 41
Szabadkai szerb olvasóköri 46
Szakrális művészet 101, 106-107
Szalmaképkészítők 178
Szecesszió 42, 118
Székely Tibor (1912–1988) 158-159, 165
Szekeres Ágnes (1968–2020) 23
Szekeres László (1931–1997) 142
Szentháromság 85, 91
Szerb-magyar kulturális kapcsolatok 122-123
Szerbia 2-3, 22, 24, 69-70, 78-79, 193
Színház 45
Szirmai Antal 81
Szipstematikus klaszteranalízis 73-74
Szobrászat 101
Tadorna cana 3, 70, 79
Tallián Emil (1859–1911) 158-159, 187
Tantos János (1881–1925) 116
Társadalmilag elkötelezett karikatúra 183
Tavankút 19-20, 22, 24, 171, 178
Temetkezés 18, 154
Temető 20, 141, 153, 171
Templom 20, 171
Torok Sándor (1936–2006) 180
Török hódoltság 24, 73-74
Vác 93
Vajalja 128
Vajdaság 2-3, 54, 69-70, 78-79, 124
Vajdasági Magyar Galéria 1830–1930 105

Vajdasági magyar irodalom 48
 Városháza 134
 Vermes Ella 119
 Verusics 18
 Vízi élőhely 2-3, 69-70, 78-79
 Vizuális antropológia 163
 Vojnich család 33, 35
 Vojnich Oszkár (1864–1914) 158–162
 Zágrabi Néprajzi Múzeum 165
 Zászló 31-32
 Zdenci 114
 Zentai Városi Múzeum 165
 Zombor 71–73
 Zomborcsevics Vince (1810–1890) 12
 Zsellér Imre (1878–1959) 106-107

IRODALOMJEGYZÉK

Kategorizacija naučnih časopisa za 2017. godinu чији издавачи су из Републике Србије, а нису реферисани у Web of Science и у Journal Citation Report-y (JCR). (2017). https://kobson.nb.rs/upload/documents/MNTR/Kategorizacija_casopisa/2017/MNTR2017_istorija_arheologija_etnologija.pdf

Hulló, I. (ed) (2001). *Museion 1. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.

Hulló, I. (ed) (2002). *Museion 2. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.

Hulló, I. (ed) (2003). *Museion 3. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.

Hulló, I. (ed) (2004). *Museion 4. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.

Hulló, I. (ed) (2006). *Museion 5. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.

Hulló, I. (ed) (2007). *Museion 6. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.

Hulló, I. (ed) (2008). *Museion 7. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.

Hulló, I. (ed) (2009). *Museion 8. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.

Hulló, I. (ed) (2010). *Museion 9. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.

- Hulló, I. (ed) (2011). *Museion 10. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.
- Hulló, I. (ed) (2012). *Museion 11. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.
- Hulló, I. (ed) (2014). *Museion 12. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.
- Hulló, I. (ed) (2015). *Museion 13. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.
- Hulló, I. (ed) (2016). *Museion 14. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.
- Hulló, I. (ed) (2017). *Museion 15. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.
- Hulló, I. (ed) (2018). *Museion 16. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.
- Hulló, I. (ed) (2019). *Museion 17. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / Yearbook of the Municipal museum of Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.
- Hulló, I. (ed) (2020). *Museion 18. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / Yearbook of the Municipal museum of Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.
- Kajdócsi Lovász, G. (ed) (2021). *Museion 19. Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja Subotica / Yearbook of the Municipal museum of Subotica*. Суботица: Градски музеј Суботица / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica.

Dora Hičik

BIBLIOGRAFIJA ČASOPISA MUSEION (2001–2021)

Rezime

Museion je naučni godišnjak Gradskog muzeja Subotica, koji već dvadeset godina široj publici prezentuje rezultate naučno-istraživačkog rada zaposlenih u ovoj ustanovi. U skladu sa muzejskim zbirkama, časopis daje prostor istraživačkim rezultatima iz oblasti arheologije, etnografije, istorije umetnosti, istorije, konzervacije i restauracije, pedagogije i prirode, na srpskom, mađarskom i hrvatskom jeziku. Od 2017. *Museion* je periodika sa naučnom klasifikacijom, što daje još veći značaj studijama objavljenim u njemu. Bibliografija obrađuje podatke o objavljenim radovima u proteklih dvadeset godina, i sortirano po brojevima obuhvata autore, članove redakcije, spisak recenzenata, prevodilaca i lektora.

Gabrijela Lovas¹
Gradski muzej Subotica
Trg sinagoge 3
24000 Subotica, Srbija
lovaszgabi@gmail.com

UDC: 069.:632.765(497.113 Subotica)
Primljeno: 7. oktobra 2022.
Prihvaćeno: 7. novembra 2022.

Sladana Aleksić²
Gradski muzej Subotica
Trg sinagoge 3
24000 Subotica, Srbija
prirodnjacko.odeljenje2@gmail.com

ŠTA ZUJI OVDE?
Edukativni programi o oprašivačima Prirodnjačkog odeljenja
Gradskog muzeja Subotica

Stručni rad

WHAT IS BUZZING HERE?
Educational Programs about Pollinators of the Natural History
Department of the Municipal Museum of Subotica

Professional paper

Apstrakt: Po najnovijim globalnim podacima, više od 40% vrsta insekata je u opasnosti od izumiranja, a većina oprašivača pripada najpogođenijim taksonima. Smanjenjem broja oprašivača gubi se i usluga oprašivanja, a s tim se izazivaju razne negativne ekološke i ekonomske posledice na održavanje diverziteta divljih biljaka, širu stabilnost ekosistema, proizvodnju useva, dovoljne količine hrane i uopšteno dobrobit ljudi. Svojevrsni doprinos poboljšanju statusa polinatora ima Prirodnjačko odeljenje Gradskog muzeja Subotica, koje uz pomoć edukativnih programa promoviše ovu tematiku i pokušava da je približi široj javnosti. Sa tom namerom pripremljeni su različiti programi pod naslovom *Šta zuji ovde?*, koji su vezani za stalnu prirodnjačku postavku *Priroda i čovek*: napravljen je onlajn kviz, upriličene su edukativne radionice i program za *Evropsku noć muzeja*. Cilj svih navedenih programskih delatnosti je da se podigne svest o tome koliko je važno postojanje polinatora i koliko sami ljudi mogu uticati na njihov opstanak i budućnost.

¹ dr Gabrijela Kajdoči Lovas, biolog-antropolog, viši kustos
dr. Kajdocsi Lovász Gabriella, biológus-antropológus, főmuzeológus
Gabriella Kajdocsi Lovász PhD, biologist-anthropologist, senior curator

² Sladana Aleksić, biolog, kustos
Aleksić Sladana, biológus, kurátor
Sladana Aleksić, biologist, curator

Ključne reči: oprašivači, insekti, muzejska edukacija, onlajn kviz, muzejska radionica

Abstract: According to the latest global data, more than 40% of insect species are at risk of extinction and the majority of pollinators belong to the most affected taxa. By reducing the number of pollinators, the service of pollination is also lost, with diverse negative ecological and economic consequences for the wild plant diversity, broader ecosystem stability, crop production, sufficient quantities of food and human well-being in general. The Natural History Department of the Municipal Museum of Subotica makes its contribution to improving the status of pollinators, thus promoting this topic with educational programs and trying to bring it closer to the general public. With that intention, various programs were prepared under the title *What is buzzing here?*, which are all connected to the permanent exhibition *Nature and Human*: online quizzes, museum educational workshops as well as a specific program for the *European Night of Museums*. The goal of all mentioned program activities is to raise awareness of how important the existence of pollinators is and how much people can influence their survival and future.

Keywords: pollinators, insects, museum education, online quiz, museum workshop

UVOD

Oprašivači (polinatori) su organizmi (99,5% insekti), koji vrše oprašivanje (polinaciju) biljaka, samim tim direktno učestvuju u razmnožavanju i imaju ključnu ulogu u ekosistemu. U srpskim medijima s vremena na vreme se objavljuju članci koji skreću pažnju na njihov značaj, ugroženost i posledice nestanka (npr. Ako nestanu 2019; Klimatske promene 2020; Kako klimatske promene 2021). Ovi članci su odjeci upozorenja naučnika koji se bave ovom temom u celom svetu, i koji već decenijama shvataju važnost oprašivača i njihovog opstanka (npr. Allen-Wardell et al. 1998, Potts et al. 2010, 2015).

Entomofauna u celom svetu je ugrožena, po najnovijim podacima više od 40% vrsta insekata je u opasnosti od izumiranja. *Lepidoptera*, *Hymenoptera* i *Coleoptera* su najpogođeniji taksoni, a većina oprašivača pripada ovim grupama insekata (Sánchez-Bayo & Wyckhuys 2019). Među uzrocima najvažniji uticaj ima intenzivna poljoprivreda, to jest gubitak staništa usled pretvaranja staništa u poljoprivredna zemljišta. Međutim, agrohemijski zagađivači, invazivne vrste, klimatske promene i interakcije između njih takođe imaju važan efekat na entomofaunu, dakle i na polinatore (Potts et al. 2010: 348–351, Potts et al. 2015: 20–35, Sánchez-Bayo & Wyckhuys 2019). Smanjenjem broja oprašivača gubi se i usluga oprašivanja, a s tim se izazivaju razne negativne ekološke i ekonomske posledice na održavanje diverziteta divljih biljaka, širu stabilnost ekosistema, proizvodnju useva, dovoljne

količine hrane i uopšteno dobrobit ljudi (Allen-Wardell et al. 1998: 14–16, Biesmeijer et al. 2006, Potts et al. 2010: 347–348). U nekim zemljama se već osele posledice smanjenja broja polinatora, npr. u mnogim delovima Kini voćari ručno (odnosno četkicom) vrše oprašivanje da bi dobili dovoljno useva (Goulson 2012).

Situacija u Evropi je takođe uznemiravajuća. 2014. godine objavljena je prva Evropska crvena lista pčela u kojoj je prikazan pregled statusa vrsta pčela prema regionalnim smernicama IUCN-a (Međunarodna unija za zaštitu prirode) i koji identifikuje vrste kojima preči nestanak. Prema rezultatima, u celoj Evropi 9,2% od procenjenih vrsta je ugroženo izumiranjem, a ostalih 5,2% je skoro ugroženo (Nieto et al. 2014: viii, ažurirana lista sa 2051 vrsta: Rasmont et al. 2017). Nameće se zaključak da je na Balkanskom poluostrvu nedostatak podataka o bogatstvu vrsta evropskih pčela, kao i velik procenat „Data Deficient” vrsta indikovao hitnu potrebu za daljim istraživanjima na ovom području (Nieto et al. 2014: 18–20).

Pored pčela, stanje ostalih polinatora je takođe zabrinjavajuće. Više studija je ukazalo na opadanje populacija osolikih muva, dnevnih leptira, noćnih leptira i uopšteno letećih insekata (npr. Conrad et al. 2004, Thomas et al. 2004, Biesmeijer et al. 2006, Hallmann et al. 2017, Van Swaay et al. 2019).

Na osnovu ovakvih zastrašujućih podataka, Evropska unija je pokrenula *EU inicijativu za polinatore (EU Pollinators Initiative)* koja uz pomoć pravno obavezujućih mera i dobrovoljnih elemenata ima cilj da obnovi staništa oprašivača i poveća njihovu povezanost u poljoprivrednim predelima, smanji štetne subvencije i podstičaje u zajedničkoj poljoprivrednoj politici i zameni ih podsticajima za postupke od koristi oprašivačima, kao i da spreči štetan uticaj pesticida (European Commission 2018). Međutim, u specijalnom izveštaju Evropskog revizorskog suda (European Court of Auditors) je utvrđeno da sprovedene mere na osnovu inicijative nisu bile dovoljno efektivne u sprečavanju opadanja diverziteta i broja oprašivača (European Court of Auditors 2020), stoga je ova inicijativa nedavno revidirana (European Environmental Bureau 2022).

U Srbiji je 2006. godine osnovan Centar za biologiju pčela Biološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu sa ciljem da se bavi naučno-istraživačkim radom i praksom iz oblasti pčelarstva (npr. Nedić et al. 2014, Bila Dubaić et al. 2021, Tanasković et al. 2022, Biološki fakultet n.d.). Međutim, oblast rada ovog centra se proširila ka istraživanju divljih pčela sa fokusom pre svega na faunu Srbije i Balkanskog poluostrva, kao i na praćenje širenja alohtonih (nezavičajnih) vrsta pčela (npr. Krunic & Stanisavljević 2006, Mladenović et al. 2013, Biološki fakultet n.d.). Od 2018. godine Beogradski univerzitet učestvuje u međunarodnom projektu na temu kombinovanja ekosistemskih usluga u koje je uključeno i unapređivanje polinacije i produktivnosti za gajenje useva (Stacking of ecosystem services 2022). Polinatori su bili tema istraživanja Biološkog fakulteta u oblasti metodike nastave biologije (npr. Stanisavljević et al. 2016, 2017). U najnovijem radu na ovu temu, stručnjaci biološkog fakulteta objavili su i podatke o znanju srpskih i ruskih učenika osnovnih škola, čiji su rezultati pokazali da srpski učenici

imaju manji obim znanja o ovoj temi i ne prepoznaju uzroke opadanja broja oprašivača. Zaključak je da bi ove koncepte ekosistemskih usluga, raznovrsnosti pčela i opadanja brojnosti oprašivača trebalo dodati u nastavni plan i program (Stanisavljević et al. 2022).

Pored istraživača Univerziteta u Beogradu i naučnici Departmana za biologiju i ekologiju Univerziteta u Novom Sadu su objavili mnoštvo vrednih podataka o insektima polinatorima. Fokus ovih radova je na proširenje znanja o diverzitetu oprašivača (naročito grupe *Hymenoptera* i *Diptera*), proceni vrednosti njihove ekosistemske usluge, statusa i trendova njihovih populacija, kao i na uticaj faktora životne sredine (npr. Markov et al. 2016, Markov 2017, Markov Ristić & Vujanović 2021, Mudri-Stojnić et al. 2021). Istraživači departmana učestvuju i u projektu „Serbian Pollinator Advice Strategy – for the next normal (SPAS)”, koji se bavi praćenjem statusa i trenda najvažnijih insekatskih grupa oprašivača (pored divljih pčela i osolikih muva već i bumbara i leptira) u Srbiji, identifikovanjem pretnji koje ugrožavaju njihov opstanak i detektovanjem pogodnih staništa u okviru poljoprivrednih, prirodnih i polu-prirodnih ekosistema (Serbian Pollinator Advice Strategy n.d.).

Svojevrnsni doprinos poboljšanju statusa polinatora ima Prirodnjačko odeljenje Gradskog muzeja Subotica, koje uz pomoć edukativnih programa promoviše ovu tematiku i pokušava da je približi široj javnosti. Cilj ovog rada je da se detaljno prikaže rad stručnjaka Prirodnjačkog odeljenja sa publikom, uz predstavljanje upotrebljenih metoda i iskustava tokom procesa izrade i sprovođenja radionica vezanih za oprašivače. Time se daje osvrt na ovu tematiku učiteljima, nastavnicima i profesorima biologije i pruža se uvid u mogućnosti obrade ove teme, a istovremeno se skreće pažnja na pedagoške programe Prirodnjačkog odeljenja.

Svetski primeri izložbi i edukativnih programa o polinatorima

Polinatori, kao jedna od veoma popularnih tema u naučnim krugovima, česta su inspiracija za kreiranje muzejskih izložbi u skorašnje vreme. Zajednička karakteristika ovih izložbi je da otkrivaju na koji način funkcionišu polinacija, koju ulogu insekti imaju u polinaciji i koju ulogu igraju u ekološkom balansu Zemlje, dakle da probude svest javnosti o esencijalnoj ulozi polinatora i njihovoj ugroženosti. Ovu poruku prenose vizuelno privlačnim, interaktivnim i edukativnim metodama. Svim izložbama su priključeni i edukativni programi u vidu radionica namenjeni školskim grupama. Primenom modernih metoda u izlaganju i prenosu informacija, kao i sa povezanim radionicama, poruke izložbi dopiru do posetilaca na različite načine, te im omogućavaju da u potpunosti uđu u svet polinatora i biljaka.

Primeri dobre prakse se mogu naći širom sveta, npr. u Muzeju prirodnih nauka Barselone (Museu de Ciències Naturals de Barcelona) 2020. i 2021. godine upriličena je izložba *Više od pčela – Polinatori i cveće, život je u pitanju* (*More than*

bees. Pollinators and flowers. Life at stake). Ova postavka ima poseban akcenat na divlje pčele te vizuelnim i edukativnim sadržajem obezbeđuje informacije na više nivoa da bi obuhvatila sve uzrasne strukture publike od školaraca do naučne zajednice (Bertran & Caballero 2020). Izložba *Zujanje u muzeju* (*Zümmögés a múzeumban*) Prirodnjačkog muzeja Mađarske u Budimpešti (Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest) je otvorena 2022. godine u okviru kampanje *Možeš uraditi više!* (*Tehetsz még többet!*) i jedna je od najvećih evropskih izložbi sa temom vezanom za pčele. Ciljna grupa posetilaca, za razliku od izložbe u Barseloni, su pretežno deca školskog uzrasta. Međutim, način predstavljanja informacija je sličan: prilikom poseta je predviđeno da se deca kroz niz interaktivnih doživljaja, npr. iz perspektive insekata, edukuju o radu pčela i ostalih polinatora, kao i o pogodnostima konzumacije meda (Európa legnagyobb méhes tárlatát n.d.). Interaktivnost na izložbama sa ovom temom je na još viši nivo podigla organizacija „Minotaur lavirinti” (Minotaur Mazes) u SAD-u, koja pravi izložbe u formi lavirinta i s tim povezuje edukaciju i fizičku aktivnost kroz igru i zabavu. *Neverovatni polinatori* (*Amazing Pollinators*) je putujuća izložba, koja je razvijena u saradnji sa Prirodnjačkim muzejom Floride (Florida Museum of Natural History, Gainesville) i Društvom za konzervaciju beskičmenjaka „Kserks” (Xerxes Society for Invertebrate Conservation, Portland), ima slične poruke posetiocima svih uzrasta kao i prethodni primeri. Međutim, kroz fascinantne priče o polinatorima, sa vizuelnim efektima, igrama (npr. misije preživljavanja određenih grupa polinatora) i različitim ulogama koje posetioci mogu da imaju u tim avanturama, organizatori postižu da poseta na izložbi bude nezaboravno iskustvo. Dakle, u odnosu na tradicionalne muzejske izložbe, ovakav koncept omogućava posetiocima da potpuno urone u tematsko okruženje pomoću različitih interakcija sa samom izložbom (Amazing Pollinators 2020).

Interesantan pristup ovoj temi ima Tehnički muzej „Nikola Tesla” u Zagrebu, gde su već od 1994. godine postavljene staklene košnice sa živim pčelama, kojima je omogućen slobodan izlazak u prirodu i prikupljanje polena i nektara. Uz te košnice izrađen je i interdisciplinarni pedagoški program pod nazivom *U društvu pčela*. U okviru ovog programa drže se različite radionice vezane za pčele i pčelarstvo i uređena je bašta sa medonosnim biljkama u dvorištu muzeja (Ivanišin Kardum et al. 2020).

Pored muzeja, botaničke bašte takođe organizuju izložbe na temu polinatora. Npr. stručnjaci iz Botaničke bašte Univeziteta u Lajpcigu (Botanischer Garten der Universität Leipzig, Leipzig) su u saradnji sa umetnicima i Nemačkim centrom za integrativna istraživanja biodiverziteta (Deutsches Zentrum für integrative Biodiversitätsforschung (iDiv), Halle–Jena–Leipzig) ponudili posetiocima malo drugačiji pogled na svet biljaka i njihovih polinatora kroz izložbu *Tragači za cvećem: isprepletena priča o oprašivačima i biljkama* (*Blütenbesucher: Beziehungsgeschichten aus der Natur*). Fokus nije samo na pojedinim vrstama oprašivača i biljaka, nego i na njihovim povezanim međusobnim odnosima, mrežama, koje ovi odnosi

kreiraju i kako zaštititi i održati tu povezanost (Blütenbesucher 2021). U Smitsonian bašti u Vašingtonu (Smithsonian Gardens, Washington) program *Istraživanje oprašivanja* (*Pollination Investigation*) je osmišljen kao set edukativnih panela za polinatorsku baštu u Nacionalnom prirodnjačkom muzeju u Vašingtonu (Pollinator Garden, National Museum of Natural History, Washington, D.C.). Ovi poster i su dostupni onlajn na engleskom i na španskom jeziku, mogu se ištampati i koristiti za edukaciju i van bašte (Pollination Investigation Posters 2022).

Pored izložbi i radionica inspirisanih polinatorima mnoge institucije su u okviru svojih edukativnih programa koristile kao sredstva najrazličitije pristupe da bi se široj javnosti objasnio značaj ove tematike. Dobri primeri se mogu naći u susednim zemljama. Edukativna sveska pod nazivom *Polinatori u našoj bašti ili priroda koja radi u pozadini* (*Beporzók a kertünkben, avagy a háttérben munkálkodó természet*) objavljena je u Mađarskoj od strane Centra za ekološka istraživanja Mađarske akademije nauka (Magyar Tudományos Akadémia, Ökológiai Kutatóközpont). Cilj ove sveske je da otkrije i razjasni koliko su polinatori važni u prirodi, ekonomiji i svakodnevnom životu ljudi, zatim raznolikost insekata oprašivača, opasnosti sa kojima se suočavaju, kao i šta se može učiniti da budu zaštićeni (Kovács-Hostyánszki 2018). Vrlo sličnu tematiku ima i rumunski edukativni sadržaj koji je izrađen u okviru programa *Bašte i škole prilagođene prirodi* (*Grădini și Școli Prietenoase cu Natura*) Ornitološkog društva Rumunije (Societatea Ornitologică Română) (Societatea Ornitologică Română 2018). Takođe u Mađarskoj je napravljen sajt pod nazivom *Dan polinatora*, koji pored programa za obeležavanje *Dana polinatora* (10. mart) ujedno sadrži niz informacija za pedagoge i sve one koji žele da nauče nešto o polinatorima i da na taj način doprinesu njihovom opstanku (Györfy & Vásárhelyi 2022). Sa ciljem da se ovi sadržaji pojave i u redovnom obrazovanju, 2019. godine osnovana je radna grupa „Polinatori” Mađarskog udruženja za obrazovanje o životnoj sredini (Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Beporzók munkacsoport) (Beporzók munkacsoport n.d.).

U Srbiji takođe ima nekoliko dobrih primera koji su vezani za edukaciju o oprašivačima. Znatan doprinos ovoj temi je dala organizacija WWF Adria pomoću publikacije *Pčele – više od meda. Praktičan vodič za edukatore i edukatorke kroz svet pčela*. Ovaj vodič daje odgovore na većinu pitanja vezanih za pčele i ukazuje na to kako bi svet izgledao bez ovih oprašivača, kao i šta treba da se preduzme da bi im se pomoglo da opstanu. U okviru praktičnog vodiča se nalaze i radni listovi sa rešenjima, kao i radionice izrade hotela za pčele prilagođene različitim uzrastima (Bila Dubaić 2021). Takođe je napravljen i poster pod nazivom *Mi smo pčele*, koji upoznaje sve zainteresovane sa pojedinim balkanskim vrstama pčela, njihovim fizičkim izgledom i značajem (Bila Dubaić n.d.).

Ekološko udruženje iz Novog Sada „Zeleni sad”, u cilju edukacije najmlađih, je realizovalo projekat *Eko bojanke 5 – Put medonosne pčele*. Korisnici ove bojanke kroz dva lika mogu da se druže sa pčelama, da shvate njihovu ulogu u živom svetu

i ekosistemu u kojem pčela živi. Takođe i da dobiju odgovor na pitanje da li bi određene vrste biljaka mogle da prežive bez pčela (Павков et al. 2020).

Cilj i namera svih navedenih primera su isti, da se podigne svest ljudi svih generacija o tome koliko je važno postojanje polinatora i koliko sami ljudi mogu uticati na njihov opstanak i budućnost.

EDUKATIVNI PROGRAMI GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA

Prirodnjačko odeljenje u sklopu svojih aktivnosti planira i organizuje različite edukativne programe koji su neposrednog i virtuelnog karaktera da bi se što efikasnije doprlo do šire javnosti. Svi ovi programi su vezani za stalnu postavku Prirodnjačkog odeljenja *Priroda i čovek*. Jedan od ciljeva ovih edukacija je da se predstavi važnost oprašivača i mogućnosti njihovog očuvanja i zaštite. U ovu svrhu pripremljeni su različiti programski sadržaji pod naslovom *Šta zuji ovde?*.

Onlajn kviz

Onlajn kviz *Šta zuji ovde?* je napravljen u maju 2021. godine, u okviru manifestacije *Muzeji za 10* koja se podudarala sa *Svetskim danom pčela*, pa se samim tim i nametnula ova tema. Usled pandemijske situacije u Srbiji, onlajn kviz se pokazao kao najbezbedniji način da se u tom momentu stupi u kontakt sa publikom. Objavljen je na sajtu i na fejsbuk stranici muzeja (Kajdoci Lovász & Aleksić 2021a, 2021b, 2021c, 2021d, Kajdoči Lovas & Aleksić 2021a, 2021b, 2021c, 2021d). Budući da je ovaj digitalni sadržaj objavljen onlajn, znanje koje se pruža ovim putem je postalo dostupano za učenje po slobodnom izboru zainteresovanih, time je iskorišćen potencijal digitalnih tehnologija za angažovanje publike i pružanje novih mogućnosti učenja (Museum education n.d.).

Kviz je namenjen deci viših razreda osnovne škole, srednjoškolcima i odraslima. Cilj ovog kviza je da navedene ciljne grupe upoznaju proces oprašivanja i insekte oprašivače, podignu svest o značaju polinatora, informišu se kako ljudska aktivnost ugrožava opstanak polinatora i šta mogu da učine protiv smanjenja broja oprašivača. Još jedna funkcija ovog kviza je da se utvrdi koliko ciljna grupa uopšte ima znanja o polinatorima.

Na osnovu ciljeva, pitanja obrađuju četiri veće tematike. Kviz je napravljen u aplikaciji „Google Forms” na srpskom i mađarskom jeziku, a u zavisnosti od pitanja mogu se označiti jedan odgovor ili višestruki odgovori. Koncept kviza je zamišljen tako da su pitanja sa prigodnim ilustracijama koje istovremeno informišu publiku o temi, a ponuđeni odgovori na humorističan način često sugerišu tačan odgovor. Samim tim težnja je da učenje bude zabavno i da se ukloni osećaj stresa od „kontrolnog zadatka”. Iako u ovom slučaju fali iskustvena priroda učenja kroz direktan kontakt sa muzejskim predmetima, pitanja i ponuđene informacije, uz zabavan pristup, pomoću digitalnih medija, mogu da probude radoznalost i želju

za otkrivanjem ove teme (Milutinović 2010: 220–224, Museum education n.d.: 5).

Prva grupa pitanja je usmerena na osnovne pojmove oprašivanja i ovim pitanjima se ukazuje na osnove anatomije i razmnožavanja biljaka. Učesnici kviza dobijaju informacije o tome šta su polen i tučak, kako polen može dospeti na žig tučka, na koji način biljke privlače polinatore, šta nastaje kao rezultat oprašivanja i zašto je oprašivanje važno za ljude.

Kada je reč o insektima oprašivačima, ljudi najčešće imaju asocijaciju na medonosnu pčelu, zato druga tematika kviza obrađuje upravo ove insekte. Prvo pitanje se odnosi na prepoznavanje medonosne pčele na slici između drugih sličnih, „prugastih” insekata. Ostala pitanja se odnose na njihov način života, npr. čime se hrane, kako prenose polen sa jednog na drugi cvet, kako se nazivaju članovi njihove porodice, od čega je napravljeno saće gde se drži med. Na kraju ovog segmenta postavljeno je pitanje u vezi supstanci koje medonosne pčele prave, a koje su korisne za nas.

Pošto se smatra da oko 200.000 životinjskih vrsta igra ulogu u oprašivanju biljaka od kojih je približno oko 199.000 vrsta insekata, u okviru trećeg segmenta proverava se znanje o njima. U ovom delu je reč o načinu života bumbara, divljih pčela, leptira i muva, kao i pojedinih vrsta, poput crne pčele drvarice i kolibrića.

Kako je već spomenuto u uvodu, mnogim vrstama koje su oprašivači prethodno izumiranje, a u većini slučajeva to je posledica ljudske aktivnosti. Zbog toga je zadnji segment kviza fokusiran na prepoznavanje faktora koji ugrožavaju insekte oprašivače (npr. intenzivna poljoprivreda, promena namene zemljišta, nepravilna upotreba pesticida, zagađenje životne sredine, uvođenje invazivnih vrsta insekata), posledice opadanja njihovog broja. U ovom segmentu je reč i o tome, šta se sve može učiniti da se pomogne oprašivačima u poljoprivredi, voćnjacima, vinogradima i baštama.

Edukativne radionice o polinatorima

Prirodnjačko odeljenje Gradskog muzeja Subotica je u sklopu programskih aktivnosti stalne postavke *Priroda i čovek*, u saradnji sa Pedagoškim odeljenjem, organizovalo tokom 2021. i 2022. godine niz edukativnih radionica o polinatorima. Programi od nazivom *Šta zuji ovde?* su upriličeni na srpskom i na mađarskom jeziku za decu uzrasta od 8 do 12 godina. Prve radionice su započete u oktobru 2021. godine u okviru manifestacije *Dečija nedelja*.

Cilj edukativne radionice je da kombinacijom predavanja i radionice deca saznaju šta su polinatori i shvate njihovu ulogu. Koncept radionice i korišćene metode rada se baziraju na iskustvu stečenom na prethodnim radionicama Prirodnjačkog odeljenja (Lovász & Mihájlóvity 2018). Tok radionice je razvijen tako da sam proces učenja bude prijatan, nezaboravan i da drži pažnju. U tom cilju su kombinovane različite metode prenosa znanja, u osnovi dominiraju dijalози i kratki monolozi. Značajan akcenat je na prikazu ilustracija putem *powerpoint*

prezentacije koja pored slike i animacije sadrži i interaktivne kviz slajdove. Pored projekcije, pruža se i mogućnost direktnog kontakta sa muzejskim predmetima. Radionice su u početku bile ograničene na decu uzrasta od 8 do 12 godina jer je bilo poželjno da učesnici znaju tečno da čitaju. Vremenom se javila potreba da se prezentacije prilagode mlađoj deci, koja ne znaju da čitaju. To je urađeno pomoću slika, koje su postavljene umesto teksta.

Ovim programom nudi se prilika za učenje u neformalnom okruženju kroz iskustva (doživljaje), aktivnost i zabavu. Ujedno se iskorišćava najveća snaga muzeja, da se učesnici susreću sa autentičnim predmetima, u ovom slučaju sa izabranim insektima oprašivačima iz entomološke zbirke Prirodnjačkog odeljenja (Hooper-Greenhill 2003: 214, Falk et al. 1986: 505, Milutinović 2010: 220–224).

Prvi deo radionice je predavanje, čiji uvodni deo se odnosi na objašnjavanje pojma „polinator“, ko sve spada u polinatore i na koji način se vrši oprašivanje biljaka. Sam proces oprašivanja i stvaranja ploda je prikazan sa kratkim, animiranim klipom. Ako postoji mogućnost, učesnici dobijaju i pravi cvet, na kome mogu direktno da vide njegovu anatomiju. Sledeća tema koji se obrađuje ima naziv „Zašto su nam važni polinatori?“. U ovom delu se objašnjava značaj polinatora za nas, odnosno ljudsku populaciju i njihovu esencijalnu ulogu u stvaranju hrane. Nakon toga slede informacije o medonosnim pčelama, jednim od najpoznatijih i najefikasnijih vrsta polinatora. Akcenat je na prepoznavanju ove vrste, njihovom načinu nošenja polena, razlici između pčela i osa itd. Posle medonosnih pčela reč je i o ostalim oprašivačima, kao što su divlje pčele, leptiri, muve itd. Da bi deci bilo interesantnije, spominju se i razne zanimljivosti o polinatorima kao i neke zabavne činjenice vezane za njih. Pred kraj predavanja se govori o tome šta se dešava kada nema polinatora i na koji način ih možemo sačuvati. Učesnicima je predstavljen koncept hotela za divlje pčele kao jedan od načina za pomoć u očuvanju insekatskih polinatora i deca imaju mogućnost da vide papirni model hotela za divlje pčele.³

U toku predavanja, nakon obrađivanja jedne teme, učesnici radionice rešavaju kviz na kojem su pitanja sa ponuđenim odgovorima. Ako odaberu tačan odgovor, prezentacija se nastavlja dalje, ukoliko odaberu pogrešan odgovor, imaju mogućnost da pokušaju ponovo i na taj način ipak dođu do tačnog odgovora.

Od rekvizita za predavanje se koriste dve dekorativne kutije sa staklenim poklopcem u kojima se nalazi po 12 primeraka polinatora iz entomološke zbirke Prirodnjačkog odeljenja.⁴ Posmatranjem ovih insekata stavlja se akcenat na raznolikost oprašivača. Svakako, direktan kontakt sa muzejskim primercima omogućava da deca zapamte osobine ovih vrsta te da ih prepoznaju u prirodi.

³ Model hotela za divlje pčele je napravila Laura Francišković, muzejski pedagog.

⁴ U kutijama su izloženi primerci vilinog konjica jesenski kralj (*Aeshna mixta*), dnevnih leptira prugasti jedrilac (*Iphiclides podalirius*), panonski prelivac (*Apatura metis*), zlatni žutać (*Colias croceus*), dnevni paunovac (*Aglais io*), glogovac (*Aporia crataegi*), koprivičev leptir (*Libythea celtis*), obrubljeni plavac (*Celastrina argiolus*), modrooki satir (*Minois dryas*), noćnih leptira mlečikar noćni (*Hyles euphorbie*), jorgovanov ljljak (*Sphinx ligustri*) i vrsta pčele (*Apis sp.*).

Na taj način je ujedno i omogućeno da učesnici radionice pobede često prisutan strah i odbojnost od insekata, te da probude u sebi pozitivna osećanja, kao što su radoznalost, briga, čak i samilost prema njima.

U završnoj fazi, nakon predavanja i kviza sledi radionica. U ovom delu, izradom obeleživača za stranice u knjigama u obliku pčela, doprinosi se obradi saslušanih informacija. Materijal za ove obeleživače su istampane šeme, koje su izradili stručnjaci Prirodnjačkog muzeja u Bakonju u Mađarskoj (Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc) (Sipos & Csillag 2021), makaze i lepak. Obeleživače deca nose kući kao lepu uspomenu sa radionice i podsetnik na stečeno znanje.

Pored dešavanja na stalnoj postavci Prirodnjačkog odeljenja, krajem oktobra 2021. godine, tokom manifestacije *Noć istraživača* u Subotici, takođe je predstavljena tema *Šta zuji ovde?* Ovom prilikom održane su po tri edukativne radionice na srpskom i mađarskom jeziku. Posetioци koji se nisu priključili predavanjima imali su priliku da vide polinatore izložene u kutijama, a usput su mogli da čuju korisne i edukativne informacije o njima, da pogledaju model hotela za pčele, kao i da naprave bukmarkere pčelice.

Program za Evropsku noć muzeja

U okviru programa *Muzeji za 10 i Evropska noć muzeja*, 2022. godine Prirodnjačko odeljenje je upriličilo radionicu pod nazivom *Šta zuji ovde?* sa obnovljenim sadržajem. Ovaj edukativni program je bio prilagođen za mnoštvo posetilaca, različitih uzrasta. Cilj programa je bio da se nastavi edukacija o oprašivačima biljaka i da se posetiocima ponudi zabavan sadržaj za vreme noćne posete.

Deci nižih uzrasta su bili namenjeni crno-beli crteži raznih vrsta oprašivača iz kolekcije Prirodnjačkog odeljenja, koje su mogli da oboje.⁵ Sve izabrane vrste oprašivača za ovu bojanку se nalaze na stalnoj postavci Prirodnjačkog odeljenja *Priroda i čovek*. Učesnici radionice su imali mogućnost da oboje izabranog insekta prema priloženim primerima (obojenim i plastificiranim), to jest na osnovu njegovog prirodnog izgleda.⁶ Samim tim učesnici su imali priliku da upoznaju osnovne karakteristike izabrane vrste. Za vreme bojanja stručnjaci i saradnici muzeja su uz razgovor o oprašivačima sugerisali deci da pronađu njihov obojeni primerak insekta u insektarijumu na stalnoj postavci i da nauče njegov naziv. Ovim

5 Od dnevnih leptira dostupne su bile vrste uskršnji leptir (*Zerynthia polyxena*), limunovac (*Gonepteryx rhamni*), dnevni paunovac (*Aglais io*), prugasti jedrilac (*Iphiclydes podalirius*), zelenotrbi plavac (*Glaucopsyche alexis*), lastin repak (*Papilio machaon*), belo ocilo (*Polygonia c-album*), čkaljevac (*Vanessa cardui*). Od noćnih leptira posetioци su mogli da oboje jorgovanov lijak (*Sphinx ligustri*), malog noćnog paunovca (*Saturnia pavonia*), mrtvačku glavu (*Acherontia atropos*) i velikog noćnog paunovca (*Saturnia pyri*). Takođe, deca su mogla da se upoznaju sa bubazlatom (*Cetonia aurata*), kao i sa mamutskom osom (*Megascolia maculata*) i belorepim bumbarom (*Bombus lucorum*).

6 Crteže je nacrtala Slađana Aleksić, kustos-biolog, dizajnerski ih je uredio Čaba Lalić, grafički dizajner. Crteže koji su pokazivani kao primer za bojenje je obojila i plastificirala Laura Francisković.

aktivnostima je omogućeno učenje pristupom „hands on–minds on” (kombinacija praktične i umne aktivnosti u cilju konceptualnog razumevanja), odnosno učenje kroz iskustva, koje je jedan od najefektivnijih metoda u učenju prirodnih nauka (Dewey 1938, Ajaja 2013: 2). Nakon što su obojila i izrezala zadati oblik, deca bi dobijeni rad zalepila na papirnu narukvicu i ponela kao suvenir sa radionice.

Za decu starijeg uzrasta i sve zainteresovane bio je namenjen prethodno pomenuti kviz. Linkovi kviza su u vidu QR kodova bili prikazani na plakatima koji su bili okačeni na panoe u blizini radionice.

Svim posetiocima je bila dostupna pozadina za „selfi” i grupno slikanje. Pozadina je bila u vidu crne table, na kojoj su bile nacrtane i označene razne autohtone biljke. Pored pozadine bio je priložen i skupni plod maslačka sa stablom, koji se mogao koristiti kao rekvizit za fotografisanje.⁷

ZAVRŠNO RAZMATRANJE

Prilikom osmišljavanja stalne postavke Prirodnjačkog odeljenja u planu su bili propratni edukativni programi, te je jedan deo ambijenta izložbenog prostora prilagođen u ove svrhe. Napravljen je pedagoški kutak sa adekvatnom opremom (tepih i jastuci za sedenje, police u obliku saća (medišta) za demonstrativne predmete i pribor za radionice, oprema za projekcije itd.). Edukativne aktivnosti su započete 2017. godine, još u toku građenja postavke, sa eksperimentalnom radionicom *Džinovi ledenog doba* (Lovász & Mihájlovity 2018), čime su stečena određena iskustva o načinu adekvatne obrade predmeta za različite uzraste publike i o efikasnosti izabranih metoda. Na osnovu ovih iskustava su osmišljene i radionice na druge teme, poput *Otkrij biljku* (determinisanje biljaka na osnovu izgleda lišća) i *Šta zuji ovde?*. Međutim, usled pandemijske situacije i drugih okolnosti, u okviru koncepta tematike o oprašivačima, pored radionica, pripremljene su i druge forme edukativnih programa.

U te druge forme edukativnih programa spada onlajn kviz, koji je izazvao uglavnom pozitivne reakcije publike jer je tema aktuelna i privlačna. Međutim, iskustvo je pokazalo da dosta ljudi nije imalo dovoljno strpljenja da reši kviz do kraja, zbog čega je konačno i podeljen na četiri celine, da bi publici bilo lakše da se fokusira na jednu oblast ove tematike i da se omogući odabir celine za koju postoji interesovanje.

Što se tiče proveravanja znanja o polinatorima pomoću kviza, prosečni rezultat tačnih odgovora je oko 60%. Rezultati pokazuju da najveći deo publike poznaje osnovne pojmove oprašivanja, međutim nisu svesni u kolikoj meri je oprašivanje važno za ljude. Znanje o medonosnim pčelama nije toliko široko, iako skoro

⁷ Na tabli su bili nacrtani maslačak (*Taraxacum officinale*), bulka (*Papaver rhoeas*), šafranika (*Colchicum bulbocodium*), preslička (*Muscari botryoides*), modrocvetna divizma (*Verbascum phoeniceum*), njivski razlićak (*Centaurea cyanus*), rusa (*Chelidonium majus*). Pozadinu je dizajnirala Gabrijela Kajdoči Lovas, a pozadinu je nacrtala i rekvizit maslačka je napravila Slađana Aleksić.

svi prepoznaju ovu vrstu, o detaljima njihovog života i značaja za ljude nemaju dovoljno informacija. Kviz o ostalim polinatorima pokazuje, da je znanje publike o njima veoma raznoliko, većina poznaje neke osobine divljih pčela i leptira, međutim prepoznavanje pojedinih čestih vrsta oprašivača predstavlja veći izazov. Rezultati zadnje tematike kviza ukazuju na površnu upućenost u ovu temu: publika prepoznaje neke ugrožavajuće faktore i neke posledice opadanja broja oprašivača, ali ne sve. Slični su rezultati i kod pitanja koja se odnose na to šta sve mogu ljudi učiniti da pomognu oprašivačima.

Tokom 2021 i 2022. godine održano je 16 radionica na srpskom i na mađarskom jeziku. Međutim, zbog prirode učenja u muzeju (to jest ne proverava se ishod radionice) (Falk et al. 1986: 507), ne znamo sa sigurnošću kakav je efekat radionica imala na učesnike. Međutim, na osnovu subjektivnog utiska, reakcije učesnika na programe su bile pozitivne. Deca su bila zainteresovana i aktivna, imala su puno pitanja i pričala su o svojim doživljajima sa insektima. Međutim, po odgovorima na postavljena pitanja, većina njih nije znala detaljno šta je oprašivanje, šta se time postiže i uolikoj meri su raznoliki insekti koji vrše oprašivanje. Sa priloženim novim informacijama na radionici, na osnovu reakcija učesnika definitivno je probuđena svest o važnosti polinatora. Posebno je važno istaći da su shvatili na koji način mogu da sačuvaju polinatore i da im obezbede bolje životne uslove. Značajnu pažnju su uvek izazivale kutije sa primercima polinatora, jer je za većinu prisutnih to bilo jedinstveno iskustvo, da u svojoj blizini vide autentične primerke životinja. Time je ispunjen i jedan od zadataka muzeja, da pruži posebno iskustvo svojim posetiocima, prikazivanjem originalnih predmeta. Takođe, učesnici radionica su bili u mogućnosti da grupišu živa bića na osnovu njihovih zajedničkih osobina, pa i da identifikuju prilagođenosti u građi živih bića na uslove spoljašnje sredine.

Tokom *Noći istraživača* posetioci su bili veoma zainteresovani za posetu štanda Gradskog muzeja, prvenstveno zato što su imali priliku da uživo vide primerke polinatora, koje možda nisu mogli tako da sagledaju u prirodi, a ujedno i da naprave svoj bukmarker. Interesantno je bilo to što je jedino štand Gradskog muzeja nudio ovakav sadržaj, pa se izdvajao od ostalih koji su se bavili više tehnikom i tehnologijom. Međutim, ova tema je privukla veliki broj posetilaca, a predavanja su dodatno zainteresovala mnoge da se pozabave ovom problematikom.

Na manifestaciji *Evropska noć muzeja* je bila velika posećenost i nekoliko stotina najmlađih sugrađana je sa interesovanjem učestvovalo na radionici *Šta zuji ovde?*. Radionica je ovom prilikom bila prilagođena situaciji, trajala je gotovo neprekidno oko 6 sati. Dakle, izazov je bio pripremiti sadržaj koji bi trebalo da bude u isto vreme interesantan, poučan i prilagođen publici različitih uzrasta. Sve je bio organizovano u dvorištu muzeja, što se ispostavilo kao idealno prostorno rešenje zbog velike posećenosti manifestacije. Najmlađi su bojili polinatore po svojoj želji, a starija deca su ih bojili u boje koje imaju u prirodi. Sa starijima su stručnjaci pričali malo detaljnije o oprašivanju i njegovom značaju za prirodu

i ljude. Učesnicima radionice se dopalo što su uz obojenog leptira mogli da odaberu i papirnu narukvicu u željenoj boji, te su tako mogli da sami kreiraju svoje rukotvorine, a ispunjen je i estetski aspekt radionice. Za radionice koje su održane posle *Noći muzeja* dodatno su napravljene kartice sa nazivima svih insekata (na pet jezika) koji su dostupni za bojenje, jer se pokazalo da je tako jednostavnije prikazati vrste insekata. Naravno, nakon radionice učesnici su bili usmeravani da pronađu odabranog polinatora sa narukvice na stalnoj postavci Prirodnjačkog odeljenja i da se tako dodatno upoznaju sa tom vrstom, međutim većina posetilaca je već obišla izložbu pre radionice, te se samo nekolicina njih ponovo vratila na izložbu da nađe naziv polinatora sa narukvice. Dakle, prilikom sledeće manifestacije i ovakvog tipa radionica, trebalo bi malo bolje usmeravati učesnike radionice, da bi se kvalitetnije postigao cilj edukacije i željeni efekat.

Pozadina za fotografisanje, koja je bila izložena tokom *Noći muzeja*, zajedno sa rekvizitom u obliku skupnog ploda maslačka, izazvala je veliko interesovanje kod publike. Prisutni su se rado fotografisali i postavljali fotografije na društvene mreže, što se pokazalo i kao dobar marketinški potez jer je na pozadini pored nacrtanih biljaka pisao i naziv muzeja.

U narednom periodu jedan od zadataka Prirodnjačkog odeljenja, u saradnji sa pedagogom, jeste da se, koristeći dosadašnja iskustva, izrade radionice, igraonice i radne sveske za različite uzraste u kojima bi se obrađivale nove tematske celine. Sve to sa ciljem da se obnovi i dopuni programska ponuda Prirodnjačkog odeljenja. Takođe, u planu je da se napravi koncept evaluacije radionica, radi efikasnijeg praćenja rezultata rada.

Polinatori su svakako veoma popularna tema koju ne treba zanemariti, naprotiv još više popularizovati, tako da ljudi budu zaista informisani na zanimljiv, edukativan i kreativan način jer je to najbolji i zagarantovan put do uspešne saradnje sa publikom.

IZVORI

Onlajn kvizovi

Kajdoči Lovas, G., Aleksić, S. (2021a). *Šta zuji ovde? O oprašivanju* [kviz]. Subotica: Gradski muzej Subotica. https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeOjb8F-apwvqkg1B7tmoB6jVJPfkz_oTa04rbK6XOm3li4BA/viewform?usp=sf_link

Kajdoči Lovas, G., Aleksić, S. (2021b). *Šta zuji ovde? Medonosne pčele* [kviz]. Subotica: Gradski muzej Subotica. https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdOO_IcCPs03xdnZdeySuU939dSYjgsqWRzI910mKlZ1E_Csg/viewform?usp=sf_link

Kajdoči Lovas, G., Aleksić, S. (2021c). *Šta zuji ovde? Oprašivači nisu samo pčele!* [kviz]. Subotica: Gradski muzej Subotica. https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeJrcnUnW7jZmOXYCMhx3qlufuJUb1BQBpejLPYnuEoV9zx0A/viewform?usp=sf_link

Kajdoči Lovas, G., Aleksić, S. (2021d). *Šta zuji ovde? Ugroženi oprašivači* [kviz]. Subotica: Gradski muzej Subotica. https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSc6H7Gzzw7SYkgjo0oRmZqnOWVg8RmjnquLYEM7cr1S9h_aFw/viewform?usp=sf_link

Kajdoci Lovász, G., Aleksić, S. (2021a). *Mi zümmög itt? A beporzásról* [kviz]. Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum. https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScpwXxjY7PazwtW-LjtbjdfEht3NKHCEoWYsGb9gkYXC_oqw/viewform?usp=sf_link

- Kajdoci Lovász, G., Aleksić, S. (2021b). *Mi zümmög itt? A háziméhek* [kviz]. Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum. https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfg13v5toaVhBHydGeoqSa7xSibUIVCySWODIwK0m-R6ctkg/viewform?usp=sf_link
- Kajdoci Lovász, G., Aleksić, S. (2021c). *Mi zümmög itt? Nemcsak a háziméhek lehetnek beporzók!* [kviz]. Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum. https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScYSteQeWAVPyaylgJzV9fxyCVsF4dXc-b7Ec2Jw7Da9D8Aww/viewform?usp=sf_link
- Kajdoci Lovász, G., Aleksić, S. (2021d). *Mi zümmög itt? Veszélyben a beporzók* [kviz]. Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum. https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdw3j2mebqk-rK8_5HcbZE-d44RgX2ZJBtbf_rya-tWWkQv-Q/viewform?usp=sf_link

Literatura

- Ajaja, O.P. (2013). Which strategy best suits biology teaching? Lecturing, concept mapping, cooperative learning or learning cycle? *Electronic Journal of Science Education*, 17(1). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1188391.pdf>
- „Ako nestanu, ljudi imaju još četiri godine života”: Ovaj insekt proglašen je najvažnijim bićem na Zemlji. (23. oktobar 2019). *National Geographic Srbija*. <https://nationalgeographic.rs/priroda/zivotinje/a25346/ako-nestanu-ljudi-imaju-jos-cetiri-godine-zivota-ovaj-insekt-proglasen-je-najvaznijim-bicem-na-zemlji.html>
- Allen-Wardell, G., Bernhardt, P., Bitner, R., Burquez, A., Buchmann, S., Cane, J., Cox, P.A., Dalton, V., Feinsinger, P., Ingram, M., Inouye, D., Jones, C.E., Kennedy, K., Kevan, P.G., Koopowitz, H., Medellin, R., Medellin-Morales, S., Nabhan, G.P., Pavlik, B., Tepedino, V., Torchio, P., Walker, S. (1998). The potential consequences of pollinator declines on the conservation of biodiversity and stability of food crop yields. *Conservation Biology*, 12, 8–17. https://www.researchgate.net/publication/207223452_The_potential_consequences_of_pollinator_declines_on_the_conservation_of_biodiversity_and_stability_of_food_crop_yields
- Amazing Pollinators. (2020). *Minotaur Mazes*. <https://www.minotaurmazes.com/amazing-pollinators/>
- Beporzók munkacsoport. (n.d.). *Magyar Környezeti Nevelési Egyesület - fenntarthatóságra nevelünk*. <https://mkne.hu/beporzok-munkacsoport/>
- Bertran, D., Caballero, B. (2020). *More than Bees. Pollinators and Flowers. Life at Stake*. Consorci del Museu de Ciències Naturals de Barcelona. https://museuencies.cat/wp-content/uploads/2020/11/20201118_Dossier_Premsa_Abelles_EN.pdf
- Biesmeijer, J.C., Roberts, S.P., Reemer, M., Ohlemüller, R., Edwards, M., Peeters, T., Schaffers, A.P., Potts, S.G., Kleukers, R., Thomas, C.D., Settele, J., Kunin, W.E. (2006). Parallel declines in pollinators and insect-pollinated plants in Britain and the Netherlands. *Science*, 313(5785), 351–354. <https://doi.org/10.1126/science.1127863>
- Bila Dubaić, J. (2021). *Pčele – više od meda. Praktičan vodič za edukatore i edukatorke kroz svet pčela*. Beograd: WWF Adria – Srbija. https://wwf.eu.awsassets.panda.org/downloads/wwf_adria_pele_vie_od_medu_web_verzija.pdf?4778966/Pele---vie-od-meda
- Bila Dubaić, J. (n.d.). *Mi smo pčele* [poster]. Beograd: WWF Adria – Srbija. https://wwf.eu.awsassets.panda.org/downloads/poster_pele_wwf_web.pdf?5483391/Informativni-poster-o-vrstama-pela
- Bila Dubaić, J., Simonović, S., Plečaš, M., Stanisavljević, L., Davidović, S., Tanasković, M., Četković, A. (2021). Unprecedented Density and Persistence of Feral Honey Bees in Urban Environments of a Large SE-European City (Belgrade, Serbia). *Insects*, 12(12), 1127. <https://doi.org/10.3390/insects12121127>
- Biološki fakultet, Univerzitet u Beogradu. (n.d.). *Centar za biologiju pčela – SRBee*. <https://srbee.bio.bg.ac.rs/>
- Blütenbesucher: Beziehungsgeschichten aus der Natur. (2021). *German Centre for Integrative Biodiversity Research (iDiv), Halle-Jena-Leipzig*. <https://www.idiv.de/en/events/bluetenbesucher>
- Conrad, K.F., Woiwod, I.P., Parsons, M., Fox, R., Warren M.S. (2004). Long-term population trends in widespread British moths. *Journal of Insect Conservation*, 8, 119–136. <https://doi.org/10.1023/B:JICO.0000045810.36433.c6>
- Dewey, J. (1938). *Experience & Education*. <https://www.schoolofeducators.com/wp-content/uploads/2011/12/EXPERIENCE-EDUCATION-JOHN-DEWEY.pdf>
- Európa legnagyobb méhes tárlatát rendezik be a Magyar Természettudományi Múzeumban. (n.d.). *Magyar Természettudományi Múzeum*. <http://www.nhmus.hu/content/europa-legnagyobb-mehes-tarlatat-rendezik-be-magyar-termeszettudomanyi-muzeumb>
- European Commission. (2018). *EU Pollinators Initiative*. http://www.europarc.org/wp-content/uploads/2018/04/EU_Pollinator_Initiative_Position.pdf

- European Court of Auditors. (2020). *Protection of wild pollinators in the EU – Commission initiatives have not borne fruit. Special Report*. European Union. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR20_15/SR_Pollinators_EN.pdf
- European Environmental Bureau. (2022). *EU Pollinators Initiative Revision*. <https://eeb.org/library/eu-pollinators-initiative-revision/>
- Falk, J.H., Koran, J.J., Dierking, L.D. (1986). The Things of Science: Assessing the Learning Potential of Science Museums. *Science Education*, 70(5), 503–508.
- Goulson, D. (2012). Decline of bees forces China's apple farmers to pollinate by hand. *Chinadialogue online*. <https://www.chinadialogue.net/article/show/single/en/5193-Decline-of-bees-forces-China-s-apple-farmers-to-pollinate-by-hand>
- Györfy, B., Vásárhelyi, T. (2022). *Beporzók Napja*. <http://www.beporzoknapja.hu/>
- Hallmann, C., Sorg, M., Jongejans, E., Siepel, H., Hofland, N., Schwan, H., Stenmans, W., Ller, A., Sumser, H., Hörren, T., Goulson, D., Kroon, H. (2017). More than 75 percent decline over 27 years in total flying insect biomass in protected areas. *PLoS ONE*, 12, (10): e0185809. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0185809>
- Hooper-Greenhill, E. (2003). *Museums and the shaping of knowledge* (e-knjiga). London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Ivanišin Kardum, K., Zrna, M., Crnčević, M. (2020). U društvu pčela. *Informatica museologica*, 51, 37–39. <https://hrcak.srce.hr/261792>
- Kako klimatske promene ugrožavaju pčele? (25. februar 2021). *National Geographic Srbija*. <https://nationalgeographic.rs/ekologija/a26847/klimatske-promene-i-pcele.html>
- Klimatske promene: Zbog čega izumiru bumbari. (12. februar 2020). *BBC na srpskom – B92*. https://www.b92.net/bbc/index.php?yyyy=2020&mm=02&dd=12&nav_id=1653608
- Kovács-Hostyánszki, A. (ed) (2018). *Beporzók a kertünkben, avagy a háttérben munkálkodó természet*. MTA Ökológiai Kutatóközpont. <https://www.elib.hu/19700/19719/19719.pdf>
- Krunić, M.D., Stanisavljević, L.Ž. (2006). Population Management in the Mason bee species *Osmia cornuta* and *O. rufa* for Orchard Pollination in Serbia (Hymenoptera: Megachilidae). *Entomologia Generalis*, 29(1), 27–38. <https://doi.org/10.1127/entom.gen/29/2006/27>
- Lovász, G., Mihájlóvity, A. (2018). Jégkorszaki óriások. A Szabadkai Városi Múzeum természettudományi tárlatához kapcsolódó kísérleti múzeumpedagógiai foglalkozás. *Museion*, 16, 147–159.
- Markov Ristić, Z., Vujanović, D. (2021). Influence of Environmental Factors on Insect Pollinators in Northern Serbia. In: Kovacevic, D. (ed), *Book of Proceedings – XII International Scientific Agriculture Symposium* [online izdanje]. East Sarajevo: Faculty of Agriculture, 911–917. http://agrosym.ues.rs.ba/article/showpdf/BOOK_OF_PROCEEDINGS_2021_FINAL.pdf
- Markov, Z. (2017). *Fauna insekata polinatora u Vojvodini: diverzitet, brojnost i procena vrednosti ekosistemske usluge polinacije* [doktorska disertacija]. Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet, Departman za biologiju i ekologiju, Novi Sad. <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/id/37407/Disertacija9315.pdf>
- Markov, Z., Nedeljković, Z., Ricarte, A., Vujić, A., Jovičić, S., Józan, Z., Mudri-Stojnić, S., Radenković, S., Četković, A. (2016). Bee (Hymenoptera: Apoidea) and hoverfly (Diptera: Syrphidae) pollinators in Pannonian habitats of Serbia, with a description of a new *Eumerus* Meigen species (Syrphidae). *Zootaxa*, 4154(1), 27–50. <https://doi.org/10.11646/zootaxa.4154.1.2>
- Milutinović, J. (2010). Učenje u muzeju. *Povijest u nastavi*, 8(2), 217–229.
- Mladenović, M., Milosavljević, S., Stanisavljević, L., Mačukanović-Jocić, M., Rašić, S. (2013). Problemi i preporuke u oprašivanju kajsije. In: Milatović, D. (ed), *Inovacije u voćarstvu. IV savetovanje – Zbornik radova*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Poljoprivredni Fakultet, 261–274.
- Mudri-Stojnić, S., Andrić, A., Markov-Ristić, Z., Đukić, A., Vujić, A. (2021). Contribution to the knowledge of the bee fauna (Hymenoptera, Apoidea, Anthophila) in Serbia. *ZooKeys*, 1053, 43–105. <https://doi.org/10.3897/zookeys.1053.67288>
- Museum education with digital technologies: participation and lifelong learning. (n.d.). *Think Papers Collection*, 6. https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/rch_thinkpapers_06.pdf
- Nedić, N., Francis, R.M., Stanisavljević, L., Pihler, I., Kezić, N., Bendixen, C., Kryger, P. (2014). Detecting population admixture in honey bees of Serbia. *Journal of Apicultural Research*, 53(2), 303–313. <https://doi.org/10.3896/IBRA.1.53.2.12>

- Nieto, A., Roberts, S.P.M., Kemp, J., Rasmont, P., Kuhlmann, M., García Criado, M., Biesmeijer, J.C., Bogusch, P., Dathe, H.H., De la Rúa, P., De Meulemeester, T., Dehon, M., Dewulf, A., Ortiz-Sánchez, F.J., Lhomme, P., Pauly, A., Potts, S.G., Praz, C., Quaranta, M., Radchenko, V.G., Scheuchl, E., Smit, J., Straka, J., Terzo, M., Tomozii, B., Window, J., Michez, D. (2014). *European Red List of bees*. Luxembourg: Publication Office of the European Union. <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/RL-4-019.pdf>
- Pollination Investigation Posters: Join Smithsonian Gardens in exploring pollination! (2022). *Smithsonian Gardens*. <https://gardens.si.edu/learn/educational-resources/pollination-investigation-posters/>
- Potts, S., Biesmeijer, J., Kremen, C., Neumann, P., Schweiger, O., Kunin, W. (2010). Global pollinator declines: Trends, impacts and drivers. *Trends in ecology & evolution*, 25, 345–353. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2010.01.007>
- Potts, S., Biesmeijer, K., Bommarco, R., Breeze, T., Carvalheiro, L., Franzén, M., González-Varo, J.P., Holzschuh, A., Kleijn, D., Klein, A.-M., Kunin, B., Lecocq, T., Lundin, O., Michez D., Neumann, P., Nieto, A., Penev, L., Rasmont, P., Ratamäki, O., Riedinger, V., Robertsm S.P.M., Rundlöf, M., Scheper, J., Sørensen, P., Steffan-Dewenter, I., Stoev, P., Vilà, M., Schweiger, O. (2015). *Status and trends of European pollinators. Key findings of the STEP project*. Sofia: Pensoft Publishers.
- Павков, С., Тењи, Д., Стојановић, М. (autori), Чабрило Б. (ilustrator) (2020). *Еко бојанка 5 – Пут медоносне пчеле* [slikovnica]. Нови Сад: Еколошко удружење „Зелени сад“.
- Rasmont, P., Devaléz, J., Pauly, A., Michez, D., Radchenko, V.G. (2017). Addition to the checklist of IUCN European wild bees (Hymenoptera: Apoidea). *Annales de la Société entomologique de France*, 53(1), 17–32. <https://doi.org/10.1080/00379271.2017.1307696>
- Sánchez-Bayo, F., Wyckhuys, K.A.G. (2019). Worldwide decline of the entomofauna: A review of its drivers. *Biological Conservation*, 232, 8–27. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2019.01.020>
- Serbian Pollinator Advice Strategy – for the next normal (SPAS) / Predlog strategije za očuvanje insekata oprašivača u Srbiji – za bolju budućnost (SPAS). (n.d.). *Serbian Pollinator Advice Strategy – SPAS*. <https://spas.pmf.uns.ac.rs/o-projektu/>
- Sipos, E., Csillag, B. (2021). [šablon obeleživača]. Zirc: Bakonyi Természettudományi Múzeum. <https://www.facebook.com/bakonyitermeszettudomanyimuzeum.zirc/photos/a.2971432063093517/2972077216362335>
- Societatea Ornitologică Română. (2018). *Insecte polenizatoare*. https://www.sor.ro/wp-content/uploads/2018/02/info_prezentare_Insecte_polenizatoare_RO.pdf
- Stacking of ecosystem services: mechanisms and interactions for optimal crop protection, pollination enhancement, and productivity. (2022). *European Commission – CORDIS EU Research Results*. <https://doi.org/10.3030/773554>
- Stanisavljević, J., Pejčić, M., Stanisavljević, L. (2016). The Application of Context-Based Teaching in the Realization of the Program Content “The Decline of Pollinators”. *Journal of Subject Didactics*, 1(1), 51–63. <https://doi.org/10.5281/zenodo.55476>
- Stanisavljević, J.D., Bunijevac, M.M., Stanisavljević, L.Ž. (2017). The application of concept maps in the teaching of pollination and pollinators in elementary school. *Journal of Baltic Science Education*, 16(5), 746–760. <https://doi.org/10.33225/jbse/17.16.746>
- Stanisavljević, J.D., Mijakovac, M.M., Sumatokhin, S.V., Stanisavljević, L.Ž. (2022). Comparative Analysis of Knowledge of Concepts of Pollination and Bee Pollinators Among Elementary School Students. *Society & Animals* (objavljen onlajn pre štampanja 2022). doi: <https://doi.org/10.1163/15685306-bja10077>
- Tanasković, M., Erić, P., Patenković, A., Erić, K., Mihajlović, M., Tanasić, V., Kusza, S., Oleksa, A., Stanisavljević, L., Davidović, S. (2022). Further Evidence of Population Admixture in the Serbian Honey Bee Population. *Insects*, 13(2), 180. <https://doi.org/10.3390/insects13020180>
- Thomas, J.A., Telfer, M.G., Roy, D.B., Preston, C.D., Greenwood, J.J.D., Asher, J., Fox, R., Clarke, R.T., Lawton, J.H. (2004). Comparative losses of British butterflies, birds, and plants and the global extinction crisis. *Science*, 303, 1879–1883. <https://doi.org/10.1126/science.1095046>
- Van Swaay, C.A.M., Dennis, E.B., Schmucki, R., Sevilleja, C.G., Balalaikins, M., Botham, M., Bourn, N., Brereton, T., Cancela, J.P., Carlisle, B., Chambers, P., Collins, S., Dopagne, C., Escobés, R., Feldmann, R., Fernández-García, J. M., Fontaine, B., Gracianteparaluceta, A., Harrower, C., Harpke, A., Heliölä, J., Komac, B., Kühn, E., Lang, A., Maes, D., Mestdagh, X., Middlebrook, I., Monasterio, Y., Munguira, M.L., Murray, T.E., Musche, M., Öunap, E., Paramo, F., Pettersson, L.B., Piqueray, J., Settele, J., Stefanescu, C., Švitra, G., Tiitsaar, A., Verovnik, R., Warren, M.S., Wynhoff, I., Roy, D.B. (2019). *The EU Butterfly Indicator for Grassland species: 1990–2017: Technical Report*. Butterfly Conservation Europe & ABLE/eBMS. [https://butterfly-monitoring.net/sites/default/files/Publications/Technical%20report%20EU%20Grassland%20indicator%201990-2017%20June%202019%20v4%20\(3\).pdf](https://butterfly-monitoring.net/sites/default/files/Publications/Technical%20report%20EU%20Grassland%20indicator%201990-2017%20June%202019%20v4%20(3).pdf)

Lovász Gabriella, Slađana Aleksić

MI ZÜMMÖG ITT?

A Szabadkai Városi Múzeum Természettudományi Osztályának múzeumpedagógiai programjai a beporzókról

Összefoglaló

A legfrissebb globális adatok szerint a rovarfajok több mint 40%-át a kihalás veszélyezteti, a legtöbb beporzó rovar pedig a leginkább érintett taxonok közé tartozik. A beporzók számának csökkenésével a beporzás, tehát az általuk végzett szolgáltatás is elvész, mely egyaránt negatív ökológiai és gazdasági következményekkel jár a vadon élő növények sokféleségének megőrzése, az ökoszisztéma tágabb stabilitása, a növénytermesztés, a megfelelő mennyiségű élelmiszer biztosítása, valamint az emberek általános jóléte tekintetében is. A beporzók helyzetének javításához a Szabadkai Városi Múzeum Természettudományi Osztálya múzeumpedagógiai programokkal járul hozzá, melyek segítségével igyekszik népszerűsíteni és közelebb hozni a nagyközönséghez ezt a témát. Ennek érdekében különféle programok készültek *Mi zümmög itt?* címmel, melyek mind a Természettudományi Osztály *A természet és az ember* című állandó tárlatához kapcsolódnak: online kvízek, múzeumpedagógiai műhelymunkák és a *Európai Múzeumok Éjszakájának* programjai. Valamennyi említett programtevékenység célja, hogy felhívja a figyelmet a beporzók fontosságára, és arra, hogy maguk az emberek milyen mértékben befolyásolhatják túlélésüket és jövőjüket.

Slika 1. Edukativna radionica *Šta zuji ovde?* na stalnoj postavci *Priroda i čovek*: a) interaktivno predavanje sa projekcijom, b) rekviziti za predavanje sa primercima polinatora, c) model hotela za pčele, d) izrada obeleživača za stranice u knjigama u obliku pčela (foto: Svetlana Kolović)

Figure 1. Educational workshop *What is buzzing here?* on the permanent exhibition *Nature and Humans*: interactive presentation with projection, b) props for the lecture with different pollinators, c) a model for a bee hotel, d) making bookmarks in the shape of bee (photo by Svetlana Kolović)

Slika 2. Program za *Evropsku noć muzeja* 2022. godine: a) radionica za decu, b) selfi pozadina, c) bojenje različitih primeraka oprašivača, d) narukvice sa obojenim oprašivačima
(foto: Svetlana Kolović i Natalija Tucakov)

Figure 2. Program for the *European Night of the Museums* in 2022: a) workshop for children, b) selfie background, c) colouring different pollinator specimens, d) bracelets with colored pollinators
(photo by Svetlana Kolović and Natalija Tucakov)

**ИЗЛОЖБЕНА ДЕЛАТНОСТ
KIÁLLÍTÁSOK
IZLOŽBENA DELATNOST
EXHIBITIONS**

**АУТОРСКЕ ИЗЛОЖБЕ
SZERZŐI TÁRLATOK
AUTORSKE IZLOŽBE
EXHIBITIONS**

Arheološka upoznavalica / Régészeti kisokos
Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
30. 12. 2020 – 30. 4. 2022. / 2020. 12. 30 – 2022. 4. 30.
Autori / Szerzők: Neda Dimovski, Mihájlovity Anikó
Grafčki dizajner / Grafikai tervező: Lality Csaba
Recenzent / Recenzens: Eliana Gavrilović
Prevod / Fordítók: Mihájlovity Anikó, Ljubica Vuković Dulić
Stručni saradnik / Szakmunkatárs: dr. Korhecz Papp Zsuzsanna

*Svakodnevni život Jevreja u Subotici /
A szabadkai zsidóság mindennapjai*

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

12. 3. 2021 – 11. 6. 2021. / 2021. 3. 12 – 2021. 6. 11.

Autori / Szerzők: Ljubica Vuković Dulić, Hicsik Dóra

Dizajner / Tervező: Lality Csaba

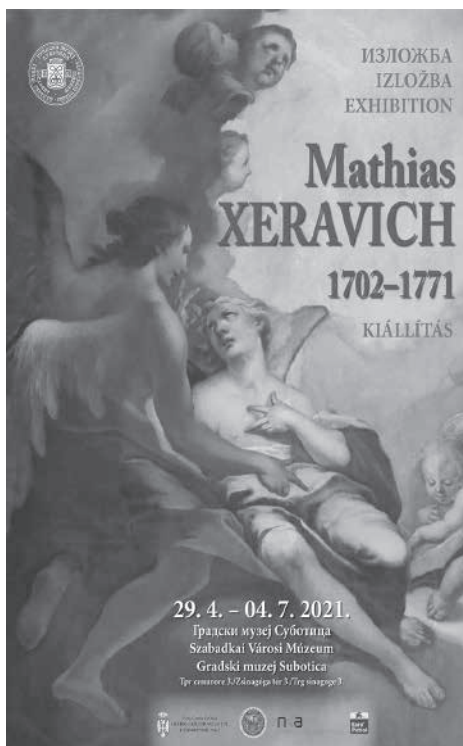
Prevod / Fordító: Vigi translations, Kanjiža

Lektori / Lektorok: Klara Dulić Ševčić, Hicsik Dóra

Tehnički saradnik / Műszaki munkatárs: Horváth
Ferenc

U okviru Interreg projekta *Rediscover* / A *Rediscover*
című Interreg projekt keretében

*Budimski slikar Matija Žeravić (1702–1771) /
Schervitz Mátyás budai festő (1702–1771)*

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

29. 4. 2021 – 4. 7. 2021. / 2021. 4. 29 – 2021. 7. 4.

Autor, dizajner, restaurator / Szerző, tervező,
restaurátor: dr. Korhecz Papp Zsuzsanna

Fotograf / Fényképész: Svetlana Kolović

Prevod / Fordító: Zakinski-Toma Viktória

Instalacija / Installáció: Horváth Ferenc, Dejan
Šarčević

Reč na otvaranju / Megnyitó beszéd: Lángi József

Vajdasági Magyar Képtár (1830–1930)
az állandó tárlat új válogatása

Galerija mađarske likovne umetnosti
u Vojvodini (1830–1930)
novi izbor stalne postavke

KIÁLLÍTÓK / IZLAŽU

ACZEL HENRIK / HENRIK ACZEL
ALMAŠI GABOR / GABOR ALMAŠI
BARANYI KÁROLY / KÁROLY BARANYI
BALÁZS GÁSPÁR / GÁSPÁR BALÁZS
BUCSEK PÉTER / PÉTER BUCSEK
BRUCK MIKSA / MIKSA BRUCK
BUDAI SÁNDOR / SÁNDOR BUDAI
EIMENHUT FERENC / FERENC EIMENHUT
FARKAS BÉLA / BÉLA FARKAS
HUSVÉTH LÁKOS / LÁKOS HUSVÉTH
JANTYER MÁTYÁS / MÁTYÁS JANTYER
JUHÁSZ ÁRPÁD / ÁRPÁD JUHÁSZ
KÁLMÁN PÉTER / PÉTER KÁLMÁN
KEINSTEK KÁROLY / KÁROLY KEINSTEK
KÉZDI KÖVÁCS LÁSZLÓ / LÁSZLÓ KÉZDI KÖVÁCS
KÖVÁCS KÖVÁCSNAI ISTVÁN / ISTVÁN KÖVÁCS KÖVÁCSNAI
LÁSZLÓ (László) FÉLŐP / FÉLŐP LÁSZLÓ (László)
LJUBA KORNÉL / KORNÉL LJUBA
NAGY ISTVÁN / ISTVÁN NAGY
NYILASZI SÁNDOR / SÁNDOR NYILASZI
OLÁH SÁNDOR / SÁNDOR OLÁH
PATÁKY LÁSZLÓ / LÁSZLÓ PATÁKY
PECHAN JOZSEF / JOZSEF PECHAN
PESKE GEZA / GEZA PESKE
SCHMIDT JÓZSEF / JÓZSEF SCHMIDT
SZÁSZ ISTVÁN / ISTVÁN SZÁSZ
SZIRMÁI ANTAL / ANTAL SZIRMÁI
TEICS EDE / EDE TEICS
TIAN MÖR / MÖR TIAN
TORNÓVÁR MÓR / MÓR TORNÓVÁR

KÖRMEFŐCÁSNAY EFRÉMIÁNÓVÁR / EFRÉMIÁNÓVÁR KÖRMEFŐCÁSNAY
ZSOLNAY GYULA / GYULA ZSOLNAY
MÓRÓ KÁROLY RÚTHENYIÁRA / RÚTHENYIÁRA MÓRÓ
KARLA SPOSA, SUBOTICA

2023

Galerija mađarske likovne umetnosti u Vojvodini
(1830–1930) – nova stalna postavka /
Vajdasági Magyar Képtár (1830–1930) – az állandó
tárlat új válogatása

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

15. 4. 2021 – 1. 12. 2021. / 2021. 4. 15 – 2021. 12. 1.

Autor / Szerző: dr Olga K. Ninkov

Grafički dizajner / Grafikai tervező: Lality Csaba

Prevod / Fordítók: Hicsik Dóra, Viktorija Šimon
Vuletić

Lektori / Lektorok: Mihájlovity Anikó, Klara Dulic
Ševčić

Tehnički saradnik / Műszaki munkatárs: Horváth
Ferenc

*Budimski slikar Matija Žeravić (1702–1771) /
Schervitz Mátyás budai festő (1702–1771)*

Muzej likovnih umjetnosti, Osijek, Hrvatska /
Szépművészeti Múzeum, Eszék, Horvátország

8. 7. 2021 – 1. 9. 2021. / 2021. 7. 8. – 2021. 9. 1.

Autor, dizajner, restaurator / Szerző, tervező,
restaurátor: dr. Korhecz Papp Zsuzsanna

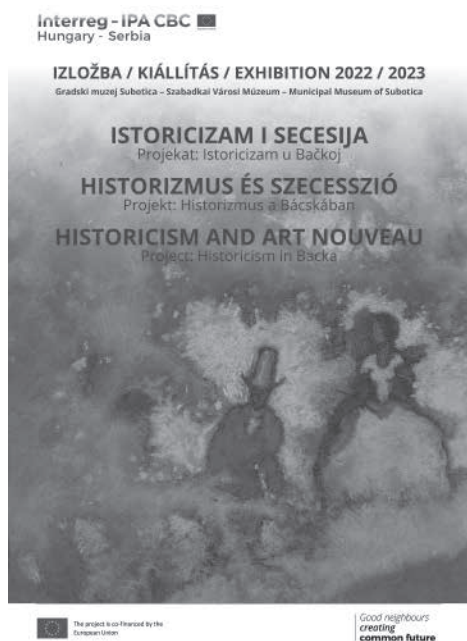
Fotograf / Fényképész: Svetlana Kolović

Prevod / Fordító: Zakinski-Toma Viktória

Instalacija / Installáció: Horváth Ferenc, Dejan
Šarčević

Reč na otvaranju / Megnyitó beszéd: dr. sc. Mirjana
Repanić Braun

Istoricizam i secesija / Historizmus és szecesszió

Galerija mađarske likovne umetnosti u Vojvodini (1830–1930), Gradski muzej Subotica / Vajdasági Magyar Képtár (1830–1930), Szabadkai Városi Múzeum

13. 12. 2021 – / 2021. 12. 13 –

Autor / Szerző: dr Olga K. Ninkov

Restaurator / Restaurátor: dr. Korhecz Papp Zsuzsanna

Dizajner / Tervező: Lality Csaba

Fotograf / Fényképész: Svetlana Kolović

Prevod / Fordító: Kristina Vlahović, Sebők Valéria, Hicsik Dóra, Viktorija Šimon Vuletić

Lektori / Lektorok: Mihájlovity Anikó, Klara Dulic Ševčić

Tehnički saradnik / Műszaki munkatárs: Horváth Ferenc

U okviru IPA projekta *Istoricizam u Bačkoj / A Historizmus a Bácskában* című IPA projekt keretében

interreg - IPA CBC
Hungary - Serbia

IZLOŽBA / KIÁLLÍTÁS / EXHIBITION 2021 / 2022
Gradski muzej Subotica - Szabadkai Városi Múzeum - City Museum Subotica

HISTORICIZAM U SUBOTICI

Projekt: Istoricism u Bačkoj

HISTORIZMUS SZABADKÁN

Projekt: Historizmus a Bácskában

HISTORICISM IN SUBOTICA

Project: Historicism in Bačka

The project is co-financed by the
European Union

Good neighbours
creating
common future

Istoricizam u Subotici – izložba panoa /
Historizmus Szabadkán – pannókiállítás

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

13. 12. 2021 – 29. 2. 2022. / 2021. 12. 13 – 2022. 2. 29.

Autori / Szerzők: dr. Olga K. Ninkov, dr. Korhecz
Papp Zsuzsanna, Ljubica Vuković Dulić

Fotograf / Fényképész: Svetlana Kolović

Dizajner / Tervező: Lality Csaba

Prevod / Fordítók: Hicsik Dóra, dr. Olga K. Ninkov,
dr. Korhecz Papp Zsuzsanna, Viktorija Šimon Vuletić

Lektor / Lektorok: Mihajlovity Anikó, dr. Korhecz
Papp Zsuzsanna, Klara Dulić Ševčić

U okviru IPA projekta *Istoricizam u Bačkoj* /
A Historizmus a Bácskában című IPA projekt
keretében

ГОСТУЈУЋЕ ИЗЛОЖБЕ
VENDÉGIÁLLÍTÁSOK
GOSTUJUĆE IZLOŽBE
GUEST EXHIBITIONS

Camera Asiatica

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

15. 12. 2021 – 23. 2. 2021. / 2021. 12. 15 – 2021. 2. 23.

Autor / Szerző: Marija Vivod

Organizator / Szervező: Viktorija Šimon Vuletić

Prevod / Fordítók: Hicsik Dóra

Tehnički saradnik / Műszaki munkatárs: Mirjana Rodić, Horváth Ferenc

ПРОМОЦИЈЕ, ПРЕДАВАЊА И ДРУГА ДОГАЂАЊА
BEMUTATÓK, ELŐADÁSOK ÉS MÁS ESEMÉNYEK
PROMOCIJE, PREDAVANJA I DRUGA DOGAĐANJA
PROMOTIONS AND EVENTS

Antropološki film – Veliko drvo, mali ljudi – predavanje i projekcija filma /
Antropológiai film – Nagy fa, kis emberek – előadás és filmvetítés

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

17. 2. 2021. / 17. 2. 2021.

Predavač / Előadó: Viktorija Šimon Vuletić

Od tradicije do savremenosti: od domovine do rasejanja – izbor filmova sa Međunarodnog festivala etnološkog filma u Beogradu /

A hagyományostól a kortársig: a hazától a szétszóródásig – válogatás a belgrádi Nemzetközi Néprajzi Filmfesztivál programjából

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

13. 5. 2021 – 14. 5. 2021. / 2021. 5. 13 – 2021. 5. 14.

Organizator / Szervező: Viktorija Šimon Vuletić

U okviru manifestacije *Muzeji za 10 / A Múzeumok hete* rendezvény keretében

Jevrejsi kuvar gospode Rozenfeld i Jevrejsko groblje u Subotici – promocija izdanja /
Jevrejsi kuvar gospode Rozenfeld és Jevrejsko groblje u Subotici – könyvbemutató

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
18. 5. 2021. / 2021. 5. 18.

Urednici / Szerkesztők: Branka Banjanin, Robert Kovač

Učesnici / Résztevők: Mihájlovity Anikó, Tóth Alex

U okviru manifestacije Muzeji za 10 /

A Múzeumok hete rendezvény keretében

Délszlávok Párizsban – promocija knjige /
Délszlávok Párizsban – könyvbemutató

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
1. 6. 2021. / 2021. 6. 1.

Autor knjige / A könyv szerzője: Papp Árpád

Gost promocije / A bemutató vendége: Katona Csaba

Na međi istoricizma i secesije – secesijska arhitektura u Staroj Moravici, Pačiru i Bajmoku – predavanje /
A historizmus és a szecesszió mezsgyéjén – szecessziós építészet Bácskossuthfalván, Pacséron és Bajmokon – előadás

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
9. 6. 2021. / 2021. 6. 9.

Predavač / Előadó: Kucor Tamara

Povodom Svetskog dana secesije 2021 / A szecesszió világnapja 2021 alkalmából

Poseta tornja Gradske kuće /

A szabadkai Városháza tornyának megtekintése

10. 6. 2021. / 2021. 6. 10.

Povodom Svetskog dana secesije 2021 / A szecesszió világnapja 2021 alkalmából

Motivi istoricizma i secesije u Subotici – virtuelna izložba / A szabadkai historizmus és szecesszió motívumai – virtuális kiállítás

11. 6. 2021. / 2021. 6. 11.

Autor / Szerző: dr Olga K. Ninkov

Dizajner / Tervező: Szalma Viktória

Povodom Svetskog dana secesije 2021 / A szecesszió világnapja 2021 alkalmából

U okviru IPA projekta *Istoricizam u Bačkoj / A Historizmus a Bácskában* című IPA projekt keretében

Pogled u prošlost – premijera projekta (prikazivanje eksponata u izlogu muzeja) /

Pillántás a múltba – projektpremier (műtárgyak bemutatása a múzeum kirakatában)

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

1. 9. 2021. / 2021. 9. 1.

Povodom Dana grada Subotice / Szabadka város napja alkalmából

Pobožnost Marije Terezije – razgovor / Mária Terézia jámborsága – beszélgetés

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

3. 9. 2021. / 2021. 9. 3.

Gost razgovora / A beszélgetés vendége: dr. Rokay Zoltán

Moderator / Moderátor: Mihájlóvity Anikó

Povodom Dana grada Subotice / Szabadka város napja alkalmából

Muzičko dvorište – koncert Kulturno umetničkog društva zanatlija „Erne Lanji” /

Muzsikáló udvar – a Lányi Ernő Iparos Művelődési Egyesület koncertje

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

4. 9. 2021. / 2021. 9. 4.

Povodom Dana grada Subotice / Szabadka város napja alkalmából

Slikarski opus Miloša Babića u Gradskom muzeju Subotica – predavanje / Miloš Babić festészeti opusa a Szabadkai Városi Múzeumban – előadás

Muzej primenjene umetnosti, Beograd / Iparművészeti Múzeum, Belgrád

22. 9. 2021. / 2021. 9. 22.

Predavač / Előadó: dr Olga K. Ninkov

Meselő délvideki kastélyok – promocija knjige / Meselő délvideki kastélyok – könyvbemutató

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
29. 10. 2021. / 2021. 10. 29.

Autor knjige / A könyv szerzője: Podhorányi Zsolt

Moderator / Moderátor: Korhecz Imola

Uručenje nagrade „Milorad Medić” za izuzetne zasluge u oblasti konzervacije i restauracije dr Žužani Korhecz Pap /

A konzerválás és restaurálás terén kiemelkedő érdemekért járó Milorad Medić-díj átadása dr. Korhecz Papp Zsuzsannának

Narodni muzej Beograd / Belgrádi Nemzeti Múzeum
31. 10. 2021. / 2021. 10. 31.

Pruži mi ruku i dozvoli da te upoznam – Nacionalna manjina Mađari – izložba dečjih radova pristiglih na konkurs Muzeja rudničko-takovskog kraja / Nyújtsd a kezed, hogy megismerjelek – Magyar nemzeti kisebbség – kiállítás a Rudnik-Takovo Régió Múzeuma által kiírt pályázatra beérkezett munkákból

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
5. 11. 2021 – 13. 11. 2021. / 2021. 11. 5 – 2021. 11. 13.

Uručenje Likovne nagrade „Forum” za 2019. godinu
Grupi Bosch+Bosch /
A 2019-es Forum Művészeti Díj átadása a
Bosch+Bosch Csoportnak

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
19. 11. 2021. / 2021. 11. 19.

Priznanje preuzeo / A díjat átvette: Szombathy Bálint

Izmos irodalmi kötelekben – promocija knjige /
Izmos irodalmi kötelekben – könyvbemutató

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
30. 11. 2021. / 2021. 11. 30.

Urednik knjige / A könyv szerkesztője: Hicsik Dóra
Moderator / Moderátor: Hózsá Éva

*Istoricizam u Bačkoj: Istoricizam u javnim zbirkama i
njegova muzealizacija* – konferencija /
*Historizmus a Bácskában: Historizmus a
közgyűjteményekben és a muzealizáció* – konferencia

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
9. 12. 2021. / 2021. 12. 9.

Koordinator / Koordinátor: dr Olga K. Ninkov

U okviru IPA projekta *Istoricizam u Bačkoj* /
A *Historizmus a Bácskában* című IPA projekt
keretében

*Istoricizam u Bačkoj: Arhitektura i zaštita kulturnih
dobara istoricizma* – konferencija /
*Historizmus a Bácskában: Historikus építészet és
műemlékvédelem* – konferencia

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
10. 12. 2021. / 2021. 12. 10.

Koordinator / Koordinátor: dr. Korhecz Papp
Zsuzsanna

U okviru IPA projekta *Istoricizam u Bačkoj* /
A *Historizmus a Bácskában* című IPA projekt
keretében

Vizuelna antropologija: od pionira otkrića do svedoka nestajanja – izbor filmova sa Međunarodnog festivala etnološkog filma u Beogradu / *Vizuális antropológia: az úttörő felfedezőktől az eltűnés tanújáig* – válogatás a belgrádi Nemzetközi Néprajzi Filmfesztivál programjából

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
15. 12. 2021. / 2021. 12. 15.

Koncert hora *Femina vox* /
A Femina vox kórus koncertje

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
30. 12. 2021. / 2021. 12. 30.

МУЗЕЈСКА ЕДУКАЦИЈА MÚZEUMPEDAGÓGIA MUZEJSKA EDUKACIJA MUSEUM EDUCATION

Svakodnevni život Jevreja u Subotici – stručna vođenja kroz izložbu od strane autora / *A szabadkai zsidóság mindennapjai* – a kiállítás szerzőinek szakmai tárlatvezetései

Predavači / Előadók: Ljubica Vuković Dulić, Hicsik Dóra

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
12. 3. 2021 – 11. 6. 2021. / 2021. 3. 12 – 2021. 6. 11.

U okviru Interreg projekta *Rediscover* / *A Rediscover* című Interreg projekt keretében

Budimski slikar Matija Žeravić – stručno vođenje kroz izložbu od strane autora / Schervitz Mátyás budai festő – a kiállítás szerzőjének szakmai tárlatvezetése

Predavač / Előadó: dr. Korhecz Papp Zsuzsanna
 Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
 12. 5. 2021. / 2021. 5. 12.

U okviru manifestacije *Muzeji za 10 / A Múzeumok hete* rendezvény keretében

Šta zubi ovde? – predavanja i muzejske radionice / Mi zümmög itt? – előadások és múzeumpedagógiai foglalkozások

Predavači / Előadók: Slađana Aleksić, Franciskovity Laura, dr. Kajdöcsi Lovász Gabriella
 Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
 14. 5. 2021 – 10. 10. 2021. / 2021. 5. 14 – 2021. 10. 10.

U okviru stalne postavke *Priroda i čovek / A természet és az ember* című állandó tárlat keretében

Arheološka upoznavalica – promocija interaktivnih radnih listova i muzejska radionica / Régészeti kisokos – interaktív munkalapok bemutatója és múzeumpedagógiai foglalkozás

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum
 Autor / Szerző: Mihájlóvity Anikó
 15. 5. 2021. / 2021. 5. 15.

U okviru manifestacije *Muzeji za 10 / A Múzeumok hete* rendezvény keretében

Motivi životinja u arhitekturi secesije u Subotici – virtualna izložba dečjih radova Predškolske ustanove „Naša radost” /

Állatok a szabadkai szecessziós építészetben – virtuális kiállítás a Naša radost iskoláskor előtti intézmény óvodásainak tematikus munkáiból

Koordinator / Koordinátor: dr Olga K. Ninkov
 10. 6. 2021. / 2021. 6. 10.

Povodom Svetskog dana secesije / A szecesszió világnapja alkalmából

Galerija mađarske likovne umetnosti u Vojvodini (1830–1930) – stručno vođenje kroz novu postavku od strane autora /

Vajdasági Magyar Képtár (1830–1930) – a kiállítás szerzőjének szakmai tárlatvezetése a megújult tárlaton

Predavač / Előadó: dr Olga K. Ninkov

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

17. 5. 2021. / 2021. 5. 17.

U okviru manifestacije *Muzeji za 10 / A Múzeumok hete* rendezvény keretében

Šta zuji ovde? – prezentacija onlajn kviza /

Mi zümmög itt? – online kvíz bemutatója

Autori / Szerzők: dr. Kajdócsi Lovász Gabriella, Slađana Aleksić

21. 6. 2021. / 2021. 6. 21.

Šta zuji ovde? O oprašivanju

Oprašivanje ili polinacija je trenutak kada se biljke oprašuju, odnosno kada polen dospe do plodnika tučka. Ali šta to tačno znači? I zašto je ovo važno za nas ljude? Zabavi se i pomoću sledećih zadataka i proveri svoje znanje o jednom od najvažnijih prirodnih procesa za čoveka.

Kviz sastavili: Gabriella Kajdócsi Lovas, Slađana Aleksić, Gradski muzej Subotica, 2021

prirodnjacko.odelenje1@gmail.com (nincs megosztva)
Fiókváltás

Adam i Eva – muzejska radionica /

Ádám és Éva – múzeumpedagógiai foglalkozás

Animator / Animátor: dr. Korhecz Papp Zsuzsanna

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

29. 6. 2021. / 2021. 6. 29.

U okviru izložbe *Budimski slikar Matija Žeravić /*

A Schervitz Mátyás budai festő című kiállítás keretében

Šta se krije u arheološkom depou? – predavanje i muzejska radionica /

Mi rejtőzik a régészeti raktárban? – előadás és múzeumpedagógiai foglalkozás

Predavač / Előadó: Neda Dimovski

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

30. 8. 2021. / 2021. 8. 30.

Povodom Dana grada Subotice / Szabadka város napja alkalmából

Od štamparije do muzeja – muzejska radionica / A nyomdától a múzeumig – múzeumpedagógiai foglalkozás

Predavači / Előadók: Slađana Aleksić, Franciskovity Laura

Narodni muzej, Kikinda / Nemzeti Múzeum, Kikinda
18. 9. 2021. / 2021. 9. 18.

U okviru manifestacije *Mamut Fest / A Mamut Fest* rendezvény keretében

Šta zupi ovde? – predavanje i muzejska radionica / Mi zümmög itt? – előadás és múzeumpedagógiai foglalkozás

Predavači / Előadók: Slađana Aleksić, Franciskovity Laura

Tehnička škola „Ivan Sarić”, Subotica / Ivan Sarić Műszaki Iskola, Szabadka

24. 9. 2021. / 2021. 9. 24.

U okviru manifestacije *Noć istraživača 2021 / A Kutatók éjszakája 2021* rendezvény keretében

Dečija nedelja – vođenja i muzejske radionice predškolskim i školskim grupama kroz muzejskih izložbi i Gradske kuće / Gyermekhét – vezetések és múzeumpedagógiai foglalkozások óvodai és iskolai csoportok részére a múzeum kiállításain és a Városházán

Predavači i vodiči / Előadók és vezetők: Neda Dimovski, Slađana Aleksić, Franciskovity Laura, dr. Kajdócsi Lovász Gabriella, Sonja Korponaić

4. 10. 2021 – 10. 10. 2021. / 2021. 10. 4 – 2021. 10. 10.

Odevanje istoricizma – muzejska radionica u saradnji sa Hemijsko-tehnološkom školom iz Subotice / Historizmus kori öltözködés – műhelymunka a szabadkai Vegyészet-technológiai Iskola közreműködésével

Koordinator / Koordinátor: Ljubica Vuković Dulić
Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

3. 12. 2021. / 2021. 12. 3.

Božićnjak – radionica i izložba u saradnji sa UK Centrom za kulturu /
Božićnjak – Karácsonyi kalács – gyermekfoglalkozás és kiállítás a Bunyevác Kulturális Központ együttműködésével

Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

4. 12. 2021. / 2021. 12. 4.

U okviru *Dana bunjevačke kulture* / A *Bunyevác Kulturális Napok* keretében

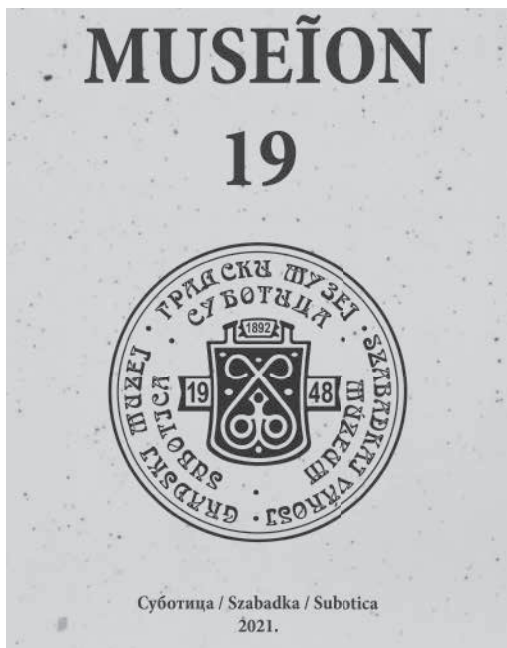
Devojački sanduk – muzejska radionica učenicima Osnovne škole „Jovan Jovanović Zmaj” /
Tulipános láda – múzeumpedagógiai foglalkozás a Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola tanulóival

Animator / Animátor: Franciskovity Laura

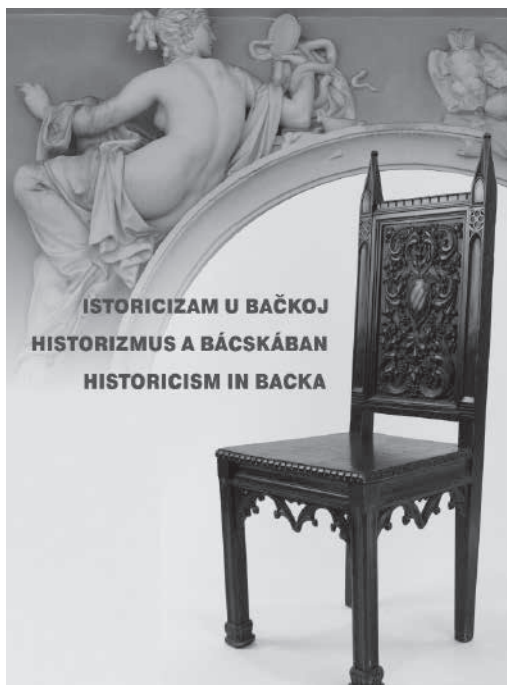
Gradski muzej Subotica / Szabadkai Városi Múzeum

6. 12. 2021. / 2021. 12. 6.

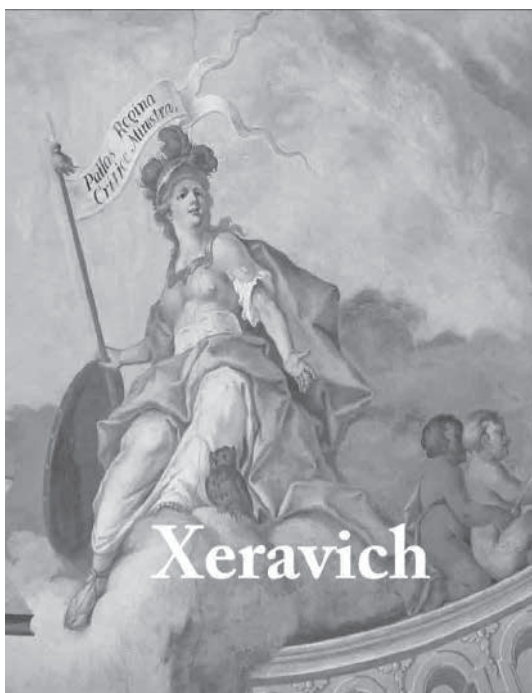
ИЗДАЊА
KIADVÁNYOK
IZDANJA
PUBLICATIONS

Kajdócsi Lovász, Gabriella (ed) (2020).
*Museion 19 – Godišnjak Gradskog muzeja
Суботица / A Szabadkai Városi Múzeum
évkönyve / Godišnjak Gradskog muzeja
Subotica. Суботица: Градски музеј Суботица /
Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum /
Subotica: Gradski muzej Subotica.*

Kajdócsi Lovász, Gabriella (ed) (2021).
*Istoricizam u Bačkoj – Konferencije. Programi
i apstrakti. / Historizmus a Bácskában –
Konferenciák. Programok és összefoglalók. /
Historicism in Backa – Conferences. Programs
and abstracts. Subotica: Gradski muzej
Subotica / Szabadka: Szabadkai Városi
Múzeum / Subotica: Municipal Museum of
Subotica.*

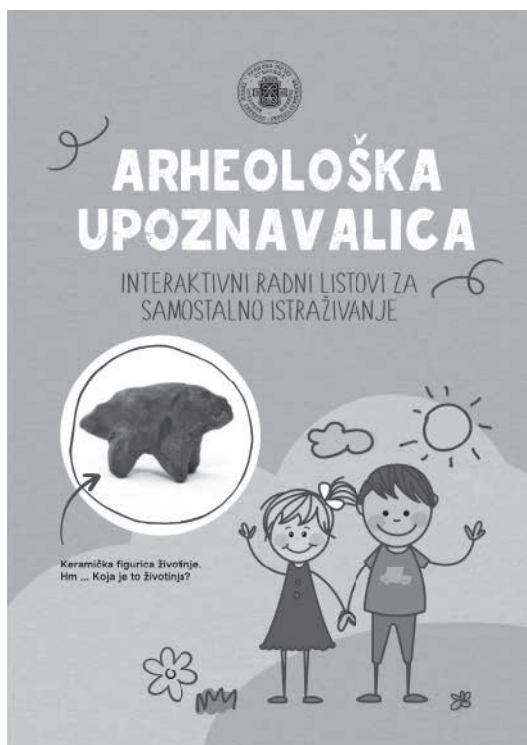
Korhecz Papp, Zsuzsanna (2021). *Mathias Xeravich pictor Budensis (1702–1771)*. Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Gradski muzej Subotica / Subotica: Municipal Museum of Subotica.

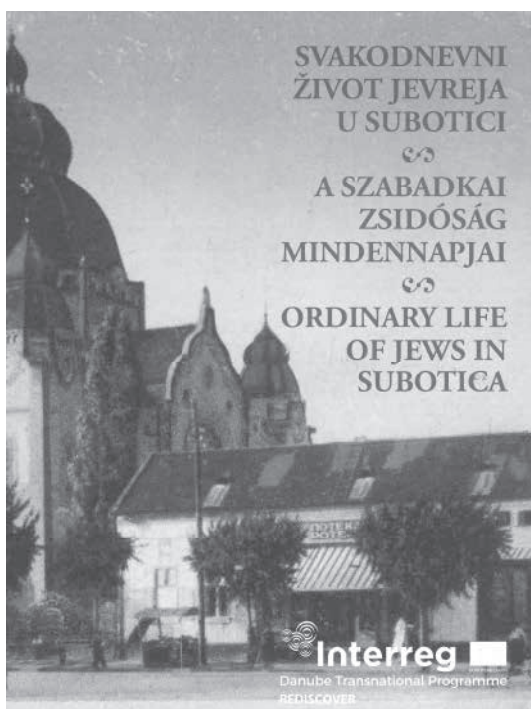
Михајловић, Анико (2021). *Археолошка упознавалица*. Суботица: Градски музеј Суботица.

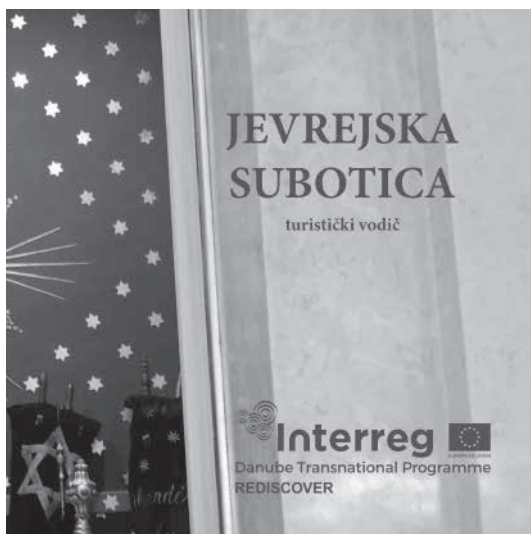
Mihájlovity Anikó (2021). *Régészeti kisokos*. Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum.

Mihájlovity, Anikó (2021). *Arheološka upoznavalica*. Subotica: Gradski muzej Subotica.

Vuković Dulić, Ljubica & Hicsik, Dóra (2021). *Svakodnevni život Jevreja u Subotici. / A szabadkai zsidóság mindennapjai. / Ordinary life of Jews in Subotica*. Subotica: Gradski muzej Subotica / Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum / Subotica: Municipal Museum of Subotica.

Banjanin, Branka & Kovács, Róbert (eds) (2021). *Jevrejski kuvar gospođe Rozenfeld. / Mrs Rosenfeld's Jewish cookbook*. Subotica: Gradski muzej Subotica / Subotica: Municipal Museum of Subotica.

Banjanin, Branka & Kovács, Róbert (eds)
(2021). *Jevrejska Subotica: portfolio. / Portfolio of Jewish Subotica*. Subotica:
Gradski muzej Subotica / Subotica:
Municipal Museum of Subotica.

**JEVREJSKI
KUVAR**
gospode Rozenfeld

Interreg
Danube Transnational Programme
REDISCOVER

Banjanin, Branka & Kovács, Róbert (eds)
(2021). *Jevrejsko groblje u Subotici*. Subotica:
Gradski muzej Subotica.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

069(497.113)(058)

MUSEION : годишњак Градског музеја Суботица = a Szabadkai Városi Múzeum évkönyve = godišnjak Gradskog muzeja Subotica = Yearbook of the Municipal Museum of Subotica / odgovorni urednik Mihajlovity Anikó; urednik Kajdoci Lovász Gabriella. - 2001, 1- . - Subotica : Gradski muzej Subotica, 2001- . - 23 cm

Godišnje. - Tekst na srp. (ćir. i lat.), mađ., hrv. i engl. jeziku.

ISSN 1451-1274 = Museion (Subotica)

COBISS.SR-ID 179561223